fondată în 1895
bpt
serie nouă

jules romains

oameni de bună-voință

★★★

bpt

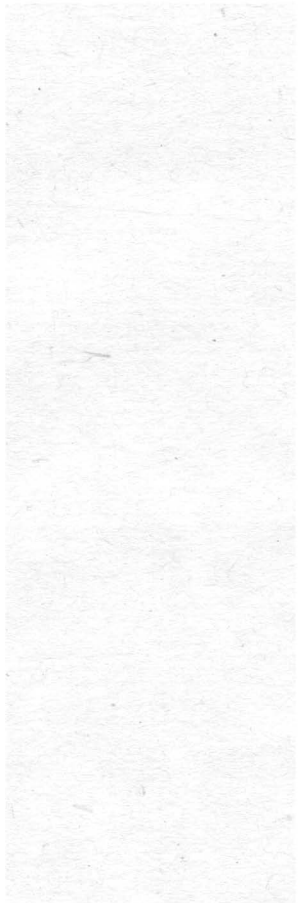

Coperta : *Andrei Olsufiev*

jules romains

oameni de bună-voință

ROMAN

III

IUBIRILE DIN COPILĂRIE

TRADUCERE DE
GRIGORE STURDZA

1970

EDITURA MINERVA
BUCUREȘTI

I

PE ACOPERIȘURILE ȘCOLII

— O să trecem pe aici. Nu știu dacă e drumul cel mai bun. E în tot cazul un drum.

— N-o să ne frîngem gîtul ?

— Nu. Se pare că de cînd există caimanii [1], niciunul nu-și amintește să-și fi frînt cineva gîtul. De bună seamă, aveam de-a face cu o protecție cerească. Dat fiind că mulți normaliani sînt, ca și mine, țărani timizi, nicidecum acrobați. Ți-am mai spus că eu unul cred în dumnezeul lui Voltaire și al lui Victor Hugo ? Fereastra e a naibii de greu de deschis. Deist, cu alte cuvinte. Așadar, tipul de individ cel mai demn de dispreț în ochii unui thala [2]. Am reperat, nu departe de aici, un pod, încuiat cu grijă, în care Potul [3] își îngră-

[1] *Caiman*, supraveghetor la Școala Normală Superioară (în jargonul școlii).

[2] *Thala*, v. nota din vol. II, p. 144.

[3] *Pot*, economul Școlii Normale Superioare (în argoul școlii).

mădește rezervele de cărți clasice. Cred că se poate intra acolo fără greutate pe fereastră. Voi studia problema.

— Ia spune, întrebă Jerphanion. Tu, care ești gramatic...

— Eu ?

Și Caulet protestă printr-un gest care-i ridică în mod solemn pulpana pelerinei.

— Totuși...

— Nu te mai osteni să faci ipoteze. Am ales gramatica, din pricină că examenul de agregație de gramatică trece drept cel mai ușor. Dacă ar fi existat o agregație de alfabet aș fi ales agregația de alfabet.

— Pe scurt, în măsura în care ești gramatic, nu ești șocat de faptul că în jargonul școlii „Pot" înseamnă totuși două lucruri atît de diferite ?

— Înseamnă chiar trei lucruri. Da : masa considerată în speță ; hrana în genere ; și economul, deoarece printre alte operații dubioase el supraveghează hrana.

— Sărăcia aceasta a vocabularului nu te întristează ?

— Există, se pare, un cuvînt chinezesc tot monosilabic care poate să însemne fie luceafărul-deseară, fie fluviul care străbate a șaptesprezecea provincie, fie perceptorul, fie prima menstruație a unei fete. Și asta durează de trei mii de ani. Vezi cît de lat e jgheabul. Trebuie să adaug că am trecut și ieri pe aici. Și de vreme ce trec din

nou, înseamnă că primejdia e practic neglijabilă. De la strămoşii mei am groază de primejdie.

— Pelerina nu te jenează ?

— Nu. Ei ? Ce splendidă ridicare în mîini ! Dă-mi mîna să te trag un pic. Eu mă agăţ de frontonul ăsta. Mi-am luat pelerina pentru că e frig acolo sus. Sînt predispus la guturai. *„Cumplită vine iarna, sărmanilor calău."* Nu te speria. E singurul citat de poezie modernă pe care sînt în stare să-l fac ; afară de trei sau patru versuri de Heredia : *„Precum un stol de şoimi din bolniţa natală"*. Şi chestia aia care se termină cu *„Imperatorul sîngeros"*. Am observat că asta ajunge în toate împrejurările vieţii. N-am ieşit noi oare din mansarda asta „precum un stol de şoimi" ? Întocmai. Iar Sidre, pe creasta acoperişului, profilat pe cerul roşu de noiembrie, dacă ai simţi nevoia să-l compari cu ceva, n-ar fi oare cu Imperatorul sîngeros ? Se potriveşte totdeauna.

Caulet înainta cu prudenţă chiar prin scobitura jgheabului. La fiecare trei paşi, dădea, în stînga lui, peste ieşitura unei mansarde. Profita de aceasta ca să-şi consolideze echilibrul. De la o mansardă la alta, timpul i se părea destul de lung. Braţele lui, sub pelerină, făceau o mişcare discretă de pendul.

— Vezi că nu-i chiar aşa de înfricoşător ?

Jerphanion, care se jucase pe acoperişurile satului, care se căţărase printre surpături de stîncă, care alergase desculţ pe margini de prăpastie, pe

poteci de capre, nu s-a lăsat intimidat decît o clipă de acest jgheab parizian. De altminteri, acoperişurile şcolii erau mai curînd grandioase decît primejdioase. Înainte de a te lăsa să descoperi Parisul, te făceau să-ţi dai seama de amploarea interioară a cadrilaterului clădirilor. În picioare pe jgheab, puteai admira nobile şiruri de mansarde, simetrii de hornuri. Se zărea, acolo, o curte adîncă, cu înfăţişare destul de domnească, în mijloc cu un bazin rotund înconjurat de o vegetaţie anemică. Un vînt, pe care oamenii de pe trotuare nu-l cunoşteau, începea să te cuprindă pe după umeri. Căci între vîntul din fundul străzilor şi acela care bîntuie deasupra unui oraş, nu-i atît o diferenţă de tărie, cît una de felul în care te învăluie din toate părţile, în care te strînge ca într-un cleşte.

Dar acoperişurile acestea impunătoare, cu atîtea povîrnişuri repezi, unde la prima vedere prezenţa pietonului părea o necuviinţă, s-ar fi zis că erau, după o tainică rînduială, hărăzite plimbării. La capătul jgheabului, în unghiul clădirii, cîteva trepte mici, dantelate, dintr-un metal mai poros decît fonta, te aşteptau agăţate uşor de baza acoperişului. Era destul să le urmezi ca să ajungi chiar pe creasta care, pe toată lungimea edificiului, se prezenta ca un fel de platbandă, lată de un picior, şi striată de mici traverse ce ieşeau în afară. Drumul acesta, sprinten şi primejdios ca o punte deasupra unui torent, oferea minţii excitaţia, bucuriile pe care ţi le dau terasele înalte, dar interzi-

ceau trupului atitudinile comode şi relaxarea mişcărilor. Nici o primejdie ostentativă. Nici măcar ceva care să ceară dibăcie. Gîndul unui pas greşit era însă exclus. Fără să te ameninţe cîtuşi de puţin, povîrnişul şi prăpastia nu încetau să te însoţească, asemeni acelor fiare din anumite ţări care se iau după călător dar nu-l atacă, ci aşteaptă pînă i se poticneşte calul. Trebuia să-ţi stăpîneşti bine muşchii, cum ai ţine calul din scurt. Ceea ce înlătură de la sine pe infirmi, pe bătrîni, pe femeile nervoase. N-ai fi îndrăznit să recomanzi acest parcurs nici chiar filozofului lui Pascal cuprins de ameţeală pe scîndura lui între cele două turnuri ale catedralei Notre-Dame. Aşadar, un loc pentru îndrăzneală şi tinereţe. De asemenea, un bun loc de plimbare pentru visarea ambiţioasă.

— Vrei o pastilă Valda ? spuse Caulet. E foarte important să eviţi durerile de gît. Ne-o putem închipui pe Valda ca pe o preoteasă învesmîntată în alb, extrăgînd sucul din vîscul de pe stejar. Ca să treci pe aici, dacă ai trac, poţi să te sprijini de horn. Gustul răcoros al pastilelor astea mă îmbată. Aşa devii, pesemne, opioman. Ani de zile am avut pasiunea pastilelor de reglisă. Îngrozitor. De dimineaţa pînă seara, salivam, rîgîiam reglisă. Stomacul meu era ca un cazan de smoală, ştii, din acelea folosite de lucrătorii care repară trotuarele. E drept că tu nu eşti la curent cu civilizaţia pariziană. Oare la Lyon au descoperit folosirea smoalei pentru trotuare ? Puţin probabil.

Cît despre Puy-en-Velay, mi-l închipui : bolovani, rigole în mijlocul străzilor ; și pașii paznicului de noapte care răsună după ora stingerii... Vezi turnul acela ?

— Da.

— E turnul Saint-Jacques.

— A, da ?

— Nu, dragul meu. Nu vreau să abuzez de naivitatea ta. E turnul liceului Henric al IV-lea, turnul meu. Am trăit trei ani la umbra lui. Și, precum vezi, n-am ieșit încă din ea. Turnul Saint-Jacques e undeva pe-acolo ; mult mai departe. Sau, mai curînd, se ascunde în scobitura aceea, în spatele Panteonului. Cît de mare e Panteonul văzut de aici ! Ne copleșește. Tot el, cred, ne ascunde biserica Sacré-Coeur și la Butte [1]. Pentru că în definitiv nu e chiar atîta ceață. Iar biserica Sacré-Coeur e atît de albă !

— Și ce e domul acela de aici, foarte aproape ?

— E Domul Invalizilor, unde doarme Napoleon, Imperatorul sîngeros. Nu, dragul meu, nu mă îndur să te păcălesc. E prea ușor. Acesta e domul spitalului Val-de-Grâce. N-am văzut Roma. Dar toate acestea îmi par grozav de romane. Și Val-de-Grâce chiar mai mult decît Panteonul. N-am în mine urmă de simț artistic. Totuși, unele lucruri mă emoționează. Cu toate că nu citesc niciodată decît autorii prevăzuți în programul școlar,

[1] La Butte Montmartre, colină în nordul Parisului.

și pe ăștia cît mai puțin, mi s-a întîmplat uneori să deschid o carte veche cu gravuri. În unele se vede un dom ca acesta, împreună cu alte monumente, în jurul unei piețe mari, unde nu trece nimeni, decît doar un preot mic, aproape neobservat. Nu știu de ce totul mi se pare atît de melancolic, atît de grandios. Eu, care nu sînt înclinat spre nostalgiile romantice, aș vrea să fi trăit acolo, da, într-un oraș ca acela din gravuri, acolo să-mi fi avut slujba. Eram făcut să fiu un demnitar bisericesc, cu avantaje materiale, să am parte de o strană de canonic. (Numai pînă la șaptezeci și opt de ani. Apoi, moarte subită.) În timp ce îngîni, cu mîinile pe pîntec, te gîndești la masa care te așteaptă...

— La servitoare...

— Desigur. Și la penitente. Cum sînt foarte pudic din fire, nu concep desfrîul decît în anumite condiții de mister respectabil. Și de desăvîrșită securitate. Cerul e frumos, într-adevăr. Ce zici de roșul ăsta! O să-ți arăt la Jardin des Plantes niște maimuțe care au pielea feselor exact de culoarea asta. Dar posteriorul maimuțelor e mai puțin voalat. Recunosc. Mai puțin estompat.

Jerphanion privea orizontul cu stînjeneală și totodată cu lăcomie. Pentru prima dată vedea el Parisul de la înălțime. Jallez pînă acum îl îndemnase să se abțină: „N-ai pricepe încă nimic. Te-ar excita anumite efecte de lumină. Lasă asta pentru mai tîrziu, de vreme ce ai tot timpul". Amînaseră

pentru mai tîrziu și plimbarea pînă în vîrful Butte-ei la care Jerphanion rîvnea atît.

Dar acoperișurile Școlii nu aveau ambiția să domine Parisul. Te puneau la nivelul lui. Ieșeai din adîncimile unei corăbii și descopereai marea în jurul tău. Pînza de vînt, foarte orizontală. Îndepărtarea, afundarea circulară a cetei roșietice. Parisul se revărsa din toate părțile. În ciuda monumentelor, mărețe și apropiate, orașul acesta nu-ți făcea impresia unui spectacol. Mai curînd a unui element nărăvaș, pe care navigatorii îl cercetează și a cărui agitație îi asediază, fără să le fie îngăduit să-și îndrepte privirile atît de departe cît ar trebui, nici să-și dea seama de originea forțelor. Jerphanion, care nu văzuse niciodată marea, se simțea năpădit de sentimente de marinar. Banda îngustă în care înainta și-o închipuia bucuros făcînd parte dintr-o alcătuire legănată de hulă. Drum pentru mateloți. Pasul suplu al matelotului, care nici el n-are voie să cadă.

— Coborîm ? spuse Caulet. Începe să-mi fie frig.

— A ?... Eu aș mai rămîne un pic.

— Dar n-o să mai știi să te întorci.

— Ba da.

— Să presupunem că-ți frîngi gîtul. Voi avea remușcări.

— Ai spus că nimeni nu-și frînge gîtul.

— În sfîrșit încearcă să nu faci nici o mișcare pînă ce nu mă vezi în siguranță. Zgomotul căderii

tale ar putea să mă facă să-mi pierd echilibrul. N-am nimic contra să mi se povestească accidentele după aceea. Nici nu-i neplăcut. Dar am oroare să asist la accidente.

Caulet se depărtă, cu capul puțin aplecat. Mergea agale. Brațele lui nu mai făceau mișcarea de pendul. Cu mîna dreaptă își netezea mustața. Părea un trecător adîncit în visuri, care urmează distrat marginea unui trotuar.

Jerphanion se duse să se rezeme de un horn. Avea Panteonul la spate ; în față, Val-de-Grâce ; mai departe, niște bulbi, oarecum sexuali, despre care nu știa că sînt cupolele Observatorului.

„Măreție. Simt beția măreției. Caulet, cu toate aerele lui, nu-i chiar atît de vrednic de dispreț. Îl prefer pe el unei bande întregi de amărîți care tocesc toată ziua în turne[1]. Funcționari cinstiți. Raionul operelor minții. Pindar și Lucrețiu, pe care-i trec pe fișe, le dau tot atîta grijă cît și unei perechi de șosete. Predecesorii lor au prestat jurămînt Imperiului al doilea ; și, vai, fără restricții mintale ! Îl făceau praf pe Hugo în clasele de retorică. Hugo dincolo de mare. Cerul ăsta e un cer care i-ar fi convenit. Noiembrie roșu și marin de la Guernesey. Ce-o să fiu peste zece ani ? Refuz să decad. Ceea ce spunea Jallez în ziua cînd ne-am plimbat prima dată. Nu accept decît măreția. Nu măririle ; înțeleg foarte bine ce vreau să

[1] V. nota din volumul II, p. 181.

spun. Trebuie să-i vorbesc lui Jallez despre Spinoza. Îl iubește, desigur. Viața lui Spinoza de Colerus. «I se întîmpla să se coboare la gazda lui și să fumeze o pipă de tutun.» N-am geniu filozofic. Și nici n-aș putea deveni un mare scriitor. Care e felul meu de a fi mare ? E întrucîtva ca și cum ar trebui să caut învrednicirea aceasta undeva în fața mea ; ca și cum ar fi acolo în învălmășeala de la orizont. Ideea pe care am avut-o de totdeauna, că realitatea e plină de oracole. Nevoia asta de-a mă întoarce spre ea ca să primesc răspunsul. Spre ea mai curînd decît spre mine. Nu sînt om de acțiune, dacă asta înseamnă cal de corvoadă : acela pe care-l vîri între două hulube și care trage mai tare, fără ca ceilalți să știe, în definitiv, de ce, nici pînă unde. Mai întîi să visez. Dar sînt un om ale cărui vise nu sînt sortite să rămînă în interiorul minții. Nici pe hîrtie. Sidre m-o fi văzut oare ? Are o mutră ciudată. E îngrijorător. Unii criminali înrăiți au căutătura lui. Nu mă bucur aici de prestigiu, deoarece am intrat printre codași, sînt un provincial proaspăt sosit, nu strălucesc în discuții. Totuși, i-am plăcut lui Jallez. El continuă să mă prefere cu ostentație celorlalți. Iar Jallez e cel mai valoros dintre toți. Ce ar putea să-i conteste ? A intrat printre primii ; parizian din Paris ; cînd vrea, o conversație sclipitoare ; o cultură care-i face praf ; căreia nu-i bănuiești niciodată izvoarele ; și tot ce ghicești în spatele ei, păstrînd doar pentru el. Disprețuind să se pună

în valoare. N-aș îndrăzni să-i vorbesc despre mine, despre visurile mele de măreție ; ca să nu risc să surprind în ochii lui o ușoară încrețire, chiar dacă apoi ar fi urmată de considerații amicale, indulgente. Mi-e teamă de ironia lui, de care în fond nu se folosește prea des, de care nu abuzează, ca să zic așa, niciodată, căreia eu nu i-am simțit — mi se pare — nici cea mai mică zgîrietură, dar pe care o simți ca într-un toc, mereu nouă, perfectă, teribilă...

Un lucru e sigur, că Societatea se va schimba ; cît timp vom trăi noi. Lucrul acesta, sub ochii mei, nu-i chiar Societatea, nu. E mai puțin ; și — ar spune Jallez — e mai mult. N-are a face. Aici va avea loc schimbarea. Noțiunea de Dreptate e irezistibilă. O picătură ajunge. Din ziua în care Societățile au adăpostit în sînul lor o picătură de dreptate, se putea prevedea că s-a isprăvit cu liniștea pînă cînd picătura nu va fi reîntocmit totul, transformat totul, readus totul la starea de dreptate. Eu unul simt asta ca o pasiune. Mă închipui ușor în fața unei mulțimi. Cred că sînt elocvent ; c-aș putea fi. Adevărata elocvență. Nu acea jalnică ușurință de a vorbi a lui Leroux, ieri, cînd își ținea prelegerea ; pianul mecanic. Ceva care să te facă să îndrăgești bîlbîiții. La început nu mi-aș găsi cuvintele : o oarecare greutate, o stînjeneală între tîmple. Chiar un gol. În timp ce ideile se agită, fiecare în colțul ei, se încătărămează, se verifică, silindu-se să nu uite nimic, locul în

care se adună rămîne gol. Dar excitația ar veni încetul cu încetul. Începuturile discursurilor lui Mirabeau. Chiar numai gîndul unei mulțimi îmi dă aripi, îmi comunică o forță ascensională. Mă sprijin pe ea. Am o voce care poate face față tuturor împrejurărilor. Cînd strigam, puteam fi auzit de cealaltă parte a văii. Accentul meu provincial ? N-am un accent prea pronunțat. Cu toate că-i greu să-ți dai seama singur. Nu te auzi. Necunoscutul propriei tale voci. De cînd s-au inventat oglinzile, chipul nostru nu ne mai este necunoscut. Și apoi mai sînt și fotografiile. Poți medita îndelung în fața fotografiei tale. Într-o zi ne vom servi poate de fonograf ca de-o oglindă... În mod normal, n-ar trebui să-ți poți găsi vreun accent ție însuți. Felul nostru de a vorbi e însăși prezența cuvintelor în noi. Sunetul lor absolut. Limbajul ni se impune ca un obiect. Și totuși, ori de cîte ori nu pronunț un cuvînt sau o silabă ca Jallez, am net impresia că am accent. În fața unei mari mulțimi, mai ales populare, sînt sigur că o urmă de accent nu contează. Cu condiție ca intonațiile să nu fie tîmpite sau ridicole. Lăsînd la o parte prejudecățile, sînt unele accente care provoacă rîsul. E ceva irezistibil. Accentul din locul meu de baștină nu-i comic : cel mult evocă o tărăgăneală țărănească, priveliștea munților, o patină meridională. De altminteri ți-l poți corija ; se schimbă destul de repede. Unchiul meu, de pildă ; cine ar mai putea spune acum din ce parte este ?

Accentul lui l-a apărat doar de infamele pronunțări mahalagești, de care am oroare. Jallez n-o să mă facă să le iubesc... La Lyon, în mai puțin de trei ani, accentul meu se modificase. Tatăl camaradului aceluia, care era, cred, din Aveyron ; funcționar la Lyon de douăzeci de ani. Lumea își mușca încă buzele ca să nu rîdă... Se lasă frig. Mereu mi-ngheață picioarele. Circulație proastă... Nu în fața unei adunări constituite, a unui parlament mă văd de obicei în închipuire. Oroare de compromis și de cîrdășie. Nici o vocație pentru abilitățile particulare, pentru manevrele *ad hominem* [1], pentru conversațiile pe șoptite în culise. Nu simt nici nevoia să mi se numească fiecare mutră în sală. Vreau mai mult necunoscut ; mai mult eroism. O, soldați ai anului II, o, războaie, epopee !"

Privea cum, între monumentele pe care le mai scălda lumina roșie a zilei, masa interpusă a Parisului se făcea tot mai neagră. Visarea lui nu se referea la o epopee războinică, soldățească. Întreba din ochi întinderile din jurul lui, în același timp mișcătoare și solide. Întreruperi și desprinderi de acoperișuri, unduiri și cîmpii de metal ; hornuri ; blocuri de zidărie nouă ; un turn, o clopotniță, o mlaștină de ceață. În ciuda unei diferențe de statură, de ordin de mărime, în stare să-ți dea amețeală, acțiunea unui om asupra acestei imensități

[1] Împotriva omului (lat.).

nu era de neconceput. Jerphanion își imagina în mod vag ceva pornind de la el și mergînd să se insinueze departe într-o crăpătură, într-un interval ; exercitînd acolo o apăsare. Bucăți mari de oraș se ridicau. Toată crusta de piatră și de oameni se clătina. Viziunea era însoțită de sentimentul unei mari cheltuieli de energie.

Dar ceea ce conta mai mult în această viziune nu era energia. Nici rîvna de putere. Era direcția efortului. Nu mai erau vremurile cînd un aventurier își croia un imperiu pentru bunul lui plac, din mîndrie, sau pur și simplu ca să-și irosească geniul. Jerphanion se gîndea, ce-i drept, la marii financiari, la marii industriași, care și astăzi mai cuceresc vaste regiuni ale Societății, urmărind doar țeluri egoiste. Dar îi lipsea experiența ca să aprecieze puterea lor ; era înclinat s-o socotească mai mică decît se spune. În tot cazul, simțea nevoia să se încredințeze că înflăcărarea lui era cu totul străină de lăcomia lor. Dacă vreunul din ei, la vîrsta lui, s-ar fi aflat în locul său pe acest acoperiș, ar fi încercat oare exact aceeași exaltare lăuntrică ? ar fi simțit încoltind în el aceleași avînturi imaginare ? Jerphanion nu se îndura să o creadă. Poziție de pîndă și de așteptare, priviri de pătrundere lacomă, manevre de vicleșug și de captare, gest de a aduce către sine cu îndrăzneală lucruri din ce în ce mai îndepărtate... Iată, de bună seamă, din ce ar fi fost alcătuită visarea unui astfel de om, iar nu din viziunea unei uriașe pîr-

ghii pe care o apeşi din toate puterile, fără să te gîndeşti la tine, gîndindu-te, ca un muncitor, doar la munca de îndeplinit, la lucrul pe care trebuie să-l înfăptuieşti.

„Care poate fi deviza de viaţă a acestor oameni ? Să folosească cel mai bine pentru interesele lor rînduirea lucrurilor. Adică rînduirea actuală. Străduindu-se, aşadar, s-o menţină. Fără vreo convingere mai deosebită. Aşa cum s-ar împotrivi un jucător, dacă ar fi vorba, în cursul unei partide, să se schimbe valoarea cărţilor. Cît despre a o modifica, cît despre a crea o lume nouă, nu-şi bat capul cu aşa ceva. Şi bine fac. Căci nu-i de ajuns să ai multă energie şi, pe deasupra, chiar toată dibăcia posibilă, ca să creezi o lume nouă."

Jerphanion nu recunoştea puterea de transformare automată pe care o exercită asupra Societăţii industria şi marea finanţă, pe măsură ce se dezvoltă, se concentrează sau se întrepătrund. Nu ignora teoriile lui Marx, dar, neavînd pentru ele o simpatie vitală, vedea mai curînd originalitatea lor dialectică, decît simţea forţa lor demonstrativă.

Ceea ce trebuie să îndrăzneşti ca să făureşti visul de a modifica Societatea, ceea ce nici o energie nu o poate înlocui, cuvîntul vechi de „ideal" îl indică. Dar într-un chip atît de tocit, atît de convenţional, încît ai impresia că mesteci frazele goale ale limbuţilor. Cît despre faptul în sine, Jerphanion şi-l reprezintă clar. Există undeva un

om ; un cap omenesc ; și, în capul acela, idei, pe care le-ai putea găsi mai mult sau mai puțin și în multe alte capete, dar nu grupate în același chip, nici cu atîta căldură, nici învăluite de aceeași fosforescență. Idei, pe cît mai puțin cu putință mortificate și stinse, pe cît e cu putință mai intense și mai active. În loc să rămînă inofensive în afară și să se mărginească să fie de un modest folos interior, așa cum se întîmplă în capetele obișnuite, acest bagaj de idei răscolește totul în jur. Determină în omenirea pe care o învăluie, în care se mișcă, o zonă de gînduri vibrante, de viață neliniștită și perturbată.

Jerphanion își închipuie că vede, înaintînd prin întinderile de piatră și de ceață roșie din fața lui, încărcătura aceasta de idei purtată de un om. Energia omului slujește să deschidă drumul, să învingă greutățile trecerii, să ajungă la punctele vitale. (Aceeași energie care apăsa pe bară în viziunea cu pîrghia.) Dar ideile sînt forța dinamică. Pe măsură ce ele se deplasează, și în radierea lor, o transformare se înfiripă, se propagă. Sub imboldul lor, în învechitele construcții mintale ale mulțimii se produc o serie de ruperi de echilibru, care pînă la urmă cuprind întreaga orînduire socială.

Mai e totuși nevoie ca vechiul echilibru să fie pe punctul de a se rupe ; și, ca dintre toate combinațiile noi care ar putea să-i succeadă, idealul omului aceluia să fie una din combinațiile cele

mai probabile, sau cea mai probabilă (căci nu e vorba să distrugi fără să pui nimic în loc).

Astfel încît Jerphanion se întreba uneori dacă tot rolul unui om mare nu e acela de a declanșa transformări care s-ar fi petrecut mai tîrziu, nu în mod spontan, dar la imboldul unor cauze mult mai mici, și care tocmai datorită micimii lor sînt atît de frecvente și, cu timpul, inevitabile. Ceea ce nu înseamnă să negi importanța oamenilor mari, nici să crezi că mersul înainte al omenirii ar fi în toate cazurile același. În primul rînd, două transformări, foarte diferite una de alta, pot fi deopotrivă de probabile. Și ceea ce decide e intervenția omului mare. Apoi, data unei schimbări, ca și aceea a unei recolte, poate avea o înrîurire asupra roadelor pe care le produce. Nu-i tot una să scuturi pomul, sau să aștepți ca fructele să cadă singure. Se poate ca fructele să se treacă din copt sau să putrezească din pricină că nu s-a ivit la timp omul cel mare care să provoace scuturarea. Unde mai pui că nu ești niciodată sigur că hărțuirea micilor cauze banale va înlocui, pînă la urmă, șocul marei cauze unice. Jerphanion studiase matematică îndeajuns ca să știe că expresia „cu timpul inevitabile" nu exclude o oarecare incertitudine. În tot cazul, găsea în considerentele acestea mijlocul de a deosebi, pentru uzul său propriu, pe ambițios de arivist. Cu o rigoare poate cam strîmtă rezerva denumirea de ambițios celor ce visează să acționeze asupra Societății, aducîn-

du-i „șarjele" spirituale de care ea are nevoie ca să pornească transformările ; arivistul fiind domnul care rîvnește locul cel mai bun cu putință în orînduirea prezentă. Definițiile acestea îi îngăduiau să se situeze de partea cea bună. E drept că nu avea nici o lăcomie materială. Sărăcia îi părea inseparabilă de o existență eroică. Un pat de fier într-o cameră spoită cu var : asta era una din imaginile interioare cu cea mai sigură virtute întăritoare. (Felul cum era instalat la școală îi plăcea mult din punctul acesta de vedere. Nu-i reproșa chiliei lui decît că nu era destul de bine închisă. Despărțituri care nu ating tavanul jignesc dreptul fiecăruia de a fi singur.) Poate era ceva mai puțin nepăsător în privința onorurilor. Cînd se compara cu camarazii lui mai puțin fericiți, pe care concursul îi eliminase definitiv, nu-și putea ascunde mîndria de a fi normalian. După cum nu-și putea ascunde nici relativa umilință de a fi fost admis pe la mijlocul listei. Dacă Societatea i-ar fi oferit brusc o situație prost plătită, dar eminentă, ar fi cîștigat poate încă un om în favoarea cauzei ordinei stabilite. Își spusese aceasta de cîteva ori, în momente de clarviziune amară. În fond însă, nu era sigur. După cum nu venise pe lume ca să fie lacom, nu venise nici ca să se ghiftuiască. Situația eminentă nu l-ar fi adormit multă vreme. S-ar fi slujit curînd de ea ca să deslănțuie mai sus atacul împotriva Ordinei nedrepte. Cel puțin, asta-i concluzia la care ajungea.

Vanitatea care sălășluia în el se putea oricînd astîmpăra cu însăși victoriile pe care le-ar repurta ideile sale. Căci cea mai curată victorie trage după ea un convoi de satisfacții meschine din care se pot îndestula trebuințele josnice ale ființei noastre. Așadar, nu primejdia aceasta îi stîrnea cea mai mare îngrijorare.

Un alt scrupul îl încurca mai mult, în privința căruia i-a trebuit vreme lungă ca să se lămurească. „Am admis — își spunea el — că rolul marelui om de acțiune e să provoace transformarea, sau una din cele două sau trei transformări sociale mai probabile la un moment dat ; ca să zic așa, una din cele două sau trei pe care epoca le reclamă aproape cu egală tărie. Dar «șarja de idei» al cărei purtător este, și care reprezintă forța lui, a putut să-i vină în două chipuri foarte diferite. Primă origine posibilă : o necesitate internă. Ideile acestea constituie adevărul lui. Adevăr pe care mintea lui l-a recunoscut, și pe care l-ar afirma, pentru care ar lupta, chiar dacă el ar veni în contradicție cu epoca ; chiar dacă în afară de mintea lui n-ar avea nici o șansă de partea-i. Din întîmplare, el coincide cu o așteptare, cu o dorință a Societății. El însă n-a căutat coincidența aceasta. Poate chiar să nu-și dea seama de ea decît mai tîrziu ; cînd Societatea începe să «răspundă». Îți poți închipui, dimpotrivă, un om prin el însuși neutru, disponibil. Tot ce-i aparține în propriu, tot ce are, să spunem, chiar excepțional, e doar

aptitudinea de a vehicula o importantă «şarjă de idei». Se apleacă asupra Societăţii timpului său. O adulmecă. Se întreabă la ce aspiră. Ghiceşte ce idei au mai multe şanse să provoace şi să orienteze o transformare. Şi le *adoptă*. Nu-i întrucîtva înfiorător? Acest sînge rece, această libertate de a alege, nu-i oare foarte aproape de lipsa de sinceritate? Marele om pe care mi-l închipui nu-i oare un fel de avocat gata să îmbrăţişeze indiferent ce cauză?" Adăuga, ce-i drept, că în realitate opoziţia nu-i niciodată atît de hotărîtă. Un corp de idei politice şi sociale nu-ţi vine prin simplă iluminare. Trebuie să te fi gîndit mult la Societatea însăşi, aşadar să te fi întrebat îndeosebi în privinţa pretenţiilor şi aşteptărilor ei. A recunoaşte că un lucru e adevărat şi just în ochii raţiunii tale solitare, a recunoaşte că e, de fapt, o dorinţă profundă a Societăţii, e adeseori aceeaşi operaţie. Atitudinea nu devine neplăcută decît la ambiţiosul frigid, care nu crede în nimic, nu se pasionează pentru nimic, şi în ochii căruia toate aspiraţiile umanităţii sînt deopotrivă de himerice. (Cum acceptă un căpitan de mercenari să se bată pentru cauze naţionale de care puţin îi pasă.) Ea ar deveni chiar odioasă dacă din întîmplare ambiţiosul ar fi convins că Societatea se înşeală, dar ar ajuta-o cu deplină ştiinţă să se rostogolească în prăpastie, pentru că ea cere prăpastia iar el vrea să-şi găsească o ocupaţie.

Dar Jerphanion își reprezenta cu greu în viața de toate zilele astfel de atitudini. Le presupunea posibile pentru că citise mult, și pentru că de vreo două-trei ori întîlnise cîțiva oameni a căror taină părea să fie de natura aceasta. Întrucît îl privea, el nu putea concepe nici scepticismul, nici, mai cu seamă, lipsa de pasiune pentru un adevăr odată ce l-ai recunoscut. Ar fi înțeles chiar mai curînd — fără să aibă totuși vreo înclinație către aceasta — cîtă bucurie demonică poți gusta în a propaga o eroare pe care o știi ucigătoare pentru Societate. Poți simți nevoia unei răzbunări : echivalentul bombei anarhiștilor. Societatea a comis atîtea crime împotriva spiritului. Spiritul ar putea să-i pregătească această pedeapsă de lungă durată.

Visări străine de sufletul său și asupra cărora nu se oprea. Cît despre el, pentru a se liniști pe deplin, avea nevoie să-și spună că ideile, pe care le simțea devenind puțin cîte puțin ale sale, își aveau obîrșia în firea și în experiența sa, fiind totodată și aprobate de rațiunea sa ; că nimic nu l-ar mai putea împiedica să le aibă. „Fecior" de învățător de țară. Nepot de țărani și cu unchi țărani. O rasă puternică și curată. Tot ce poate fi mai sănătos în sînul poporului. Nici viciile obosite ale marilor orașe. Nici invidia plebeiană. Fără nimic din tot ceea ce are amar, tocit, vai ! întinat, cuvîntul proletariat. (Acest iubit proletariat, totuși. Biet vechi tovarăș...) Nici o nevoie de revanșă.

O privire calmă care se va ținti asupra nedreptății. Mînia nu numai că nu dictează judecata, dar apare abia după ea.

Și experiența mea. Căci am o experiență. Bătrînii zîmbesc cînd aud pe cineva de vîrsta mea vorbind de experiență. Am văzut poporul foarte îndeaproape, și din lăuntrul lui. Îi cunosc meseriile, locuințele, salariile, gîndurile. Cu toate că sînt de puțin timp la Paris, am și prins — deoarece posed cheia, parola, reperele — o sumedenie de trăsături specifice felului de a fi al poporului. Casa unchiului meu; străzile; pălăvrăgelile din prăvălii; oamenii tăcuți din omnibuze, sau în picioare în metro. Știu în privința lor de zece ori mai mult decît băieții Saint-Papoul, născuți și crescuți aici. Mult mai mult decît un fiu de burghez bine intenționat. Dar nu mai mult decît Jallez, nu. Căci în afară de viața țăranului, nu există nimic pe care Jallez să nu-l știe mai bine decît mine. Dar Jallez pînă acum n-a pus aceeași pasiune. Pasiunea lui e de altă natură, mi se pare... Cunosc nedreptatea, nu în ansamblul ei — ca un fiu de burghez care se apleacă asupra problemelor sociale — ci în ascunzișurile ei. În ascunzișurile mereu pline de durerea cea de toate zilele. Chiar și Jallez e nițel burghez. (Nu-i frumos ce spun acum.) O! doar nițel. Asta din cauză că e foarte greu, într-un oraș ca Parisul, să nu devii nițel buzghez, de îndată ce încetezi de a face strict parte din popor..."

Îndrăznea totuși să-și pună această întrebare: „Dacă aș fi pe deplin convins că evoluția socială se îndepărtează de ideile mele; că viitorul le este potrivnic, le-aș mai păstra? M-aș resemna oare să apăr o cauză dinainte pierdută?"

Era nevoit să-și mărturisească sincer că nu. Dar oricît de sever ar fi fost ispitit să se judece (catolic prin naștere și prin educația maternă, cunoscuse în satul lui de munte o rămășiță de rigoare protestantă), nu-și găsea dreptul să atribuie unor motive josnice repulsia lui, din principiu, față de cauzele pierdute. „N-am nicidecum idolatria succesului. Dimpotrivă. Să te înhaiți cu cei mai tari? Să alergi în ajutorul victoriei? Nimic nu mi se potrivește mai puțin. Aș avea mai curînd spirit de contradicție. Mă trag din strămoși neconformiști. A face parte dintr-o minoritate militantă și chiar persecutată, nici o altă situație nu m-ar stimula mai mult. Mi-ar plăcea să fiu doar eu de o anumită părere, să mă bat singur, dar pentru o cauză care va triumfa într-o zi. Doar viitorul, dacă așa trebuie, să-mi fie singurul tovarăș. Dar să fie de partea mea. Nu sînt îndeajuns de diletant ca să accept să-mi irosesc timpul. Devotamentul pentru o cauză pierdută? Știu, eleganță cavalerească. Dar în fond ce scepticism! Prefer să trec drept naiv. Căci e, de bună seamă, o naivitate să crezi că cele mai drepte cauze au viitorul de partea lor. Dar această naivitate e resortul care a pus lumea în mișcare pînă acum.

Da, e de aceeași natură ca și credința în progres. Cam simplist, pare-se. Cu atît mai prost pentru șmecheri și pentru vlăguiți : eu am încredere în progres."

Gîndea toate acestea cu oarecare elocvență și agresivitate, ca în fața unui adversar, înaintea unei mulțimi. Dar sub accentul acesta polemic, dăinuia gîndul mai adînc că individul nu poate avea la nesfîrșit dreptate împotriva umanității. Tot ce poate nădăjdui e să aibă dreptate mai devreme decît ea.

În timp ce Jerphanion medita în picioare pe acoperișurile Școlii, poate că Wazemmes, explorînd pentru Haverkamp străduțele unui cartier excentric, dar lovindu-se personal de diferitele aspecte ale vieții, se întreba încă o dată în privința punctului de vedere „al lumii". Cei doi tineri, care aparțineau aceleiași vîrste a umanității, păreau, astfel, fiecare în felul său, să se plece în fața înțelepciunii colective. Dar aceste două feluri erau foarte deosebite și tindeau la cu totul alte concluzii practice. Ceea ce Wazemmes cerea „lumii" era să-i dea sfaturi sau chiar „ponturi" asupra artei individuale de a trăi. În timp ce pentru Jerphanion, problema era de a ști cum poate un om, mînat de un ideal, să oblige Societatea să dea nastere viitorului pe care-l poartă într-însa.

II

TINEREȚE — MUNCA — POEZIE

Coborîndu-se, Jerphanion zări într-un coridor, prea tîrziu ca să-l poată evita, pe Sidre, care și el venea de pe acoperișuri. Sidre era un băiat destul de scund, îndesat, un pic încovoiat. Capul, băgat între umeri, avea un aspect masiv, teutonic, cu toate că Sidre se născuse într-un sat din Bourbonnais și credea că-și are acolo strămoșii. Chipul mai ales era interesant : o frunte îngustă, deja brăzdată de două cute adînci ; sprîncene foarte proeminente ; ochi înfundați, de un verde închis, a căror asprime te surprindea de fiecare dată ; o mustață groasă, o bărbie turtită.

— Ei ? spuse Sidre... Ți-ai făcut porția de meditație ?... Aveai un aer foarte romantic, rezemat de horn. Sper că te-ai menținut pe culmile sublimului !

Vorba îi era tărăgănată, aspră, metalică. Articula fiecare silabă, ca un străin care ar fi știut perfect

franțuzește. Spusele lui aveau mereu o nuanță batjocoritoare. Ai fi zis că se străduia să jignească oamenii ; și chiar izbutea ; căci era înzestrat cu o ciudată clarviziune. Răutățile lui chibzuite izbuteau aproape întotdeauna să atingă în ei ceva intim, despre care ar fi dorit, tocmai în clipa aceea, ca nimeni să nu pomenească, nici chiar cu simpatie.

Jerphanion căută un răspuns, nu găsi nici unul destul de tare, strînse puțin din fălci și se mulțumi să rotească asupra capului și chipului lui Sidre o privire hotărît dușmănoasă. Îi era necaz de un răspuns atît de jalnic. Ar fi fost foarte mirat dacă i s-ar fi spus că Sidre citise în privirea lui un dispreț intolerabil, de pe urma căruia suferise toată seara.

*

Cînd se înapoie în turnă, Jallez și Budissin păreau că lucrează. Nu-i deranjă.

Jallez avea dinaintea lui mai multe cărți, coli de hîrtie de diferite mărimi ; un întreg etalaj care nu-i era obișnuit. Lua cînd o carte, cînd alta ; cînd o coală, cînd alta. Avea aerul absorbit.

Pe masa lui Budissin nu se afla decît o singură carte, și s-ar fi putut crede că Budissin o citește. Întorcea chiar o foaie din cînd în cînd. Nimic însă din atitudinea lui Budissin, din felul cum își ținea umerii și brațele, nimic în poziția capului sau pe chipul lui nu trăda atenția pe care ar fi

acordat-o lecturii. Nimic nu exprima nici bucuria, nici plictiseala. Și mai puțin exuberanța contrariată a unei ființe tinere care se înhamă la o muncă folositoare. Cel mai mult semăna cu un figurant al cărui rol ar fi fost să reprezinte corect pe un tînăr citind o carte. Din cînd în cînd, lăsa să alunece o privire dulce — căci avea niște ochi negri foarte frumoși, galeși — spre Jallez; și cu coada ochiului izbutea chiar să-l privească și pe Jerphanion. Dar n-o făcea ca să-i iscodească, ci ca să afle dacă cei doi colegi ai lui nu s-ar fi arătat dispuși să vorbească între ei, sau să se dedea la vreo ocupație zgomotoasă. În care caz, ar fi închis discret cartea. Căci nimic nu-i mai neplăcut, pentru cei ce stau de vorbă sau se distrează, decît impresia de a deranja pe cineva.

La rîndul lui, molipsit de această atmosferă, Jerphanion luă *Discursul asupra inegalității* al lui Jean-Jacques Rousseau și un teanc de fișe. Subiectul diplomei lui de licență era: *Rousseau legiuitor*. Lucrarea trebuia să trateze în deosebi despre proiectele de constituție, pe care Rousseau le elaborase pentru Corsica și Polonia. Dar era preferabil să cauți în lucrările anterioare ale lui Rousseau cum a luat naștere și s-a dezvoltat gîndirea sa politică.

Rousseau îl interesa de multă vreme pe Jerphanion. Avusese pentru el mari elanuri de prietenie, chiar de entuziasm, întrerupte de perioade aproape de dezgust; dar simpatia nu se curmase niciodată,

dacă prin simpatie trebuie să înțelegem un contact interior, care nu exclude dreptul de a judeca, și o înțelegere intuitivă însoțită de o urmă de mimetism. Jerphanion își găsea oarecare asemănări de condiție și de fire cu Rousseau. (El nu făcea abstracție de deosebiri, care erau și mai mari ; dar cum erau de fapt mai curînd măgulitoare pentru el, îl ajutau să se complacă în asemănări.) Rousseau îi oferea un model incomplet, dar autentic, al eroului așa cum îl concepea el. Mai exact, jumătatea teoretică și meditativă a eroului. Cealaltă jumătate lipsea : aceea care corespunde acțiunii ; acel Jean-Jacques care ar fi fost unul din capii sau capul Revoluției, pe care doar o pregătise. Ocupîndu-se de Rousseau ca legiuitor, Jerphanion ajungea pînă la una din extremitățile personajului, tocmai aceea care ducea pînă la un pas de acțiune.

De altminteri nu descoperise singur subiectul acesta. Se dusese la Honoré, profesorul de la Sorbona, care îi conducea lucrarea lui de licență. Honoré, cu barba lui mătăsoasă, trecea drept un imbecil studios ; și de la primul contact, înfățișarea lui, glasul lui, gesturile îți confirmau hotărît această părere. Totuși, în cursul întrevederii, el primise cu bunăvoință declarația tînărului cu privire la viul său interes pentru Rousseau, și-l îndrumase treptat către un subiect destul de vast pentru a atinge esențialul, dar destul de particular ca să poată fi tratat altfel decît la repezeală

în cadrul unei simple lucrări de diplomă. Așa că Jerphanion păstra o oarecare nedumerire în privința lui Honoré, pe care ar fi preferat să și-l poată reprezenta, cu inima împăcată, ca pe desăvîrșitul imbecil pe care-l știa toată lumea.

Jerphanion citea *Discursul*, lua note. Dar se gîndea mai puțin la text decît la autor ; și poate chiar mai puțin la autor decît la el însuși. Stabilea între Rousseau și el, între destinul lui Rousseau și al său privit cu anticipație, apropieri pe care le făcuse mai de mult, dar cărora ceasul de visare pe acoperișurile școlii le dădea un caracter imediat și obsedant. „El n-a simțit asta ; n-a putut să simtă asta : impresia de a împlînta direct ceva în masa socială, de a nu trebui decît să apese cu toată greutatea. Nici sentimentul acesta de forță disponibilă, de îndrăzneală în acțiunea însăși, de a putea înfrunta pe oricine, oricînd. Timid, eschivîndu-se, gata să fugă. Stînjenit, umilit de bolile lui. Obsesia nevolniciei lui pe care nu izbutea s-o înfrîngă în adîncul sufletului său. Ca să atace ordinea stabilită, căutînd singurătatea, vîrîndu-se într-un colț, la adăpostul unui maldăr de cărți și de hîrtii. Stîngaci și pierzînd șirul vorbelor în public. Nu ți-l închipui o clipă orator, stăpînind mulțimea. Iată cheia problemei ; îmbinarea. Punctul în care omul de acțiune trebuie să se poată grefa pe teoretician. Să fii orator. Nerozii sau cei care n-au cugetat niciodată la asta îi disprețuiesc pe oratori. Firește, există un adevărat meșteșug al vorbăriei

goale, care e odios. Siluete ridicole, agitate, de academicieni, de politicieni, de profesori. Oameni care, reduși la ei înșiși, nu pot gîndi nimic, nu pot face nimic ; și care între aceste două neputințe se leagănă ca niște paiațe. Dar adevăratul geniu oratoric seamănă cu o uluitoare mașină transformatoare ; o mașină care convertește gîndirea pură în evenimente sociale, curentul gîndirii într-o mișcare a maselor. Un orator vrednic de acest nume, vorbind în fața unei mulțimi, de fapt ce se întîmplă ? Se întîmplă că un om aplică acestei mulțimi imensa energie abstractă care țîșnește din mințile cele mai bine alcătuite."

Puțin mai departe, o întorsătură de frază emfatică, care chiar la epoca publicării trebuie că păruse găunoasă, îi aminti de faimoasa poveste de pe șoseaua de la Vincennes. De îndată avu o strîngere de inimă ; un fel de neliniște care, încet, fără dramatică violență, atingea în el o fibră esențială. Simți nevoia să confrunte încă o dată cele două versiuni ale întîmplării : versiunea lui Rousseau și aceea a lui Diderot. A lui Rousseau care pretinde că a avut, pe șoseaua de la Vincennes, mergînd să-l vadă pe Diderot prizonier, revelația interioară a ceea ce avea să devină mesajul întregii sale vieți. A lui Diderot care povestește cum, în ziua aceea, l-a sfătuit pe Rousseau — ispitit de un subiect de concurs al Academiei din Dijon — să ia poziție, singularizîndu-se, împotriva tezei tradiționale ; și cum un „șiretlic" pentru o lucrare

de examen, șoptit de un camarad îndatoritor, deveni apoi factorul hotărîtor al doctrinei, al operei, al gloriei lui Jean-Jacques, cu cele mai îndepărtate consecințe asupra umanității.

Ceea ce-l preocupa pe Jerphanion nu era atît să stabilească de partea cui era dreptatea în diferendul dintre cei doi oameni. Cine va ști vreodată ce s-a întîmplat în ziua aceea ? Nu în aparență sau în cuvintele pronunțate, ci în fondul lucrurilor. Poate aveau dreptate amîndoi. Nimic nu te împiedică să crezi că o glumă a lui Diderot a făcut să se cristalizeze gîndirea încă latentă a lui Jean-Jacques.

Ochii lui Jerphanion scrutau însă exemplul acesta ilustru ca pe-o oglindă în care-și regăsea cu îngrijorare problema care-l neliniștise chiar și adineaori : aceea a libertății de a alege în materie de ideal.

„Un astfel de abuz al libertății acesteia nu-i, prin urmare, un lucru de neconceput, de vreme ce a putut fi pus în spinarea lui Rousseau ? Atîta ușurință cinică, atîta indiferență monstruoasă a minții la originea celei mai mari lupte spirituale ? Ce trist e chiar și numai că poți să-ți pui o asemenea întrebare !... Rasă omenească, rasă de comedianți. Un rol cu care te-ai pomenit din întîmplare, și pe care-l joci pînă la moarte, din vanitate, ca să nu se poată spune c-ai fost silit să-l părăsești."

Şi totuşi, Jerphanion simţea în el o atît de adîncă seriozitate !

În momentul acela lumina scăzu brusc. Nu mai rămăsese în becuri decît un fel de parafă roşietică, ca o semnătură mefistofelică. Cu toţii se aşteptară la o stingere totală, care nu se produse.

Cei trei camarazi lăsară cărţile, se uitară unul la altul, zîmbiră. Lumina începu să crească. Apoi o nouă scădere. De trei ori la şir. Evenimentul înceta de a mai părea accidental, depăşea graniţele materiei obtuze, lua chipul unui semn.

— Ciudat, făcu Jallez.

Nici unul din ei nu îndrăznea să facă vreo apreciere, de teamă să nu spună o prostie.

Se deschise uşa. Apăru Caulet clandestin, cu un aer şiret, de falsă mirare.

— Cum asta ? La voi nu-i pană de electricitate ?

— Lasă. Lasă.

— Dar e foarte plictisitor. Nu mai pot lucra. Cu atît mai mult, cu cît eu văd prost. Lucrarea mea asupra folosirii lui *şi* la Velleius Paterculus se află compromisă. E unul din lucrurile pe care nu le poţi face decît cu elan. Aveam elan.

— Ei bine, pe noi asta nu ne deranjează cîtuşi de puţin. Ne ajută să ne reculegem.

— A ?... Deoarece sînteţi oameni de treabă, veţi afla totul. Scopul meu e să provoc o mare agitaţie printre elevii thala. Un fel de mişcare revoluţionară. Vreau să-i fac să meargă în masă la Pot şi să-l insulte. O zi ca la 10 august. Ei sînt deja

foarte îndîrjiți. Sufletele acestea nevinovate sînt încredințate că Potul, dintr-un spirit mîrșav de economie, ne furnizează electricitate de calitate inferioară, pe care Societatea i-o dă la preț redus. Mă întorc la ei să-i aținț. Dacă vin la voi din întîmplare, aveți grijă să puneți paie pe foc... A !... acum, voua care sînteți drăguți, o să vă dau curentul normal.

— Dacă acești thala bagă de seamă că nu e pană de electricitate decît la ei, nu riscă să priceapă ?

— Nu. Totul e pur pentru cei puri. Și apoi o să mă sacrific. O să las și turna mea în reostat.

Caulet dispăru. Lumina reveni aproape imediat. Pe masa lui Jerphanion o frază strălucea, lăfăindu-se pe curbura paginii :

„Acela care cînta sau dansa mai bine, cel mai frumos, cel mai vrednic, cel mai dibaci sau cel mai elocvent, deveni cel mai considerat ; și acesta fu cel dintîi pas către inegalitate și către viciu...“

Întoarse pagina, puțin agasat. O frază în italice îi atrase privirea :

„Căci potrivit axiomei înțeleptului Locke, «nu poate fi vorba de nedreptate acolo unde nu există proprietate»“.

*

Budissin se ridică fără zgomot, puse la loc pe etajeră singurul volum de pe masa lui, luă din dulăpiorul său pălăria melon, dintr-un colț al tur-

nei, umbrela, strînse mîna lui Jallez, apoi pe a lui Jerphanion, spunîndu-le un „la revedere" totodată călduros și moale, și plecă, ținîndu-și umbrela în față, cum își ține orbii bastonul.

Jerphanion și Jallez rămîneau singuri. Jallez dăduse la o parte maldărul de cărți de studiu și de hîrtii. Răsfoia acum o carte cu coperta galbenă.

Jerphanion se apropie de el :

— Ce citești ?

— Nimic... mă gîndeam iar la niște versuri de Baudelaire pe care voiam să le regăsesc.

— Și astea ?

Jerphanion arăta spre teancul de cărți de pe colțul mesei.

— Mă distram.

— *Istoria astronomiei de* Delambre ; *Încercare asupra noțiunii de teorie fizică de la Platon la Galileu... Stelele... Mecanica cerească*... Te ocupi cu astronomia ?

— Nu mă ocup cu „astronomia". Dar mi s-a întîmplat, în ultima vreme, să mă gîndesc iar la chestiunile astea. Mărturisesc că nu-mi place să visez în deșert... Refuz să visez la stele ca o domnișoară a lui Francis Jammes. Tocmai pentru că pun preț pe visările mele... Poate nu sînt destul de clar. Înțelegi ce vreau să spun ?

— Cred că da.

— E o chestiune de respect față de propriile tale idei. Domnul care are idei și care-și spune oarecum că ele sînt probabil demonetizate, fără valoare ac-

tuală, dar căruia îi e lene să se informeze, să le verifice, care se mulțumește cu ele, și, pricepi ? care se mulțumește disprețuindu-le de fapt, ei bine, domnul acela e dezgustător.

— Domnul acela e mai toată lumea.

— Te cred... Eu unul îmi repet adesea un lucru. Îmi spun : „Ideea asta, asta sau alta, pe care o ai în momentul de față, nu e oare definitiv depășită undeva în omenire ?“ Insist : definitiv. „Oare cele zece sau cincisprezece minți mai luminate ale omenirii s-ar mai osteni să se oprească asupra ei ?“ Unele idei ale lui Heraclit nu sînt încă definitiv depășite. Dar, de pildă, structura sistemului solar... nimeni nu mă obligă să mă gîndesc la ea, evident ; dar dacă mă gîndesc la ea, nu pot admite că ideile pe care le primesc în legătură cu ea, pe care mi le însușesc, de care, cine știe ? mă pasionez, să fie chiar de pe acum considerate ca niște dobitocii de un individ care se află într-un observator din California sau de la Berlin.

— Totuși, nu poți fi la curent cu toate.

— Firește. După cum nici trapistul nu se poate feri de un anumit număr de păcate pe zi. Dar numai impunîndu-ți ca regulă un fel de perfecțiune-limită poți evita să devii un mîrșav mitocan. În privința asta, ca și în toate celelalte.

— Mai e și primejdia împrăștierii.

— Tot atît te împrăștii și cînd citești ziarul. Și apoi, ce gogoriță ! Cînd ai nițică deprindere și fler, pun rămășag că nu-ți trebuie trei săptămîni, în

total, pe an — pornind, bineînțeles, de la o anumită cultură generală — ca să afli care sînt principalele idei moarte sau rănite mortal în toate domeniile și care sînt cele ce le înlocuiesc.

— Atenție. Asta seamănă cu moda.

— Nici pomeneală. Nu mă refer la fluctuația inevitabilă a tendințelor. Dacă renunți la teoria nebuloasei a lui Laplace, pentru că nu se mai potrivește cu faptele, aici nu e vorba de modă.

În timp ce vorbea, Jallez își strîngea hîrtiile, le tria.

— Ce-i asta ?... A ! Și cînd te gîndești că l-am căutat de nu știu cîte ori de cînd ne-am plimbat prima dată împreună. Îți amintești ? Ți-am vorbit atunci despre un articol pe care-l copiasem. Pentru desfătarea mea posacă. Nu mai izbuteam să-l găsesc. A fost scris în legătură cu explozia de turelă de pe „Latouche-Tréville". Treisprezece morți.

— Da, am citit în ziar, în timpul vacanței. Îmi amintesc chiar un interviu, mai tîrziu, al ministrului Thomson, pe care l-am savurat în trenul care mă aducea de la Saint-Etienne...

— Interviul ministrului tău era apă de ploaie față de ăsta. O să vezi. Gîndește-te mai întîi o clipă la cele ce s-au petrecut probabil în realitate. În modesta ei realitate. Ai stat, ca și mine, un an în cazarmă. Ai tras la țintă. La manevre, ai văzut poate tunuri de șaptezeci și cinci bubuind nu departe de tine. Poți, așadar, destul de ușor, să te pui în locul unor bieți mateloți ce deservesc un

tun mare într-o turelă. Se gîndesc mai cu seamă să nu dea prilej șefului de tun să-i înjure. În momentul acela însă, ceea ce li se sparge în cap nu e furia caporalului, ci tunul. Atîta tot. Ei bine, ai să vezi ce poate face un academician din asta. Citește tare, dragul meu. Te rog.

Jerphanion luă hîrtia și citi :

— *„Exercițiile de tir intens, mînuirea zilnică a materialului exploziv...“*

O să găsești puncte de suspensie, pe ici, pe colo. Am sărit peste cîteva figuri de stil de prisos. Dar sensul este intact.

„...Mînuirea zilnică a materialului exploziv... creează în cazarmă, la poligon, pe vasul-școală...“

Cîtă precizie ! Cititorul simte că omul nostru vorbește despre lucruri pe care le cunoaște ; că nu îndrugă verzi și uscate.

„...Pe vasul-școală primejdii pe care altădată nu le înfruntai decît pe cîmpul de luptă. Soldatul se avîntă spre ele cu o pasiune pe care nu o cunoștea încă... Nu numai că nu cîntărește primejdia, dar chiar o caută...“

Hm ?

„...Aceste tiruri în care își cheltuiește cu dărnicie puterea și dibăcia îl îmbată și îi devin necesare ; vede în ele un simbol al războiului sfînt...“

Îți jur, pe viața mea, că-i scris „războiul sfînt“ în original.

„...Iar cînd arma, explodînd în mîinile lui, îl culcă la pămînt... e convins că moare pe cîmpul de luptă, lovit nu de proiectilul, întrucîtva paricid, care s-a întors împotriva lui, ci de glonțul sau de obuzul inamicului împotriva căruia «se năpustea» din toată inima... Toate ocaziile, chiar și cele lăturalnice îi sînt un bun prilej ca să-și verse sîngele.“

„Cele *lăturalnice !*“ subliniat în text. Vezi semnătura ?

— Da

— Trebuie, de asemenea, să-ți reprezinți pe acest eminent crai de bulevard, de altminteri plin de talent și cît se poate de amabil, după ce și-a predat articolul, mulțumit de el, cu jobenul gri-deschis puțin lăsat pe o parte, cu bastonul cu măciulia de fildeș și mănușile într-o mînă și cu o floare la butonieră, plimbîndu-se de-a lungul teraselor cafenelelor, spunîndu-și : „Oare mă recunosc oamenii ?“ Trebuie să-ți mai reprezinți și pe cititorul foarte sensibil care, seara, cu picioarele la sobă, cu un rîgîit discret de bună digestie — cu mîna în fața gurii — savurează această proză. Cît despre cele treisprezece cadavre, cele treisprezece familii, cele treisprezece morminte, poți să ți le reprezinți și pe ele. Dar nu e indispensabil.

Jerphanion nu mai văzuse la Jallez atîta înflăcărare în privire, această vibrație a întregului trup. Asta îi făcu plăcere. Îl credea pe Jallez nu, firește, indiferent sau sceptic, dar privind prea de sus lucrurile, venind cu gîndurile de prea de departe,

ca să fie capabil de o indignare atît de plină de prospețime.

„Mi-e foarte drag, își spuse. Mă simt mai aproape de el. Acum aș ezita mai puțin să mă las în voia atracției pe care o am pentru el."

Jallez, după ce împăturise documentul academic, îl băgase în portofel.

— Bun de recitit din cînd în cînd. Cînd te apucă vreo moleșeală a conștiinței.

Apoi se aplecă asupra mesei și, zgîriind ușor cu degetul, arătă o strofă pe pagina deschisă :

„Un port retentissant où mon âme peut boire
A grands flots..." [1]

Jerphanion citi strofa, dădu ușor din cap, aprobativ, dar nu spuse nimic. Îi era teamă să nu se înșele asupra intenției lui Jallez.

— Ei, ce zici ?

— Da, e frumos.

— Nu prea ai aerul convins.

— Pentru că mă întrebam dacă nu cumva făceai vreo apropiere...

— Nici una, nici una. Nu-mi place să mă tăvălesc în noroi, asta-i tot. Și am vrut brusc să schimb atmosfera : *„Te du să te purifici în aerul de sus..."* Dar, ia spune-mi, nu pari, în general, prea entuziasmat de Baudelaire. Îl cunoști bine ?

— L-am citit. Dar nu pot spune că mi-am făcut din el hrana zilnică. În primul rînd, admirația mea

[1] *„Un port răsunător din care sufletul meu soarbe / Cu nesaț...."*

pentru Hugo m-a stingherit, desigur... în privința lui Baudelaire și a altora.

— Și eu îl admir mult pe Hugo. Asta nu e o piedică.

Jerphanion luă volumul în mînă, citi tot poemul *La Chevelure* [1], puse din nou cartea pe masă, rămase tăcut și visător.

— Nu poți să rămîi nesimțitor în fața frumuseții extraordinare a unei poezii ca asta.

— Nu, firește. Îmi pun tot felul de întrebări. Sînt unele versuri minunate. Cred că sînt aceleași pentru amîndoi. Altele le găsesc mai slabe. Îmi spun, fără să vreau, că cele mai slabe dăunează întrucîtva celorlalte ; că la Hugo ar fi fost tot atîtea versuri minunate și deloc, sau aproape deloc, versuri slabe ; în tot cazul, nici cea mai mică stîngăcie. Și totuși, îmi dau prea bine seama că pentru tine versurile „minunate" din poemul acesta au o calitate pe care tu n-ai regăsi-o nicăieri în altă parte ; că ele te fac să treci peste orice ; că îți pricinuiesc o exaltare mistică, de așa natură, că însăși slăbiciunile capătă o strălucire deosebită, profită de această exaltare. Cam așa e ?

— Întocmai.

— Recunoști, așadar, că de pildă, versul :

Afin qu'à mon désir tu ne sois jamais sourde [2]

seamănă foarte mult cu o umplutură, și, chiar ca umplutură, nu-i prea fericită ?

---

[1] *Părul.*

[2] *„Ca la dorința mea nicicînd să rămîi surdă."*

— Da... şi că „*l'ardeur des climats*“ [1] „*un eblouissant rêve*“ [2] şi trei sau patru alte eleganţe de acelaşi calibru te fac să te gîndeşti, fiecare în parte, la mediocrii elegiaşti de la sfîrşitul veacului al XVII-lea. Dar ascultă :

„*Cheveux bleus, pavillon de ténèbres tendues,*
Vous me rendez l'azur du ciel immense et rond.“ [3]

Aceste două versuri puse cap la cap. Şi sînt zeci ca astea. Aprecierea care se impune este „o densitate incomparabilă“. Dar a fost prea mult întrebuinţată, şi fără rost... Fiecare din versurile acestea îţi produce exact efectul unei serii de explozii neîntrerupte, grele de înţelesuri intense. Tot spaţiul versului este ocupat, imediat plin. Nu mai există nici cel mai mic gol, nici cea mai mică *lipsă de înţeles*. Sau, ceea ce e acelaşi lucru, nu eşti nevoit să aştepţi ca un singur „izvor de înţeles“, o singură „explozie de înţeles“ să umple, în cele din urmă, tot spaţiul versului, cu preţul unei dilatări excesive, cum se întîmplă adesea, trebuie să o spunem, la Hugo. Şi miracolul e că rezultatul acesta e obţinut fără discrepanţă — a, da ! căci explozia neîntreruptă de semnificaţii care se ciocnesc e un dezastru — şi fără urmă de obscuritate ; dimpotrivă. Versul plesneşte de semnificaţie luminoasă.

[1] „*Arşiţa climei.*“
[2] „*Un vis strălucitor*“.
[3] „*Păr albastru, cort de întunecimi întinse / Îmi redai azurul cerului imens şi rotund.*“

E foarte important de reținut. Cînd vom avea o dată timp să vorbim despre poezia care a urmat, o să vezi cît de repede s-a pierdut rețeta acestui miracol. La Rimbaud, la Mallarmé, cu excepția primelor versuri, din perioada lor baudelairiană sau chiar hugoliană, exploziile de înțeles prea apropiate produc, printr-un soi de interferențe, obscuritate. Cînd însă nu-i un joc pervers, sau un fel de a te lăsa în mîinile lui Dumnezeu, obscuritatea e o slăbiciune. Mai adaug — încă un motiv de a ne arăta plini de admirație față de Baudelaire — că atunci cînd, din întîmplare, găsim la un poet o inventivitate atît de bogată încît să facă în spațiul unui vers atîtea notațiuni fericite, e aproape întotdeauna în sensul prețiozității și al înfloriturilor. Din care pricină, o minte echilibrată, departe de a simți o bucurie deplină, e iritată și protestează. Așa e cazul și cu pasagiile bune din Rostand — pe care, de altminteri, nu-l disprețuiesc, dar care de cele mai multe ori mă scoate din răbdări, ceea ce e cu totul altceva. E cazul eufuiștilor [1] de altădată, din Franța, din Anglia, din Spania. Am încercat să-l citesc pe Gongora în original. O să-ți mai vorbesc despre asta. E un tip. Cu alte cuvinte, mă întreb foarte serios dacă nu e Baudelaire primul care a regăsit în timpurile moderne o anumită intensitate admirabilă de care nu poți avea o idee dacă n-ai făcut, ca noi doi, latina pînă la sînge. Gîn-

[1] De la *Euphuès*, roman în stil prețios al scriitorului englez Lyly (1553—1606).

deşte-te. Bineînţeles, nu orice, la întîmplare, din Vergiliu sau din Horaţiu ; dar din marile lor izbutiri :

„Vides ut alta stet nive candidum
Soracte, nec jam sustineant onus
Silvae laborantes..." [1]

şi urmarea, ştii. Sau versul ilustru, dionisiac :

„Solvitur acris hiems grata vice veris et Favoni
Trahuntque siccas machinae carinas..." [2]

Oda aceasta, uite, nu poţi să-ţi închipui în ce stare mă pune. E întrucîtva ca şi pasajul din *Arleziana* (şi Jallez fredonă primele note din corul Pastoralei : do, fa, sol, la, si, do, — do, do, do, do, do, do, do, do, re, si, do, re). Starea pe care Nietzsche nu a încetat să o caute toată viaţa şi care l-a făcut să-l iubească pe Bizet. Căci nici chiar *Maeştrii cîntăreţi*, în ciuda intenţiei vădite de voioşie, nu ne dă nici cea mai mică idee despre aşa ceva... Dar asta e altă poveste. Ceea ce m-a făcut să mă gîndesc la Bizet e mişcarea dionisiacă. Nu densitatea, bineînţeles.

Jerphanion reluase volumul *Les Fleurs du Mal* [3], examina un vers, apoi altul, în lumina vorbelor lui Jallez, ca pe nişte pietre preţioase în lumina unei raze. Nu urmărea toate contururile gîndirii cama-

---

[1] *„Uită-te cum stă Soracte înnălbit de zăpada groasă, iar pădurile ostenite abia mai susţin povara..."* (lat.).

[2] *„Aspra iarnă se topeşte la întoarcerea plăcutei primăveri şi a lui Favorius / Iar lopeţile trag corăbiile uscate..."* (lat.).

[3] *Florile răului*, volumul de versuri al lui Baudelaire.

radului său, din lipsă de anumite puncte de reper. Dar începea să simtă tendința justă a acestei gîndiri, chipul în care își atinge, în sfîrșit, ținta, și, pătrunzînd în ea, vibrează. Observa, de asemenea : „Ceea ce îmi spune are o mare elocvență critică. Și nici o clipă n-am dat atenție cuvintelor pe care le folosea ; nici el. Regulă universală. Eu care îmi pun adesea problema oratorului. Să obții același efect tratînd, de pildă, o chestiune socială, în fața a două mii de muncitori. Chiar dacă nu te *urmăresc* toți, să le dai certitudinea că nici o clipă nu au fost victima unei măsluiri de cuvinte."

— Da, spuse în sfîrșit ; am impresia că înțeleg... sau că întrezăresc. Hugo produce și el uneori starea aceasta, mai rar, o recunosc. Nici Racine...

— Cu atît mai mult că n-am vorbit decît despre sens. Dar aceeași plenitutine o găsim și în sonorități. O prezență continuă a muzicii ca și a gîndirii. Ceea ce face ca apoi versurile slabe să apară ca o destindere, o pauză plăcută... Observă că nu vreau să trec nimic cu vederea. Chiar și acolo unde e mediocru, Baudelaire e, din întîmplare, slujit de ceea ce este demodat în stilul său. Hugo, de îndată ce nu mai e inspirat, riscă să ni se pară vulgar, nouă, deoarece folosește limba noastră de azi. Platitudinile lui Baudelaire sînt salvate de un oarecare iz de altădată. Au un aer elegant ; *pentru noi*. Îmi dau seama cîtă iluzie, cîtă precaritate se poate ascunde aici.

— Ți-aș mai spune ceva. Dar mi-e teamă c-ai să zici că sînt prost.

— Haide ! Haide !

— Nu mă împac cu gîndul că în poezie subiectul n-are nici o importanță.

— Ai perfectă dreptate.

— Poate că e stupid. Dar, adeseori, la Baudelaire, mă indispune subiectul. Sau, mai curînd, ceva care face parte totodată și din subiect și din fond.

— Hm !

— Am spus o nerozie ?

— Nu, reflectez.

— Lăsînd la o parte cinismul lui, dandismul lui, afectarea de imoralitate de care îl acuză manualele de literatură. Astea mă deranjează poate și pe mine. Dar ele țin de aspectul exterior al chestiunii. Nu ; găsesc că prea multe din poemele acestea provin dintr-o emoție strict sexuală. Să nu crezi că se revoltă sentimentul meu de pudoare. Dar asta le scade în ochii mei. Te învîrtești într-un univers într-adevăr foarte strîmt... Nu zici nimic ? Mă consideri un nătărău de la țară ?

— Nu. Îmi dau seama că tot citind și recitind poemele acestea am ajuns să nu mai simt ceea ce spui tu ; și care nu poate fi contestat. E cît se poate de curios. Și ceea ce e și mai curios e că foarte mulți admiratori ai lui Baudelaire pe care-i întîlnesc mă dezgustă ; și nu numai prin felul în care vorbesc despre el ; nu ; prin felul lor de a fi, prin concepția de viață pe care le-o bănuiesc ; prin

privirea lor cu sclipiri nițel maniace ; prin izul de voluptate călîie și îmbîcsită care îi însoțește. Iar reflecția ta mă obligă să admit că ei sînt mult mai aproape decît mine de *sensul* poemelor lui Baudelaire, de miezul inspirației lor. Sincer vorbind, ei sînt mult mai baudelairieni decît mine. Și totuși, admirația pe care i-o port e departe de a se opri numai la formă, te asigur. (Cu toate că am insistat adineauri asupra stilului său.) Pentru mine e tipul însuși al poetului adînc. Și după ce-l las din mînă, „sentimentul meu despre univers" e impregnat de o măreție sumbră. Ajung să mă întreb dacă nu cumva există la el, chiar și în poemele cu cel mai strîmt orizont — căci există și altele, trebuie s-o recunoști — un prim sens care îi satisface deplin pe baudelairienii anemici, singurul, de altminteri, de care poate poetul și-a dat seama ; și un al doilea sens, un al doilea subiect, care reiese cînd i-ai uitat pe primul... O ! nu-mi prea place să ies din încurcătură prin giumbușlucuri de felul ăsta... Observația ta mă tulbură.

Îi tulbura pe amîndoi, pentru motive care nu se refereau la artă, ci la viața lor ascunsă. Iar motivele lor, în ciuda cîtorva analogii, nu erau aceleași.

De cîțiva ani, Jallez trecea printr-o criză complexă care atingea atunci unul din punctele ei cele mai interesante. Ajunsese să considere, cu o severitate crescîndă, ceea ce revenea sexualității în natura noastră, ceea ce simțea ca violent sexual

în natura lui. Sfîrșise prin a arunca bănuială și asupra dragostei, pentru că era prea clarvăzător ca să nu observe că și dragostea așa-zisă curată ascunde sub o aparență înșelătoare pofta sensuală, că nu are, așadar, asupra celeilalte decît avantajul ipocriziei ; de asemenea și pentru că reproșa dragostei că închide sufletul, pe care-l ocupă sentimentelor mai universale. Fără să se sprijine pe aceleași argumente ca ascetismul creștin, ajunsese la un ideal destul de asemănător de eliberare în privința poftelor trupești ; ideal care era, de altminteri, o chestiune strict personală, ferindu-se de a vedea în el o regulă de recomandat tuturora. Astfel încît se apropia mai puțin chiar de concepția creștină — în care impuritatea laicului nu-i tolerată decît cu prețul unei contradicții — decît de ideile care circulă în Asia ; și care fac din eliberarea de poftele trupești exercițiul privilegiat al unor oameni, dornici de a dobîndi anumite puteri sau de a atinge sfințenia. Îndreptîndu-i atenția asupra caracterului erotic al multor subiecte baudelairiene, făceai să-l cuprindă o îngrijorare. Să se fi amăgit oare pe sine însuși atît de mult încît să regăsească, delectîndu-se, prin ocolișul poeziei, lumea dragostei carnale, din care, cu prețul atîtor eforturi, încerca tocmai să evadeze ?

Cît despre Jerphanion, traversa și el o perioadă de castitate completă, dar în ciuda voinței lui. Părăsind regimentul, pe la mijlocul lunii septem-

brie, petrecuse mai întîi trei săptămîni acasă la părinții lui : un tîrgușor unde cea mai mică escapadă ar fi pricinuit scandal. De cînd a sosit la Paris, tot aștepta ca hazardul să-l pună în legătură cu o femeie. Hazardul însă nu se grăbea. Iar dacă Jerphanion nu era lipsit de nerăbdare, simțea că-i lipsește spiritul de inițiativă. Parisul îl intimida. Calitatea lui de provincial îl întinerea în proprii lui ochi cu mai mulți ani. Modesta experiență amoroasă pe care-o putuse dobîndi aiurea nu i se mai părea valabilă în limitele marelui oraș. Lumea feminină, scăldată în prestigiul Parisului, îi redevenea misterioasă, aproape tot atît cît putuse să fie pentru adolescentul Wazemmes în seara de 6 octombrie. Dintr-asta rezulta o nostalgie senzuală, nu fără oarecare amărăciune, și un sentiment de inferioritate care, în diferite clipe ale zilei, îi înfrîna elanurile orgoliului, îi stînjenea visarea ambițioasă. Ceea ce simțea în realitate Jerphanion în fața poemelor pe care era invitat să le admire era un fel de gelozie și de stinghereală pe care-o pricinuesc aluziile insistente la bucurii de la care, cel puțin în mod provizoriu, te crezi îndepărtat. Muzica vorbelor nu le împiedeca să aibă un înțeles ; dimpotrivă, îl agrava, adăogîndu-i parcă o imitație a curburii formelor trupești, a dezmierdărilor, a spasmurilor. *„Sînii tăi care înaintează și împing mătasea“, „Scuturi provocătoare înarmate cu vîrfuri roz“, „Coapsele tale nobile sub volanele pe care le alungă“, „Elixirul*

gurii tale“, „*iadul patului tău*“... la fiecare pagină erau astfel îmbieri ale trupului, ale mirosului părului despletit, ale salivei săruturilor. Un triumf al luxurii, care, desigur, „la lumina lămpilor“ turnei ar fi putut prelungi de minune împurpurarea unui cer de noiembrie contemplat din vîrful acoperișului, dacă Jerphanion ar fi avut în buzunar scrisoarea unei femei în care-i fixa o întîlnire.

III

O MULȚIME ȘI ȘEFUL EI

Conversația lor îi întîrziase. Cînd ajunseră în refector, începuse de cîtva timp să se servească cina. Trecînd pragul ușii, nu recunoscură zgomotele obișnuite. Totuși, toate trei promoțiile erau acolo, în completul lor, cele literare în jumătatea dreaptă a sălii, cele științifice în jumătatea stîngă. Cîte zece pînă la doisprezece la o masă. La dreapta, vestoane lustruite ; multe fețe palide, umeri înguști. La stînga, halate jegoase ; tenuri mai roșii : cîțiva umeri atletici ; cîteva mutre viu colorate de farmaciști de țară. Peste tot, capete zbîrlite și papuci. Așadar, numărul și aspectul obișnuit. De asemenea și mirosul, miros de sos și de masculi tineri. Dar nu și zgomotul. Nu mai era acel uruit puternic de rîu, în care vesela zăngăne în curentul vocilor. Percepeai, în această rumoare, inegalități, tresăriri, pauze ; o tăcere totală de un sfert de secundă care pricinuia o plă-

cută îngrijorare ; pentru că în loc de a avea înaintea ochilor o simplă forfoteală de ființe, liniștitoare ca un spectacol natural, domoală ca iarba care crește, aveai impresia că simți un grup încercîndu-și puterile asupra lui însuși, o voință dînd o lovitură de probă.

În clipa cînd erau să se așeze, Caulet se ridică de la masă, se apropie de ei :

— O să trăiți un minut solemn ; sînt multe șanse.

— Ce se întîmplă ?

— Mai întîi asta, care depășește orice închipuire. Colegii noștri thala, în starea în care i-am adus, s-au dus la elevii thala de la științe, ca să-i facă să constate pana de lumină. Ceilalți au venit, au văzut, n-au priceput nimic. Dovadă că un fizician, asupra căruia s-a pogorît superstiția, devine tot atît de neghiob în fața unui bec electric ca și un om al pădurii. Pe scurt, în toți acești nătăfleți a început să fiarbă mînia împotriva Potului — pe care pînă ieri îl numeau domnul Econom. Au propagat un spirit de răzvrătire pe care m-am ferit să-l contrariez. Și cum Cacicul general, fără să fie un thala pur, are simpatii obscurantiste, iar astă-seară, din fericire, tocana are categoric un miros de hîrdău, sîntem, domnilor, în clipa care precede un „Ce Khur pentru Pot". Pur și simplu.

Jallez și Jerphanion, la auzul acestei știri, afectară o indiferență blazată. Dar intrară și ei în

excitarea așteptării. Li se anunța primul „Ce Khur pentru Pot" din viața lor de normalieni. Auziseră vorbindu-se mult despre ritul acesta legendar, fără să îndrăznească să spere să-i fie martori înainte de a se fi scurs multe săptămîni, sau poate luni. Acest „Ce Khur pentru Pot" e o manifestare de o excepțională importanță, pe care o provoacă nemulțumirea maselor, dar pe care nu o poate declanșa decît Cacicul general, șeful celei mai vechi promoții de la litere. Iar Cacicul general, oricît ar fi el de iute la mînie, nu dă drumul acestui trăznet decît după o matură chibzuială. Folosindu-l fără socoteală, ar face să-i slăbească puterea și și-ar slăbi-o și pe a lui. Resimte responsabilitatea unui papă pe punctul de a lansa o bulă de excomunicare, sau a unui locotenent de dragoni, într-o zi de răsmeriță, gata de a comanda foc.

Jallez și Jerphanion observau, la o distanță de cîteva mese, pe Cacicul general Marjaurie ; o față largă bărboasă ; o frunte destul de lată ; smocuri dese de păr negru ; ochi, deasemenea, negri ; un zîmbet nehotărît la nivelul gurii, virînd spre îngrijorare în dreptul ochilor. Candidat la examenul de agregație în Istorie, pregătise, primăvara trecută, licența în drept în două săptămîni. După ce-și va fi trecut agregația, doctoratul în drept îi va mai lua cel mult trei săptămîni. I se atribuiau ambiții politice. Se spunea că un ministru îl va lua ca șef de cabinet. După cîțiva ani, va găsi, parcă

anume pregătite, în provincia sa natală, un post de director de ziar și un mandat de deputat. Tendințele lui nu prea se puteau defini. Cu toate că părea să se sprijine pe puternicii zilei ca să-și croiască drum, și că nu era credincios, se credea că simpatizează cu democrații catolici. De altminteri, ambițiosul acesta era un scrupulos și chiar un anxios. În fiecare zi își făcea mai multe examene de conștiință. Totodată, mare mîncăcios și, zice-se, vînător de fuste.

— Uită-te la el, spuse Jallez, cît pare de plictisit.

Și Jallez se gîndea : „Dimensiunea evenimentelor nu e ceea ce le caracterizează. Există evenimente «asemenea», ca și triunghiuri. Într-o bună zi, cînd vlăjganul ăsta va fi ministru, va regăsi întocmai clocoteala lăuntrică din astă-seară ; ochii ăștia care cer opiniei publice să-i siluiască voința, pentru ca mintea să înceteze de a-și mai pune întrebări. Se comportă acum așa cum se va comporta într-o zi viitoare, în vederea acelei zile viitoare. Vreun mare eveniment viitor se hotărăște în clipa aceasta prin prefigurație." Toate astea îi pricinuiau lui Jallez o ușoară înfiorare.

Dar la rîndul lui, Jerphanion invidia puterea lui Marjaurie. „Să stăpînești o mulțime. Să simți că ea așteaptă de la tine autorizația de a voi ceea ce vrea ; că pentru moment forța ei se concentrează în nodul care ți se pune în gît, într-o clipire a pleoapelor tale. „Jerphanion nu-și spunea că nodul acela și clipirea aceea puteau fi un soi

de tortură. Firea lui îl făcea să-şi închipuie mai uşor beţia comenzii decît frămîntările ei.

Deodată se auziră „sst", „sst". Apoi, o tăcere mormîntală. Şcoala întreagă, cu burta pe masă, nemulţumită de tocană, înţelese că, în sfîrşit, Cacicul general va dezlănţui furia celor trei promoţii.

Marjaurie, care avea o voce plină şi caldă, începu prin a enunţa cu amploare :

— Domnilor, un Ce Khur pentru Pot.

Apoi :

— Un', doi, trei.

Atunci cele două silabe rituale, rostite de cei o sută cincizeci de tineri, fiecare din ele cu aceeaşi forţă, şi pe un ritm tot atît de lent ca un pas de paradă, „Ce... Khur !" izbucniră ca două urlete succesive sau mai curînd ca două lovituri de gong, pe care le continuă zgomotul asurzitor al unor farfurii grele de cîrciumă date cu toată furia de pămînt ; zgomot atît de dens şi de prelungit, încît chiar şi cei care ţipaseră cel mai tare se întrebau, cu o oarecare îngrijorare, cît va mai ţine delirul propriei lor mulţimi.

IV

COPILĂRIA ÎN PARIS. APARIȚIA HELENEI SIGEAU

Pe la zece, Jallez văzu că Jerphanion ridica ochii de pe cărți și, cu mîinile în buzunare, cu picioarele întinse, se răsturna pe scaun. Profită ca să spună :

— Mă gîndeam din nou la Baudelaire. Există o întreagă zonă a poeziei lui pe care baudelairianul banal nu o frecventează și care scapă de reproșul tău.

— Elanurile mistice ?

— Nu neapărat. Nu-i prea greu să arăți că ele pornesc din erotismul lui. *„În bestia-adormită un înger se trezește."* Mă gîndesc mai curînd la poetul Parisului, al străzilor, al porturilor, la poetul marelui oraș modern care dăinuiește în el, chiar și în bucățile erotice. Gîndește-te la fraza aceea uimitoare, ca să explice cum au luat naștere poemele sale în proză : *„Frecventarea orașelor enorme și încrucișarea nenumăratelor lor raporturi"*. Nu în-

cape îndoială, se prăpădește după un păr de femeie ; dar ceea ce respiră în el e tot Marsilia sau Alexandria. Și apoi, mai sînt și alte prospețimi. Un fel de a-și aminti... Cunoști strofele astea, de pildă :

„Mais le vert paradis des amours enfantines,
Les courses, les chansons... les baisers, les bouquets

. . . . . .

Avec les brocs de vins le soir dans les bosquets...“ [1]

Recitește-le, dragul meu. Ei ; ce spui ?

— Evident, tot pasajul are un mare farmec.

— Spui asta din vîrful buzelor.

— Ba nu.

— Observă, într-un subiect ca acesta, amploarea accentului și adîncimea la care ne atinge ! Compară cu Murger, sau chiar cu *Les Chansons des rues et bois.* [2] O ! eu nu disprețuiesc *Les Chansons*, și nici pe Murger. Murger cînd găsește tonul just, ceea ce i se întîmplă uneori, izbutește să-ți meargă la inimă. Dar, oricum ! E drept că tu nu prea poți să simți toate astea.

— Da' de ce ?

— Pentru că îți lipsește o copilărie trăită în Paris. Unde ți-ai petrecut prima copilărie ?

---

[1] *„Dar paradisul fraged al iubirilor din copilărie. / Plimbările, cîntările... sărutările, buchetele, / ... Cu urcioarele de vin în boschete...“*

[2] *Cîntece de uliță și de pădure*, poezii de Victor Hugo.

— Într-un sat, pe șoseaua de la Le Puy la Valence, care se numește Boussoulet.

— În munți ?

— Da, între o mie și o mie o sută de metri. Într-o trecătoare. Sau mai curînd la intrarea unui imens podiș.

— Părinții tăi sînt de acolo ?

— Tatăl meu era învățător acolo. Dar s-a născut în arondismentul Brioude, situat în partea dinspre Auvergne a departamentului Haute-Loire. Mama mea e o reprezentantă a regiunii Velay, mult mai curată, dintre Le Puy și munții Cevennes. Satul ei natal e la cincisprezece kilometri de Boussoulet.

— Tu cu cine semeni ?

— Am ochii căprui închis ai tatălui meu. Sînt mai înalt decît el. Dar de la familia lui am moștenit statura. Am unele trăsături de la mama. Bărbia, de pildă, și nasul. De asemenea, foarte mult din caracterul ei.

— Era frumos acolo în munți ?

— Foarte frumos, sau așa cred.

— O să-mi vorbești despre asta o dată, nu ? amănunțit. Am nevoie să mă cufund într-o copilărie ca a ta. Nu cred că am ceva muntenesc în ascendența mea familială — dar poți să știi ?... În tot cazul, simt o atracție extraordinară pentru munte. Dar nu pentru muntele spectacular : piscuri înzăpezite în zigzag, ghețari trandafirii, alpinism. Nu, pentru viața oamenilor de la munte. Pentru

secretele, intimitățile, retragerile seculare ale vieții în munți. Despre care eu personal nu știu nimic.

— Te-ai născut la Paris ?

— Da. Dintr-o mamă pariziană și un tată de rasă foarte nehotărîtă. E unul din rarele lucruri pentru care-i invidiez pe nobili. Își cunosc genealogia. Un nume ca Jallez are un iz meridional.

— Din cauza lui z ?

— Da. Te face să te gîndești la Rodez, la Orthez, chiar și la Spania.

— La liceul din Lyon, aveam cel puțin doi colegi al căror nume se termina în ez.

— De unde erau ?

— Cred că din Dauphiné.

— Așadar, de la munte. Mai mult sau mai puțin. Dar mă întreb dacă z-ul înseamnă mare lucru. Încă un caz pe care l-am putea supune lui Matruchot. Funcționarii stării civile de altădată, în momentul transcrierii unui nume, probabil că își consultau mai ales estetica lor personală. Există un burg în Vandée care se numește Jallais, doi de ll, a, i, s. Se prea poate să am vreun strămoș de pe acolo. Tatăl meu s-a născut la Chartres. Dar tatăl lui era căruțaș, fiu de căruțaș. Îmi închipui o familie de căruțași emigrînd, prin etape, din Vandeea spre Chartres, prin valea Loarei. Am încercat să obțin precizări în această privință. Dar e de necrezut ce puțin le pasă oamenilor din popor de chestiile astea. Originea lor nu-i interesează. Pentru ei există doar bărbați și femei, mai mult

sau mai puțin bine făcuți, care, în afară de asta, sînt tot una, și care se împreunează la voia soartei.

— Pe tatăl tău ce l-a făcut să vină la Paris ?

— Meseria. Sau mai curînd avansarea în slujbă. Ți-am spus că e subdirectorul unei agenții a Creditului Lyonez. Avea treizeci și cinci sau treizeci și șase de ani cînd m-am născut, și era atunci șeful unui mic serviciu la agenția centrală din Paris. Debutase pe vremuri la sucursala din Chartres ca un biet contopist. Cînd m-am născut, părinții mei locuiau în Cité des Fleurs, un colț ciudat din Batignolles, pe care l-am mai revăzut de atunci, dar despre care nu păstrasem aproape nici o amintire. Acum ei locuiesc în Avenue de la République. Ceea ce a fost mai important pentru mine e perioada intermediară. De la vîrsta de patru ani pînă la primul an preparator pentru Școala Normală. Tot timpul acesta am locuit în strada Blanche. Una din străzile care coboară din Montmartre către centru. Dă exact în piața Trinității. Stăteam în jumătatea de sus a străzii ; așadar, mai aproape de bulevardul exterior decît de piață. Nu cunoști încă acest cartier ? Am să ți-l arăt. O ! nimic deosebit. Dar abia cînd devii sensibil la astfel de locuri începi să capeți o justă înțelegere a Parisului. De altminteri, una din poeziile, unul din misterele copilăriei pariziene, sînt tocmai aceste mutări, aceste treceri dintr-un cartier într-altul, cu schimbările de punct de vedere pe care

le antrenează ; o răsturnare totală a obiceiurilor, alte serii de hazarduri.

— Provincialii cunosc și ei asta. Gîndește-te la copiii de funcționari pe care-i plimbi în cele patru colțuri ale unui departament. Și copiii de ofițeri al căror tată e mutat de la Epinal la Havre, și de la Havre la Constantine.

— Știu asta. Ceea ce mi se pare înduioșător, în cazul copiilor din Paris, e tocmai că ei își schimbă lumea fără să-și schimbe „locul". Cu o aproximație de un sfert sau o jumătate de oră, ei știu că mergînd drept înainte vor regăsi poarta Saint-Denis, Opera sau catedrala Notre-Dame. Dar într-o direcție a cărei experiență le lipsește. Văd cu mirare tot felul de lucruri cunoscute așezîndu-se unul după altul într-o ordine necunoscută. Sentimentele, de asemenea. Și tot ce alcătuiește Societatea. Ei află că toate astea pot să se compună, să se distribuie în perspectivă, în mai multe chipuri. Mă întreb dacă nu rezultă de aici preschimbări lăuntrice mai importante. Copilul al cărui tată e mutat de la Havre la Constantine... ei bine ! nu-i rămîne decît să lase ca de acum înainte impresiile de la Constantine, copilăria de la Constantine să se depună puțin cîte puțin peste cea precedentă, care va atipi. Asta se numește sedimentare. Cum sufletul omenesc nu caută complicații, cum e leneș, nu le va împiedica înmormîntarea aceasta pașnică a unei epoci de către alta. În vreme ce noi, micii parizieni, cînd familia

noastră schimba cartierul era ca și cum ai bate din nou cărțile. Unde a „trecut" dama de cupă ? Da, ne întrebam unde au putut „trece" bucățile universului nostru din ajun. Iată sensul pe care-l căpăta pentru noi un lucru „trecut". O altă specie de prezent dar insesizabil. Un prezent situat poate în altă parte. Ceva pe care pentru moment „nu-l avem", pe care nu-l mai descoperim în jurul nostru, care se ascunde privirii noastre, dar care, deodată, nu se știe de unde, va reieși la iveală...

În timp ce spunea aceste ultime cuvinte, vocea lui se alteră puțin, începu chiar să tremure. Băgă de seamă că de cîteva clipe un al doilea gînd tăcut își căuta în el drum. Un gînd încă ascuns, dar încărcat de-o mare emoție. Își curmă vorba. Se întrebă :

„Ce mi se întîmplă ? Da, în străfundul sufletului ?" Ceva se străduia să iasă la lumină. De foarte departe. Ceva tocmai care de mult, de mult de tot se ascunsese.

„Ce oare ?... Nu ceea ce am rupt, am respins, acum cîteva luni... nu... care totuși... nu... E un lucru care vine mult mai de departe... de atît de departe... O ! Știu... Recunosc... Ce a putut să-l aducă ? Strofa despre iubirile din copilărie ? Nu atît strofa, cît cuvintele. Căci atmosfera e cu totul alta... Dar, dimpotrivă, nu cumva pentru că lucrul acesta voia să revină, am avut eu nevoie să regăsesc strofa despre iubirile din copilărie ?"

Îndrăzni, în gînd, să pronunțe un nume. Sau, mai curînd, un nume, precedat de un prenume ca de o fină etravă semeață, se desluși treptat din negură, reapăru încet ca o navă, socotită pierdută, care își cere intrarea în port, și căreia bărcile îi lasă drum liber.

„Hélène Sigeau."

Ce stranie era această revenire ! Numele acesta frumos, cu desăvîrșire pierdut ! De luni de zile, de ani, nu mai fusese niciodată văzut strecurîndu-se printre licăririle din zare. Niciodată nu mai răsărise brusc din mulțimea unei străzi, în ușa unei case.

„De ce revine oare ?"

„Hélène Sigeau."

Jallez nu acceptă imediat. Se tocmește ca să-l primească. Își caută în grabă motive de neîncredere, de refuz ; aproape se ia în rîs. „Pur sentimentalism. Și de ce fel ! Iată-mi inima cu totul cuprinsă, topită !" Ca și cum pe puntea navei s-ar vedea fluturînd mîini, batiste, și n-ar mai fi cu putință celor care-o privesc, reîntorcîndu-se, să nu se piardă cu firea de bucurie : „Hélène Sigeau".

„Merita oare să fi repurtat, nu de mult, o victorie atît de dificilă ! Să mă fi smuls, cu toată tăria, dintr-o mare dragoste de adult, ca să ajung să tremur astfel în fața stafiei acestei afecțiuni de copil !"

Jerphanion îl observă, cu o discretă surprindere ; se preface că ia tulburarea colegului său drept un scrupul de exprimare. Încearcă să-i vină în ajutor :

— Da... întrezăresc destul de bine... Intervine aici o subtilitate... cum să spun ?... nervoasă, care mie îmi lipsește. Nu posed încă toate referințele necesare. Dar te asigur că izbutesc cît de cît să profit de ale tale.

— Adevărat ?... Uite... dacă aș îndrăzni... ca să nu rămîn la o vorbărie oricum prea generală... Dar poate că ai să zîmbești... sau ai să crezi altceva... Totuși, cred că ai băgat de seamă că nu fac un uz excesiv de confidențe strict personale... Închipuie-ți că-mi revine o amintire... O ! dacă i-aș mai da vre-o importanță, n-aș vorbi despre ea... Nu în felul acesta. În sinea lui, evenimentul este minor. Dar trebuie repus în contextul celor ce-ți spuneam despre copilăria noastră, a parizienilor... Dacă aș putea să te fac să simți această amintire, cu tot ce o înconjoară, o nimbează, o prelungește în diferite direcții, cu „iradierea" ei, ai avea cheia acestei muzici, oricum un pic specială, pe care ne-o cîntă trecutul.

Jerphanion așteaptă, avînd prea multă prietenie pentru el ca să se arate nerăbdător. De altminteri îl respectă pe Jallez. Și dacă ar avea impresia că Jallez „ar scădea" întrucîtva în ochii lui ar prefera să nu-l asculte.

Cît despre Jallez, acesta lupta împotriva orgoliului său, împotriva pudorii sale. Dar mai cu

seamă împotriva unei dorinți de a-și deschide sufletul, pe care nu o mai simțise niciodată atît de vie și care e plină de plăceri suspecte.

— Fii pe pace. Nu am intenția să te pisez cu o poveste. Găsesc chiar că amintirea aceasta nu cade tocmai la momentul prielnic. Dar nu ești liber să alegi. Ar fi trebuit să se ivească într-o zi cînd am fi străbătut o stradă zgomotoasă în sfertul de oră tulbure care precede amurgul. Dar se va mai ivi, fără îndoială. Aș dori să-ți pot spune atunci : „iată-o", și că mica făptură pe care aș vedea-o apărînd printre mișcările mulțimii s-o vezi și tu la rîndul tău ; s-o vezi apărînd și dispărînd din nou. Să știi cel puțin despre cine va fi vorba.

Lăsă să cadă sfîrșitul frazei ca și cum ar fi renunțat să mai dea alte explicații.

Jerphanion obiectă cu blîndețe :

— Dar ca s-o pot recunoaște, cînd îmi vei vorbi despre ea ar trebui totuși să-mi spui ceva mai mult...

— E drept. Ei bine, încearcă mai întîi să zărești, destul de departe, într-o lumină umbrită, un chip oacheș și daurit. Un chip frumos. Trăsături de o perfecțiune, de o desăvîrșire care te uimesc la vîrsta aceasta.

— Ce vîrstă ?

— Îmbrăcămintea o să te lămurească... O fustă care ajunge pînă la genunchi ; o bluză cu un guler

mare marinar ; pulpele goale. Albastrul gulerului e foarte deschis, foarte spălăcit. Pulpele sînt daurite ca și chipul și ușor presărate cu puncte cafenii, mi se pare. Dar mă reîntorc la chip. Trăsăturile au toată prospețimea vîrstei de paisprezece ani : dar conturarea lor e totuși definitivă. Un fel de noblețe greacă : în curba sprîncenelor, în îmbinarea și linia nasului, în ovalul armonios care încadrează figura. Ochi de culoarea stejarului închis, cam ca ai tăi, dar mai mari, mai strălucitori și mai întunecați. Un păr negru care cade în ondulații pe umeri. Cîțiva pistrui pe marginile nasului și pe umerii obrajilor. E în picioare în fața mea pe nisipul unui scuar ; o peluză în spatele ei. Ține în mînă o coardă strînsă, știi, o coardă pentru sărit, cu mînere rotunde de lemn. Nu prea o folosește. O ține mai curînd ca pe un evantai.

— Așadar, o fetișcană ?

— Dacă vrei. Dar cu o siguranță, un calm, un zîmbet de femeie. Fără nimic bătrînicios, fără nici o urmă de oboseală sau de ofilire prematură, înțelegi ? Dar nici cu prea multă precocitate. I-ai fi dat cincisprezece ani poate, în loc de paisprezece. Atît. Ți-am pomenit de pistrui. Dar nu trebuie să-i privești ca un cusur. Îi împodobeau tenul. Făceau ca pielea ei să pară de o esență mai rară. Cum se întîmplă cu lemnul de preț. De atunci mi s-a întîmplat, desigur, de multe ori, fără să-mi dau seama, să caut aceste ușoare pete

pe cîteva chipuri frumoase și să fiu un pic dezamăgit de lipsa lor. Cît despre păr, îmi dau acum seama că reprezenta pentru mine, pe lîngă frumusețea unduirii lui, o idee de bogăție. Multe fetișcane în vremea aceea — și cred că și acum lucrurile nu stau altfel — purtau cozi, mai cu seamă în lumea mai modestă. Părul acesta abundent și oferit privirii, care ar fi suportat greu promiscuitatea unei școli populare, căpăta în ochii mei valoarea unui rang. Dar trebuie că mai însemna bogăția, într-un fel mai simbolic. Generozitatea vieții.

— Cum se numea fetița asta ? Numele mic vreau să spun.

— Hélène. Iar Sigeau, numele ei de familie. Hélène Sigeau.

— Pari să fi fost foarte îndrăgostit de Hélène a ta.

— Sînt sigur că dacă aș întinde brațul, ca bețivii pe care îi examinează medicul, mîna mi-ar tremura. Martor mi-e Domnul că nu aș fi crezut așa ceva acum un ceas.

— Era de vîrsta ta ?

— Eram cu cîteva zile mai mic decît ea.

— O cunoscuseși la joacă ? printre alți copii ?

— Da. Nu-mi amintesc prea bine. Avea o soră, cu un an mai tînără, tot atît de frumoasă, dacă vrei, dar care nu mă interesa. Parcă îmi aduc aminte că sora aceasta, foarte neastîmpărată, care se băga în toate jocurile, era prietenă cu sora

unui coleg. Pesemne că ne-am întîlnit vreodată la o partidă de leapșa pe cocoțate, sau de șotron în patru.

— Apropó, ești singur la părinți ?

— Nu. Am un frate mult mai mare ca mine. Aproape nici o legătură. O să-ți vorbesc despre asta cu altă ocazie. Dar tu ?

— Eu sînt singurul copil. Dar te-am întrerupt.

— Așadar... cînd încerc să-mi reamintesc cum am cunoscut-o, nu regăsesc un moment deosebit... Revăd mai curînd unele gesturi ale ei ; o mică scenă simbolică : eu trecînd printr-o alee a scuarului, aproape fugind ; ea retrăgîndu-se puțin ca să mă lase să trec, și zîmbind. Nu sîntem încă prieteni, dar ea zîmbește, cu o politețe și o indulgență de doamnă. Revăd foarte bine scena, eu salutînd-o, ea răspunzîndu-mi printr-o înclinare a capului, fără să vorbim încă. Nu că ar fi fost cîtuși de puțin ceremonioasă. Dar nu mai era un copil.

— Ați devenit totuși prieteni ?

— Da.

— Și pe urmă ?

— Trec peste amănuntele care se pot găsi în atîtea alte idile ale acestei vîrste. Trebuie că ai cunoscut și tu asta, mai mult sau mai puțin, din propria ta experiență. În paranteză fie zis, în versurile pe care ți le-am arătat, expresia „iubirile din copilărie“ are un sunet încîntător, dar nu e tocmai potrivită. „Sărutările“, „buchetele“, „cănile

de vin din boschete"... nu mai e vorba de copilărie. Baudelaire se gîndește la perechi de studenți și de grizete[1]. Dacă îmi plac versurile acestea, în schimb ceea ce le corespunde în viață mi se pare de o destul de penibilă vulgaritate. Ca și cum în loc de a sta de vorbă astă-seară în turna noastră, am sta la o masă sub o boltă de verdeață la „Moulin de la Galette" cu două modiste. Rîsetele fără rost, oarecum pentru galerie... poveștile din atelier... șlagărul zilei de la șantan în clipa în care chelnerul aduce băutura... eu m-aș refugia pe dată într-o meditație asupra numerelor prime sau a vitezei stelelor... Ce zici ?

Jerphanion ar fi dorit să aprobe, ca să-i fie pe plac lui Jallez. Dar îi lipsea convingerea. Se mulțumi să zîmbească evaziv.

— Pe scurt, în cazul meu era, într-adevăr, vorba de o iubire din copilărie. Cu toate drăgălășeniile, cu toate meandrele visării, cu toată răbdarea uimitoare de care e în stare să dea dovadă un suflet de copil îndrăgostit. O întreagă curtenie din alte vremuri care preface anii aceștia într-un „ev mediu" al istoriei noastre individuale. (În cazul meu, nimic nu a lipsit din analogie ; nici chiar amețitoarele complicații mistice.) Bineînțeles. Hélène mă teroriza ; nu ca prietenă — mă jucam cu ea nestînjenit și bucuros — ci ca obiect al iubirii

[1] Tinere lucrătoare sau vînzătoare, denumite astfel, în secolul trecut, din pricina îmbrăcămintii lor de culoare cenușie.

mele. Cred că am lăsat să treacă mai mult de trei luni fără să-i spun un singur cuvînt care să-mi trădeze sentimentul. Nici nu îndrăzneam s-o privesc cu drag, de teamă să nu roșesc. Toate astea sînt foarte cunoscute. Nu mai insist. Totuși, merită să observăm la ce paralizie a minții poate duce respectul acesta religios. Îmi amintesc de o zi la ea. Mama ei o invitase pe a mea. Doamnele vorbeau într-o odaie. Noi ne jucam într-alta, care era, cred, salonul. În afară de Hélène și de mine, mai erau sora ei mai mică Yvonne și servitoarea. De mult ardeam de dorința de a-mi mărturisi dragostea. Împrejurarea că nu eram singuri trebuie să mă fi făcut îndrăzneț; chiar și ingenios. Nu știu cum am ajuns să spun că pot ghici în cărți secretele și face preziceri. (N-aveam nici cea mai mică idee de arta aceasta amăgitoare.) Servitoarea, aprinsă de curiozitate, mă imploră să încep cu ea. Hélène, Yvonne și cu mine ne așezaserăm de-a dreptul pe covorul din salon. La dreapta, între două ferestre, servitoarea se apleca neliniștită peste noi. Improvizai, pe covor, o cartomanție cu totul personală. Există pesemne o zînă a acestei îndeletniciri care-ți vine în ajutor. Am știut să-i spun despre un tînăr, despre o viitoare căsătorie și despre un deces, dar nu privind pe cineva din apropiere. Servitoarea se jura că era întocmai așa. Veni rîndul Hélènei. Îi spusei :

— Cineva te iubește.

— Mult ?

— Da. Cărțile spun „mult".

Vocea mea începea să se altereze.

Hélène urmă :

— Îl iubesc și eu ?

— Văd din cărți că iubești pe cineva. Dar ca să-ți pot spune dacă e același, mi-ar trebui o indicație.

— O indicație ? De la mine ?

— Da.

— Dar în ce privință ?

Mă privea, zîmbea, fără ifose provocatoare ; chiar și fără cochetărie. Cu atenția drăguță și serioasă care o caracteriza. Sentimentele mele probabil că erau foarte vizibile. Dar le credeam îngropate într-o prăpastie. Avui puterea să răspund :

— În privința celui la care te gîndești.

Ți-am mai spus că roșeam foarte ușor pe vremea aceea. Atît de ușor, încît eram înspăimîntat dinainte, și că asta contribuia mult să mă facă timid. Dar în ziua aceea însuși excesul primejdiei în care mă aruncam mă împiedică să roșesc.

Hélène se gîndi puțin, în timp ce zîmbetul îi rămînea în ochi, în preajma fermecătorilor pistrui. Apoi :

— Nu pot să spun numele. Dar o să spun cu ce literă începe. Uite.

Și cu vîrful unghiei trasă încet și deslușit, pe covor, litera P.

Ei bine, încearcă să concepi fenomenul acesta extraordinar. Bineînțeles, urmărisem traseul un-

ghiei cu emoția cu care aștepți o sentință și recunoscusem litera. Dar gîndul meu fu : „Pe mine mă chiamă Jallez. Numele meu începe cu un J." Nu-mi amintesc după cît timp am realizat că mă mai cheamă și Pierre ; că la scuaruri toată lumea — și în primul rînd Hélène — mă strigau Pierre. Totuși, nici o lumină nu se făcu în inima mea. Era, pesemne, prea tîrziu. Dezamăgirea mușcase prea adînc. Efectul total a fost o stare de îndoială oscilantă, în care anxietatea, ironia față de mine însumi ocupau tot atît loc cît și închipuirile favorabile. Am dat mereu dovadă de o nepermisă lipsă de îngîmfare.

— Dar micuța ta Hélène, care de fapt îți făcuse o atît de drăgălașă mărturisire, trebuie că nu a priceput nimic din atitudinea ta și că a fost, la rîndul ei, dezamăgită.

— Nu știu. Nu-mi dau seama. De-a lungul orei care a urmat eram prea obsedat de îngrijorarea mea ca să mai observ ceva din afară. Dar nu găsești că această amorțire a inteligenței — la un băiat care era, pot s-o afirm fără ezitare, contrariul unui dobitoc — e destul de enigmatică ?

— E o formă de timiditate.

— Da. Ușor de spus. Aș dori să mă lămuresc mai bine. Uneori, cred ca și tine în explicații foarte simple, care se însoțesc retrospectiv de un zîmbet înduioșat. Alte ori, caut motivări mai îndepărtate. Mă simt înclinat să admit, în noi, anumite clarviziuni, o idee matcă a destinului nostru,

o înțelepciune nemaipomenit de complicată, aproape întortocheată, care nu-și dă osteneala să se justifice... Uite... s-a observat adesea cît de mult o dragoste de copil sau de adolescent poate nu numai să păstreze puritatea și castitatea inerente acestor epoci, ci chiar să le introducă și să le reîmprospăteze în sufletul celui care o resimte. Banalitatea faptului nu-i scade nimic din caracterul său straniu. În vremea cînd am cunoscut-o pe Hélène, eram chinuit de tulburările de la începuturile pubertății. Asaltat de gînduri care deseori erau iritante la culme și de conversațiile camarazilor care erau de o precizie murdară. Îți amintești doar. Colegul de bancă care îți istorisește cu de-amănuntul, pe șoptite, împrejurările, precauțiile, confortul rafinat al bucuriilor lui solitare. Altul care îți vorbește despre sora lui, despre intimitățile pe care și le îngăduie cu ea, sub pretextul de a developa fotografii într-o cameră obscură. Un altul care îți propune o întîlnire cu vre-o patru prieteni, în camera lui de studii, pe care părinții o respectă, unde vor putea face anumite comparații, probe, demonstrații de procedee... Cei mai maniaci dintre ei mă dezgustau. Dar trebuie să mărturisesc că acest clipocit continuu de erotism, îmbinat cu excitațiile străzii, cu lecturile, cu frămîntările adînci ale trupului, nu lăsa intactă aproape nici o regiune a sensibilității. Primul efect al dragostei mele pentru Hélène a fost că a luat ființă o zonă rezervată : anume, tot ceea ce o privea pe Hélène.

Cînd o vedeam, cînd mă gîndeam la ea, eram descătușat de orice gînd desfrînat. Fără nici un efort. Nu e destul de surprinzător ?

— O să-mi spui că reviu mereu la același lucru. Dar nu crezi oare că e tot un aspect al timidității ? Fără a fi eu însumi deosebit de timid, atribui acestui sentiment în viață mai multă importanță decît se crede. Visările tale senzuale, ca și acelea ale celor mai mulți dintre colegii tăi, se desfășurau în absența femeii. În absența obiectului dorinții. Îndrăzneală nemărginită. Obiectul apare. Orice îndrăzneală dispare.

— În fapte, fie.

— Chiar și în gînd. Chiar și gîndurile se împrăștie. Știu prea bine că în fond asta nu explică nimic. O să-mi spui : „De unde vine timiditatea ?"

— O ! S-ar putea răspunde : tocmai dintr-un exces de gîndire. Există, de bună seamă, caractere mai timorate decît altele. Dar făcînd abstracție de caracter, numai faptul de a te gîndi mult la un lucru, înainte de a avea prilejul să-l înfăptuiești, e de ajuns ca să te paralizeze. Căci gîndirea, prin însuși mecanismul ei, e în primul rînd un sistem de piedici și de frînări. Dacă am visa ani de zile la prima țigară, la deliciile, la beția, la spasmul primei țigări... cînd ni s-ar oferi vreuna, probabil că am începe să clănțănim din dinți. Poate că am izbucni în lacrimi. Dar tocmai cînd e vorba de dragoste se îngrămădesc cele mai multe gînduri înainte de a avea prilejul să acționezi. Și tocmai

oamenii care sînt obișnuiți să producă multe gînduri, fie numai din pricina îndeletnicirii lor, riscă să fie cei mai timizi. Pentru ca un intelectual să aibă tupeu, trebuie să se hotărască să facă unele lucruri fără să se gîndească mai mult decît primul nătărău. Vezi, așadar, că îți dau toată dreptatea întrucît privește importanța timidității. Dar aici e altceva. Dacă la epoca despre care vorbesc m-aș fi trezit deodată închis în aceeași cameră, de pildă, cu o servitoare frumușică, trandafirie și durdulie, și nu peste măsură de rușinoasă, da, fără îndoială, aș fi fost cuprins de o timiditate deplorabilă și incapabil de a realiza cu ea vreunul din visurile mele desfrînate. Dar nici o clipă nu aș fi luat descumpănirea mea lăuntrică drept un val de puritate. Nu poți fi chiar atît de prost. Cel mult aș fi încercat să mă conving că servitoarea nu era chiar atît de frumoasă sau că era murdară și vulgară, sau că mă dezgusta aspectul odăii. Îmi aduc aminte cînd mă găseam la vreo petrecere unde erau femei, mai mult sau mai puțin atrăgătoare. Și ele îmi inspirau o teamă nemaipomenită. Nu mă simțeam în stare de cel mai mic gest îndrăzneț față de ele. Dar te asigur că chiar în prezența lor, chiar sub ochii lor, care vedeau vag în persoana mea un tînăr cuminte și silitor, gîndurile mele nu cunoșteau nici o oprelițe. Nu mă lăsam amăgit de poftele mele, nici de aspectul lor nenorocit. Absolut nimic asemănător față de Hélène.

— Pentru că era de vîrsta ta...

— Ideea lui Schopenhauer ?... natura, din spirit de compensație, vrea ca adolescenții să dorească femei mature, iar domnii bătrîni să alerge după fetițe ? Recunosc că poftele mele se aprindeau mai curînd după femeile, dacă nu mature, cel puțin adulte. Dar și gîndurile pe care mi se întîmpla să le acord fetișcanelor erau cu totul lipsite de puritate, ori de cîte ori nu începuse emoția dragostei să-și facă apariția. Căci avusesem începuturi de dragoste și pentru alte fete decît Héléne...

— Atunci ce ? Care-i gîndul tău ascuns ?... O reabilitare a dragostei „eterate". Ăsta-i romantism, cum să spun ? din cele mai primăvăratice. N-aș fi crezut că păreri atît de... în sfîrșit, atît de puțin moderne să fie agreate de tine.

— Ba nu ! Mai întîi, n-am nici un gînd ascuns. Iar dacă aș avea vreunul, ar fi cu totul altul. Dacă m-ai fi întrebat în privința aceasta acum o oră, ți-aș fi spus convingerea mea intimă ; că orice încercare de dragoste castă, de dragoste descătușată de dorința sexuală e o comedie. Prefăcîndu-te că mențiii dragostea la nivelul unui schimb pur sentimental, comiți o minciună care se întoarce pînă la urmă împotriva ta. Sînt categoric.

Jallez răspunsese cu multă vioiciune. Pe fața lui se puteau citi semnele iritării care-l stăpînea.

— Atunci ?

— Atunci, acum o oră nu-mi aminteam de Hélène Sigeau. E un fapt sigur că în mijlocul tulburărilor mele, al înflăcărărilor mele amare de la paisprezece ani, dragostea mea pentru Hélène Sigeau a creat o zonă de puritate și de seninătate. La început, zonă circumscrisă. Era un băiat chinuit, care visa împreunări trupești și asculta fără destulă oroare pe camarazii săi discutînd cu deamănuntul lucruri scîrboase. Era alt băiat, pe care prezența sau amintirea unei fetițe cu părul lăsat pe spate, cu ochii întunecați, cu pistrui mici, îl punea într-o stare de exaltare transparentă. Dedublare care a durat pînă în ziua cînd am dat în cărți și am citit inițiala trasată pe covor. Ți-am spus că chiar după ce m-am gîndit mai bine, ezitasem să cred că mărturisirea Hélènei Sigeau mi se adresa mie. Totuși, a avut drept efect o creștere bruscă a dragostei mele. Și o cotropire a întregii mele ființe de un val de puritate. Cu atît ma curios, cu cît îndoiala persista și nu mă lăsam pradă bucuriei. Nu-ți poți face o idee pe ce combinații de sentimente, subtile și fragile, poate trăi un copil de vîrsta aceea. Revedeam, de pildă, în fiecare clipă scena de pe covor, unghia trasînd litera. Nu trăgeam nici o concluzie categorică. Dar aveam totuși sentimentul că începea o nouă perioadă a dragostei mele. Aceea a dragostei împărtășite? Eram departe de-a îndrăzni s-o cred. Aceea a dragostei mărturisite? Nici măcar. Nu eram deloc sigur că Hélène ghicise că vorbeam

despre mine cînd i-am spus că cineva o iubește. Ce era atunci nou ? Faptul că între noi se pusese în discuție dragostea ?... Dar formula e încă prea brutală. Ar trebui, pentru a reda situația cu toate nuanțele, așa cum o simțeam eu, să recurg, în limbajul inimii, la expresiile acelea savant ambigue, pe care le folosesc matematicienii ca să traducă anumite moduri mobile de a vedea ale spiritului. Să zic, de pildă, că, oscilînd de la o extremitate la alta în visarea mea amoroasă, eram nevoit acum să trec printr-o viziune : „Hélène trasînd inițiala mea pe covor" ; și că trecerii acesteia îi corespundea, vrînd-nevrînd, un moment de încredere, o valoare pozitivă a bucuriei, oricît ar fi fost ea de instabilă. Sau, dacă preferi, printre semnificațiile pe care aveam dreptul să le dau scenei din ziua aceea, printre „soluțiile" pe care le admitea, era una care era dragostea împărtășită. Era poate cea mai puțin probabilă. Dar între anumite limite, pentru anumite valori ale gesturilor și ale vorbelor Hélènei, ea era „adevărată". Jur că nu complic lucrurile de florile mărului. Ceea ce spun e mai prejos de suplețea, de elasticitatea pe care ele o aveau în inima mea.

Așadar, mă purificam fără rezervă, și fără nici un efort, pentru cazul privilegiat cînd litera trasată pe covor ar fi însemnat numele meu. Aveam impresia că se înjghebase undeva, într-o regiune care mă domina, un edificiu provizoriu, de-o minunată idealitate, care s-ar fi prăbușit sau ar fi

dispărut dacă aș fi încetat de-a mai fi vrednic de el.

Jallez se opri o clipă. Jerphanion îl întrebă :

— Dar n-ai făcut nimic ca să pui capăt îndoielii ?

— Nu imediat. Probabil că mă temeam să nu fiu dezamăgit de realitate. Poate și teama de a merge prea repede. Și aveam perfectă dreptate. Cu așa ceva nu te întîlnești de două ori în viață. Îmi dau seama de asta acum. Sau, dacă vrei cu orice preț să reîncepi, nu mai izbutești... Dar nu despre asta, care s-ar fi putut petrece tot atît de bine la Quimper sau la Puy, voiam să-ți vorbesc... Nu, mă gîndeam la ceea ce fusese propriu misterului parizian în iubirile acestea din copilărie. Într-o seară... era parcă o vreme de toamnă cam ca asta, ceva mai puțin tîrzie ; sau poate era în acea parte din primăvară care-i corespunde după aspectul luminii. La cîteva zile după întîmplarea cu cărțile. Nu mai puteam suporta, ca s-o revăd pe Hélène, o așteptare de-o săptămînă întreagă și nesiguranța unei întîlniri la scuar. Ea urma la școala Edgar-Quinet, în strada Martirilor. Ieșea de la școală în fiecare zi la aceeași oră, sau avea un curs suplimentar în seara aceea ? Da, mai curînd asta era. Nu-mi mai amintesc cum mă învrednicisem s-o aflu. Pe scurt, avusesem tot timpul să vin de la Condorcet și chiar să hoinăresc pe străzi. Trebuie să fi fost puțin

după cinci. M-am postat mai întîi în fața unei uși a circului „Fernando". Dar locul nu era bine ales. Băiatul acela tînăr, chiar în fața ieșirii unei școli de fete, era cît se poate de suspect. Pe celălalt trotuar așteptau cîteva mame, cîteva servitoare, dar foarte puține. Așadar, nu era ora cînd ieșeau de obicei fetele. Părăsii adăpostul. Coborîi din nou pînă la colțul dintre strada Martirilor și bulevardul Trudaine. Mă străduiam să merg încet, oprindu-mă din cînd în cînd, întorcîndu-mă din cînd în cînd spre școală printr-o mișcare cît mai firească. Revăd în momentul acesta arborii de pe bulevard, flacăra unui bec de gaz, regiunea unde era școala, destul de întunecoasă, doar cu lumina care se strecura prin ușă. Multe umbre, ici și colo, jur împrejur. Multe moi adîncimi de umbră. Trăsuri care urcau sau coborau strada, cu lanternele lor ; trecători. O forfotă domoală a orașului, dar pe care alternanțele acestea de lumini și de umbre contribuiau s-o îngroașe și s-o încîlcească. Hélène avea să iasă ; dar nu eram sigur că forfota aceasta a orașului îmi va îngădui s-o zăresc chiar în minutul oportun, că nu mi-o va ascunde, că nu mi-o va lua... Îți reprezinți îndeajuns de clar pe îndrăgostitul de paisprezece ani, pe trotuarul său, mișcîndu-se cu îngrijorare, ferindu-se el însuși să fie văzut, și care se întreabă dacă va putea deslușI la o depărtare de treizeci de pași, prin învălmășeala străzii, micuța ființă a cărei apariție îi este atît de necesară ? Gîndește-te că dacă nu se în-

toarce la timp, dacă se lasă amăgit de alte siluete, orbit de luminile unei trăsuri care trece, totul e pierdut. Doar cîteva secunde, și va fi prea tîrziu. Și va rămîne acolo fără măcar să fie sigur, la început, că e prea tîrziu. Cînd, în sfîrșit, își va da seama, va privi șoseaua în stînga lui, strada care coboară urcușul spre bulevard, masele de umbră în care alunecă lumini, forfoteala neîncetată a orașului, Parisul, fără margini în ceasul de seară, în care s-a topit micuța ființă pe care-o aștepta. Ghicești tu oare jalea aceea deosebită de care ești silit să te lași cuprins, chiar dacă nu ești mai simțitor decît altul, și care face ca nenorocirile și bucuriile unui copil al Parisului să nu poată semăna cu altele ?

— Așadar, ai scăpat-o în seara aceea ?

— Nu, în seara aceea n-am scăpat-o. Mai tîrziu, da. Și am păstrat de pe urma așteptărilor acestora neîmplinite o impresie pe care alte împrejurări mai grave, despre care o să-ți vorbesc poate într-o zi, au întărit-o : aceea de a fi mărginit în fiecare clipă de o imensitate care, în ciuda faptului că ne este bine cunoscută, e oricînd gata să ne ia ceea ce iubim, fără să știm dacă ni-l va înapoia vreodată. Și trebuie totuși să așteptăm să-i vină capriciul să ni-l dea înapoi. Așa cum marea azvîrle poate într-o zi ceea ce lasă să cadă într-însa. Nici vorbă să scotocim noi înșine atîta necunoscut... să-l răpunem.

(Jerphanion făcu o apropiere între impresia aceasta și aceea pe care o avusese pe acoperișurile școlii. Ideea era cu totul alta ; fiorul era însă de aceeași natură.)

Jallez continuă :

— Pricepi : cunoșteam adresa Hélènei. Nu-mi putea fi teamă, *pentru moment*, că n-o s-o mai găsesc, chiar dacă mi-ar fi scăpat în seara aceea. Dar impresia pe care o evoc e mai puternică decît motivele speciale care-ți spulberă grija. Se înrudește și cu semnele prevestitoare.

— Cînd am făcut prima noastră plimbare, ți-am vorbit despre ceea ce numeam „oraș-mare" cu trăsură de unire. Îți amintești ? Cele ce-mi spui acum, nu sînt oare mai cu seamă o anxietate de „oraș-mare" ?

— Și de copil de „oraș-mare". Cu siguranță... Așadar, în seara aceea, cînd Hélène a trecut pragul școlii, în lumina vestibulului ce se prelungea pe trotuar, cu ghiozdanul sub braț, nu mi-a scăpat. Am izbutit să n-o pierd din ochi, ferindu-mă eu însumi să fiu văzut. Era cu două colege. Toate trei fetițele tăiară prin strada Martirilor în direcția șoselei. Hélène era îmbrăcată într-o pelerină scurtă ale cărei poale fluturau în spate. O beretă cu borurile largi. Părul desfăcut. N-o mai văzusem niciodată astfel, seara, de la distanță, într-o lumină de stradă. Nu voiam ca ea să mă vadă.

— De ce ?

— Habar n-am. Mai curînd din delicatețe, cred, decît din timiditate. Mă temeam să nu găsească vulgar felul acesta de a-i ține calea. Nu mi-a fost prea greu să mă ascund, pentru că ele vorbeau între ele. În șoaptă, de altminteri, fără hohote de rîs. Acum mă gîndesc că Hélène istorisea poate scena cu cărțile... Apucaseră pe trotuarul stîng al bulevardului. Le urmam de departe.

— Aveai intenția să intri în vorbă cu ele?

— Nu știu... Mai curînd speranța că hazardul îmi va veni în ajutor, că mă vor vedea, în ciuda precauțiilor mele. Le urmam de la o prea mare distanță. Din pricina oamenilor, de data aceasta. Nu voiam să am aerul colegianului clasic care urmărește trei școlărițe. Ceea ce m-a izbit adesea, în demersurile dragostei, e dificultatea în care se găsesc ele de-a nu fi ridicol de transparente pentru primul venit... Cînd fetițele ajunseră în dreptul scuarului Anvers, una din ele se desprinse din grup. Alta, nu Hélène. Dacă Hélène ar fi rămas singură, poate vecinătatea scuarului plin de amintirile noastre mi-ar fi dat îndrăzneala să vin la ea. Dar ea apucă pe strada Turgot, cu cealaltă prietenă. Ceea ce revăd, apoi, e o răscruce; cu întretăierile acelea de lumini, de trecători, de vehicule, de curenți de aer negru, care sînt de ajuns ca să-ți provoace un început de amețeală și de nesiguranță. Dar eu sînt acolo, cercetînd amurgul în toate direcțiile. Cele două siluete au dispărut. Am pierdut cîtăva vreme

ezitînd, scotocind perspectivele, care la cîțiva pași deveneau de nepătruns. Apoi am luat-o la fugă, drept înainte, ca să ajung cît mai degrabă la un colț de stradă, în preajma bisericii Sain-Vincent-de-Paul, pe unde aveam șanse s-o văd trecînd pe Hélène dacă mergea acasă pe drumul cel mai drept. M-am postat în intrîndul ușii unui imobil. Un felinar atîrnat pe un stîlp, chiar lîngă ușă, mă lumina mult prea tare. Am cunoscut în timpul acestor zece sau cincisprezece minute mai multe din principalele suferințe ale dragostei. Chinurile mele nu erau în raport cu ceea ce era în joc. Dar ideea că eram oricum sigur s-o revăd pe Hélène rămînea fără putere. Am aflat în seara aceea că unul din caracterele adînci ale dragostei, cînd nici un gînd străin nu vine s-o tulbure, e de-a se comporta ca și cum timpul s-ar isprăvi. Deodată, o văzui pe Hélène venind singură, pe trotuarul din față. N-am încercat nici să mă ascund mai bine în intrîndul ușii, nici să mă arăt. Trecu fără să mă observe. Cum ar fi putut bănui prezența mea în cadrul ușii. Avui tot timpul să recunosc părul ei căzut pe spate, poalele pelerinii care lăsau brațele libere, ghiozdanul, profilul ei.

— N-ai urmărit-o mai departe pînă la ea acasă ?

— Nu.

— Nu ți-ai spus că avea să-ți scape din nou ? Și numai din vina ta ?

— Nu. Eram, pesemne, la capătul puterilor.

— Dar după aceea ?

— După aceea ?... O ! Ajunge pentru astă-seară.

— O să-mi povestești, totuși, urmarea ?

Jallez păru să se apere :

— Urmarea... Dar, ți-o repet, n-a fost niciodată vorba să te pisez cu o povestire. Materia ar fi, într-adevăr, prea inconsistentă. Ți-am citat cîteva impresii care-mi reveneau, în legătură cu ceva mai general despre care vorbeam.

— Dar altele, din aceeași... serie, pot să-ți revină.

— Vom vedea... Dacă se prezintă ocazia... Într-o zi cînd vom străbate o stradă, cum ți-am mai spus.

— De ce nu acum ? Atmosfera din turnă e foarte propice. Tu însuți ai creat-o. Fantomele, ți-o garantez, se simt foarte bine.

— Nu. În primul rînd, acum vreau să mă culc.

— Atît de devreme ? Nu-i nici măcar unsprezece.

Jallez își puse la loc hîrtiile, cărțile.

După cîteva minute, Jerphanion, ezitînd puțin și surîzînd, îi spuse :

— Ești mare amator de somn ?

— Da. Precum ai putut s-o constați.

— Nu tocmai. De obicei s-ar zice că tu poți sta de veghe mai ușor decît mine. Și-ți vine mai puțin greu să te scoli. Închipuie-ți că azi-dimineață — era opt și un sfert — Dupuy a bătut discret la ușă ca să mă avertizeze.

— Chiar el ? Hm. Ciudat.

— Și visezi mult ?

— Da.

— Gîndurile tale dinainte de a adormi îți infuențează visurile ?

— Uneori.

— Chiar pînă a se contura de-a dreptul în visuri ?

— În unele cazuri, poate. Dar de ce mă întrebi asta ?

— Așa, într-o doară.

V

QUINETTE RĂSCOLEȘTE AMINTIRI

Quinette privește deșteptătorul pe care l-a așezat pieziș nu departe de el, pe bufetul de bucătărie.

„Unsprezece și cinci. Cel mult pînă într-un sfert de oră am terminat. Crăpăturile sînt bine astupate. Dar nu se știe niciodată. O dîră de lumină poate străbate. N-are nici un rost să dau prilej de mirare unui vecin. Îmi acord un răgaz pînă la și jumătate, ultima limită."

E în picioare, în fața mașinii de gătit. Ține în mînă o scîndură curbată, vopsită pe o parte în negru, pe cealaltă căptușită cu americă vărgată. Din pînză atîrnă fire destrămate.

Alte două scînduri de aceiași formă sînt așezate pe podea, rezemate de perete. Focul pîlpiie deasupra unui maldăr de jeratic. Quinette termină de ars lada lui Leheudry. N-au mai rămas decît aceste trei bucăți din capac.

De mai multe săptămîni se îndeletnicește, seară de seară, cu distrugerea ultimelor vestigii ale lui Leheudry. Fără nici o grabă ; dimpotrivă. A început cu conținutul lăzii. În fiecare zi, a luat din grămadă două sau trei obiecte, ezitînd și chibzuind bine, cu toate că nu avea impresia că urmează o metodă. De pildă : o cămașă, un guler, o singură șosetă. Sau un fular și o flanelă. Pe măsură ce avansa, își dădu seamă de anumite dificultăți de amănunt. A ținut seamă de ele, ca să-și organizeze munca pe viitor. Astfel, băgînd în sobă bucată cu bucată, prima flanelă, a înțeles, înainte s-o cuprindă flacăra, că nasturii nu vor arde. Și nasturii aceștia, care erau deopotrivă de mici, aproape cu aceiași înfățișare sidefie, s-au comportat în chip diferit. Unii din ei s-au umflat în foc, au devenit sfărîmicioși, s-au spart în bucăți. Alții s-au înroșit doar, ca și cum ar fi îmbobocit. Ce era mai supărător era tendința lor de a aluneca prin jeratic, ca să se ascundă în cenușă. Nasturi de vestă, dintr-un material asemănător cu lemnul, dar mai tare ; nasturii metalici de la cureaua pantalonului au prilejuit alte observații. Quinette s-a gîndit să rezolve problema nasturilor descusîndu-i de pe stofă și punîndu-i apoi într-o cutie, sau aruncîndu-i la gunoi. Dar a renunțat la această soluție leneșă. (Probabil că pericolul e minim. Sau chiar nul. Dar mintea nu trebuie să tolereze vreo abatere de la un plan odată hotărît).

Cît privește marea încetineală a operației, Quinette a justificat-o prin argumente în aparență rezonabile. Să nu facă prea mult fum, de o grosime suspectă, și mirosind prea tare a pîrlit. Nici prea multă cenușă în lada de gunoi. În caz că ar fi surprins, să poată afirma că arde pur și simplu cîteva cîrpe...

Quinette asculta însă de motive mai tainice, al căror caracter comun era că tindeau către o stare de euforie. În fiecare seară avea o clipă plăcută cînd alegea din ladă obiectele ce urmau să dispară. Era plăcut, de asemenea, și zgîndăritul focului. Plăcute de rezolvat dificultățile neprevăzute. (În ziua cînd, de pildă, descoperind în fundul lăzii o veche perie de dinți, s-a lovit pe neașteptate de problema distrugerii oaselor.)

Mai mult încă, Quinette nu izbutea să se desprindă de evenimentul considerabil pe care-l trăise. Căuta să prelungească exaltarea din ziua de 14 octombrie. Putea în oarecare măsură s-o întrețină întorcîndu-se cu gîndul spre ea. Dar gîndurile se întorc mult mai ușor cînd sînt solicitate de o acțiune. În fiecare seară, pipăind un guler, o cravată, i se părea că reîncepe preparativele acelei zile mari. Fiecare gest îl apropia de momentul patetic. O bruscă izbucnire a flăcării! În fiecare seară, Quinette se pregătea să-l omoare pe Leheudry.

Mai multe împrejurări îl ajutau la această sărbătorire misterioasă. Cel mai neînsemnat din obiec-

tele astea fusese purtat de Leheudry, îi slujise, rămăsese în contact cu persoana lui. Fără să aibă în privința asta vreo credință deosebită, legătorul își dădea bine seama că existența lui Leheudry dăinuia în obiectele acestea într-un anumit fel. Chiar și mirosul lui ; un miros viu. Căptușeala jegoasă a unei veste. O centură de flanelă. Rufărie care nu fusese spălată. Quinette le atingea cu un dezgust de om curat. Apuca de un capăt obiectul cu vîrful a două degete și-l ducea de la ladă la foc, ținîndu-l departe de el și strîngîndu-și nările. Dar mirosul lui Leheudry se simțea oricum, se instala în odaia îngustă, ca o prezență. Iar dezgustul nu era decît prețul cu care Quinette accepta să-și plătească iluzia de a mai dispune încă de victima sa.

Totuși, nu încerca să evoce viziunea însăși a crimei. O menținea la o anumită distanță, ca în spatele unui simbol. Nu lăsa să străbată pînă la el decît emoția. Chiar și ea îi părea prea brutală, și nu o primea cu sufletul deschis. Căci îi lipsea o anumită cruzime. Era ca oamenii aceia pe care nu-i încîntă gustul alcoolului, dar care, după ce au înghițit un pahar mare de alcool nu mai pot uita efectul pe care li l-a făcut.

Asta era important pentru el : Ceea ce cunoscuse *pe urmă*. Imediat după aceea. Esența de amintire, prețioasă și arzătoare. Atît de prețioasă, că nu-și îngăduia să o guste nici chiar în clipa cînd zgîndărea bucățile de stofă în sobă. „Răbdare !"

își spunea el. „Răbdare. Cînd voi fi sus la mine. Cînd îmi voi fi isprăvit bine treaba."

Pînă atunci, nu-și îngăduia să se atingă de amintirile lui de după crimă decît începînd cu cele de a doua zi, 15 octombrie.

Tropăitul prin lut, galeria, lumina lanternei, noaptea mirosind a praf de pușcă, buretele... stop ! Un salt, cu ochii închiși, pe deasupra orelor foarte prețioase. Cînd se redeschid ochii memoriei, Quinette regăsește evenimente care, de bună seamă, îl interesează în cel mai înalt grad, și pe care le rumegă cu obișnuita-i precizie, dar care-l lasă relativ calm.

Mai întîi, vizita la numărul 142 *bis* din foburg Saint-Denis ; în ziua de 15, către orele zece dimineața. *Portăreasa se află pe scară.* Dar numărul 142 *bis* are mai multe scări. Quinette o ia la întîmplare prin curte, inspectează, face ipoteze. Aude o voce care vine dinspre scara D. „Dumneavoastră sînteți, doamnă ?" Persoana coboară. „Bună ziua, doamnă." Fără îndoială, portăreasa de la numărul 142 *bis* are o înfățișare plăcută. Aproape tot atît de durdulie ca și Sophie Parent, dar cu mai multă inteligență în ochi, cu mai multă vioiciune în atitudini. Face o bună primire „domnului Dutoit". Industriașul acesta bine-crescut nu pare să-i displacă. Quinette, salutînd-o, nu regretă că e chel. Simte că privirea cu care-i cuprinde țeasta și barba îl rînduiește printre oamenii ale căror omagii ar fi măgulită să le primească. Expune cazul fără să

pară încurcat : „Mi s-a întîmplat, să vedeți, un mare necaz. Chiar așa. Cu salariatul meu. Vă reamintiți cum a plecat alaltăieri seară ? Cu toate că-i ordonasem să mă aștepte. A pretins că se plictisea de moarte, acolo sus : că era cît pe-aci să înnebunească. Era el puțin nebun. Cu neputință să-i bagi mințile în cap. Pe scurt, a cerut socoteala și a plecat, chipurile, la el acasă. Noroc bun ! Nu v-a spus nimic ? Nu s-a plîns față de dumneavoastră ? nu v-a făcut confidențe în privința nenorocirilor lui... Ezit să iau altul. Ca să nu mă lase și acela baltă. Am nevoie de un băiat serios, sau de loc. Da, e o ideie. Poate o să dau un anunț la ziar."

A urcat pînă la micul apartament de pe scara J ; a descoperit actele de identitate ale lui Leheudry într-un sertar al mesei ; le-a adunat, ca și pe unele mici obiecte aduse de celălalt cu două zile înainte ; apoi a plecat, spunînd portăresei : „Pînă cînd găsesc pe cineva, mai trec eu pe-aici din cînd în cînd. Dacă, din întîmplare, sosește corespondență pentru mine, păstrați-o."

Vizita aceasta în foburgul Saint Denis i-a servit mai cu seamă de încercare și de antrenament pentru demersul pe lîngă Sophie Parent. N-avea decît să se lase dus de încrederea dobîndită. „*Dispariția* lui mă stinghерește mai puțin decît aș fi crezut. Am ajuns să vorbesc despre el foarte natural."

În strada Vandamme, o găsește pe durdulia patroană a papetăriei, cu ochii ei naivi, cu același

șal, în aceeași așteptare înfrigurată a nenorocirii. „Ei, domnule ? Știți că tot nu mi-a scris ? Și bine a făcut." De la primele cuvinte, autoritatea lui apasă pe umerii femeii. „Dumneavoastră i-ați interzis ?" „Bineînțeles. Situația lui e cît se poate de delicată. Nu vreau să iasă din casă. Nu vreau să scrie." „Dar asta nu e o viață pentru mine. Sînteți prea aspru că-l împiedecați să-mi dea un semn de viață." „Păi n-am venit eu ? La ce bun scrisori, care se pot rătăci, lăsa urme, de vreme ce vin din partea lui ?" „Nu vă dați seama. Nu e același lucru. Dacă mi-ați aduce măcar un rînd de la el. Dacă aș avea din cînd în cînd cîteva rînduri scrise de el..." Lui Quinette îi vine o ideie. „Scumpă doamnă, mă pun în locul dumneavoastră. Nu-mi place să vă văd nenorocită. Pe de altă parte, nu pot să sfidez regulile prudenței." „Ce risc ar putea fi ? De vreme ce dumneavoastră mi-ați aduce scrisoarea." „În tot cazul, va trebui să mi-o dați înapoi după ce ați citit-o." „Cum doriți. Sau o voi rupe în fața dumneavoastră." „Va ști oare să-și prefacă scrisul ?" „De ce ?" „Nici o precauție nu e de prisos." „Întrebați-l. Dacă ține la mine, va face totul ca dumneavoastră să ne dați voie să ne scriem."

După cinci zile, Quinette s-a reîntors în strada Vandamme. Aducea cu el un plic galben, conținînd cîteva rînduri scrise pe prima pagină a unei foi duble de hîrtie cadrilată. Toate literele t erau majuscule. Erau tot felul de zorzoane și de rotogoale. După ce ezitase între o pată de grăsime și

una de cerneală, Quinette se hotărîse pentru pata de grăsime. Biletul spunea pe scurt : „*Sînt nevoit să iau precauțiuni mari din cauza inamicilor mei. Te iubesc mai mult ca oricînd. Ascultă-l orbește pe avocatul meu. Rupe această scrisoare.*“ Semnătura : „*Augustin*“ era precedată de „*Al tău, mica mea Sophie, pe veci*“.

Femeia a citit biletul o dată, a izbucnit în lacrimi ; apoi a cerut voie să-l recitească ; l-a recitit de cinci sau de șase ori ; repetarea unei expresii afectuoase provocîndu-i o avalanșă de suspine. Quinette era puțin mișcat. Dar emoția lui nu era însoțită de nici o judecată severă față de el însuși. O plîngea pe această tînără femeie, o găsea înduioșătoare, avea un sentiment just și viu în legătură cu situația, pe scurt, asista la scenă ca un spectator de teatru care e sincer. Pe lîngă asta, se felicita că izbutise dintr-o dată o operație în care era începător : fabricarea unui fals.

A luat scrisoarea, a rupt-o cu multă grijă, a pus bucățile în buzunar, și numai după aceea a întrebat-o : „Ați fi recunoscut scrisul ?“ „Da... da, totuși... Adică... (Nu știa ce să răspundă, ca să nu-i facă vreun rău lui Augustin.)... Ceea ce m-a mirat mai de grabă, e că-mi spune Sophie. „Nu e numele dumneavoastră ?“ „Ba da, dar el nu-mi spunea așa.“ „Cum vă spunea ?“ „Finette... Finetta mea“... Spuse asta între două suspine.

Legătorul își amintește că fusese izbit de asemănarea dintre diminutivul acesta și numele său.

A crezut că aude glasul destinului. Quinette, Finette, cele două clopote care au sunat pentru Leheudry. Unul din ele... Legătorul însă, chiar dacă nu-i lipsit de superstiții foarte speciale, sau mai curînd de reacții superstițioase de circumstanță, nu are nici un fel de respect pentru marile idei obscure. Destinul ? Nu prea crede în el. În fața unei fantome de factura aceasta, rațiunea lui își ia destulă distanță, ca să se apere.

De altminteri, în tot timpul acesta, vizitele lui la patroana papetăriei, care au avut loc săptămînal, vizitele lui, mai puțin regulate, la 142 *bis* din foburg Saint-Denis (a avut grijă să-și adreseze singur cîteva scrisori pe numele domnului Dutoit) l-au preocupat mult mai puțin decît lectura ziarelor. Cumpăra zilnic, la ore diferite, în trei locuri diferite, ca să nu atragă atenția, *le Petit Parisien, le Petit Journal* și *le Matin ;* iar seara, la un mic vînzător din bulevardul Garibaldi, sau de la vreun vînzător ambulant, ziarul *la Patrie*. Era în căutarea unui titlu cum ar fi : *„Carierele însîngerate“* sau : *„Macabra descoperire“ ;* sau a unei manșete pe două coloane : *„S-a găsit, în fundul carierelor de la Bagnolet, un cadavru groaznic desfigurat“*. Nimic. În primele zile și-a spus că perioada aceasta de tăcere era normală ; că și crima lui Leheudry trecuse printr-o asemenea perioadă de tăcere ; că de data aceasta era chiar de așteptat să fie mai lungă, avînd în vedere natura locurilor, persoana victimei, precauțiile luate.

Către a cincisprezecea zi, începu serios să se îngrijoreze. A încercat să se liniștească : „Pe cînd pregăteam fapta, dacă mi s-ar fi garantat o tăcere de mai multe săptămîni, aș fi considerat asta ca un mare succes. Aș fi fost foarte fericit să mă văd cu anticipație în situația în care mă aflu azi. Două afaceri în privința cărora aș putea avea de dat socoteală, una în calitate de complice, cealaltă în calitate de autor. Despre una nu se mai vorbește nimic. Iar cealaltă nu a ieșit la iveală. Îmi văd de treburile mele. Îmi leg cărțile. Timpul trece. Și cu cît trece timpul, se mai șterge ceva."

Dar aceasta era gîndirea coerentă, raționamentul organizat. Teza „de optimism oficial" pe care Quinette se străduia s-o impună propriului său spirit. Ea nu izbutea să suprime mișcările de opinie contradictorii.

Aci, de pildă, se simte înclinat să socotească ușuratice metodele poliției. „I-am văzut de aproape. O birocrație ca oricare alta. Oamenii ăștia nu găsesc decît ceea ce le aduci." Aci, îi bănuiește de un machiavelism diabolic. „Există poate, pe de o parte, crimele despre care poliția consimte să se vorbească ; despre care ea însăși vorbește. Și apoi sînt acelea pe care le păstrează secret. Ca să descopere mai ușor pe criminal, făcîndu-l să se creadă în siguranță. Sau pentru motive încă și mai inexplicabile."

Alteori, ideia hazardului îl reține și-l uimește. Vede hazardul întinzîndu-se, strecurîndu-se pretu-

tindeni, adăugîndu-se lui însuși, crescînd prin acumulare ca ramurile de mărgean. Hazardul face că nimeni, timp de cincisprezece zile, nu pătrunde pînă în fundul unei anumite galerii ; sau, cum se spune, „nu se hazardează" pînă acolo. Se poate întîmpla ca nimeni să nu se „hazardeze" timp de mai multe luni, de mai mulți ani. Dar e de ajuns o clipă ca să se *destrame* totul. Putere nedefinită și ambiguă, de care e bine să ții seamă în calculele tale, dar pe care apoi zadarnic ai putea spera s-o înduplecî. Surdă la orice demers, la orice rugăminți.

Sau se gîndește la lichidul lui verzui. Știe că pentru un droghist, rețeta lui e foarte simplă. Dar prin faptul că a întîlnit-o odinioară într-o carte veche, cu o tipăritură, o ortografie, un fel de a spune care nu mai sînt cele de azi, cu pete roșietice pe hîrtie și un miros învechit între pagini, e gata să creadă că ea posedă mai multă putere decît promite formula ei. Întrevede o coroziune care începe, apoi se întinde, ca flacăra, cît îi mai rămîne ceva de distrus. După față, vine rîndul capului, al gîtului, de a fi mistuite. Un trup fără cap. Apoi o masă informă. Pînă la urmă, o grămăjoară de rămășițe. Și treci pe lîngă ea, fără să te mai întrebi dacă este altceva decît o pînză de sac mucegăită... Nu se lasă prea mult pradă acestei viziuni. „Să nu delirăm", își spune.

A vrut care să meargă să verifice la fața locului ? Nu, niciodată. S-a întrebat în privința asta, de

nenumărate ori, deoarece era mai dinainte convins că dorința aceasta îl va hărțui, că va fi una din principalele primejdii cu care va avea de luptat. Atracția pentru locul crimei ; n-o simțise el oare cînd nu era vorba decît despre crima altuia, despre o atracție „prin procură" ? Și acum vizitarea pe îndelete a barăcii din strada Dialloud și a împrejurimilor i-ar pricinui o ușurare. Dimpotrivă, chiar dacă treburile lui l-ar mîna spre cariere, ar face un lung ocol ca să le evite. De unde provine această diferență ? „Fără îndoială, își spune Quinette, nu am nimic din criminalul de rînd. Îi sînt superior în toate privințele. Aș fi poate capabil să-mi înfrîng pornirile. Dar, în cazul acesta, ceea ce îmi lipsește e tocmai pornirea." Atracția nu începe oare decît după ce crima e descoperită ? decît după ce locul crimei a devenit un punct de emotivitate publică, un punct de iritare și de acumulare pentru visurile rele care circulă prin masa deasă a orașelor ?

Quinette nu deslușea chiar atît de limpede ideea aceasta. Și chiar dacă ar fi întrezărit-o, ar fi respins-o poate, convins cum era de independența lui față de mulțime.

(În privința aceasta, se înșela întrucîtva. Căci în stînjeneala pe care i-o pricinuia tăcerea ziarelor, intra o urmă de amor propriu dezamăgit. O faptă ca a lui putea să dispară fără să facă măcar o cută pe suprafața Societății ? Desigur, voise și calculase această dispariție. Dar inima unui „inven-

tator" are slăbiciunile ei. Și ne place cînd gloria ne forțează mîna. Mergea pînă acolo, încît se simțea chiar puțin agasat de atenția de care se bucura, de cîteva zile, afacerea Steinheil ; sau, mai curînd, de redeșteptarea acestei afaceri ; căci ea dormise timp de cinci luni. Dovadă, de altminteri, că o afacere poate oricînd să se redeștepte și că nu trebuie să te crezi prea curînd în afară de primejdie.)

Deși Quinette nu este atras de „locul crimei", el continuă să fie atras de poliție. A nădăjduit o nouă convocare. Văzînd că nu vine nimic, s-a luptat zilnic cu dorința de a face el însuși un demers. A căutat un pretext care să nu pară prea ciudat. E singura ieșire pe care o întrevede de a scăpa dintr-o ignoranță care începe să-l înăbușe. La ce bun să visezi în deșert despre puterea poliției ? Sînt chestiuni teribil de precise la care e mai bine să răspundem. Tot restul înseamnă să bați apa în piuă. Iar răspunsurile le are poliția. Afacerea din strada Dailloud e oare definitiv sau numai provizoriu clasată ? S-au încăpățînat pe o pistă falsă, sau chiar pe cea adevărată, fără să-și fi dat încă seamă că ea trece prin prăvălia legătorului ? Au descoperit cadavrul lui Leheudry ? Și de ce, în cazul acesta, ziarele n-au spus nimic ? Au bănuit, există cea mai mică șansă să fi bănuit legătura dintre cele două afaceri ?

Iată ce-ar trebui să-i facă să spună, într-un fel sau într-altul, sau, cel puțin, să încerce să ghicească

din atitudinile lor, din privirea lor. Dar, vaĭ ! Ei nu dau nici un semn de viață. Și n-are nici un pretext ca să poată merge la ei.

Un pretext, de cîtva timp crede că are unul, pe care e de ajuns să-l lase să se coacă. Într-una din dimineţile astea, în momentul cînd a deschis prăvălia, a găsit un plic ce fusese strecurat cu greutate pe sub uşă : „Domnului Loys Estrachard, strada Dailloud, numărul 8". La numărul opt stă într-adevăr legătorul. Dar nu mai e alt locatar în imobil. Aşadar, nici pomeneală de domnul Loys Estrachard. Pe plic, nici un fel de timbru, nici stampila poştii. Plicul fusese adus anume de cineva. Quinette s-a gîndit mai întîi că putea fi un prospect. Dar aspectul plicului, scrisul adresei te făceau să crezi că era vorba de ceva mai serios. În cele din urmă, nu fără a-şi învinge un scrupul, legătorul a deschis plicul. Conţinea un fel de circulară multiplicată. În stînga, un antet pe două rînduri : „Controlul social, Sediul". În dreapta, o cifră : „714". Nici adresă, nici dată, cel puţin aparentă. Mai jos şi la mijloc : „Iubite tovarăşe". Apoi textul : *„Sînteţi insistent rugat să asistaţi la şedinţa noastră viitoare, ordinul 129. Tovarăşul Ugo Tognetti urmează să facă o expunere asupra* celor două probleme ale momentului *al căror excepţional interes nu e nevoie să-l subliniem. Va vorbi în limba franceză. Cererile de lămuriri va trebui însă să fie formulate pe cît posibil în scris. Şedinţa fiind considerată* restrînsă, *vă rugăm, în cazul că aţi dori să aduceţi pe-un*

tovarăș deja prezentat, dar nu membru efectiv, să ne comunicați numele, prenumele și adresa lui, cel mai tîrziu pînă în ajun. Veți fi imediat avizat în caz că există vreo obiecțiune. Vă reamintim, de altminteri, că nici un tovarăș neprezentat anterior nu va putea fi admis și că accesul poate fi refuzat chiar în ultimul moment, și fără altă explicație, oricărei persoane neînscrise reglementar în grup. Salutări Frățești. Semnătura nu era lizibilă. Un *post-scriptum* subliniat : *„N.B. Nu uitați să aduceți prezenta scrisoare".*

„Domnului Loys Estrachard, strada Dailloud, numărul 8." Trebuie că există un Loys Estrachard în vecinătate. Cel care a întocmit adresa s-a înșelat în privința numărului, iar distribuitorul circularelor — fără îndoială nou în această funcție sau vreun băiat oarecare — a luat de bună adresa. În timp ce examinează hîrtia, acoperită cu o scriere violetă, moliie, puțin îngroșată, Quinette își spuse cam următoarele : ‚Hotărît lucru, sînt un om care are parte de ființe, de evenimente ce nu-i sînt *destinate*. Insecta devoratoare de furnici în fundul pîlniei sale. Sau care nu-mi sînt *destinate* decît într-un alt înțeles al cuvîntului." Iarăși marile idei obscure. Quinette se apără împotriva lor : „E mult mai simplu. Sînt întîmplări care străbat viața mea, ca oricare viață. Dar ceilalți nici măcar nu-și dau seama de ele. Eu pun mîna pe ele — de cîtva timp mai ales, ce-i drept — și, înainte de a le lăsa să plece, le examinez. Ce-ar fi făcut un altul care ar

fi găsit scrisoarea aceasta sub ușă ? Ar fi pus-o la coș, fără s-o deschidă. Ar fi dus-o la portăreasa de vizavi. Sau n-ar fi priceput-o dacă ar fi deschis-o... Eu încep să pricep și cred că e un lucru interesant."

După ce a eliminat mai multe numere ale străzii, de care nu putea fi vorba, Quinette se prezentă în timpul zilei, succesiv, la numerele 4, la 9 și 7, întrebînd dacă-l cunoșteau pe un oarecare domn Loys Estrachard. Portăreasa de la numărul 7 se uită lung la legător, apoi, insistînd în mod ironic asupra prenumelui : „Domnul *Louis* Estrachard. Da. Dar nu-i aici în momentul de față." „Ați fi atît de amabilă să-i faceți un comision ?" „Vă ascult." „La ce oră se întoarce ?" „Seara. Pe la șase jumătate. E funcționar la primăria arondismentului al paisprezecelea. Nu vine întotdeauna direct acasă." „Ei bine, ați vrea să-i spuneți că-l aștept la mine, la numărul 8, între șase jumătate și șapte, știți : magazinul de legătorie, aproape vizaví. Pentru o afacere urgentă, care-l privește. Rugați-l să treacă negreșit."

Către ora șapte fără un sfert, Quinette văzu intrînd un personaj pe care-l zărise de mai multe ori trecînd pe trotuarul din față și care într-una din zilele anului trecut, pe cît își amintește, fusese chiar pe la prăvălie. Destul de înalt, durduliu fără să fie gras, avea un ten rumen, cu buzele vesele și roșii, cu mustața subțire, în furculiță, cu o aluniță pe bărbie, cu obraji bucălați sub ochii vioi ; o pălărie

cu borurile largi, o cravată lavalieră neagră, o haină de stofă groasă, cu guler lat, un pantalon cu un aspect oarecum militar. În total, o înfățișare deschisă, voioasă și naivă. „Domnul Loys Estrachard, fără îndoială ?“ „Da. Portăreasa mi-a spus că doriți să-mi vorbiți.“ „Da. Iată. Azi-dimineață, printre alte scrisori, s-a strecurat și una care era adresată la numărul 8... am deschis-o împreună cu celelalte fără să mă mai uit la nume. Credeam chiar că era vorba de un prospect. Am înțeles cînd i-am citit conținutul. *Domnului Loys Estrachard...* M-am informat printre vecini. Portăreasa de la numărul 7 mi-a spus : «Domnul acesta locuiește la noi». Dar avînd în vedere conținutul plicului, am preferat să nu i-l înmînez, deschis cum era, ci să vi-l dau direct dumneavoastră.“

Întinse circulara lui Loys Estrachard, a cărui fizionomie se schimbă pe dată. „Da, ați făcut foarte bine. Unde-i plicul ?... Mulțumesc, strada Dailloud, numărul 8, exact. Oricum, e stupid. E de neînchipuit o asemenea neatenție.“ Domnul Loys Estrachard părea cît se poate de contrariat. Se stăpînea să nu spună mai mult. Quinette îi veni în ajutor. Coborînd vocea : „Nu voi pretinde, domnule, că n-am citit circulara aceasta confidențială. Nu-mi place să mint. Iar dumneavoastră nu m-ați crede. Am citit-o. Dar puteți conta pe desăvîrșita mea discreție.“ Celălalt se încăpățîna să repete : „Oricum, e stupid ! Să-ți iei precauțiile de a trimite

plicul printr-un curier și să pui un 8 în locul unui 7. Veți conveni și dumneavoastră. Și unde mai pui că ei știu foarte bine că eu nu am prăvălie." Quinette reluă : „Puteți fi liniștit în privința mea." „Să admitem ! Tot e bine că s-a nimerit să fiți dumneavoastră ! Dar vă dați seama în ce mîini putea să cadă !" „Asta-i drept." Estrachard reluă pe un ton prin care încerca să dea lucrului mai puțină importanță : „O ! de altminteri nu-i vorba de cine știe ce lucruri teribile." „Nu, desigur." „Dar, în situația mea, ar putea să-mi pricinuiască mai multe neplăceri decît merită." „Și nici nu-i necesar să pricinuiască neplăceri lui Ugo Tognetti." Domnul Loys Estrachard făcu ochii mari : „Îl cunoașteți pe Ugo Tognetti ?" „O ! nu personal. Și regret. Dar am auzit vorbindu-se despre el, despre ideile lui." Adăugă ezitînd : „despre acțiunea lui. Și eu sînt cu totul de partea aceasta." „Adevărat ?" „O ! cu totul." Quinette lăsă să treacă un timp. Apoi, pe un ton circumspect și informat : „Dar... *Controlul social* lucrează exact în sensul lui Ugo Tognetti ? N-aș fi crezut...". „Ați auzit vorbindu-se despre *Controlul social* ?" „Da, întîmplător." „Ei, asta mă miră. Trebuie că ați frecventat foarte de-aproape anumite cercuri ?" Quinette schiță un zîmbet și reluă încet, gata să corecteze, după indicațiile pe care i le-ar da fizionomia vizitatorului : „Mi se afirmase că e destul de diferit... sau mai curînd destul de... eclectic ca tendințe." „Într-un sens da,

deoarece avem mulți foști libertari [1]... Dar și ei, de zece ani încoace, au evoluat."

După o conversație în doi peri de douăzeci de minute, în care Quinette căpăta progresiv ascendent asupra lui Loys Estrachard, acesta se convinse că legătorul era un vechi militant, pe care împrejurările, vîrsta îl îndepărtaseră puțin de luptă, dar care păstra în sinea lui vechea ardoare, și dădea dovadă de o discreție neobișnuită în privința relațiilor lui de odinioară. Pe scurt, un om sigur. Loys Estrachard, încîntat că circulara se rătăcise cu atîta discernămînt, lăsă să se înțeleagă că o prezentare a lui Quinette la *Controlul social* nu i se părea imposibilă. Quinette nu se arătă prea nerăbdător. „Aceasta m-ar interesa mult, observă el. Nu mi-ar displăcea să reiau contactul. Dar nu-i nici o grabă. Trebuie să avem timpul să ne cunoaștem mai bine."

Estrachard făgădui să mai treacă pe la legător peste cîteva zile. Se ținu de cuvînt. Între timp, Quinette își sacrificase o după-amiază alergînd pe la etalajele de pe cheiuri și vizitînd — pe un parcurs care mergea de la Palatul Municipal la gara de Est, trecînd prin bulevardul Beaumarchais și împrejurimile Bursei Muncii — cîteva librării mai mult sau mai puțin specializate în vînzarea publicațiilor politice. Profită de aceasta ca să meargă s-o salute pe portăreasa de la numărul

[1] Partizani ai libertății absolute, ai anarhiei.

142 *bis* din foburg Saint-Denis. Se întoarse cu un pachet de tipărituri prăfuite, în care fraternizau, la întîmplare, Bakunin, Kropotkin, Constantin Pecqueur, Fournière, Jean Grave, Georges Renard ; cîteva numere desperecheate din *Temps Nouveaux*, din *Le Mouvement Socialiste*, din *Le Libertaire*. Încercase cu aceiași ocazie să se informeze asupra lui Ugo Tognetti. Tot ce a putut aduna în privința lui a fost o broșurică de douăzeci și patru de pagini, intitulată *Paracronismo e paradosso economico* [1], publicată de Tognetti la Milano în 1902. O plăti zece centime.

Publicațiile acestea amestecate luară loc pe un raft al dulăpiorului cu perdea verde. Quinette își propunea să ia din ele dacă nu idei — se temea să nu confunde doctrinele — cel puțin expresii și nume proprii, de care nu s-ar folosi decît la nevoie și fără să depășească vreodată tonul aluziei reticente. În ziua celei de-a doua vizite a lui Loys Estrachard, îi arătă, ca din întîmplare, în timpul conversației, două sau trei din broșurile acestea. „Aveam o bibliotecă întreagă. Unele le-am împrumutat, altele le-am dat." Adăugă, pe un ton neglijent : „Iată. Am regăsit chiar o mică lucrare a lui Ugo Tognetti." „Pe italienește ? Citiți italienește ?" „Foarte prost." Loys Estrachard, care luase în mînă fascicula roșie decolorată, tipărită cu litere cenușii pe o hîrtie de prospect, nu fu departe de

[1] *Paracronism și paradox economic* (it.).

a-l considera pe legătorul nostru cu barba de filozof ca pe unul din pionierii, rămaşi intenţionat obscuri, ai revoluţiei internaţionale.

*

Ultimul jeratic se stinge. Ora unsprezece şi treizeci şi două. Să nu ne tocmim pentru două minute. Treaba a fost îndeplinită cu toată grija pe care o comporta, şi n-a depăşit, în definitiv, durata prevăzută. De la Augustin Leheudry nu mai rămîne de azi înainte nimic în casa lui Quinette. Chiar nimic ? Ba da. Tamponul de vată. Dar legătorul ţine să-l mai păstreze. Cînd va socoti oare că a sosit momentul să-l distrugă ? Nu ştie nici el. Şi ce mai rămîne afară din casă ? Lucrul informe din subterană, poate. Şi pachetul din seif. Quinette îşi deschide portmoneul. Cheia plată e tot acolo. Se gîndeşte chiar o secundă la ceea ce se numeşe „spiritul" sau „sufletul" unui mort... Dar acest soi de visări nu-i dintre acelea asupra cărora întîrzie.

Părăseşte bucătăria. A lucrat bine. Acolo sus îl aşteaptă răsplata.

VI

CEREMONIE NOCTURNĂ

Urcă scara. Intră în camera sa. Se dezbracă. Așează hainele pe un scaun. Se gîndește o clipă cu părere de rău la centura electrică pe care ar fi momentul s-o scoată.

Răsplata lui e de a se putea atinge acum de amintirile păstrate despre noaptea de 14 octombrie. Să se atingă de ele ca de un sul de stofă bogată, sau ca de un ciorchine de bijuterii. În fiecare seară le reia și le desfășoară cu aceiași exaltare ca și în ajun. Repetarea nu le răpește nimic din prospețimea lor. Cît despre intensitatea lor, poate că n-a sporit de la o seară la alta ; dar culminează mai repede ; aproape de la începutul evocării, și fără ca mintea să aibă conștiința vreunui efort. Se întîmplă, de asemenea, că un amănunt, rămas pînă atunci în umbră, să vină dintrodată să-și revendice locul.

Începutul (Quinette nu l-a ales ; s-a impus de la sine) e gestul pe care l-a făcut, la cîteva minute după ce a părăsit galeria, aruncînd cît mai departe posibil, pe deasupra unui povîrniș de lut, sticla care conținuse lichidul verzui. Sticla a căzut probabil pe un pămînt moale, și s-a spart aproape fără zgomot. Apoi nimic, pînă la barieră doar noaptea neguroasă și lumina felinarului stingher.

Biroul accizei. Un funcționar așezat în lumina unei lămpi mari, cu un cuțit în mînă, ascute extremitatea cozii pipei sale. Celălalt funcționar, în picioare, cu pelerina pe umeri, se uită la el, întoarce capul auzindu-l pe trecătorul întîrziat, dar se mulțumește să-i arunce o privire spre mijlocul trupului, acolo unde se țin de obicei pachetele.

După ce a trecut bariera, Quinette apucă la stînga, pe bulevardul incintei, care-i pustiu, slab luminat. Simte nevoia să mai rămînă niței departe de agitația omenească. Merge cu pas sprinten. Toate părțile trupului său îi sînt plăcute, îi aparțin intens. Încearcă, pînă în vîrful picioarelor, ceva mai subtil decît căldura, și care s-ar putea numi plenitudine. Nu se gîndește la cele întîmplate. Nu face planuri de viitor. Numai faptul de a-și simți în așa măsură existența îl interesează și îl acaparează.

Nimic brutal în toate astea. Chiar redeșteptarea forței virile, de care și-a dat seama din clipa cînd mergea cu Leheudry spre fundul văgăunei, păstrează savoarea unei euforii continue, revarsă în

el asigurarea unei resurse adînci, dar nu are un caracter de excitare ascuțită, care, pentru un spirit chibzuit ca al său, ar fi ceva îngrijorător, l-ar îndemna să-și pună întrebări.

Are deodată impresia că centura electrică e „de prisos", că ea corespunde unei faze depășite din viața lui. Zărește în depărtare o vespasiană, traversează șoseaua ca să ajungă la ea, constată că e goală, și intră înăuntru. O să se despartă, pe loc, de centura Hercule. E nevoit să-și desfacă puțin hainele. Nu prea se teme de a fi surprins. Dar, totuși, nu vrea să zăbovească. Taie cu cuțitul chingile, devenite largi. Smulge aparatul bucată cu bucată. Lasă să cadă o parte, cea mai greu de identificat, pe grilajul vespasienei. Cît despre piesele principale, „producătoare ale curentului înviorător", le va arunca cincizeci de pași mai departe într-o gură de canal. Ar fi momentul să lămurească misterul aparatului. Quinette, în toate împrejurările, păstrează obiceiurile mintale ale tehnicianului. Dar în seara aceasta e prea generos ca să instruiască procesul acesta retrospectiv. La canal, centură ! Ia-ți secretul cu tine și iluziile pe care, de bine de rău, le-ai nutrit.

Iată-l în strada Avron. Două birji merg în trap ușor, una în spatele celeilalte. Un tramvai scîrțîie strident dintr-un capăt la celălalt al străzii, ca și cum ar străpunge-o cu un ac. Se încrucișează lumini. Ici-colo, un mic grup de oameni cu șepci ocupă colțul unui trotuar. Abia cîțiva trecători.

Cafenele larg deschise și goale. Dar peretele străzii păstrează o fluorescență de mulțime.

Legătorul, care n-a mai fumat de ani de zile, ar vrea să țină o havană groasă între buze, să prezinte trecătorilor pe care-i întîlnește această proeminență orgolioasă a feții și micul foc roșiatic, care respiră în același timp cu pieptul. Dar se teme să nu-i provoace greață.

Între ușa unei case și geamlîcul unei terase, un vînzător ambulant de cartofi prăjiți, cu o căciulă pe cap, cu mîinile în buzunare, sugîndu-și burta sub șort, privește drept înainte, în direcția pavajului. N-a vîndut pesemne nimic de mult. Rămîne acolo, de bună seamă ca să fie cu conștiința împăcată, să nu se poată spune că el poartă vina în lupta aceasta pe care o ducem cu toții împotriva soartei zilnice.

Quinette ar vrea să-i facă plăcere acestui om. Păcat că detestă mirosul de untură prăjită al cartofilor. Totuși se oprește. Cumpără un cornet de douăzeci de bani. Îi spune cîteva cuvinte prietenoase. Omul este fericit că vinde, dar și mai fericit că i se vorbește, că poate răspunde. Quinette se îndepărtează. Merge cu prietenia pînă acolo încît mănîncă vreo doi cartofi din cornet. „O să-i arunc în șanțul trotuarului ; dar mai încolo. Vreau să-i gust mai intîi. Să nu disprețuiesc munca depusă de el. Să nu fi făcut pur și simplu o pomană". Înainte de a se descotorosi de micul pachet, se uită dacă nu-i vreun pușți prin împrejurimi căruia cartofii

aceştia prăjiţi, călduţi încă, i-ar face bucurie. Dar puştii nu se mai joacă în stradă la ora asta.

O mare cafenea-bar, la o răspîntie. Revarsă o lumină excelentă, care-i iese din măruntaie. E deschisă tuturor oamenilor.

Legătorul intră, fără să se gîndească. În prima sală nu se află decît contoarul mare şi rotund, şi trei măsuţe, ghemuite între uşi. Trece în sala a doua, care e destul de mare dar aproape goală. Doi bărbaţi joacă într-un colţ cărţi. În unghiul opus, stă la o masă o femeie încă tînără. Are în faţa ei un pahar cu bere şi o farfurie în care au rămas cîteva resturi.

Quinette se aşează la masa vecină şi îşi scoate pălăria, adresînd femeii un discret salut. (Îşi aminteşte că femeia a zîmbit, dar cu un zîmbet care nu se îndrepta în afară, care, dimpotrivă, îi îmbiba chipul, se retrăgea înăuntru.)

Pînă la primele cuvinte rostite, Quinette nu-şi aminteşte de nimic, în afară de un fel de îngîmfare luminoasă a întregului său duh. Poate, de asemenea, şi de o impresie de certitudine. Era sigur că are drepturi asupra acestei femei şi că va putea să le exercite. Niciodată apropierea unui eveniment nu-i păruse mai puţin îndoielnică.

Primele cuvinte le-a adresat chelnerului :

— Un pahar cu bere... şi mie.

Adăugînd „şi mie", s-a întors spre femeie, i-a surîs, i-a aruncat o privire, în care i se părea că pune o forţă de posesiune irezistibilă. În timp ce

vibrațiile dorinței îl pătrundeau încetișor, ca atunci cînd un muzicant, făcînd acompaniament vocii, pișcă o coardă a violoncelului.

Apoi a spus :

— Înainte de a comanda berea aceasta, era mai nimerit să vă întreb dacă e bună, doamnă.

— O !... e rece.

Ce voce tristă și înduioșătoare. Și apropiată. Biata femeie, fără îndoială părăsită. Cît a trebuit să sufere, cu toate că e atît de tînără. Paharul ei acum e gol.

Chelnerul se întoarce.

— Îmi dați voie... ? Chelner, mai adu, te rog, un pahar cu bere și pentru doamna... sau poate doamna preferă o ceașcă de cafea ?

— Mulțumesc, domnule. Nu am nevoie de nimic.

— Cafeaua nu vă e interzisă ? Chelner, atunci, te rog, o cafea.

Legătorul dă mai departe frazelor sale obișnuitele întorsături delicate. Dar în mintea lui nu-i nici cea mai mică ezitare. Știe că femeia aceasta îi aparține. Ca și cum ar fi căpătat o cunoaștere adîncă a femeii în genere. Ar putea merge mai repede. Menajamentele pe care le folosește i le inspiră blîndețea.

Bineînțeles, femeia aceasta nu e o prostituată. A înțeles asta de la prima privire. Dacă o întreabă, nu e ca să se asigure, e ca să hrănească, cît mai mult cu putință, interesul afectuos pe care-l simte.

Află că e casieriță auxiliară la un bazar care rămîne deschis pînă la ora zece. Nu lucrează decît de la unsprezece și jumătate la unu și jumătate, și de la șase pînă la închidere ; în timp ce patroana, care stă la casă în restul timpului, gătește, ia masa sau se odihnește. Casiera auxiliară nu primește hrană. Cîștigă foarte puțin. Seara se mulțumește cu o gustare în cafeneaua asta sau într-alta. Stă singură..

Quinette regăsește, pînă în cele mai neînsemnate inflexiuni ale ei, vocea resemnată și plină de încredere pe care o avea povestind toate astea. Cîtă blîndețe ! Cîtă blîndețe se află în lumea asta ! Și ce poate fi mai plăcut decît valurile de tandrețe care însoțesc, în cele mai adînci lăcașuri ale trupului, vibrațiile muzicale ale dorinței ?

Vine apoi clipa cînd s-au ridicat de la masă. Quinette evocă în chip minuțios gestul pe care l-a făcut de a pune pe gîtul femeii o eșarfă de imitație de vulpe, al cărei capăt atîrna pe umăr. Revede pălăria cu borurile largi, de formă întinsă, pe care cocul mare o ridica la ceafă ; și rosăturile catifelei.

Au părăsit strada Avron și au apucat pe o stradă mai întunecoasă. În ce moment anume i-a luat el brațul ? Își reaude cuvintele rostite : „Situația mea de inginer mă pune în legătură cu tot felul de oameni". Apoi : „Sînt căsătorit, da. Dar nu mai e nimic între soția mea și mine. Trăim în același apartament, foarte confortabil, ceea ce ușurează

lucrurile, dar ca doi străini. Trebuie totuși să evit supravegherea ei..."

Vorbele lor, de altminteri, nu mai aveau nici o importanță. Le foloseau ca să poată avea aerul că se îndreaptă spre țintă fără să observe. Dar Quinette își dădea bine seama că duce cu el femeia aceasta, căutînd, între luminile confuze, semnele celui mai scurt drum. O ținea de brațul ei subțire. Pipăia carnea prin stofă. Mergeau cu un pas normal, dar Quinette avea iluzia și aproape amețeala unei mișcări foarte iuți. Graba unei răpiri. O răpire în pas de cursă. Felinarele ca niște făclii care luminează fuga.

Firma hotelului. Coridorul luminat în spatele ușii cu geamuri. Nu-și mai reamintește ce-a spus ca să dea o aparență cuviincioasă faptului de a intra în acest hotel. Dar nu a uitat expresia de pe chipul femeii : Se temea de el („un necunoscut, la urma urmei"). Era dezamăgită că aventura ajungea atît de repede la deznodămînt („domnul acesta atît de prevenitor, cu maniere atît de delicate ! Odată am fost și eu curtată ca o adevărată cucoană !"). Se temea că va fi, că e disprețuită („Avea aerul să mă creadă ; a văzut doar bine că nu sînt o prostituată"). Și totuși, se resemna. („Bărbații nu știu să aștepte. Ar fi mult mai plăcut să aștepte, ca în cărți. Dacă-i spun nu, nu-l mai văd niciodată.")

Chip răvășit ; pradă îngrijorată. Legătorul prinde dintr-o singură privire tot ce ea gîndește. Dar ce

gîndește e ca și nimic. Coridorul străluce în urma ei. Nici nu poate fi vorba să spună nu. Nu se spune nu unui om care se întoarce din galeria adîncă. Nu reziști unui om care adineauri și-a luat acest avînt teribil. Unde e obstacolul mai înalt ca acela pe care l-a sărit?

Scara; coridorul etajului, camera; lumînarea. Servitorul de noapte desface patul, pune cheia în broasca uzată, cînd pleacă trage ușa după el.

Quinette sărută femeia repede, la întîmplare, în timp ce îi scoate pălăria, eșarfa de blană ieftină, paltonul cu mînecile bufante. Își repetă: „De ce îi e teamă? Nu vreau să-i fac nici un rău." Dar vocea aceasta interioară nu-l liniștește mai mult decît dacă ar fi aceea a unui străin suspect. Adaugă: „Numai de-ar fi rezonabilă! să nu mă supere prea mult! Sînt omul cel mai blînd. Dar sînt cazuri cînd nu poți să te lași contrariat; cînd ar fi un lucru ireparabil să te lași contrariat."

Aici începe partea cu adevărat încîntătoare a amintirii, ca o figură bine conturată, zugrăvită de un magician pe lespedea timpului. Începînd de-aici, memoria nu-și mai regăsește cuvintele, nici chiar pe cele interioare; nu mai sînt gînduri. Se produc un șir de acțiuni mai strîns legate între ele ca notele unei melodii. Tot trupul se preface în memorie ca să le retrăiască. Violență nupțială. Ai omorî, sau te-ai omorî, mai curînd decît să accepți destrămarea acestei vrăji, pe care n-o mai nădăjduiai. Dar nu e nimic dușmănos într-asta; nici o

vrăjitoriе vicleană. Viața misterioasă te copleșește cu mărinimia ei. Și cu toate acestea, totul e armonios și normal. Totul devine iar armonios și normal. Niciodată n-ai fost mai împăcat cu tine însuți. Numai trecînd prin culmea bucuriei vei reintra în făgașul obișnuit. Ca și cum omul ar fi, într-adevăr, făcut pentru fericire. Tinerețea noastră, de departe, nu ne mai sfidează. Ce înseamnă prima noastră voluptate, cînd descopeream dragostea la optsprezece ani ? O fetișcană slăbuță alături de aceasta care ne cuprinde din nou deodată în brațele ei, după atîția ani de absență ; atît de adîncă, de matură ; atît de plină de mîngîierile cu care se întoarce încărcată.

În felul acesta în sufletul și în trupul lui Quinette se fixase noaptea de 14 octombrie. Trebuie să recunoaștem că în comparație cu ea, beția pe care o cunoscuse Wazemmes cu două zile înainte era mică.

VII

CONVERSAȚIA LUI JERPHANION CU DOMNIȘOARA BERNARDINE

Lunea următoare, Jerphanion sosi la locuința familiei de Saint-Papoul, ca de obicei, pe la orele patru și jumătate. Luîndu-i pălăria și pardesiul, feciorul Etienne îi șopti cu o voce discretă :

— Nu cred ca domnul Bernard să se fi întors.

Etienne îi arăta lui Jerphanion multă simpatie. Bănuia, firește, că studentul era sărac. Dar nu-i disprețuia pe săraci decît de la o anumită vîrstă încolo, și încă sub beneficiu de inventar. Mai știa, de asemenea, chiar dacă numai din cîte auzise în sufragerie, că Școala Normală Superioară e o școală unde se formează mari savanți, viitori academicieni, chiar și viitori miniștri. Vorbind despre Jerphanion la masă, domnul Bernard spusese că toate cravatele lui erau groaznic de urîte și că ar face bine să-și mai scurteze barba ; dar că în afară de asta, era, într-adevăr, foarte învățat. Etienne

era încredințat că un Jerphanion făcea mai mult decît zece Bernard de Saint-Papoul. Gîndul acesta îl consola puțin de priveliștea relei distribuții a bunurilor, pe care putuse, timp de treizeci de ani, s-o vadă de-aproape. Și apoi Jerphanion era și el un salariat. Își închiria serviciile ca și Etienne. Servicii, la drept vorbind, de natură superioară. (Etienne nu făcea prostia să le compare cu ale lui. Nimic nu cultivase în el prejudecățile egalitare.) Amesteca, în privința tînărului, camaraderia cu respectul. Cărora li se adăuga chiar un pic de afecțiune ipotetică. („Cît aș fi de mîndru, dacă ar fi, de pildă, băiatul meu.")

— Domnul preceptor preferă să aștepte în camera domnului Bernard sau în salon ?

Vorbind cu Jerphanion, departe de a escamota turnurile deferente, Etienne punea zel în folosirea persoanei a treia. Jerphanion era stingherit. Avea principii în privința aceasta. Vedea în obiceiul ăsta o rămășiță a vechii servituți, și ori de cîte ori i se adresa cineva la persoana a treia, se simțea oarecum complice al nedreptății sociale. Dar ce putea face ? Dacă l-ar fi rugat pe Etienne să-i spună pur și simplu „dumneavoastră", feciorul ar fi dedus poate că Jerphanion se socotea el însuși de condiție inferioară, și considera inteligența ca o nimica toată față de bogăție. Prost mijloc de a răspîndi ideia de dreptate.

În momentul cînd, la propunerea lui Etienne, tînărul ezita, se văzu deschizîndu-se o uşă şi se auzi o voce uşor behăită :

— Etienne !

Jerphanion recunoscu silueta domnişoarei Bernardine. Feciorul se grăbi spre bătrîna domnişoară. Uşa se închise după ei o clipă. Apoi Etienne se întoarse.

— Domnişoara Bernardine voia tocmai să înştiinţeze pe domnul Jerphanion că domnul Bernard va întîrzia. Dar domnişoara mi-a spus, de asemenea, că dacă domnul doreşte să ia o ceaşcă de ceai cu domnia-sa în salon, asta i-ar face plăcere.

Jerphanion, la începutul fiecărei lecţii, în camera lui Bernard era tratat cu o ceaşcă de ceai şi cu cîteva felii de pîine prăjită. Amabilitatea domnişoarei Bernardine nu i se păru, aşadar, nicidecum surprinzătoare.

Fu introdus în salonul cel mare. Aerul era proaspăt, cu zone călduţe şi un uşor miros de funingine. Domnişoara Bernardine nu apăru chiar îndată. Jerphanion rămase în picioare, privind sculpturile, scaunele, mobilele mici cu marchetărie, pianul. Umblînd prin cameră, se apropie de gura caloriferului. Răbufneala care ieşea din el te făcea să te gîndeşti la o tindă de biserică pustie. „Şi să nu fiu în stare să recunosc, fără să mă înşel, stilul acestor fotolii ! Dacă Jallez ar fi aici, ar rîde de mine. Ar găsi oare frumos pianul ăsta cu coadă ? Eu îl găsesc inform şi funebru... Nu mă pricep deloc."

În fond, problemele astea nu prea îl frămîntau, și doar din prietenie pentru Jallez se oprea o clipă asupra lor. Dar începea să recunoască atmosfera unui loc din Paris, sau mai bine zis, calitatea lui de lăcaș omenesc, orientarea lui față de ansamblu, chipul lui de a asculta de magnetismul social, de a-i trăda liniile de forță.

Se simțea în orașul bogătașilor, în vechiul oraș al vechilor bogătași. Drepturi și puteri seculare. Mari spații veștejite. Tavane care se retrag în sus, ca să nu apese pe capul stăpînilor — presupuși de statură înaltă — și ca să-i lase să creadă că nimic nu-i îngrădește afară de simțul lor de proporții. Pot să-și închipuie, că deasupra lor nu mai e nimic decît podul, locuit de servitorii lor, și acoperișul. Ideea de vecinătate mai liberă și mai mîndră decît în altă parte ; încă feudală. De-o parte și de alta a casei, cartiere reci și solide. Pretutindeni, continuități, alinieri și priveliști care fug, unghiuri noi și înșelătoare. Se gîndește la locuința unchiului său de lîngă gara din Lyon. Perceput de acolo, Parisul e cu totul altul. Te întrebi cum se pot împăca și îmbina aceste două perspective morale ; cum se pot aplica ele aceleiași realități.

Domnișoara Bernardine apăru. Pesemne se dichisise puțin. Purta o rochie de mătase neagră, cu cîteva dantele, și un fel de palton, tot de mătase neagră, broșată în mod ciudat.

— Nepotul meu, tînărul Bernard, a observat la prînz, sau mai curînd cumnata mea l-a făcut să

observe, că avea părul peste măsură de lung, așa încît făcea cîrlionți pe gît. Era dezgustător. S-a hotărît să treacă pe la frizer, întorcîndu-se de la liceu. Nu prea știam cum să vă anunțăm. De altminteri, tînărul Bernard ne-a asigurat că nu va întîrzia mai mult de zece minute.

Sub privirea bătrînei domnișoare, Jerphanion se străduia să mînuiască ceașca și tartinele cît mai corect. Gesturile lui erau oarecum lipsite de îndemînare. Dar în casa aceasta nu simțea o veritabilă stinghereală, din pricina tonului de simplicitate care domnea în ea. Nimeni nu făcea paradă de bogăție, nici de bune maniere. Nu se auzeau răsunînd cu ostentație titlurile. Cînd se adresa servitorilor, doamna de Saint-Papoul spunea despre soțul ei „domnul", iar nu „domnul marchiz". Domnul de Saint-Papoul la rîndul său spunea : „doamna". Servitorii se conformau acestei discreții. Ei nu foloseau „domnul marchiz" și „doamna marchiză", decît în împrejurări bine definite, ca la anunțarea meselor, la recepții sau față de un vizitator mai puțin intim. Nu se vorbea cu fraze pompoase. Debitul conversației nu era cîtuși de puțin artificial. Nici intonații pretențioase, nici voci leșinate, sau felul acela de a vorbi printre dinți ori reținîndu-și respirația. Și nici adjective sau adverbe sforăitoare. Abia dacă i se întîmpla Jeannei să lase să se vadă urme fugare de afectare, pe care le datora influenței vreunei colege de pensionat ; sau lui Bernard, elev la „Louis-le-Grand", să amestece fără noimă, adre-

sîndu-se sorei lui, un „Hai, nu ne mai pisa“ pronunțat în felul lui Wazemmes, cu „Scumpa mea prietenă“, pe un ton avantajos și fluierat, ca din gura unui domnișor de la Monte-Carlo. Dar drăgălășeniile acestea nu obțineau decît o privire compătimitoare a domnului de Saint-Papoul, sau o observație tăioasă a domnișoarei Bernardine, care, deși avea o voce nițel behăită, era totuși naturală. Într-o zi, de pildă, cînd Jeanne se făcuse vinovată de mai multe ori în șir de intonații prețioase, o auzise pe mătușa ei spunîndu-i : „Doamne ! Ce distinsă ești, în astă seară ! Îmi reamintești aidoma pe giranta magazinului de încălțăminte din strada Sèvres.“ De altminteri, toată familia se tutuia, afară de doamna de Saint-Papoul și domnișoara Bernardine. Jerphanion, care nu avea nici o cunoștință despre regulile bunei purtări în societate, nu întîrziase totuși să bage de seamă că oamenii aceștia erau mult mai simpli decît majoritatea burghezilor, și mai ales decît majoritatea doamnelor din burghezie pe care le întîlnise. De asemenea și mult mai puțin grijulii de a sublinia distanțele. Doamna de Saint-Papoul vorbea cu cameristele ei pe un ton adesea preocupat, care se potrivea cu caracterul ei, dar fără nici un fel de ifose. Cît despre chipul în care era tratat el însuși, Jerphanion și-ar fi spus, dacă nu s-ar fi temut că gîndește o prostie : „Aproape s-ar crede că eu îi intimidez“. Dar țăranul care dăinuia în el se ferea să se încreadă în aparențe, și nu voia nicidecum să-și dea aere : „E

poate felul lor de a-mi arăta că nu fac parte din aceeași lume cu ei, și că manierele mele chiar îi dezgustă puțin".

— Trebuie să vă spun de asemenea, reluă domnișoara Bernardine, după o clipă, că m-au însărcinat să vă rog să rămîneți la masă la noi în astă-seară

Era pentru a doua oară, de la începutul lecțiilor, că-i făceau această politețe. Mulțumi ; dar întrebă, cu un pic de îngrijorare, dacă va fi o masă ceremonioasă.

— Nu. Îl așteptăm pe abatele Mionnet, pe care probabil îl cunoașteți ; și pe contele de Mézan. E un vechi prieten al fratelui meu de care nu ne jenăm de loc. Puteți foarte bine să rămîneți așa cum sînteți.

Jerphanion răspunse că nu avea plăcerea să-l cunoască pe abatele Mionnet. Că în orice caz, fără să aibă intenția de a se schimba, va cere permisiunea să se repeadă pînă la școală, înainte de masă.

— Cum doriți. Noi mîncăm la ora șapte jumătate precis. Contele și abatele nu întîrzie niciodată. Dar îmi spuneți că nu-l cunoașteți pe abatele Mionnet ? Nici măcar din auzite ? Asta mă miră. Știți că e normalian ca și dumneavoastră ?

— Normalian ? Ah !... Dintr-o promoție mai veche ?

— Nu cred. Nu pare a fi mult mai în vîrstă decît dumneavoastră. E drept că barba vă îmbătrînește. Să-i tot dai vreo treizeci, treizeci și doi de ani.

— Sînteți sigură că a urmat la școala din strada Ulm ?

— Sînt cu atît mai sigură, cu cît el a fost acela care ne-a sfătuit să ne adresăm în strada Ulm, atunci cînd a fost vorba să-i luăm un profesor lui Bernard.

Jerphanion era mirat. Se vorbea adesea, în turne, de normalienii aceia, care, după ce au părăsit școala, sau mai tîrziu, apucaseră pe o cale neobișnuită. Destinul lor, oricare ar fi fost valoarea lui proprie, avea meritul de a introduce în imaginea unui viitor, din păcate prea previzibil, puțin hazard, și puțină visare. Te consolai că pregătești agregația de gramatică, spunîndu-ți că poate într-o zi nu vei fi dirigintele liceului din Vesoul, sub o umbrelă, ci directorul manufacturilor de tutun în Persia, sau director de teatru. Niciodată nu fusese vorba despre vreun Mionnet trecut de curînd în rîndul preoților. Dar cel mai surprinzător era că Dupuy nu făcuse nici o aluzie despre asta în cursul conversației din 13 octombrie. Să fi ignorat el oare rolul pe care-l avusese acest abate Mionnet în hotărîrea familiei de Saint-Papoul ?

— Dar, întrebă Jerphanion, de mult s-a făcut preot ?

— A avut, așa cred, nevoie de puțin seminar, apoi hirotonisirea, tonsura și toate ierburile de leac. Trebuie să vă spun că nu știu prea bine, deoarece nu vine la noi decît de puțin timp. Fratele meu l-a cunoscut, bănuiesc, prin prietenii

noştri Sévelinges. Pentru moment, este vicar la biserica Sfîntul Toma d'Aquino. Dar mai ales profesor de nu ştiu ce la Institutul catolic. Fără să fie foarte frumos, se prezintă bine. Nu e de loc preotul monden, în felul abatelui Daniel, de pildă, pe care l-am întîlnit adesea, într-o vreme, la această contesă de Bonnet de Joux, care era nebună după el, şi care mirosea atît de tare a parfum — nu contesa, abatele — că într-o zi, aşezîndu-mă lîngă el în salonul contesei, nu mi-am putut stăpîni un rîs cu hohote. Nu, abatele Mionnet e mult mai serios. Se spune că are stofa unui predicator admirabil, şi că la cursul lui sînt adevărate clipe de elocvenţă. Dar nu s-ar zice că se îndreaptă în direcţia aceasta. Oricum, eu una îi prevăd un mare viitor. Veţi vedea cît e de interesant. Şi mai ales cu dumneavoastră îi va face plăcere să abordeze anumite subiecte. Veţi putea încrucişa spadele.

Jerphanion zîmbi, parcă ar fi vrut să se apere întrucît îl privea, de orice intenţie de felul acesta. Domnişoara Bernardine insistă :

— Ba da. Nu pregetaţi ! Apăraţi-vă. Şi atacaţi la nevoie. Să nu vă închipuiţi că veţi supăra pe cineva. În primul rînd, m-am convins că sînteţi un băiat cu tact. Poţi spune orice cînd ştii cum s-o întorci. Cumnata mea e o bună catolică, dar nu are un spirit îngust. Fratele meu, ştiţi, abia dacă e credincios, abia. Şi nu vrea altceva decît să cunoască argumentele moderne, chiar şi pe cele mai avansate. Trebuie să se obişnuiască

să audă de tot felul. Dimpotrivă. Îi faceți un serviciu. Știu că mai sînt și copiii. Cel mare, să nu mai vorbim. E un bărbat. Dar elevul dumneavoastră, Bernard, aude, desigur, tot felul de lucruri la liceu, de la camarazii săi. Pentru nepoata mea, ar putea să-i fie teamă cumnatei mele. Dar eu, vedeți, cînd o fată ajunge la vîrsta căsătoriei, ceea ce e cazul ei, găsesc că e stupid, cu desăvîrșire stupid, s-o lași într-o totală ignoranță în privința a ceea ce va întîlni în viață după cîteva luni, opiniile, discuțiile... fără să mai vorbim de rest. Ca și cum ar reveni soțului ei, care va fi poate un nătărău, sarcina de a o iniția în toate. E ridicol. Abatele Mionnet nu se poate supăra că îi veți face puțin zile fripte. La drept vorbind, el v-a părăsit.

Jerphanion adoptă tonul cel mai neutru ca să răspundă :

— N-a intrat în învățămînt, sau a ieșit aproape imediat. Dar, era dreptul lui. Și e cazul multora dintre noi.

Ea reluă, cu subînțeles :

— N-am vrut să spun numai asta. A întors spatele ideilor dumneavoastră.

— Ce înțelegeți prin asta, domnișoară ?

— Ei bine ! Ideile Școlii Normale.

— Dar nu există ideile Școlii Normale. Sînt ideile pe care le putem avea unii sau alții, care

sînt foarte diferite, și care nu angajează decît pe fiecare din noi...

— Admir cît de prudent sînteți ! Nu vreți să vă trădați învățătorii. O ! Sînt cu totul de părerea dumneavoastră. Asta nu privește publicul. Preoții nu sînt nici ei obligați să ne spună tot ce li se povestește la seminar.

Jerphanion simțea în chipul firav, în ochii vioi și cenușii ai domnișoarei Bernardine, atîta curiozitate pentru „misterele" presupuse ale doctrinei Școlii Normale, și o ideie atît de înaltă despre caracterul lor înfricoșător, că ar fi dorit mult să nu o dezamăgească cu totul. Dar, deși avea destulă finețe ca să ghicească starea de spirit a bătrînei domnișoare, păstra totuși o tendință plebee de a rectifica greșelile altora. Încercă prin urmare să o facă să înțeleagă că Școala Normală, nu numai că nu propovăduiește un învățămînt secret, dar de abia izbutește, de la reforma ei încoace, să-și păstreze un învățămînt oarecare ; că fusese deposedată aproape cu totul în folosul Sorbonei, și că ultimele cursuri care-i mai rămîneau puteau fi frecventate absolut de oricine.

Domnișoara Bernardine îl asculta, zîmbind și clătinînd ușor capul. Își spunea de bună seamă : „Băiatul ăsta e foarte dibaci ! Și ce bine îi dresează ! Să ai atîta stăpînire de sine la douăzeci de ani !"

Își apropie fotoliul, și, aplecîndu-se asupra ceștii, din care sorbea puțin cîte puțin, spuse, cu o voce care abia dacă era mai mult decît o șoaptă :

— Dragă domnule, știu prea bine că există demonstrații, dovezi, pe care nu ni le spun nouă; pe care ni le ascund.

În gura ei cuvîntul ascund vibra ca o fofează.

— Pe care vi le ascund ?

— Da, pe care ni le ascund nouă...

— Dar ce fel de dovezi, domnișoară ?

— Dovezi... (vocea aproape îi tremura)... împotriva religiei, chiar împotriva existenței lui Dumnezeu...

Era atît de mirat și avea atîta poftă de rîs, gîndindu-se la plăcerea pe care ar fi avut-o Jallez ascultînd conversația aceasta, că nu putu găsi nici un răspuns.

Ea puse ceașca pe masă, și ridicînd puțin tonul, în timp ce își împreuna mîinile subțiri, în poala fustei :

— Cum trăiți acolo ? Locuiți cu toții împreună ?

— Oarecum.

— Disciplina e severă ?

— Dimpotrivă, e cît se poate de liberă.

— Hm !... Seara, puteți să vă întoarceți cînd vreți ?

— În mod practic, da. Nu vorbesc de cei care sînt externi și care trăiesc absolut cum doresc. Dar chiar și noi, cei interni, dacă ni s-ar întîmpla, de pildă, să dormim în oraș, cred că s-ar băga de seamă, căci supravegherea, oricum, e destul de bine făcută, dar s-ar evita să ni se facă vreo aluzie.

— Curios !

— Gîndiți-vă, domnișoară, că unii dintre noi sînt căsătoriți.

— Căsătoriți ?

— Da.

— Așadar, femei foarte tinere. Și femeiușile acestea tinere trăiesc la un loc cu dumneavoastră ?

— Nu tocmai. Cei care sînt căsătoriți sînt externi. Dar, în orele lor de prezență la școală, nu-i interzis soțiilor lor să vină să-i vadă, și nici nouă, dacă e ora ceaiului, să invităm tînăra pereche să ia ceaiul cu noi.

Domnișoara Bernardine coborî din nou vocea :

— Nu rezultă dintr-asta complicații, scandaluri.

— Pe cît știu, nu. Trebuie să adaug că cei căsătoriți formează oricum o excepție.

În momentul acela, se auzi scîrțîind ușor ușa. Jerphanion se întoarse. Văzu intrînd în spațiosul salon un cățel mic, cu ochii vioi, cu botul ascuțit, cu coada lungă și stufoasă, cu părul abundent și cîrlionțat, de un alb puțin gălbui, învîrstat pe alocuri cu pete brune. Jerphanion nu era un bun cunoscător al rasei cîinilor. Era deprins cu cîini de țară, a căror ascendență e foarte amestecată, și pe care îi prețuiești aproape numai după calitățile lor individuale. Acesta îi păru că se înrudește cu cîinii denumiți șpiț, cu toate că avea o blană mai puțin creață și mai puțin voluminoasă, un nas mai puțin ascuțit, ochii mai puțin negri și mai puțin pătrunzători, urechile mai groase și mai clăpăuge și era mult mai puțin comunicativ față de oameni.

Poate că aducea niţel cu un prepelicar. Avînd în vedere casa care-l adăpostea, era şi mai probabil că aparţinea unei varietăţi puţin răspîndite, dar de mare preţ. Jerphanion nu-şi amintea să fi zărit un cîine în casă, cu prilejul vizitelor sale precedente ; nici ca Bernard să-i fi vorbit despre el.

— Macaire, ce cauţi dumneata aici ?

Jerphanion băgă de seamă că acest cîine purta numele unui bandit de odinioară, şi că i se spunea „dumneata", ceea ce redeschidea problema tutuirii în casa de Saint-Papoul.

Macaire se apropie de tînăr, îi mirosi îndelung partea de jos a pantalonului, marginea încălţămintei, fără să privească partea de sus a persoanei lui.

— Goniţi-l, vă rog, domnule. E foarte prost crescut. Nici nu ştiu cum a intrat aici.

— Judecînd după cît e de mic, n-a putut deschide singur uşa.

— Nu, se înţelege. E drept că uşile sînt vechi. De multe ori zăvorul nu intră bine în verigă. Uşa s-ar părea că e închisă. Dar e de ajuns s-o împingă niţel, ca să se deschidă. Presupun că a băgat de seamă.

— Aşadar e mai de mult aici ?

Şi Jerphanion desmierda politicos, dar distrat, capul şi gîtul lui Macaire ; care, fără să se arate cu adevărat speriat, îşi teşi spatele şi se dădu puţin înapoi.

— O, nu. Cel mult de o săptămînă. Fratele meu l-a adus din ultima lui călătorie în Périgord. La

început nici n-a locuit în apartament. Ne era teamă să nu facă murdărie, avînd în vedere originea lui ; sau gălăgie. Camerista mea, care adoră animalele, îl luase la ea.

Macaire se așezase la un metru de ei, într-o parte a camerei pe unde trece aproape la nivelul covorului un curent de aer călduț. Observa pe rînd pe Jerphanion și pe domnișoara Bernardine.

— Fratele meu l-a acceptat în dar de la unul din fermierii lui, care-și amintea să fi auzit într-o zi pe nepoata mea Jeanne spunînd că ar fi bucuroasă să aibă un cîine la Paris. Își închipuia, sărmanul, că javra lui era o mare frumusețe. Trebuie să vă spun că fratele meu se pricepe foarte bine la adevărații cîini de vînătoare sau la copoi, dar că în afară de asta, toți ceilalți cîini sînt pentru el tot una. Cînd am rîs de protejatul lui, a găsit, ca să-l apere, că mama lui era foarte frumoasă. Nu vi se pare uluitor argumentul ?

— E încă foarte tînăr ?

Macaire, privit de Jerphanion, mișcă ușor urechile și șterse covorul cu coada.

— Are vreo nouă sau zece luni, pe cît se pare. Dar vă puteți închipui că n-o să se preschimbe acum în cîine de rasă.

— Eu nu-l găsesc urît.

— Adevărul este că fratele meu nu știe să spună nu ; cel puțin la el la moșie. Căci aici, e destul de autoritar. Acolo însă, cu țăranii, îi este mereu teamă să-i nu-i jignească. Trebuie să recunoaștem că re-

laţiile cu ei au devenit un lucru foarte delicat. Înainte de a da un ordin sau de a face un reproş, e mai prudent să-ţi alegi momentul şi să vezi de unde bate vîntul. Ce aştepţi, Macaire ? Şi numele ăsta, ce părere aveţi ? Într-un fel, îl prefer numelor acelora englezeşti, pur şi simplu ridicole. Ca Tobbie, sau Teddy, sau Dick. Sînt convinsă că fermierul nostru din Périgord nu ştie nimic despre adevăratul Robert Macaire, şi că şi-a numit cîinele Macaire aşa cum l-ar fi numit Macaron. Încercaţi dumneavoastră să-i găsiţi un nume mai puţin absurd, dar care să sune cam la fel ca să nu-l zăpăcească prea tare. Nu pare prost. Capul lui chiar îmi place. Aveţi dreptate. Sînt unele corcituri care au o formă foarte acceptabilă. Să presupunem că n-am şti cum trebuie să arate cutare sau cutare tipuri de cîini. De ce l-am găsi pe ăsta mai puţin frumos decît pe un altul, decît pe unii din acei oribili basseţi, de pildă ? Ştiţi ce aşteaptă ? O bucată de zahăr. Dar n-o să capeţi. Zahărul este duşmanul cîinilor. Am auzit spunîndu-se că le-ar da boli de piele îngrozitoare ; un fel de eczemă cu căderea părului.

— Dacă ar mînca mult, poate.

— Vi-l închipuiţi, după toate astea, acoperit de plăgi şi de cruste ? O să-i dau o bucăţică de pîine prăjită muiată în ceai. Asta-i tot ce o să capete. Ştie să facă frumos, cu multă graţie, dar nu vreau să i-o cer, căci aş fi obligată să-l răsplătesc cu o bucată de zahăr. Sînt chiar mirată că n-o face din

proprie inițiativă. Probabil că-l intimidați. Dumneavoastră cunoașteți bine rasele de cîini ?

— O ! foarte prost, domnișoară.

— Păcat ! Ați fi putut să mă lămuriți. N-aveți nici o ideie din ce amestec poate să provină ?

— Nici cea mai mică. Îi găsesc o vagă asemănare cu ceea ce cred că este prepelicarul șpaniel.

— Da. Cred, într-adevăr, că mama lui e o șpaniolă. Data viitoare cînd vom merge în Périgord, o să cer să mi-o arate. La țară dacă nu iei precauțiuni speciale, e foarte greu să obții pui de rasă pură. Ar trebui să închizi cățelele timp de cincisprezece — douăzeci de zile în șir. Epoca lor de călduri revine, de altminteri, foarte repede. Poate nu prea repede pentru ele. Dar mult prea repede pentru cei care sînt însărcinați să le supravegheze. Cu mai multe zile înainte, cîinii încep să se învîrtă în jurul lor. Iar după aceea, devine înspăimîntător. E o revoluție a cîinilor în tot ținutul. Trebuie să fi văzut asta, ca să ți-o închipui. Cunoașteți viața de țară, domnule ?

— Da, domnișoară ; mi-am petrecut toată copilăria la țară.

— Așadar, părinții dumneavoastră nu locuiesc la Paris ?

— Nu, domnișoară. Locuiesc în provincie.

— În satul dumneavoastră de baștină ?

— Exact.

— Și unde e satul dumneavoastră de baștină ?

— În Velay.

— Dar Velay nu e în Elveția ? Dumneavoastră sînteți totuși francez ?

— Valais e în Elveția, domnișoară. Velay e situat la est de Masivul Central și se reazămă de munții Cévennes.

— Munții Cévennes sînt la sud de Périgord ?

— Mai curînd la răsărit.

— Da. Spre mare ?

— În oarecare măsură.

— Părinții dumneavoastră au proprietăți acolo ?

Jerphanion lăsă să treacă un timp înainte de a răspunde. Ezita să spună pur și simplu adevărul. Din amor propriu ? Fără îndoială. Simțise această pudoare și alte dăți, față de oameni dintr-o clasă superioară. Și-o reproșa apoi ca pe o lașitate. Dar trebuia să convină că răspundea unor sentimente care nu erau toate josnice. „Să le spun că tatăl meu e învățător într-un sat ? Ce înseamnă asta pentru ei ? Abia vor găsi prilej să-l disprețuiască. Să mă disprețuiască și pe mine din pricina originei mele ; dar, mai întîi, să-l disprețuiască pe el. N-aș putea tolera mutra lor brusc dezamăgită sau condescendentă. Sau, atunci, ar trebui să le arunc asta pe un ton de bravadă : tonul aceluia «căruia nu-i e rușine de originea lui.» A ! dar nu ! Am oroare de această lăudăroșenie de-a-ndoaselea. Singurul răspuns pe care aș avea poftă să li-l dau este : «Lăsați-mi părinții în pace. Nu valorați mai mult decît ei.»"

De data aceasta, recurse la o formulă de care se mai folosise :

— Tatăl meu e în învățămînt, ca și mine.

— A urmat și el Școala Normală ?

— Nu, domnișoară.

Sora marchizului își întări părerea că părinții lui Jerphanion erau oameni umili. Își reprezenta ierarhia universitară tot atît de vag ca și munții Cévennes. Dar concepea fără dificultate că, atît în învățămînt cît și în Biserică, există, cu mult mai jos decît episcopii și preoții parohiilor moderne, slujitorii de țară. Ceea ce nu era atît de rău văzut. De altminteri, doza inevitabilă de dispreț față de cei umili, pe care o avea din mediul său, se atenuase la ea datorită reflecțiilor ei solitare, sau, mai curînd, se complicase cu o neîncredere plină de teamă față de ei. Mulțimea oamenilor umili îi făcea impresia unei rezerve nesecate de ambițioși de tot felul și de viitorii puternici ai lumii. Ai lumii și ai cerului. Lecturile sale pioase îi aminteau zilnic cîți sfinți, cîți prelați, cîți slujitori ai altarului, cîți papi au ieșit din sînul poporului. Dacă i-ar fi anunțat cineva că nepotul lui Etienne, care avea pe atunci optsprezece luni și sugea încă, va fi mai tîrziu președintele Republicii, ar fi considerat profeția ca foarte plauzibilă, și n-ar fi resimțit nici mai multă stimă pentru Etienne, nici mai mult dispreț pentru Republică.

Îi întinse lui Macaire încă o bucățică de pîine.

— În sfîrșit, dacă ați trăit la țară, știți cum se petrec lucrurile. Ciinii adulmecă aceasta de la mari depărtări. Sînt adevărate procesiuni. Ai putea crede că s-au înțeles între ei. Dar prea ar fi proști să facă acest lucru, căci cine ajunge primul la dulcinee, acela cîștigă. Răbdarea lor nu are margini. Nici viclenia. Nici îndrăzneala. Spuneam că trebuie izolate cățelele. Dar în clipa, de pildă, cînd întredeschizi ușa ca să le aduci de mîncare, un amorezat îți trece printre picioare. Am văzut, cu ochii mei, un fel de javră răpănoasă de circ sărind pe una din cele mai frumoase cățele de vînătore ale noastre, chiar în spatele valetului care o ținea în lesă. Cînd s-a întors, l-a lovit cît a putut cu biciul. Dar, ți-ai găsit ! îndrăcitul nu i-a dat drumul. De altminteri, se pare că o dată încîrligați, nu se mai pot desprinde ușor.

Jerphanion începea să nu prea mai știe ce atitudine să ia. „Păcat că nu-i Jallez în locul meu ! Ar povesti vreo două-trei scene de dragoste între cîini, cu amănunte fiziologice înfiorătoare, dar cu aerul cel mai «honni soit qui mal y pense» [1]. Nu sînt la înălțimea situației."

— Alături de asta, continuă domnișoara Bernardine, pornită de-a binelea, veți vedea cum aceeași cățea frumoasă, de rasă absolut pură, refuză un mascul impecabil, ferindu-se, mușcîndu-l, făcînd,

[1] „Rușinat să fie cine se gîndește la rău." Deviza ordinului englez al „Jartierei".

în sfîrşit, tot posibilul pentru ca nenorocitul să nu izbutească...

„Exagerează, se gîndea Jerphanion. Simt că o să roşesc. Ca Jallez la doisprezece ani. Şi totuşi, nu roşesc atît de uşor. Dar altă cale nu există decît să roşesc pînă în vîrful urechilor (profitînd de faptul că barba îmi acoperă jumătate din faţă) sau să izbucnesc deodată într-un hohot de rîs care să-mi caşte gura tot pînă la urechi."

Ceea ce era mai greu, într-adevăr, era să asculte, fără să crîcnească, sub tavanul acesta înalt, în soborul acestor mobile venerabile, vorbele bătrînei domnişoare îmbrăcate în mătase neagră ; în timp ce cîinele corcitură, proaspăt debarcat din Périgord, de la care aceste vorbe porniseră, aşezat pe labele de la spate, la un metru de masă, îşi încreţea nările din cînd în cînd şi mătura cu coada, printr-o mişcare tot atît de înceată ca a unei limbi de pendulă, aceeaşi bucăţică de covor.

Sosirea Jeannei de Saint-Papoul puse capăt încurcăturii.

— Tu eşti ! Credeam că-i Bernard.

— Dar a venit şi Bernard, mătuşă.

— Parcă n-ar şti că profesorul lui îl aşteaptă de-o jumătate de oră.

— S-a dus de-a dreptul în camera lui. Nu ştia că domnul Jerphanion e cu dumneata.

Jerphanion se înclină în faţa mătuşii, apoi în faţa nepoatei şi ieşi din salon.

VIII

O DOMNIȘOARĂ DIN LUMEA BUNĂ

Jeanne de Saint-Papoul mergea pe nouăsprezece ani, de vreme ce se născuse în ianuarie 1890, într-o săptămînă deosebit de rece, și în plină epidemie de gripă. Din pricina aceasta, primele săptămîni ale vieții ei îi lăsaseră mamei o amintire penibilă. Părea greu de crezut că pruncul acesta, venit pe lume foarte plăpînd, va izbuti să treacă o iarnă atît de grozavă. De atunci, doamna de Saint-Papoul, sprijinindu-se pe acest exemplu, îndrăznise să-și spună în taină că nu era cu desăvîrșire absurd felul de-a proceda al unor soți care nu lăsau cu totul în seama Providenței grija de-a hotărî care din împreunările lor vor fi fecunde. Dacă Jeanne ar fi fost zămislită la sfîrșitul lui septembrie, de pildă, în Périgord, în perioada cînd se culege viișoara domeniului și cînd se răspîndește în castel un miros ușor de ciorchini trecuți prin teasc, deloc neplăcut unor tineri căsătoriți, ea s-ar fi născut

în iulie, în zilele cele mai favorabile ale anului, și s-ar fi putut chibzui astfel ca nașterea, la fel ca zămislirea, să aibă loc în Périgord. Doamna de Saint-Papoul ar fi trebuit să se gîndească totuși că nu te încrezi în Providență doar pe jumătate. Dacă Ea hotărăște că zămislirea va avea loc în aprilie, înseamnă că a ținut seama de greutățile pe care le va întîmpina nou-născutul iarna următoare, și nu-i va veni greu să-l facă să străbată nevătămat săptămînile de ger și de gripă. Pentru o mamă catolică însă, încrederea în Providență nu capătă niciodată caracterul absolut al fatalismului musulman. Doamna de Saint-Papoul s-ar mai fi putut gîndi că există pentru soții creștini un mijloc corect de a evita surprizele neplăcute, și anume, de a nu se apropia unul de altul decît în momentul cînd zămislirea le pare un lucru de dorit. Ceea ce împacă totodată drepturile Providenței cu acelea ale libertății omenești. Dar doamna de Saint-Papoul, ca majoritatea femeilor din Sudul Franței, avea bunsimț, ba chiar și o urmă de păgînism. Cu toate că, întrucît o privește, nu cunoscuse niciodată bucuriile senzuale ale dragostei, găsea absurd să ceară unui gentilom robust, mare mîncăcios și vînător, să se priveze luni în șir de ele. Preoții, cînd păreau să ia în serios doctrina aceasta severă, îi făceau impresia unor oameni naivi, sau, în orice caz, prea neștiutori într-ale vieții. Sau chiar mergea pînă a-i bănui întrucîtva de rea-credință. La drept vorbind, nu ajunsese în privința asta la un sistem

prea coerent ; nici în teorie, nici în practică. Şi vom vedea că aranjamentele la care recursese nu l-au pus pe marchizul de Saint-Papoul la adăpostul tentaţiilor venite din afară.

La optsprezece ani, Jeanne era destul de înaltă, de vreme ce măsura un metru şi şapte zeci şi unu, inclusiv, ce-i drept, tocurile de la pantofi, căci nu-i trecuse niciodată prin gînd şi nici nu avusese prilejul, să se măsoare goală. De altminteri, aşa li se întîmplă îndeobşte femeilor. Consiliul de revizie nu le lămureşte din oficiu. Cu o eroare analogă, Jeanne îşi urmărea variaţiile greutăţii. De un an, ea oscila între cincizeci şi cinci şi cincizeci şi nouă de kilograme, fără să poată atinge şaizeci. Doctorul Labletterie, medicul familiei, socotea că-i puţin cam slabă. Nu avea în privinţa ei nici o teamă precisă. Auscultaţia nu descoperea nimic supărător. Mucoasele rămîneau însă palide ; ochii, adesea cercănaţi ; privirea şi tenul erau şterse. Se constatau uneori, fără vreo cauză anume, uşoare accese de febră, care din fericire nu erau regulate. Medicul semnala părinţilor o tendinţă a tinerei fete la anemie, necesitatea de a-i stimula pofta de mîncare, îi recomanda să facă gimnastică şi să-şi prelungească pe cît posibil vacanţele în Périgord. Se gîndea în sinea lui că nu era cu neputinţă să aibă o mică leziune tuberculoasă, cicatrizată din copilărie, şi pe care sfîrşitul pubertăţii o redeştepta, fără vreo primejdie iminentă. Începea să se bănuiască de pe atunci că tuberculoza este prin natura ei o boală

a primei copilării, care întovărăşeşte omul tot timpul vieţii, modelîndu-şi episoadele după aventurile generale ale organismului. Labletterie, spirit larg, se ralia la acest fel de a vedea. Cît despre Jeanne, ideea unor complicaţii nervoase de origină sexuală, sau, şi mai precis, a unui surmenaj foarte particular, îi trecuse de vreo două ori prin minte, dar nu se oprise la ea. Preocupările lui nu se îndreptau în direcţia aceasta. Pe confraţii săi, care, în faţa unei tulburări oarecare prezentate de o persoană tînără, invocă un element de felul acesta sau caută să-i determine rolul, îi considera ca pe nişte specialişti niţel maniaci. Chiar şi atunci cînd, fără să se piardă în obscurităţile şi în noţiunile alunecoase ale medicinii nervoase şi fără să facă psihologie, ei se mulţumesc să stabilească influenţa pur organică pe care anumite deprinderi pot s-o aibă, de pildă, asupra evoluţiei unei tuberculoze. Labletterie ar fi admis-o, la nevoie, dacă ar fi vorba de fata portăresei. Dar i s-ar fi părut de un destul de prost gust să se complacă în asemenea ipoteze cînd era vorba de o domnişoară de Saint-Papoul. Şi astfel, în el bădăranul crescut în respectul social confirma prejudecăţile medicului.

De altminteri, nimic din toate astea nu aveau aerul prea grav, şi doctorul Labletterie se temea cu atît mai puţin pentru viitorul tinerei fete cu cît ea semăna fizicește cu tatăl ei. Şi dacă lăsai de-o parte cîteva mici mizerii, marchizul nu avea de ce să se plîngă în privinţa sănătăţii. Făcea parte din cate-

goria meridionalilor slabi, cu o mină nu întotdeauna strălucită, predispus la ipohondrie din pricina unei mari sensibilităţi la durere, dar care, dintr-o îngrijorare într-alta, ajunge la o vîrstă înaintată. E foarte posibil ca în tinereţe marchizul să fi trecut şi el printr-o perioadă dificilă. Nu mai păstra însă din ea, pare-se, nimic, nici măcar o amintire.

Jeanne de Saint-Papoul era în ansamblu bine făcută şi avea un chip frumos. Trăsături fine, aproape subtile. Buze subţiri. O atitudine mîndră, foarte firească. Jerphanion o găsea foarte aproape de o anumită perfecţiune, şi-l socotea vrednic de invidiat pe soţul nobil care-o va poseda într-o zi. Cît despre el, nu se simţea în primejdie de a se îndrăgosti de ea. Şi asta nu pentru că ar fi fost cu totul lipsită de farmec, dar farmecul ei nu-ţi stîrnea nici gînduri voluptuoase, nici gînduri tandre. Nici măcar ochii ei puţin cercănaţi, uşoara ei paloare nu te predispuneau la visare. Fără îndoială, expresia privirii rămînea prea închisă, aproape în defensivă.

*

Domnişoara Bernardine oferi ceai nepoatei sale, stărui să ia pîine prăjită cu unt ; îi spuse cîteva lucruri banale. Apoi deodată, fără vreo pregătire :

— Cum îl găseşti pe tînărul normalian ?

— Cît se poate de cuviincios, nu-i aşa ? S-ar zice că Bernard se complace în tovărăşia lui.

— Are ochi frumoși. Ar fi foarte bine fără barba asta, care-l îmbătrînește mult.

— Se prea poate.

— Și ținînd seamă că-i dintr-o familie foarte modestă, nu se poate spune că nu știe să se poarte în societate.

Jeanne aproba cu o indiferență deloc prefăcută. Îl privise pînă acum pe Jerphanion fără prea mare atenție. De altminteri, nu avea multe capricii și nici multă libertate în imaginație. Avea îndrăzneli, ceea ce e cu totul altceva. Aceste îndrăzneli, care o duceau destul de departe, urmau căi înguste. Există nenumărate fete tinere care, de cîte ori întîmplarea le pune în prezența unui tînăr, sau a unui om mai în vîrstă, a cărui înfățișare nu e respingătoare, se văd în închipuire strînse în brațe de el, sărutate, răspunzînd chiar la sărutări. Visări care de obicei nu au nici un fel de urmări, care, departe de a chema realitatea, s-ar speria la primul contact cu ea. Jeanne nu cunoștea astfel de rătăciri. Putea să întîlnească într-o zi zece tineri de aceeași condiție cu ea fără să stabilească nici o legătură între persoana lor și visurile amoroase pe care le făurea. Cu atît mai mult un Jerphanion rămînea în afară de joc. La ea, simțul categoriilor sociale devenise destul de instinctiv ca să participe la reacțiile spontante ale inimii. Cînd ești Jeanne de Saint-Papoul, nu riști să te îndrăgostești de un pianist, de un servitor, de un doctor sau de un preot. Nu doar că aceștia ar fi laolaltă oameni vrednici de

dispreț. Poți avea pentru ei bunăvoință, stimă, în unele cazuri chiar admirație. De dragoste însă nu poate fi vorba. (La rîndul său, Jerphanion, nu era nici el lipsit de o prejudecată simetrică. Dacă Jeanne ar fi fost o verișoară de a lui, sau o colegă de studii, nu-i sigur că l-ar fi lăsat rece chipul ei fin, privirea ei rezervată.)

De altminteri, moralul Jeannei avea pe-atunci un aspect foarte chinuit.

Pe de o parte, el se sprijinea pe un întreg sistem mintal care, din copilărie, prea puțin se modificase : credințe religioase, practici pioase; idei elementare, dar de o soliditate rustică, asupra Societății, asupra ierarhiei condițiilor umane, asupra drepturilor la bogăție, la vacanțe nesfîrșite, la considerație ale castei din care făcea parte. Tot așa cum nu punea în discuție nici principalele îndatoriri pe care fusese învățată să le respecte. Era mai curînd scrupuloasă. Micile abateri nu o necăjeau mai puțin decît marile păcate. Toate acestea, care proveneau din educația ei, mergeau foarte bine împreună. Dezordinea începea cu sentimentele mai personale. Era foarte preocupată de tot ce privea dragostea, pînă în amănuntele cele mai concrete. De ani de zile, aduna în legătură cu aceasta lămuriri adevărate și născocite pe care și le spuneau în șoaptă colegele sale. De curînd începuse să caute cărți erotice. Descoperise vreo două în biblioteca tatălui ei, și ca să le consulte fără riscul de a fi surprinsă, recurgea la șiretlicuri care făceau să-i bată inima. Amintirea aces-

tor lecturi, sau incidentele visării sale (dar niciodată cele ale vieții exterioare) o duceau la unele rătăciri voluptoase, de care, la drept vorbind, nu abuza, și care nu aveau nici o legătură cu înfățișarea ei firavă. Lectura și practica erau însoțite de remușcări amare. Jeanne considera trupul, obsesiile și plăcerile lui treabă diavolească. Avea un sentiment de ușurare ori de cîte ori auzea pe cineva osîndindu-le. Pe de altă parte, avea o viață sentimentală intensă, care nu se confunda nicidecum cu pruritul acesta senzual. Fusese cuprinsă de o afecțiune pasionată pentru una din colegele ei, apoi pentru una din profesoarele ei de la pensionul Saint-Clotilde. În cele din urmă, ajunsese să le îndrăgească pe amîndouă în același timp. Ceea ce o ajuta să se împartă astfel era nuanța deosebită a fiecăreia dintre aceste pasiuni. Cu Huguette se lăsa mai cu seamă în voia plăcerii unei afecțiuni protectoare; cu profesoara ei, o călugăriță redată vieții laice, în aceea a extazului admirației. Era foarte geloasă și de una și de cealaltă, și cît se poate de susceptibilă. I se întîmpla să pălească deodată cînd profesoara aducea o laudă sau zîmbea unei alte eleve, și rămînea amărîtă pînă seara. Aceste două înflăcărări erau cu desăvîrșire caste; nu o îndemnau nici la gesturi de desmierdări echivoce, nici la vagi și superficiale atingeri. În ciuda firii sale scrupuloase, nu-și făcea nici un fel de reproș în privința lor. Se înșela fără îndoială asupra cazului ei mai puțin chiar decît psihiatrul care s-ar fi grăbit să vor-

bească despre o vocație homosexuală. Era cu atît mai puțin dispusă să descopere aici elemente impure, cu cît nimeni din jurul ei nu părea să vadă așa ceva. Profesoarele pensionului nu puteau să nu observe aceste prietenii pasionate. Desigur că nu le încurajau. Dar, fie din pricina unei naivități de femei caste, fie dintr-o adîncă înțelepciune de educatoare, ele nu se arătau peste măsură de îngrijorate. De altminteri, cele două pasiuni ale Jeannei nu împiedicau o dragoste cerebrală, de cu totul alt gen, pentru unul din verii ei, Robert de Laverdac, a cărui familie locuia în împrejurimile Bordeaux-ului, și pe care nu-l întîlnea, în mod obișnuit, decît în timpul vacanței. Această ultimă dragoste făcea parte din visările romantice. Se dispensa cu multă ușurință de prezența obiectului iubit. Vărul Robert era un fel de cavaler medieval ; de tînăr senior îndrăzneț, care se războiește pe meleaguri îndepărtate, care-ți îndrăgește chipul în taină, și al cărui gînd din urmă ai fi tu, dacă s-ar întîmpla să cadă răpus. Îi plăcea să vorbească despre Robert cu Huguette, care nu era geloasă. Vom adăuga că atunci cînd se deda pe ascuns la lecturi sau la emoții erotice, Jeanne nu evoca niciodată pe vreuna din aceste trei ființe, iubite într-un chip atît de diferit. Dimpotrivă. Le îndrăgea prea mult, le prețuia prea mult ca să nu le țină departe de ceea ce socotea ea că e un cerc infernal.

Această expunere sumară îngăduie să se întrevadă care puteau fi raporturile dintre Jeanne și

domnișoara Bernardine. Cîteodată, era gata-gata s-o ia pe mătușa ei drept o bătrînă nebună. Alte ori, aștepta de la ea misterioase lămuriri în privința vieții, fără să se întrebe, de altminteri, de unde domnișoara sedentară și demodată ar fi putut să le ia. Tonul conversației lor devenise destul de liber, mult mai liber decît acela dintre marchiză și fiica ei. Domnișoara Bernardine simțea o satisfacție, pe care nu și-o analiza, de a-și pune nepoata în fața anumitor aspecte crude ale existenței, fie că era vorba de relațiile sociale, de adevărata natură a sentimentelor omenești, sáu de chestiuni și mai scabroase. Avea chiar impresia că îndeplinea astfel o datorie. Nu trebuia oare să o pună în gardă pe tînăra fată, în momentul intrării ei în lume, împotriva primejdiilor unei educații prea convenționale ?

IX

MĂTUȘA ȘI NEPOATA. NAȘTEREA UNEI IDEI

După ce se gudurase pe lîngă Jeanne, Macaire își reluase locul pe covor. Domnișoara Bernardine îl privi :

— Tocmai vorbeam cu domnul Jerphanion despre javra asta urîtă. Și despre toată tărășenia asta de amestecuri, de încrucișări. Domnul Jerphanion a trăit la țară. El le-a văzut cu ochii lui. Da' tu ai avut vreodată ocazia să vezi așa ceva cu ochii tăi ?

— Ce, mătușă ?

— Ei ce ! apucăturile animalelor între ele, a cîinilor în deosebi, masculii cu femelele, și tot ce urmează. De ce roșești ca o proastă ? Îți închipui oare că o fată de la țară nu știe toate treburile astea cu de-amănuntul și că roșește cînd se vorbește de așa ceva în fața ei, crezi oare că din pricina asta e mai puțin o bună creștină și mai puțin cinstită ? Dimpotrivă, pretind eu, dimpotrivă.

Păru să se gîndească, apoi urmă :

— Adevăratul păcat este să idealizezi toate astea. Atunci... imaginația se înfierbîntă. Ne place să credem că întrebuințînd cuvinte mari, ceea ce se găsește dedesubtul lor ia o altă înfățișare. Deh ! Ar fi mult mai bine să o spunem pe șleau că la ciini și la noi e totuna. Nimic nu mă scoate mai mult din răbdări decît tiradele despre dragoste. Apăsa ironic pe d și pe r. În ziua de azi, oricum, nimeni nu mai îndrăznește să spună unei fete de vîrsta ta că a te căsători înseamnă să te giugiulești într-un vagon și să cauți un apartament. Nu mi-a fost teamă față de tine să pun cîteodată punctul pe i. Dar nu sînt, totuși, sigură, deși voi vă credeți fete moderne, că vă dați bine seama de ceea ce este de fapt, ei da ! chestia asta grozavă pe care toți o ocolesc mereu, chipurile ca să vă îngăduie să o descoperiți singure.

În ciuda stingherelii sale, Jeanne asculta, fără să-i scape nici o silabă, nici o nuanță. Mătușa ei atingea punctul problemei care o obseda cel mai mult. Nici conversațiile, nici lecturile nu o satisfăcuseră pe deplin. Unele amănunte rămîneau nelămurite, sau greu de închipuit. Unele cunoștințe, contradictorii. Dar mai cu seamă, deși credea că știe mai mult sau mai puțin condițiile și împrejurările în care se întîmplă faptul dragostei, nu izbutea să și-l reprezinte aidoma, nici să-l înțeleagă. Pentru ea era lipsit de centru și de sens.

Atîtea presupuneri, atîtea visări nu umpluseră decît conturul acestui mare mister : la mijloc, se prăbușea în gol.

Domnișoara Bernardine se aplecă spre Jeanne, luă mutra unei persoane care avea să destăinuiască secretul suprem ; apoi, pe șoptite, păzind cu ochii ușile :

— Ei bine ! tu știi, nu-i așa, că bărbatul și femeia fac ceva împreună ? Sau, mai curînd, că bărbatul face ceva femeii. Știi despre ce organe e vorba, nu-i așa ? Așadar, nu ți-e prea greu să ghicești exact adevărata natură a actului... Ceea ce bărbatul face femeii, mă înțelegi... îi vorbi aproape în ureche... ceea ce face *în* femeie, e *o murdărie*.

Se îndreptă, sorbi o înghițitură de ceai, apoi se cufundă în fotoliu, nu mai scoase o vorbă, destinsă într-o stare de tihnă plăcută prilejuită ca de un soi de răzbunare.

În timpul acesta, cuvîntul pe care-l rostise și imaginea tulburătoare pe care o provoca pătrundeau brusc în mintea tinerei fete, cu o energie, cu o rezonanță, cu o eficacitate pe care domnișoara Bernardine era departe de a le fi socotit dinainte. Atrăgea la el un noian de gînduri risipite și fragmentare, dîndu-le sens și coeziune. Dogme religioase, interdicții morale, amintiri de catehism, de spovedanii, de predici, remușcări, repulsii trăite lăuntric ; lecturi și confidențe pînă acum rău înțelese ; înclinație semi-naturală, semi-creștinească

pentru umilință și amarele ei bucurii ; presentiment sfîșietor al unei răscumpărări a plăcerii prin mortificare ; lăsînd la o parte atîtea imagini fizice vii care căpătau o elocvență greu de îndurat : un uriaș cristal cu reflexe dubioase lua naștere dintr-odată.

X

CONTESA ȘI MANICHIURISTA

În aceeași seară, contesa de Champcenais avea preocupări de gazdă asemănătoare celor ale marchizei de Saint-Papoul, deoarece și ea avea lume la cină. Pe cîtă vreme, însă, la de Saint-Papoul era vorba de-o masă foarte simplă, care nu modifica prea mult cursul obișnuit al lucrurilor, doamna de Champcenais trebuia să organizeze o adunare mult mai strălucită. Nu foarte numeroasă: dimensiunile sufrageriei nu prea îngăduiau așa ceva. În total zece comeseni : Sammécaud cu soția, colonelul de artilerie Duroure cu soția, născută vicontesă de Rumigny : criticul de la ziarul *Les Débats,* George Allory, romancier monden de ocazie, cu soția ; constructorul de automobile Bertrand, care era celibatar ; o tînără prietenă a doamnei de Champcenais baroana de Génillé, al cărei soț era absent ; în sfîrșit, gazdele.

Cina era prevăzută pentru ora opt; musafirii erau poftiți la opt fără un sfert.

La ora șase, doamna de Champcenais isprăvise de mult pregătirile cinei. Cu toate că avea o bucătăreasă destul de priceputâ, comandase două feluri de mâncare (un pește mare și mure de vițel garnisite cu chifteluțe într-un sos de ciuperci) precum și un parfeu de cafea la „Potel et Chabot“ [1], de unde angajase și un sufragiu suplimentar. Felul al treilea, o găină îngrășată, era preparat în casă. Domnul de Champcenais, a cărui pivniță conținea doar vinuri mediocre, telefonase după vin unui mic furnizor din strada Saint-Honoré, în care avea încredere. Se aștepta dintr-un moment într-altul să sosească florile comandate.

Îi rămînea, așadar, doamnei de Champcenais tot răgazul să se ocupe de persoana ei. Coaforul venise încă de la cinci. Moda cerea un păr foarte ondulat, formînd deasupra capului valuri voluminoase, care se opreau pe un coc, el însuși gros și plasat sus. Ca să dea creștetului capului rotunjirea dorită, coaforii erau adesea de părere să sprijine valul de păr natural pe un adaus de păr fals. Marie de Champcenais, care avea un păr destul de bogat, de un frumos castaniu deschis, se resemnase totuși să și-l lase învîrstat cu un pic de păr fals, nu pentru pieptănătura de toate zilele, ci numai la marile ocazii.

[1] Celebru restaurant și magazin de alimente din Paris.

Un asemenea stil de coafură se potrivea greu cu tendințele artei moderne, în deosebi cu acelea reprezentate de mobilierul contesei. Nu era oare în acest edificiu de păr ceva greoi, totodată vulgar și opulent, în care părea că se perpetuează gustul burgheziei de la 1889, sau chiar emfaza grosolană a celui de al doilea imperiu ? E drept că, pe măsură ce civilizația se complică, și evoluția fiecărei arte are mai multe șanse să devină autonomă. Se văzuse doar, în perioada precedentă, existînd laolaltă poezia neguroasă, adormită și cu totul lăuntrică a simboliștilor, cu zburdălnicia senzuală a impresioniștilor și a pictorilor de peisaje precum și cu fantezia nițel copilărească a arhitecților care creau jucării uriașe, în care fierul vopsit țipător se preta unor reminiscențe evocatoare de palate turcești.

Pentru că, de fapt, arta de a coafa femeile, ca și aceea de a le îmbrăca, e poate mai puțin tributară tendințelor estetice ale unei epoci decît nuanțelor erotismului ei. În iarna lui 1908, apașii însă mai erau la modă. Excitația amoroasă la oamenii din lumea bună se mai aprindea încă bucuros la ideea romantioasă a peștilor și a prostituatelor, la viziunea luptelor sîngeroase sub felinarele bulevardelor periferice. Artist poate inconștient, dar inspirat, coaforul, gătind o contesă din strada Mozart, căuta pentru bărbatul sau pentru amantul ei o iluzie de o clipă (dar acestea sînt uneori cele mai eficace ca să provoace plăcerea) ; aceea de a

strînge în brațe o tîrfă ; și dreptul de a-i pecetlui buzele cu un sărut direct și lacom.

Coaforului îi urmase manichiurista. De cîteva săptămîni, mai precis de la jumătatea lunii octombrie, conversațiile dintre Marie de Champcenais și tînăra aceasta, în timpul cînd îi făcea unghiile, își schimbaseră caracterul. Deveniseră mult mai susținute și mai animate, dar mai ales mai intime. Doamna de Champcenais începuse să se intereseze de unele amănunte care nu-i stîrniseră pînă atunci nici cea mai mică curiozitate. Află că manichiurista, căreia îi spusese mereu domnișoară, era măritată ; că așa-zisa domnișoară Renée era în realitate doamna Renée Bertin, nevasta unui montor electrician, făcînd serviciu la sectorul situat pe malul drept al Senei. Nu-i fu greu să afle apoi că manichiurista fusese mai bine de un an iubita electricianului, înainte de a conviețui cu el, și că legalizarea legăturii lor prin căsătorie, destul de recentă, nu fusese decît a treia etapă a relațiilor lor. Din felul în care Renée Bertin povestea asta, se vedea clar că era conștientă de a se fi conformat unui obicei. Doamna de Champcenais bănui că lucrurile se petreceau probabil la fel în multe menajuri din popor. Asta o cam puse pe gînduri. Nu era oare, în fond, o comportare înțeleaptă, care avea îndoitul avantaj de a supune cuplul la probe treptate de rezistență și de a lăsa tinerei fete șansa unor experiențe variate, a căror amintire ar ajuta-o apoi să suporte monotonia vieții conjugale ?

Dar Marie de Champcenais nu prea stăruia asupra considerentelor sociologice. Şi deşi dădea dovadă de oarecare îndrăzneală în alegerea mobilierului, nu avea nici una în ceea ce priveşte moravurile acceptate de mediul ei. Adulterul, în ciuda cîtorva scrupule, i se părea de-o sută de ori mai acceptabil decît concubinajul acesta de probă.

Ceea ce a reţinut în deosebi din primele confidenţe ale manichiuristei a fost uşurinţa cu care le obţinuse. Se întrebă dacă lucrurile nu s-ar petrece cam tot aşa cu femeile din lumea ei. Pînă acum întotdeauna se arătase prea puţin curioasă, prea puţin iscoditoare. Dar băga de seamă că e de ajuns un efort neînsemnat — o presiune tot atît de uşoară ca asupra unui strugure copt — ca să uşurezi o altă femeie de secretele ei. Dar de la jumătatea lunii octombrie, secretele celorlalte femei, viaţa lor intimă, impresiile lor cele mai ascunse începeau s-o intereseze mult. Nu îndrăznea încă să le tragă prea mult de limbă pe prietenele ei. Dar conversaţiile intime, o dată pe săptămînă, cu Renée Bertin îi făceau ucenicia indiscreţiei. Ajunseseră încetul cu încetul la un ton foarte liber. Confidenţele veneau întotdeauna din aceeaşi parte. Dar plăcerea era la fel de mare pentru amîndouă. Manichiurista îşi satisfăcea astfel nevoia de eschibiţie, atît de firească femeilor din clasa de mijloc, încît s-a simţit nevoia ca pudoarea să fie ridicată la rangul de virtute de primă urgenţă. Contesa extrăgea acum din ele o sumă de noţiuni, pe care experienţa

ei i le împărtășise cu prea multă zgîrcenie și de care progresul încet, dar sigur, al intrigii ei amoroase cu Sammécaud o făcea nesățioasă.

Astfel, în ziua aceea, în timp ce Renée se ocupa de mîna stîngă a contesei, iar personalul dădea zor pe la bucătărie, putură să aibă următoarea conversație la doi pași de dulapul cu oglindă împodobit cu arcuituri florale, fără să se simtă mirate sau stînjenite :

— Dar spuneai că, de pildă, cînd te plimbi cu soțul dumitale pe stradă, dacă încetează o clipă să se uite la dumneata, sau să-ți țină brațul, să se lipească de dumneata, sau să te strîngă într-un fel oarecare, te simți foarte nenorocită. Nu crezi că exagerezi un pic ?

— Vă jur că nu, doamnă contesă.

— Sau, atunci, nu-i mai degrabă o obișnuință care v-a rămas la amîndoi din vremea cînd erați logodiți ?

— Dacă vreți. Dar mai e și altceva, pe lîngă obișnuință. Mă simt nenorocită pentru că dispare plăcerea. Nu-i greu de priceput.

— Cum asta, ce plăcere ?

— Da. Îl doresc. Înțelegeți ?

— Nitam-nisam ? Tot timpul ?

— Nu cînd sînt la lucru, ca aici, departe de el, firește... Și mai mult... Nici acasă, cînd ne vedem fiecare de treabă. Sau cînd ne ciondănim. V-am vorbit mai ales despre duminici, cînd ne plimbăm.

— Îl dorești... bine. Dar dacă îți ține brațul sau nu, ce importanță are ?

— Are. În timp ce-mi ține brațul, vibrez.

Marie de Champcenais rămase o clipă pe gînduri. Apoi :

— Și de îndată ce-ți lasă brațul, încetezi să mai „vibrezi" ? Ciudat.

— Deloc. Gîndiți-vă și dumneavoastră, doamnă contesă. E nițel ca și cum, într-o altă împrejurare, m-ar lăsa deodată baltă. Nu-i exact la fel, bineînțeles. Chiar nici nu se poate compara. Totuși, e oarecare asemănare.

Contesa făcu o nouă pauză și continuă :

— M-am gîndit iar la cele ce-mi spuneai săptămîna trecută. Nu zău, în fiecare zi ?

— O ! aproximativ. Și uneori încă o dată dimineața.

— De cît timp trăiești cu el ?

— De doi ani și jumătate, în total. Nu. Ba nu, doi ani și două luni. Nu socotesc timpul în care ne vedeam înainte de-a fi început să locuim împreună.

— Da... Și cu vremea, această... repetiție, această regularitate... în sfîrșit, nu te obosește ?

— Devine o necesitate ca oricare alta. Credeți-mă, niciodată n-am fost mai sănătoasă ca acum.

— Și încă îți mai face... vreo impresie ? Pînă la urmă, nu devine tocmai ceva prea mașinal ?

— Nu găsesc. Și apoi, cînd vrei, e atîta varietate.

— Ceea ce mă miră, atunci, e că între timp îți mai vine pofta să „vibrezi", după cum spui.

— Din pricină că doamna contesă are un temperament mai calm, sau pentru că... O! nu spun asta ca o critică. Trăiești tot atît de bine și cînd ești liniștit. Dovadă, cînd nu cunoscusem încă pe nimeni. Dar tocmai din pricină că nu-i un mare interval, n-am niciodată timpul să mă răcesc de tot. Și-i de ajuns o nimica toată, să-mi strîngă brațul, ori talia, sau să se uite la mine, ca să mă mențină în aceeași stare.

— Adevărul e că ești nebună după el.

— Desigur, dacă nu mi-ar plăcea de el... Dar nebună după el nu sînt. Îmi dau seama de asta. Primul meu iubit, băiatul despre care v-am vorbit, mă descumpănise mult mai tare. Atunci, da, eram puțin înnebunită. Dar nu în sensul ăsta. Îmi amintesc că pe vremea aceea asta chiar nici nu-mi spunea mare lucru. Pluteam copleșită de sentiment. Astuia de acum îi văd cusururile. Uneori ne și certăm. Căci fiecare din noi își are caracterul său. Dar chiar și în clipele cînd sînt furioasă la culme pe el, impresia pe care mi-o face dăinuiește. Degeaba vreau să mă înfurii —ceea ce simt, de fapt — pentru el e tot asta. Și el e la fel. Mi-a și spus într-o zi : „O! oricît aș țipa eu. E de ajuns să-ți bombezi puțin sînii..." așa îmbrăcată cum sînt acum... „Pe dată capitulez."

Doamna de Champceenais se silește să asculte cu o bunăvoință amuzată spusele manichiuristei.

Dar e cît se poate de tulburată. În capul ei, o seamă de idei, încet, pe nesimțite, își schimbă locul, valoarea, strălucirea, ca și cum o rozasă ar începe să se învîrtă. Și simte nevoia să audă și mai mult. Nu se mai poate sătura. Pînă seara ar tot asculta lucrurile acestea dezmierdătoare și impure. Dacă se abține să pună unele întrebări, nu e ca să salveze decența, despre care nu mai e vorba. E ca să nu-și bată cealaltă joc de ea.

Căci tulburarea ei nu e amară. Regretele ocupă prea puțin loc. Seamănă mai curînd cu chinul nedeslușit al pubertății. Una din principalele îngrijorări ale adolescentei nu e oare aceea de a-și spune: „Voi ști eu să iubesc ? Voi fi oare iubită ? Și cum trebuie să iubești ?" Iată ce-și repetă Marie în fiecare clipă, în timp ce manichiurista îi explică rețeta fericirii ei zilnice.

A fost oare domnul de Champcenais, chiar la începutul căsniciei lor, bărbatul pe care-l merita ea ? Și ea, a fost oare ea o nevastă exigentă cu destulă îndeminare ? La ce bun să mai știe ? Important nu e ce-a fost prin anii 95, nici tînărul conte de Champcenais, care era totuși frumos și pe care, de bună seamă, îl iubise. Important e ce se va întîmpla de acum înainte. Important e Sammécaud, bărbatul acela de patruzeci de ani și puțin chel.

Peste o oră va fi aici, de cealaltă parte a mesei. O va privi cu aerul acela de logodnic nerăbdător. Ce s-a făcut afecțiunea duioasă a primelor lui

mărturisiri ? Proiectul acela de prietenie un pic clandestină ? De cîtva timp, Sammécaud insistă. La început se jurase să nu-i cedeze. Un secret cast îi plăcea mai mult decît realităţile adulterului. Nu credea că era făcută pentru întîlnirile ticluite cu trudă, şi nici pentru ostenelile pasiunii. Dar acum nu mai ştie ce să creadă. Ce va răspunde ea peste o oră privirii lui Sammécaud, pe deasupra cristalelor de pe masă ? De bună seamă, e un soi de tortură să te întrebi astfel ce trebuie să faci. Dar inima nu se plînge. E o durere de fată tînără.

XI

MASĂ INTIMĂ LA DE SAINT-PAPOUL

Spre deosebire de sufrageria soților de Champcenais, aceea a soților de Saint-Papoul, cu cei aproximativ treizeci și cinci de metri pătrați de suprafață și proporțiile ei confortabile, îngăduia primirea a numeroși oaspeți. Dar soții de Saint-Papoul nu prea dădeau mese mari. Faptul acesta era pus, de cei din mediul lor, pe seama unei oarecare zgîrcenii.

Se știa, într-adevăr, că doamna de Saint-Papoul, care era de origine nobilă, dar de mîna a doua, adusese în căsnicie o mare avere : o zestre de un milion, se spunea (în realitate de cinci sute de mii, sumă destul de importantă pentru vremea aceea) ; o rentă, pe care i-o servea tatăl ei, domnul de Montech, și care varia întrucîtva de la an la an, fără să scadă însă sub douăsprezece mii de franci pe trimestru ; în sfîrșit, perspective de moștenire care ar fi depășit, zice-se, zece milioane.

Domnul de Montech se căsătorise în preajma anului 1865, cu o domnișoară nici prea frumoasă, nici de neam, ba chiar fată de băcan. Al celui mai mare băcan din Bordeaux, ce-i drept. Mai tîrziu, domnul de Montech îi dădu socrului său ideea de a înființa o întreprindere alimentară cu sucursale multiple, poate prima de acest soi din tot sud-vestul Franței. Afacerea se dezvoltă încet, cum se întîmpla pe atunci, dar fără alte poticneli mai importante decît criza din 1879. După zece ani, o transformară în societate anonimă, păstrîndu-și trei sferturi din acțiuni. Domnul de Montech, al cărui nume nu apăruse niciodată pe firmă, deveni președintele consiliului de administrație și se substitui din ce în ce mai mult socrului său la conducerea întreprinderii. El era încă din 1885 unul din nobilii bogați din regiune, în măsură să aleagă pentru fiica sa un bărbat din societatea cea mai înaltă. Se opri asupra marchizului de Saint-Papoul. În cele din urmă îl moșteni și pe socrul său, care muri în 1900, în vîrstă de șaptezeci și cinci de ani, în urma unei răceli căpătate la Expoziția Universală, într-o seară cînd cei doi bărbați luaseră masa acolo în aer liber. (Legenda adăuga că masa se prelungise la Montmartre, și că eforturile amoroase, primejdioase la această vîrstă, slăbiseră și mai mult rezistența băcanului din Bordeaux.)

Cît privește pe marchizul de Saint-Papoul, el poseda în Périgord două domenii, unul de patru-

zeci și cinci de hectare, cuprinzînd două ferme moștenite de la mama lui; celălalt, mult mai important, de cinci sute douăzeci de hectare, din care mai mult de jumătate erau pădure, patru ferme mari, date în dijmă, și castelul strămoșesc așezat pe un deal, cu viișoara și parcul din jur. E drept că toate aceste moșii aduceau un venit foarte mic. Pădurea nu era folosită aproape decît pentru vînătoare. Din pricina sărăciei solului și a esențelor slabe, exploatarea era rară și cu randament mic. Se recoltau acolo cîteva kilograme de trufe. Cît despre cele șase ferme, arendate sau lucrate în dijmă, abia dacă aduceau, în afară de produsele în natură, cincisprezece mii de franci lichizi. Familia de Saint-Papoul luase obiceiul să considere că veniturile domeniilor lor trebuiau cel mult să acopere cheltuielile pe care erau nevoiți să le facă la fața locului; pentru șederea la țară în timpul vacanțelor, pentru întreținerea castelului și a acareturilor, pentru salariile grădinarilor și paznicului de vînătoare, pentru îngrijirile viișoarei și plata impozitelor. Aveau astfel un buget pentru Périgord aproape independent de bugetul lor de la Paris.

Cît despre acest buget de la Paris, el se întemeia în întregime pe averea personală a marchizei. Intrările nu depășeau șaizeci și cinci de mii de franci, din care vreo cincizeci de mii proveneau de la domnul de Montech, iar restul din veniturile zestrei. În ce privește cheltuielile, numai

chiria apartamentului, cu cele trei camere de servitori și remiza, se ridica la șapte mii cinci sute de franci. Vizitiul-fecior în casă, Etienne, și bucătăreasa, soția lui, primeau împreună o simbrie de două mii cinci sute de franci pe an. Cameristele : o mie o sută de franci prima, și nouă sute a doua. Douăzeci și două pînă la douăzeci și patru de mii de franci se duceau pe mîncare și diferitele necesități zilnice ale celor ai casei, inclusiv calul. Opt mii cel puțin costa învățătura celor trei copii (numai lecțiile lui Jerphanion aveau să absoarbă mai mult de a treia parte din această sumă). Rămîneau astfel mai puțin de douăzeci și cinci de mii de franci pentru îmbrăcămintea a șase persoane, pentru ieșirile în oraș, călătoriile cu trenul, contribuțiile, gratificările și binefacerile, onorariile medicului, banii de buzunar ai marchizului și ai celorlalți membri ai familiei și pentru toate cheltuielile pe care le numeau neprevăzute, ca să nu se mai ostenească să se gîndească la ele din timp, cu toate că reveneau în mod inevitabil. Domnișoara Bernardine, care lăsase fratelui său toată partea ei de moștenire, nu mai avea nici o resursă proprie. Era, așadar, o sarcină pentru soții de Saint-Papoul. E drept că mînca puțin și că spezele ei de toaletă era mici. I se înmîna o sută de franci pe lună ca bani de buzunar.

Reiese limpede de aici că reproșul de zgîrcenie nu era întemeiat. Le-ar fi fost greu soților de Saint-Papoul să înmulțească la ei acasă ceremo-

niile mondene. De altminteri, în măsura în care puteau s-o facă, amîndoi erau de acord să-şi rezerve efortul pentru cîteva recepţii, destul de fastuoase, pe care le dădeau vara, în castelul lor, şi pentru cîteva vînători, pe care marchizul le organiza acolo în cursul toamnei. Erau mult mai bucuroşi să producă impresie asupra nobilimii şi ţărănimii din provincia lor, decît asupra lumii din Paris, atît de amestecată şi de uituca. Şi apoi, domnul de Montech asista de cele mai multe ori la festivităţile acestea din Périgord. Cum era foarte vanitos şi mare admirator al sexului slab, ocaziile pe care le avea de a se umfla în pene în mijlocul unor oameni cu titluri sunătoare şi a unor femei frumoase îi procurau cele mai vii desfătări. Ştia să se arate recunoscător ; şi cînd în cursul verii lucrurile îi păruseră a fi destul de izbutite, i se întîmpla să rotunjească trimestrul următor.

*

Doamna de Saint-Papoul îl aşezase pe contele de Mézan la dreapta ei, pe abatele Mionnet la stînga. Domnişoara Bernardine şi Jeanne îl încadrau pe marchiz. Jerphanion era la dreapta domnişoarei Bernardine. Aşadar, abatele era aproape în faţa lui. Bernard ocupa capătul mesei, alături de Jerphanion ; iar fiul cel mare ocupa celălalt capăt. Marchiza, care era mai curînd grasă, purta

o rochie de mătase mov, cu mîneci lungi, foarte puțin decoltată. Corsajul era dintr-o muselină mov pusă pe un fond de același ton. Decolteul îngăduia să se întrevadă obîrșia unui sîn plin și agreabil. Părul începea să încărunțească. Trăsăturile păreau ușor lăsate. Avea o cută sub bărbie, mai multe mici crețuri pe frunte, urme de vinișoare roșii pe umerii obrajilor și pe marginea nasului. Își dăduse cu un strop de pudră. Domnișoara Bernardine își păstrase hainele de adineaori. Marchizul purta un veston negru, cu o jiletcă foarte puțin deschisă care lăsa să se vadă partea de sus a unei cravate-plastron împestrițate, prinse într-un guler dublu. Își netezise mustața pe care o purta potrivit de lungă și în furculiță. Jeanne purta o fustă și un corsaj de postav maro deschis, cu un guler montant de dantelă. Cei doi băieți se mulțumiseră să-și schimbe doar gulerul. În ce privește pe domnul de Mézan, știuse să împace deprinderile lui elegante cu recomandarea ce i se făcuse de a veni îmbrăcat simplu : jachetă neagră tivită cu galon ; pantaloni vărgați ; jiletcă de fantezie din catifea de mătase liliachie ; cravata, ciudat împodobită cu cercuri concentrice, în centrul cărora era înfipt un ac de cravată făcut dintr-o monedă de aur cu efigia papei Clement al XIII-lea Avea un obraz proaspăt și dolofan, părul rar, dar fin și bine pieptănat, o mustață

lungă și castanie, sfîrșindu-se prin două spirale foarte studiate.

Deși stilul meselor era de cele mai multe ori simplu, mîncarea la de Saint-Papoul era totdeauna îmbelșugată ; bucatele de calitate excelentă, dar puțin grele. Cum bucătăreasa era originară din Toulouse (îl cunoscuse în timpul serviciului pe bărbatul ei, Etienne, care era din Morvan), și cum marchiza își păstrase preferințele din copilărie, felurile de mîncare savuroase din sud-vestul țării reapăreau adesea pe masă. Mîncărurile erau asezonate, picante. Uneori, la pensionul Sainte-Clotilde, vecinele Jeannei găseau că miroase a usturoi.

În seara aceea, cina se compunea, în afară de supă, de brînzeturi și fructe, dintr-un *cassoulet* [1], un sufleu de cartofi bine rumenit în cuptor, un ostropel de iepure, felii de pateu de ficat de gîscă cu șuncă și salată, o spumă de ciocolată. Chiar la mesele intime, doamna de Saint-Papoul se conforma regulii celor trei feluri din carne, pe care, de altminteri, atît burghezia din provincie cît și restaurantele cu pensiune o respectau riguros.

Tradiția aceasta nu-i ușurase domnului de Saint-Papoul respectarea regimului ce-i fusese prescris. Se preparau, bineînțeles, pentru el feluri de mîncare speciale. Dar el se lăsa ispitit. Fără să fie prea mîncăcios, îi plăcea să guste din

[1] Mîncare de afumături cu fasole albă.

toate. Din fericire, de cîtăva creme, cultura fizică părea să-l scutească de-a mai ține regim.

*

La începutul mesei, conversația lîncezea. Marchizul vorbi despre călătoria lui recentă în Périgord, despre cum era vremea pe-acolo, despre vînat. Domnișoara Bernardine profită ca să istorisească povestea cîinelui Macaire, cu care marchizul se lăsase atît de bucuros căpătuit.

— Dar, dragă Bernardine, dacă nici cățelul acesta nu-ți place, putem oricînd să ne descotorosim de el. Portăreasa noastră tocmai îmi spunea că-l găsește adorabil.

În ciuda atitudinii ei ponegritoare, domnișoara Bernardine începea să țină la Macaire. Fu contrariată :

— O ! eu îl găsesc destul de frumos. În primul rînd, e inteligent, pe cîtă vreme cei de rasă pură se zice că sînt foarte proști. Și apoi nu văd de ce am fi mai severi cu mezalianțele cîinilor decît cu cele ale oamenilor.

Vocea bătrînei domnișoare, susținută de privirea ei, împrumuta vorbelor, de altminteri poate nevinovate în sine, un susur dulceag de sarcasm. Contele se temu că va trebui să asiste la un schimb de împunsături familiale. Se grăbi să spună că pe el unul, ca și pe marchiz, nu-l interesau decît cîinii de vînătoare ; că nu făcea nici

o deosebire între toți ceilalți ciini de apartament sau de manșon ; dar că era amuzant de observat variațiile modei în materia aceasta ; că, pentru moment, căței cei mai căutați erau Japonezii și King-Charles.

Se vorbi apoi despre automobile. Contele se miră că marchizul, om al progresului cum îl știa, nu-și cumpărase încă un automobil.

— Vei vedea cît timp se cîștigă cînd ai de făcut curse în Paris. Chiar numai cu mașinuța mea, am mers, dăunăzi, de la Ritz, în piața Vendôme, de unde luasem un prieten, la poarta Dauphine, prin Champs-Elysées, în unsprezece minute cu ceasul în mînă. Te desfid, cu calul dumitale, care e totuși un cal bun, să faci traseul acesta în mai puțin de o jumătate de oră.

Se discută în privința punctului acestuia. Tînărul Bernard, care, cu toate că dorea cu înfocare un automobil, era foarte susceptibil în privința calului familiei, își îngădui să-l contrazică pe conte și afirmă că Etienne ar fi oricînd gata să-i ducă din piața Vendôme la poarta Dauphine în mai puțin de douăzeci de minute.

Marchiza puse capăt discuției. Ea recunoscu că de cîte ori i se întîmpla să ia un taxi-automobil, avea impresia că îndată ce începe cursa, se și isprăvește. Că singurul inconvenient al acestor birje-automobile era prețul lor excesiv.

— Ajungi numaidecît la trei franci, fără să socotești bacșișul. În vreme ce o cursă mult mai

lungă cu birjele de sistem vechi îți revine la un franc șaptezeci și cinci, cu bacșiș cu tot.

— Poți chiar să traversezi tot Parisul, de la Point-du-Jour la pădurea Vincennes pentru prețul ăsta.

— Din nenorocire, observă domnișoara Bernardine, birjele de sistem vechi au devenit foarte rare. Aproape toate trăsurile au și ele acum un contor.

Se criticară apoi contoarele kilometri-oră. Nimeni nu-și mai amintea de cînd anume fuseseră introduse ; dacă taxiurile-automobile le folosiseră primele, sau dacă se experimentaseră mai întîi la trăsuri. Se căzu de acord că pe timpul expoziției nu existau încă. Apăruseră probabil prin 1903 sau 1904. Se admise că ele te scuteau de discuțiile cu birjarii — breaslă de multe ori gata la obrăznicie, și abuzînd oricînd de teama de scandal pe care o are orice femeie binecrescută. Plus de asta, contorul era oarecum avantajos pentru cursele foarte mici ; în Parisul de astăzi, erai nevoit însă să te deplasezi pe distanțe foarte lungi ; reforma, așadar, fusese făcută, ca totdeauna, împotriva publicului și în beneficiul întreprinderilor.

— Ceea ce reproșez cel mai mult contoarelor, spuse marchiza, e că tot timpul cît durează cursa, ești nevoit să te gîndești la prețul pe care o să-l plătești și care crește sub ochii tăi din minut în minut. Chiar dacă ai vrea să te gîndești la altceva, ceasornicul e în fața ta, și vezi tot timpul cum

cad cifrele. Închipuiți-vă că la restaurant, la fiecare îmbucătură, nota, înscrisă în fața ta pe un indicator, ar începe să crească cu zece centime, cu cincizeci de centime ! Ar fi îngrozitor.

Contele fu de părere că această indelicatețe, pe care-o constatase și el, făcea parte din grosolănia generală a epocii.

— Niciodată nu te-ai putut dispensa de a da și de a primi bani. Dar odinioară o făceai în așa fel, încît să se vadă cît mai puțin cu putință. O plată era cerută și făcută cu discreție. Strecurai o monedă în palma omului. Astăzi, ne aflăm în plină vulgaritate americănească. Totul e socotit pe față și fără rușine. Suma e strigată în gura mare. Parcă am fi la bîlci.

Se întoarse către abatele Mionnet :

— Te întrebi dacă într-o bună zi n-o să vedem tariful spovedaniei afișat la ușa confesionalului. Cincisprezece centime pentru trei minute, ca la telefon.

Abatele se grăbi să rîdă.

Contele arătă apoi că era mai avantajos, cînd nu aveai mașina ta proprie, să iei taxiurile „Companiei franceze a automobilelor de piață" decît cele ale „Automobilelor de piață" ; tariful primelor fiind mai mic cu cel puțin 20%.

Apoi aduse din nou vorba despre eventuala cumpărare a unui automobil de către familia de Saint-Papoul. Arătă că voiajurile în Périgord ar fi mult mai plăcute cu automobilul. Pentru ei, cel

mai nimerit ar fi o limuzină. (Cît despre el, avea un landolet de Dion, de nouă cai, cu un singur cilindru, ale cărui porniri la rece erau din păcate cam anevoioase.)

— Vizitiul dumneavoastră, care-i încă tînăr, ar învăța foarte repede să conducă. Și va fi prudent. Se știe că șoferii foști vizitii sînt cei mai prudenți... Sînteți șase, ce-i drept. Dar puteți perfect încăpea toți șase. Trei la spate, doi pe strapontine ; Bernard lîngă Etienne. E aproape locul cel mai bun cînd te interesează drumul. Bagajele pe acoperiș. De Dion a creat o limuzină de douăzeci și cinci de cai, cu patru cilindri, care atinge după numai cîteva minute șaptezeci și cinci de kilometri pe oră, și cu care poți realiza ușor o medie orară de treizeci și cinci pînă la patruzeci de kilometri ; ați putea ajunge acolo în două etape. Servitorii dumneavoastră vor fi sosiți din ajun cu trenul. Ați găsi casa în ordine. Încă un avantaj. Ar mai fi și limuzina cu galerie Panhard, a cărei putere în cai nu mi-o mai amintesc, dar care-i probabil puțin mai rapidă. Dar și mai scumpă.

*

Jerphanion nu luase parte la conversație decît cu totul incidental. Dar ascultase atent toată conversația, și chiar simțise oarecare plăcere. Un miros de umanitate de mijloc se ridica din jurul acestei mese către tavanurile înalte. „Se cred

foarte deosebiți de popor. Iar poporul îi vede foarte departe de el. Totuși, cît de mult se aseamănă preocupările lor! E suficient să faci transpunerea cuvenită. Să spui bicicletă în loc de automobil, omnibuz sau metro în loc de taxi, gologani sau centime în loc de franci."

Mîndria lui Jerphanion găsea într-asta oarecare satisfacție. Dacă superioritatea socială nu ascundea nici o altă taină, era o copilărie să te intimidezi în fața ei.

Abatele Mionnet nu vorbise nici el mult mai mult. Din cînd în cînd, aproba printr-o mișcare a capului sau printr-un zîmbet. Ajută pe comeseni să se pună de acord în privința datei apariției contorului kilometri-oră. Își îndrepta din cînd în cînd ochii în direcția lui Jerphanion, dar ca și cum tînărul normalian ar fi făcut parte din familie, și fără să pună în privire cea mai mică nuanță de complicitate.

Abatele Mionnet era un tînăr robust, destul de înalt, bine legat, în ciuda unei anumite stîngăcii pe care i-o dădeau tocmai umerii lui prea lați sub sutană. Avea un nas mare, o bărbie ascuțită, ochi negri, dar reci; un zîmbet puțin prea statornic. Părul lui negru, stufos, tăiat foarte scurt, se cobora destul de jos pe frunte, desenînd o curbă pronunțată. Părea să aibă mai curînd treizeci și doi sau treizeci și trei de ani decît treizeci. Cum era nevoit să întoarcă adesea capul în direcția Jeannei de Saint-Papoul, Jerphanion se gîndi că

ar fi fost nostim să descopere la preotul acesta tînăr, de curînd întors de la cele lumești, și care era contrarul unui bicisnic, o urmă de interes masculin pentru frumoasa fată. Pîndi fără să se trădeze. Într-adevăr, i se întîmpla abatelui să-și oprească o clipă privirea asupra Jeannei. Atunci înceta de-a mai zîmbi. Privirea lui nu arăta însă altceva decît o curiozitate pătrunzătoare, abia puțin mai blîndă decît atunci cînd îl avea de obiect pe marchiz sau pe conte.

„Oare nu simte nimic? Sau are atîta stăpînire de sine? Eu, care nu am o înclinație deosebită pentru Jeanne, totuși nu uit că e punctul feminin prin excelență de la masa noastră. Nu mă pot împiedeca să mă gîndesc la ea, să-mi supraveghez din pricina ei atitudinile, frazele, vocea (și restul accentului meu provincial, vai! Cum fac oare oamenii bogați, chiar cînd sînt originari din provincie, că nu mai au decît un foarte vag accent?) Cînd mă întorc spre ea, sînt sigur că, fără să vreau, îi arunc o privire galeșă. E drept că lipsit cum sînt de femei, aș arunca priviri galeșe și unei servitoare de cîrciumă. Dar el e și mai lipsit decît mine; de mai de mult. Să aibă credința atîta putere? Totuși, și eu am crezut odinioară. Asta nu împiedica nimic, sau, în tot cazul, nu gîndurile..."

De altminteri, Mionnet nu numai că nu căuta prilejul să privească oamenii pe furiș, dar se uita cel mai adesea în ochii lor. Nu avea cîtuși de

puţin un aer prefăcut. Dacă afişa ceva cu ostentaţie, era tocmai sinceritatea.

Cînd se ajunse la ostropel, conversaţia, care pînă atunci fusese generală, se curmă de la sine. Sau, mai curînd, contele de Mézan dădu chipului său rotund, roz şi grăsun o expresie mai serioasă, şi coborî vocea cu un ton ca să strecoare în urechea marchizului :

— Spune-mi, dragă prietene, ce crezi despre poveştile astea cu impozitul pe venit ? Oare pînă la urmă o să-l înfiinţeze ?

Marchizul tocmai se întreba şi el, cu oarecare îngrijorare, dar în legătură cu ostropelul de iepure. Îi plăcea foarte mult şi bucătăreasa din Toulouse ştia să-l pregătească de minune ; un sos foarte vîscos, foarte picant. Vai ! tot ce poate fi mai prost pentru un intestin gingaş predispus la constipaţie. Zece minute de gimnastică suplimentară pot oare compensa o bucăţică de spinare de iepure ?

Cît despre impozitul pe venit, asta era un necaz de alt soi. Marchizul nu ţinea să ia poziţie. Desigur, era limpede ca ziua că impozitul acesta ameninţa în primul rînd interesele lui de proprietar agricol şi de posesor de acţiuni. Dar candidatul la alegerile din 1910 începea să înăbuşe în el omul privat. Şi fără să ştie încă dacă se va prezenta ca republican de stînga sau ca radical, nici să fi avut vreme să-şi întocmească pe îndelete programul, se vedea dinainte silit să cearâ sau să

apere, după cum se vor fi desfăşurat lucrurile pînă atunci, această „mare reformă democratică". E de la sine înţeles că vorbele spuse la masă, între prieteni, nu au gravitatea unei profesiuni de credinţă. Dar un viitor om politic trebuie să se deprindă să se destăinuiască şi să se contrazică cît mai puţin cu putinţă ; nici chiar în intimitate. Mai cu seamă cînd îl observă un tînăr normalian, a cărui aparentă curtoazie nu-l împiedică probabil să fie un sectar, şi căruia nu i-ar veni greu, printr-un raport adresat mai ştiu eu cui, poate Marelui-Orient, să spulbere speranţele politice ale unui biet marchiz de Saint-Papoul.

Aşadar, în primul rînd pentru Jerphanion declară el, strîmbîndu-se în felurite chipuri, că „ar fi, de bună seamă, un lucru de neiertat să institui această reformă cu nesocotinţă, fără să-i fi calculat toate incidenţele" (se antrena la limbajul tehnic), dar că avea încredere „în îndrăzneala ponderată a lui Caillaux [1], cît şi în cumpătenia celor două Adunări". Contele luă şi păstră cîtva timp o mutră sceptică ; asta îi scofîlcea puţin obrajii lui graşi, şi-i împingea buzele înainte ca ale unui cîntăreţ din ocarină. Afirmă apoi că deţinea din sursă autorizată că domnul Caillaux *nu crede în reformă*, că o considera chiar *in petto* [2] drept funestă, dar că ceda îndoitei presiuni

[1] *Joseph Caillaux* (1863—1944), politician şi financiar francez.

[2] Expresie italienească însemnînd *în sinea lui (ei), în secret.*

a marilor bancheri protestanți și a marilor bancheri evrei.

Domnul de Saint-Papoul, care era îndreptățit să cunoască legăturile contelui de Mézan cu o fracțiune a marei finanțe catolice, socoti că informațiile prietenului său nu erau cu totul imparțiale. Se mulțumi să răspundă, fără prea multă legătură, dar tot la adresa lui Jerphanion, că dorea ca luptele religioase să se termine, în toate domeniile, și că era de părere că țara avea nevoie de o toleranță mutuală între diferitele confesiuni. (Mai multe cantoane din arondismentul său aveau o majoritate protestantă.)

Subtilitățile acestea fură în parte pierdute. Cînd contele coborîse vocea, Mionnet, ca și cum ar fi așteptat semnalul acesta, se adresase lui Jerphanion.

— Ei bine ! Ce mai nou pe la Școală ?

Ochii domnișoarei Bernardine arătau surescitarea, bucuria nestăvilită care-o cuprinse. Dar conversația rămase tot atît de prudentă în jumătatea aceasta a mesei ca și în cealaltă. De altminteri, în timp ce Jerphanion și abatele schimbau între ei primele fraze, acesta continua să asculte vorbele marchizului și ale contelui. Jerphanion, observîndu-l, crezu că ar fi ceva de cules dintr-acolo și ascultă în amîndouă direcțiile. Dar acrobația aceasta îl obosi repede. Își spuse că dacă era vorba de vreo enigmă, cea mai interesantă de la masă era desigur aceea a abatelui normalian. Își

îndreptă aşadar toată atenţia către Mionnet. Acesta băgă de seamă şi fu nevoit la rîndul său să se ocupe numai de Jerphanion.

Îi puse cîteva întrebări, puţin compromiţătoare. Viaţa la Şcoală s-a schimbat mult în urma reformei ? Dupuy a rămas tot cum îl ştia ? E drept că Lavisse nu s-ar bucura decît de o popularitate îndoielnică ? Herr şi-a păstrat influenţa la bibliotecă ? Sau, cum era de aşteptat, influenţa lui a scăzut de cînd s-a isprăvit cu afacerea Dreyfus ?

Mionnet se silea, de bună seamă, să păstreze un ton de camaraderie, doar cu o uşoară nuanţă protectoare ; pe scurt, să vorbească cum ar fi vorbit oricare normalian din ultimele promoţii ale secolului al XIX-lea cu un normalian din 1908. La rîndul său, Jerphanion îşi spunea : „Să nu ne sugestionăm. Antereul lui nu trebuie să mă facă să înţeleg greşit."

Totuşi, era greu să nu simţi în felul cum îşi începea şi îşi lega frazele, în tonul de voioşie niţel gratuită şi de bunăvoinţă cam prea generală, într-o anumită „limpezime sufletească" puţin voită, deprinderi sau precauţii care deja nu mai erau acelea ale unui laic.

Jerphanion ardea de nerăbdare să prindă mai mult. Răspunse cu multă complezenţă ca să-şi poată permite să întrebe la rîndul lui. Cînd i se păru c-a sosit momentul :

— Mă veţi scuza, iubite arhicub..., începu el. Dar la cuvîntul acesta văzu bustul domnişoarei

Bernardine aplecîndu-se și ochii scînteindu-i. Avea impresia că unul din „misterele Școlii Normale“ o atinsese în treacăt. În cuvîntul acesta straniu era ceva din acela de arhanghel și ceva din acela de sucub[1]. Iar în felul în care Jerphanion îl folosea adresîndu-se acestui preot, o familiaritate care te lasă să bănuiești multe în privința drepturilor pe care apartenența la Școala Normală le dădea unui om asupra altuia. Se întoarse către domnișoară :

— E termenul de care ne servim ca să desemnăm pe camarazii din promoțiile mai vechi...

Ea clătină din cap cu aerul de a spune : „Degeaba. Nu sînt atît de proastă ca să cred că-mi divulgi secretele. Văd bine despre ce e vorba.“

El continuă către Mionnet :

— Voiam să spun că nu sînt încă prea orientat în privința vechilor promoții. Din ce an sînteți dumneavoastră ?

— Din 1899.

— Ce specialitate ?

— Alesesem istoria.

— Ați urmat cei trei ani de școală ?

— Da, da. Am trecut chiar și agregația.

— Ați luat un post ?

— Am fost numit într-un post. La Lons-le-Saulnier, dacă nu mă înșală memoria. Dar nu mi-am luat postul în primire.

---

[1] În franțuzește *succube*, demon feminin, opunîndu-se lui *incube*, incub, demon masculin.

— Aţi cerut să fiţi pus în disponibilitate ?

— Da.

— Şi ar fi prea indiscret să vă întreb dacă din momentul acela chiar aţi ales calea pe care o urmaţi azi ?

Mionnet avu o licărire maliţioasă în ochi.

— Hotărîrea mea era luată deja de cîtva timp.

Cu toate că-şi dădea seama că făcea un pas imprudent, Jerphanion îşi luă riscul să întrebe :

— Aparţineaţi poate grupului camarazilor noştri sillonişti [1] ?

— O ! Hotărît nu.

Riposta fusese instantanee.

Jerphanion bătu în retragere şi căzu pe gînduri, în timp ce mesteca o bucăţică de iepure pe care o băgase prea repede în gură şi al cărei os trebuia să-l scuipe în farfurie fără să atragă atenţia. „Cum mi-a spus asta ! Am simţit un miros de rug. Ştiu prea bine că revista *Le Sillon* e prost văzută de catolicii de dreapta. Dar îmi închipuiam în naivitatea mea că nu se poate ajunge de la Normală la Biserică decît pe calea creştinismului social ; şi, mai general, că la Şcoală thala şi sillonist erau noţiuni aproape sinonime. Asta e şi părerea lui Dupuy. Dar atunci ?... Dacă Mionnet a dat domnului de Saint-Papoul ideea să se adreseze Şcolii, nu cumva tot el îl va fi sfătuit să evite elevii thala, ca fiind cu toţi mai mult sau

[1] De la *Le Sillon*, revistă catolică de tendinţă progresistă.

mai puțin suspecți de sillonism, cu riscul de a-l da pe Bernard pe mîna unui necredincios ? Dar cui îi va fi trecut el consemnul, și cum ? Dupuy n-a pomenit nimic despre asta. Știu prea bine că mai trebuiau menajate și ambițiile politice ale marchizului. Dar Mîonnet, dacă e catolic de dreapta, poate să-i mai pese de cariera politică a marchizului, care-și caută voturile la stînga ? Asta nu prea e limpede."

Auzi că marchiza și contele de Mézan vorbeau despre moartea lui Victorien Sardou. Marchiza, pe care n-ai fi bănuit-o atît de cunoscătoare în materie de literatură, deplîngea cu emoție moartea acestui „mare dramaturg". Contele observa că ne rămînea Edmond Rostand, poate și mai mare. Marchiza însă, fără să-l ponegrească pe autorul dramei *l'Aiglon* [1], nu consimțea să-l pună în rînd cu Sardou care era dintre cei mai mari. De altminteri *Chantecler* se lăsa prea mult așteptat. Îl anunțau mereu pentru trimestrul următor. Dar nimic nu venea. Nu era asta oare la Rostand semnul unui geniu puțin cam anemic ?

Jerphanion nu văzuse nici o piesă de Sardou. Răsfoise cîndva un volumaș conținînd una din piesele sale vesele. Dar n-ar fi îndrăznit să-i citeze titlul de teamă să n-o confunde cu o comedie de Labiche. Cît privește personajul în totalitatea lui, Jerphanion își amintea o frază din

[1] *Puiul de vultur*, dramă al cărei erou e fiul lui Napoleon.

manualul de istoria literaturii a lui Lanson care spunea, aproximativ, că gloria lui Sardou începuse încă din timpul vieții lui să apună, și că falsa strălucire a dramelor sale istorice „se cam întuneca în toate privințele". Părerea aceasta, pe care tînărul normalian n-o verificase direct, i se părea totuși, chiar examinată sumar, de-o pătrunzătoare exactitate.

XII

ORA OPT SEARA ÎN FOBURGUL SAINT-GERMAIN, APOI AIUREA

În momentul acela se simţi o foarte uşoară vibraţie a cristalelor de pe masa doamnei de Saint-Papoul, şi a sticlăriilor marelui candelabru cu gaz. Venea şi din stradă un zgomot de roţi săltăreţe şi de tropot de cai. Fără îndoială, nu era primul echipaj care trecea pe strada Vaneau de la începutul mesei. Dar Jerphanion nu le remarcase pe celelalte. Vuietul pricinuit de acesta avea ceva deosebit de somptuos. Te silea să-ţi închipui doi bidivii mari, cu pieptul larg arcuit, lovind pămîntul cu insolenţă ; şi o trăsură cu pernele moi, scăldată într-o lumină opalină, şi plină de femei tinere şi frumoase, în goană după plăceri.

Cînd începeai să-l asculţi, vuietul dura mult mai mult decît ai fi crezut ; şi după ce înceta în urechi, continua în inimă. Zgomotul bogăţiei propagat din zid în zid, în ciuda tapiseriilor ; sărind

din cristalele de la masa doamnei de Saint-Papoul în alte cristale blazonate, pe care la fel le alintau flăcările.

Drept care, Jerphanion se gîndește la zgomotele acestea de oraș mare, zgomote cu adevărat interioare și care călătoresc ca gîndurile. De mai multe săptămîni s-a deprins să le recunoască, să le urmărească, să îndure emoția pe care i-o pricinuiesc. Zgomote materiale la origine, ca și acelea ale naturii, dar atît de repede culese de sufletul omenesc, încît se încarcă pe dată cu tot felul de înțelesuri. Fiecare le aude ca și cum n-ar avea loc decît pentru dînsul. Ele vin la momentul potrivit să hrănească sau să redeștepte o tainică visare. Și totuși, au o putere minunată împotriva sentimentului de singurătate. Cum să te mai crezi izolat, cînd ești în fiecare clipă străbătut sau atins de asemenea mesaje? Ele mijlocesc între ceea ce este diferit. Merg în întîmpinarea a ceea ce e departe. Urzesc o țesătură de aluzii și de corespondențe.

Zgomotul echipajului, zgomotul săltăreț al bogăției, scapă din strada Vaneau, aleargă, se fofilează. Șerpuiește de-a curmezișul Parisului, depășește, unul cîte unul, devenind tot mai slab, cartierele întunecate. Ultimele lui răsunete ajung pînă la casele modeste, se strecoară în golurile familiilor, se prind de un tavan cenușiu de sufragerie,

deasupra capului unchiului lui Jerphanion care, împăturindu-și servetul, își aprinde pipa.

*

E ora cînd peste foburgul Saint-Germain se lasă o liniște proaspătă. Trăsurile comerciale și-au isprăvit cursele. Chiar și trăsurile particulare sînt rare. E puțin prea tîrziu ca să mai ieși la masă în oraș, puțin prea devreme ca să mergi la spectacol.

O primă potolire a străzilor care o anticipează pe aceea a nopții. Dar cu toate că străzile sînt aproape goale (un echipaj, cum am văzut, din cînd în cînd ; sau un băiat de la vreo cofetărie cu coșarca sub braț) nu stăruie în ele nici îngrijorarea caracteristică locurilor pustii ale capitalelor, nici vreo melancolie de lăcaș nobil părăsit.

Etajul de onoare al locuințelor, care e, după caz, al doilea sau primul, își revarsă luminile înspre șosea ; sau dacă le ascunde, lasă să treacă destule raze pentru ca o nălucire de sărbătoare să se plimbe în voie pe trotuar.

Lustrele stau atîrnate acolo sus ca niște enorme tufe de vîsc de crengile unui arbore bătrîn. Trecătorul renunță să-i mai numere flăcările. Sau draperii înalte, de culoarea femeilor împodobite, lucesc pe margini, sînt tivite cu fosforescențe. Nimic nu e cu adevărat ascuns. Strada primește toate aceste reflexe, bogate sau firave, ca pe niște

destăinuiri de care e vrednică. Interioarele mîndre se deschid, se întredeschid spre ea. Ea devine astfel un coridor prin care se poate ajunge la ele.

*

Ici și colo, în fața unei impunătoare clădiri din veacul al XVIII-lea, cu portalul boltit, un șir de vehicule staționează. Echipajele și mașinile alternează. O boare ușoară se ridică din nările cailor, tremură deasupra crupelor. Pături molcute protejează capotele.

La o cîrciumă din strada Babylone, doi vizitii particulari și un fecior, în picioare la tejghea, stau în jurul unui șofer. Toți patru vorbesc foarte tare, fac gesturi largi, scutură capul, trîntesc paharele zgomotos pe tinichea ca să sublinieze un raționament. Subiectul pe care-l dezbat e reluat în fiecare seară, în vreo sută de cîrciumi din cartierele de lux, de către vizitii cu joben și de șoferi, a căror șapcă de postav fin e împodobită cu șireturi. „Comparație între avantajele oferite de cal și de mașină". Această temă are doar cîțiva ani. Dar a și căpătat tonul discuțiilor clasice dintre partizanii iernii și partizanii verii, dintre prietenii ciinilor și prietenii pisicilor. Argumentele sînt mereu aceleași. S-ar zice că au fost găsite toate deodată chiar de la prima discuție. Dar fiecare le repetă în fiecare seară cu aceeași însuflețire, cu același sentiment de efort și de risc ca

şi cum le-ar fi născocit pe moment. Dar dacă motivele nu se schimbă, se schimbă ordinea lor. Problema calului şi a maşinii nu poate păstra echilibrul acela perfect care liniştește deopotrivă pe prietenii cîinilor şi pe prietenii pisicilor asupra temeiniciei preferinţei lor. Maşina progresează, iar calul pierde terenul. O eventuală replică a unui vizitiu care era îndreptăţită în 1904 nu mai are rost în 1908. Fără s-o dea la rebut, e prudent să nu se mai bizuie pe ea. Vizitiii simt că nu mai au aceeaşi căutare. Ei rumegă de dimineaţa pînă seara amărăciunea nemărturisită de a aparţine unei bresle învinse. La cîrciumă, îşi iau revanşa prin vorbărie ; şi se îmbărbătează cu încrederea în viitor pentru toată seara aceea. Dar la deşteptare, cînd se întorc în pat, sau apoi cînd coboară la grajd pentru ţesălat, îşi pun întrebări, şi mulţi dintre ei sînt gata să trădeze.

În acest sfîrşit al anului 1908, vizitiii încă mai făceau mare haz de penele de automobil ; opririle neprevăzute în plin urcuş ; reparaţia unui pneu sub o ploaie torenţială ; omul culcat sub burta maşinii, primind în obraz o împroşcătură de ulei murdar. Dar şoferul răspunde că chiar în ajun a făcut o sută cincizeci de kilometri prin împrejurimile Parisului fără nici o pană de cauciuc, fără să i se ancraseze vreo bujie. Adaugă apoi caii au colici, capătă pleurezii, îşi sucesc piciorul, se rănesc la genunchi ; şi că, la urma urmei, e mai bine să-ţi crape un pneu decît un cal.

În ce privește accidentele, controversa rămîne deschisă. Desigur, accidentele de automobil sînt grave ; mai grave ca niciodată, dat fiind creșterea vitezei. Șoferii o recunosc fără discuție. (Își fac dintr-asta un nimb de eroism.) Dar susțin că în raport cu numărul de mașini care circulă acum, accidentele sînt rare ; că ele sînt mai puțin primejdioase pentru automobilist, decît pentru pietonii pe care îi trîntesc sau pentru trăsurile pe care le dau peste cap (în care caz Asigurările te scapă de orice grijă) ; și că, pe deasupra, e o chestie de dibăcie. O mașină nu se ambalează singură, nu se sperie de un tufiș sau de o grămadă de pietre.

Pentru a merge repede și departe, superioritatea automobilului nu mai e contestată. În 1900, un vizitiu particular se mai putea crede în stare să ajungă la Versailles tot atît de iute, și mai sigur, decît o mașină cu un singur cilindru. Dar în 1908 n-ar mai putea pretinde că te duce pînă la Rouen în cursul unei dimineți. Vizitiii se leagă atunci de viteză. Ei arată că trăsura particulară e făcută pentru lux și plimbare ; că în oraș, de altminteri, și așa se merge destul de repede ; că pentru călătoriile lungi e mai simplu și mai confortabil să iei trenul. Cînd te plimbi, o anumită încetineală e o condiție a plăcerii. Doamnele care se duc la Bois de Boulogne foarte gătite vor să aibă timpul să vadă și să fie văzute.

Dar argumentul cel mai tare al vizitiilor, acela care în 1908 își păstrează cel mai mare prestigiu și încearcă să compenseze slăbiciunea celorlalte, este argumentul estetic. El constă în a spune că automobilul e urît și că urît va rămîne oricare ar fi înfrumusețările care i s-ar aduce. „O trăsură căreia îi lipsește ceva dinainte." Iată reprosul obișnuit. Unii îi dau însă mai multă vigoare. „Nimic n-ar putea egala vreodată doi cai frumoși, pe care i-ai dresat să meargă împreună, în același pas, ridicînd și îndoind elegant piciorul, cu capul foarte sus ; iar pe capră, un om care știe să țină hățurile ; și două livrele frumoase care fac cinste unui stăpîn. Căci, trebuie s-o spunem, voi șoferii sînteți îmbrăcați caraghios. Parcă ați fi impiegați la căile ferate, sau servitori de birou. E practic, fără discuție. Dar s-a zis cu decorul." Vizitiul revine apoi la ideea lui principală : „Un echipaj e frumos pentru că e viu. Se va ajunge să se facă automobile din ce în ce mai puțin ridicole. Dar tot mașină rămîne."

La cîrciuma din strada Babylone, se evocă astfel una din marile probleme ale sensibilității moderne. Și poate că în aceeași clipă, cîțiva pictori o discută în strada Ravignan sau într-o cafenea mică din Montparnasse ; și că în privința ei nu sînt de acord poeții la Closerie des Lilas ; fiecare folosind limbajul și deprinderile proprii, dar toți inspirîndu-se din experiența comună a omului din 1908. În Occident, de atîtea veacuri,

ființa vie e izvorul și referința frumuseții! Mușchii ei, zvîcnirile inimii ei procură artei conturul, vlaga și flacăra. Dar iată mașinile. Ele ocupă acum prea mult loc ca să-și poată îngădui să nu fie frumoase. Dar neputînd imita frumusețea vie, vor obține ele oare ca frumusețea să rupă cu viața? Omul se frămîntă. Cum să tăgăduiască viața de care măruntaiele lui îi amintesc în fiecare clipă? Și totuși, iubește mașinile căci el le-a făcut. Îi place să le privească. Formele lor, chiar caraghioase, îi pun înaintea ochilor meandrele, cristalizările acumulate, calculele maniace ale minții lui.

Dar feciorul tocmai spune că automobilele miros urît. Șoferul protestează: „Auzi vorbă! Un cal nu poate face cinci sute de metri fără să lase o baligă sau să tragă un vînt. Cînd mi se întîmplă în timpul vacanței, în provincia stăpînului, să stau pe leagănul bristii, bag de seamă că de fapt aerul de țară pe care-l respir tot timpul asta e." Vizitiii îl respiră în fiecare zi. Dar pentru nimic în lume n-ar renega acest miros familiar. Șoferul, cu paharul de vin alb în mînă, n-are decît să rîdă în hohote, țipînd atît de tare, încît tușește și scuipă printre dinți: „Zefirul vostru nu-i decît pîrtul unei mîrțoage"; asta nu va împiedeca vreodată ca parfumul acesta naiv să rămînă legat de multe din cele mai frumoase ceasuri ale vieții. Soare de vară. Pleci din piața Concordiei. Caii de la Marly oferă cailor vii o pildă de majestate.

Echipajul depășește lin un alt echipaj fără să strice armonia trapului. Biciul lăcuit sfichiuiește la dreapta în aerul blînd. Manșetele și mănușile sînt impecabile. Hățurile, minunat lustruite, îți dau în podul palmei o zvîcnire ritmată, care e plăcută ca o aluzie repetată la deplinele tale puteri. Cataramele, boldurile lucesc aproape peste tot. Calul din stînga își ridică grațios coada, expulzează o baligă bine formată, care face cinste igienei grajdului. Calul din dreapta se mulțumește să dea drumul unui abur dintre cutele fundului său roz. În spatele trăsurii descoperite, doamna contesă simte mirosul ca și tine, ca și tine începe să viseze la zilele plăcute ale anilor care s-au scurs.

*

La cinci sute de metri depărtare, e o cafenea situată la colțul străzii Bacului cu bulevardul Saint-Germain. Prima sală, unde-i tejgheaua, e aproape pustie. Dar e o altă sală mai retrasă, unde vreo zece persoane, printre care și trei femei, stau la taifas, joacă cărți. Sînt obișnuiții cafenelei. Ei mănîncă mai devreme ca să vină să ia cafeaua aici, să se întîlnească. Nu vor merge tîrziu la culcare. Ocupația pe care o au nu le îngăduie să trîndăvească dimineața în pat. Deodată, între două jocuri de atu, anunțate cu o voce răsunătoare de către un domn cu ochelari, o femeie strigă :

— Ia te uită ! Javra de ieri.

Un cățel păros, alb-gălbui, a intrat în sală. A făcut tacticos turul sălii. Adulmecă picioarele cîtorva mese ; se freacă de cîteva picioare omenești. Apoi se întoarce în spațiul din mijloc, mai aproape de una din mese — unde stau două dintre femei — și se ridică pe labele dindărăt, pe jumătate arcuite, cu labele din față aduse către piept, o ureche ciulită și cealaltă îndoită, cu vîrful limbii ieșind nițel din colțul gurii și spînzurînd.

— Ce nostim e ! Uitați-vă la el.

— E ciinele casei.

— Aș ! Chelnerul a spus că l-a văzut ieri pentru prima dată. Chiar voia să-l alunge. I-am luat eu apărarea pentru că e așa de drăguț. Vino, inimioara mea. Vino comoară scumpă. Nu se grăbește să-și ia zahărul. Ține să-și isprăvească mai întîi numărul. Desigur că ești frumos, iubițelule. O să te obosești. O bucată mare muiată în cafeaua mea cu frișcă. O să vezi.

— Totuși, nu-i un ciine fără stăpîn. Are părul fin și o zgardă cît se poate de curată.

— Poate că-i scris un nume pe zgardă.

— Locul pentru nume este pe-o placă nouă-nouță. Dar numele nu-i. Cocoșelule, ești în contravenție. O să te înhațe sergenții de stradă.

— O să se obișnuiască aici. E bine primit, nu-i așa ? O să vedeți c-o să ne facă în fiecare zi cîte o vizită.

— Stăpînii lui, oricum, nu fac bine că-l lasă să se plimbe așa. Admițînd că țin la el.

— Încă o bucățică de zahăr, cocoșelule ? Dar mai fă o dată frumos. Știi atît de bine. Îi plac complimentele. Unde-i stăpîna ta ? Poate-i o portăreasă de prin apropiere, sau vreo negustoreasă. Dintr-o locuință de portar, de pildă, e mai greu să împiedeci un cîine să fugă pe afară decît dacă ești într-un apartament. Sărută. Sărută. E sperios de felul lui. Nu-i place să pui mîna pe el. Iacă așa. Nu mai vrea. Bună seara la toată lumea. Bună seara, domnule. Nu-i supărat. Dă din coadă foarte politicos.

— De ce-ar fi supărat ? A căpătat patru bucăți de zahăr.

— Poți să știi ? Toane.

Cățelul iese din sală, trece de-a lungul tejghelei fără să se oprească, ferindu-se să se atingă de picioarele a doi consumatori prost îmbrăcați. Afară îl așteaptă o surpriză neplăcută. A început să plouă. Cățelul, care are oroare de apă și socotește că nu-i bine să se întoarcă acasă cu labele pline de noroi și cu părul ud, stă o clipă pe gînduri. Poate crede că ploaia va ține. Pleacă în fugă, lipindu-se de ziduri, cu coada între picioare, cu nările nepăsătoare la toate solicitările.

*

E o ploaie fină și destul de înceată. Apare ca o prăfuire irizată de lumini pînă la jumătatea înăl-

țării caselor. Pe șoseaua lucicasă merg acum, unul după altul, echipaje frumoase în trap mărit. Lanternele mari de cristal tăiat pieziș aleargă la înălțimea portierelor ca niște lachei cu făclii. Reflexele abia îngăduie să se vadă în interiorul trăsurilor cîte un profil de femeie, o diademă, franjurile încolăcite ale unei blăni albe. Limuzine cu lanț ce se bălăbănește trompetează ca să li se facă loc.

Parisul se zmulge de la masă, se scutură, alungă toropeala dulce a hranei. Sampeyre spune noapte bună doamnei Schütz. Cafeaua lui fumegă pe masă. Deschide o carte, reproșîndu-și că citește prea devreme ; asta-i tulbură digestia. Dar e greu să fii singur cînd s-a făcut noapte într-o căsuță în care liniștea zbîrnîie. Se aud șuierînd trenurile care străbat cîmpiile din nord. O pasăre cîntă, în ciuda ploii, undeva într-un tufiș din grădină. Ți-ar plăcea să știi ce pasăre e, să-ți spui : „E o mierlă", „E o privighetoare". Dar un bătrîn profesor de istorie nu prea cunoaște numele păsărilor ; și preferă, chiar cînd e singur, să tacă decît să se înșele. Victor Miraud intră în bibliotecă. Farfuriile atîrnate îl privesc fiecare în felul ei deosebit. În strada Lagrange, în strada celor Trei-Porți, în strada Maître-Albert, cîțiva vagabonzi zdrențăroși, care au mîncat o bucată de cîrnat, moțăie rezemați în coate pe mesele lungi și murdare. O poșircă de trei parale pune în mustața lor un miros care le place. Femei cu fețele

roșii și boțite, și pe care le lasă nemîngîiate o beție incompletă, își sprijină de mese pieptul care miroase a grajd. Destule perechi vor ști totuși să găsească, foarte curînd, la capătul unei scări cu rampa de frînghie, un cotlon înghesuit în care să facă dragoste. În strada Compans, dinaintea mușamalei de pe care s-au măturat petele de vin și fărămiturile, familia Maillecottin păstrează tăcerea. Edmond o observă pe Isabelle care, în timp ce așează paharele în bufetul sculptat, încruntă sprîncenele și se ferește de privirea fratelui ei. Cîteva perechi în ținută de seară iau masa în saloanele restaurantului „Café Anglais". Asociația frățească a Voiajorilor de comerț în faianțe și porțelanuri își dă banchetul anual la Marguery. Cuțitele lovesc cu zgomot cupele, căci un consilier municipal se ridică să ia cuvîntul, iar către capătul mesei, un bărbat corpolent caută febril să-și amintească al treilea cuplet al unui cîntec, pe care va face în așa fel, încît să fie rugat să-l cînte. La „Hotelul Bunul La Fontaine", în strada des Saints-Pères, cîțiva preoți din provincie se scoală de la masa-pensiune, observînd cu coada ochiului felul degajat și prea puțin evlavios în care vecinul își dă binecuvîntarea. Doi amanți, pe care-i va despărți trenul de la ora nouă, stau unul în fața celuilalt la bufetul gării de Lyon, lîngă un geam mare care dă spre șine. Femeia își mușcă șervetul și, pe deasupra cutelor lui dese, se preface că surîde. Bărbatul repetă

„micuța mea", „micuța mea", în timp ce cărucioarele pentru bagaje duruiesc sub hol făcînd un zgomot de cheson de artilerie, o locomotivă gîfîie la intervale rare, iar luminile liniei jalonează cît vezi cu ochii drumul îndepărtării.

*

Parisul a acordat o cră familiilor, perechilor, adunărilor restrînse, reuniunilor intime. Masa transformă un oraș, îl îmbucătățește, îi întrerupe curgerea. Multe străzi se golesc atunci, toate își încetinesc mersul. În mii de locuri se înfiripă bucurii tainice. Vuietul cel mare nu se mai înalță către regiunea norilor. Atunci mișună micile sărbători ; și focuri mici pîrîie nevăzute sub pojghița caselor.

Poate a existat de totdeauna o legătură între masa principală a oamenilor și apusul soarelui. Dar orașele posedă o astronomie proprie, ale cărei legi cad la învoială cu cele ale cerului. Împotriva densității rezistente a vieții sociale, în cursul anului, dimineața și seara naturală își micșorează amplele oscilații. Soarele nu mai poate dicta, din decembrie pînă în iunie, consemne schimbătoare. Mulțimea aglomerată nu acceptă decît indicații medii. Și dacă se produc unele schimbări în felul ei de a reacționa, asta nu se întîmplă de la un solstițiu la altul, ci în decursul veacurilor, și urmînd o orbită încă necalculată.

Odinioară, masa de seară părea să coincidă cu crepusculul de iarnă. Ea s-a apropiat pe încetul de crepusculul de vară. În 1908, oamenii săraci se așează la masă puțin înainte de ora șapte ; micii burghezi la șapte fix. O jumătate de oră mai tîrziu, familiile bogate, cu apucături liniștite. În ultimul rînd, oamenii foarte ocupați și cei care duc o viață de trîndăvie ; de asemenea, și oaspeții meselor de gală și ai agapelor tovărășești.

Dar la ora opt și jumătate, femeile elegante sînt gata pentru teatru. Jucătorii de manilă[1] din cafenelele de cartier își încep a doua partidă. Străzile se umplu de o scurtă bucurie. Și Parisul va duce timp de patru ceasuri, ca o plajă vastă și stîncoasă, lupta împotriva fluxului somnului.

[1] *Manille*, un joc de cărți.

XIII

LA SOȚII DE CHAMPCENAIS. APARENȚE ȘI SITUAȚIE VERITABILĂ

La soții de Champcenais se isprăvea o cină servită în mod strălucit. Invitații ar fi fost foarte încurcați să spună ce anume îi lipsea. (Masa a fost chiar acoperită cu florile cele mai rare în noiembrie.) Totuși, nici unul nu va pleca pe deplin mulțumit.

În primul rînd, cu toții erau de părere că soții de Champcenais erau instalați cît se poate de meschin. Șase camere, în strada Mozart, adică aproape la capătul cartierului Auteuil, și camere dintre acelea de blocuri moderne, în care fiecare coridor, fiecare gol de scară, fiecare ungher pare să se vaite de scumpetea terenului, era, în situația lor, de o modestie ridicolă. E drept că nu aveau copii ; sau cel puțin nu-i aveau *cu ei* (doamna Sammécaud, mirată de anumite răspunsuri echivoce, bănuia de mult că era ceva necurat la mijloc) ; ei puteau, așadar, pretinde că acest mic

apartament, cu un confort rafinat, la doi paşi de Bois de Boulogne, răspundea întru totul nevoilor lor. Dar, începînd de la un anumit nivel de bogăţie, ideea de a te conforma unor nevoi reale are în ea ceva josnic.

Ceea ce le-ar fi trebuit era o casă boierească în vecinătatea Parcului Monceau sau pe lîngă Avenue du Bois ; la rigoare, chiar şi la Neuilly, sau spre Auteuil, dacă le place cartierul acesta, cu condiţia să aibă o mare grădină. Douăsprezece sau cincisprezece camere. O recepţie de pomină. Şi numeroşi servitori. „Închipuie-ţi, spunea baroneasa de Génillé, că nici măcar nu sînt sigură că au un feciior. Jur că nu inventez nimic. Două mutre le văd regulat : aceea a cameristei şi aceea a şoferului. Au, mi se pare, şi o bucătăreasă. (Nu cred că Marie găteşte singură. Ar fi şi mai proastă mîncarea.) Dar de rest nu garantez. Am văzut feciori, chelneri, cu ocazia ceaiurilor sau a meselor. Dar niciodată aceleaşi mutre. Şi-i vezi cum umblă ca nişte nenorociţi care nu ştiu dacă există în toată casa o tăviţă de adunat firimiturile, nici în ce sertar se află linguriţele."

Mobilierul artă nouă provoca şi el criticile persoanelor din intimitate. Pe lîngă faptul că-l găseau urît, vedeau într-asta un mijloc de-a îmbina pretenţiozitatea cu economia. „Mobilele astea moderne, ştim cu toţii ce înseamnă. Sînt făcute de mîntuială. Din lemn ordinar. Convin de minune ca să mobilezi cu ele la repezeală camerele

unui hotel de lux. Sau chiar apartamentul mic al unor tineri căsătoriți. Dar n-ar fi putut ei oare să-și alcătuiască un ansamblu de stil, și de epocă, din obiecte de preț și semnate ? Asta însă i-ar fi costat de trei ori mai mult. De altminteri, înainte de a se instala ca acum nu aveau decît orori. Uitați-vă la salonul lor *Directoire*. Și-i știut doar că nu-i nici scump, nici greu de găsit mobilă frumoasă de stil *Directoire* !"

Automobilul, care era puternic și luxos, nu atenua întru nimic reputația de rapacitate a celor doi soți : „Consumă mult ? Dar ce-i costă pe ei benzina ? Mai puțin decît apa de la robinet !" Cît despre mașina însăși, era considerat ca evident că le fusese dăruită, cu caroserie cu tot, de către fabrica Delaunay-Belleville. Nimeni n-ar fi putut spune cu precizie în schimbul căror servicii. Dar între un om care manipulează mii de tone de carburant și un fabricant de automobile există desigur legături și convenențe care îndreptățesc înzecit un asemenea dar. Inutil să-ți bați capul. Printre cei mai convinși de asta se numărau doamna Sammécaud, care știa totuși prea bine că nimeni n-a oferit vreodată un automobil soțului ei, tot atît de important petrolist ca și contele, și Bertrand, el însuși fabricant de automobile, care nu-și amintea să fi dat o mașină cu desăvîrșire gratis decît o singură dată : iubitei lui. Doamna Sammécaud îi atribuia însă lui de Champcenais mii de însușiri descurcărețe, pe care soțul ei părea că nu

le are. Cît despre Bertrand, el avea impresia, într-un nimic justificată, că Champcenais era omul căruia nu poți să-i refuzi o mașină atunci cînd ți-o cere. Chit că-i vei smulge apoi o compensație. (Asta s-ar fi produs de la sine, de pildă, în ziua întrevederii de la Puteaux.) Dar mai cu seamă Bertrand era vexat că petrolistul avea un Delaunay-Belleville și nu un Bertrand. Singura consolare pentru el, singura scuză pentru celălalt era ca Delaunay-ul să fi fost primit în dar.

Adevărul este că toți invitații din seara aceea, afară poate de colonelul de artilerie, erau invidioși pe gazdele lor, invidioși la culme; și își închipuiau, destul de naiv, că ar fi resimțit mai puțină amărăciune dacă soții de Champcenais ar fi aruncat banii pe fereastră. Invidia aceasta era foarte firească la George Allory și la soția lui, care se străduiau să ducă un simulacru de viață mondenă cu un buget de aproximativ zece mii de franci. (Allory nu încasa de la ziarul *Les Débats* decît o sută de franci pe săptămînă pentru foiletonul său de critică, cu toate că se lăuda față de confrați că ia de două ori mai mult. Cît privește romanele mondene, pe care le publica la mari intervale, ele nu-i aduceau decît un venit neînsemnat.)

Această invidie se mai putea încă înțelege la baroneasa de Génillé. Baronul, soțul ei, continua pe cît putea tradiția gentilomilor fără ocupație. Nu cheltuia cine știe ce, dar nici nu

cîştiga nimic. Fiecare din soţi aveau ceva avere. Moşiile aduc însă puţin ; şi două mici pîrîiaşe nu fac un rîu mare. Domnul şi doamna de Génillé trebuiau să-şi susţină rangul cu un venit mai mic decît treizeci de mii de franci (exact douăzeci şi opt de mii şapte sute, în 1907, notase baroneasa, care era un bun contabil). Soţii de Génillé se resemnau cu atît mai puţin cu situaţia lor dificilă, cu cît se considerau de viţă mult mai nobilă decît Champcenais, al cărui titlu era foarte îndoielnic. Cîte unii pretindeau că bunicul domnului de Champcenais fusese un simplu negustor de făină care-şi cumpărase un titlu de conte de la papa. (În tot cazul, înnobilarea data din secolul al XIX-lea.)

Invidia aceasta, nici Sammécaud, nici Bertrand n-ar fi trebuit s-o împărtăşească. Cît despre Sammécaud, o resimţea chiar mult mai puţin de cînd era îndrăgostit de Marie, şi se vedea pe punctul de a-şi lua faţă de Champcenais o foarte intimă revanşă. Nevasta lui însă, cu toate că era plină de bani, era convinsă că, în Cartelul Petrolului, Champcenais ştiuse să-şi asigure, incontestabil, partea cea mai mare. Gîndul că Champcenais ar putea agonisi în decursul unui an vreo sută de mii de franci mai mult decît Sammécaud îi era intolerabil. Uita că, ea însăşi fiică de petrolişti, avea o avere personală de zece ori mai mare decît aceea a Mariei. Bertrand, care-şi înjghebase singur toată întreprinderea şi ştiuse

să și-o păstreze, ale cărui uzine și material, fără a mai ține seama de firmă, erau socotite ca valorînd mai mult de douăzeci și cinci de milioane, îi invidia lui de Champcenais originea (un bunic conte, făcut de papă, i se părea o culme de noblețe istorică), relațiile sale, îmbinarea aceasta de eleganță și de avuție pe care munca unui singur om nu ajunge ca s-o înfăptuiască. Dar mai avea și slăbiciunea de a-l crede pe de Champcenais cu adevărat mai bogat decît el. „Nu am, la drept vorbind, bani lichizi. Și nimic altceva decît întreprinderea mea, care nu are valoare decît atît timp cît merge. Sînt sigur că el a plasat binișor pe ici pe colo cîteva milioane. Tot petrolul lui s-ar putea duce pe gîrlă. El e asigurat."

*

Cum stăteau de fapt lucrurile? Familia de Champcenais merita oare mai mult decît aceea de Saint-Papoul acuzația de zgîrcenie? Lucrul părea neîndoios. Totuși, chestiunea nu era chiar atît de simplă cum o socoteau prietenii lor.

Desigur, veniturile contelui era considerabile. Cu ocazia unui aranjament ulterior, care revizuise pactul inițial al Cartelului, știuse să rotunjească spre vest teritoriul care-i fusese rezervat. Astfel încît el alimenta acum, în afară de cel mai bun sector al regiunii pariziene, toată Normandia și împrejurimile ei, precum și o mare porțiune din

Bretania. În primele zece luni ale anului 1908, importase singur, pentru a le distribui sub diverse forme (de la litrul de petrol pe care mama micului Bastide îl trimitea să-l ia de la băcan, pînă la butoaiele de ulei gros rînduite în subsolurile marilor garaje) 328 000 de hectolitri de petrol brut, 197 000 de hectolitri de petrol rafinat și 80 000 de hectolitri de benzină. (Funcționarii lui îi comunicaseră cifrele chiar în dimineața aceea. Gîndul lor îl umpluse de bucurie, de mai multe ori, în timpul cinei.) Ceea ce făcea, în ansamblu, aproape o optime din importul total al Sindicatului, și cu mult mai mult de o optime din acela al petrolului brut, sau pretins astfel. (Se simțise, așadar, cu deosebire vizat de ofensiva lui Gurau.)

Această mișcare anuală de mai bine de 700 000 de hectolitri aducea un beneficiu real pe care Champcenais se ferea să-l evalueze, chiar pentru el însuși; căci o parte din el era înghițit de sporirea stocului de materiale și al imobilelor; iar contelui îi era totdeauna teamă să-și supraevalueze activul. Astfel, anul trecut hotărîse să nu mai depindă de tinichigii și construise o mică uzină care-i furniza în deosebi butoaiele de benzină. Inspirația fusese fericită. Dacă bidoanele de petrol, păstrate cu grijă de către gospodine și schimbate gratis, dar pe care, totuși, industriașul trebuia să le cositorească sau să le înlocuiască din cînd în cînd, nu reprezentau pentru el decît o servitute, bidoanele de benzină în schimb, de cînd

cu progresul automobilului, se vădeau ca o ocazie de profit suplimentar. Automobiliştii erau dezordonaţi şi risipitori. Multe recipiente, deşi luate „cu garanţie", nu se întorceau acasă. (Piereau prin şanţurile de pe drumuri, prin grămezile de fier vechi.) În fiecare zi se tot luau altele noi „cu garanţie", pe toată întinderea teritoriului, la tariful de 80 de centime bucata. De unde, o încasare care venea în ajutorul fondului numerar ; iar la sfîrşitul anului, un bon-retur corespunzător bidoanelor dispărute. Aveai, prin urmare, tot interesul să le fabrici tu însuţi. Deocamdată însă, uzina de tinichigerie înghiţise a treia parte din beneficiile anului 1907.

Domnul de Champcenais luase, aşadar, obiceiul să nu socotească drept cîştig decît sumele lichide de care putea dispune la încheierea unui exerciţiu bugetar, fără a stingheri cu nimic mersul afacerii. Pentru anul 1907, profitul acesta, mai mult decît sigur, acest suprem „distilat" de beneficiu, se apropiase de opt sute douăzeci de mii de franci. Dar asta nu era totul. Ca să corecteze mai mult sau mai puţin inegalităţile ce-ar fi putut apărea din exploatarea regiunilor pe care şi le repartizaseră, petroliştii vărsau la o casă comună o redevenţă de douăzeci de centime pe hectolitru de produs manufacturat pe care-l livrau publicului sub numele lor. Cîţiva încercau să trişeze ; posibilitatea fraudei era însă mică. Casa alimenta anumite cheltuieli de interes general, ca, de

pildă, subvenții date ziarelor, șperțuri, cumpărări de conștiințe și diverse manopere, cît și călătoriile care trebuiau făcute din cînd în cînd în America. Restul era împărțit în zece părți egale și distribuit membrilor Cartelului în cursul lunilor martie sau aprilie. Domnului de Champcenais îi rezultase dintr-asta vreo sută de mii de franci, primăvara trecută.

Pe scurt, veniturile sale industriale, strict calculate, aproape niciodată nu scădeau sub un milion, ba chiar de cele mai multe ori îl întreceau. Pentru nevoile casei, el dădea însă soției sale două mii de franci pe lună. O comparație între aceste două cifre ar putea să ajungă. Trebuie adăugat în favoarea contelui că soția sa, cu această sumă, făcea față doar cheltuielilor obișnuite ale mesei, mărunțișurilor de gospodărie și lefurilor servitorilor din apartament. Cu două mii de franci se putea face mult în 1908. Marie, de fapt, nu avea nicidecum impresia de a fi stingherită. Contele i-ar fi pus bucuros la dispoziție un buget mai larg. Dar ea și-ar fi pierdut capul. Așadar, el plătea chiria, îmbrăcămintea, vinurile, recepțiile, șoferul, tot ce era excepțional sau neprevăzut, pînă și manichiurista. Pe de altă parte, cumpărase o vilă foarte spațioasă la Trouville ; și, în sudul departamentului Loire-et-Cher, un castel împrejmuit de un parc imens care se prelungea cu o pădure. Îi plăceau bunurile durabile. Cheltuielile de întreținere și de personal ale vilei și

ale castelului ar fi înghițit mai mult decît venitul total al soților de Génillé. Prietenii care veneau în strada Mozart nu țineau socoteală de aceste splendori îndepărtate. Cei mai mulți dintre ei nu le cunoșteau decît din aluziile contelui și ale contesei, și își închipuiau cu mărinimie că vila era o căsuță de țară gen „suburbie", iar castelul o dărăpănătură. Domnul de Champcenais nu căuta să-i atragă acolo. Nu pentru că n-ar fi fost vanitos sau că nu i-ar fi plăcut să primească. Dar, odată plecat din Paris, nu se mai gîndea la cei rămași acolo. Simțea nevoia să vadă alte mutre. La Trouville frecventa vecinii de plajă ; primea persoanele cunoscute la cazino. Vanitatea lui, nevoia lui de a face pe grozavul, nu se exercitau, ca la atîția alții, într-un cerc restrîns. Găsea firesc să ofere o masă somptuoasă, într-o vastă sufragerie cu vederea spre mare, unui baron olandez întîlnit în ajun și pe care poate nu-l va mai întîlni niciodată. În privința aceasta nu era cîtuși de puțin meschin.

Dar nu-i mai puțin adevărat că toate aceste frînturi de lux, puse cap la cap, abia dacă reprezentau o sută douăzeci de mii de franci pe an. Ce făcea oare cu restul ? Nu avea nici o legătură stabilă. Femeile, de care nu făcea uz decît la rare ocazii, îl costau în total foarte puțin.

Purtarea lui pornea nu atît dintr-un instinct de avariție, cît dintr-o anumită moderație a nevoilor ; din faptul că banul nu-l speria ; și, mai cu

seamă, dintr-o serie de reflecţii cu caracter general. Refuza să-şi lege soarta de industria care-l îmbogăţea. Visul lui — Bernard ghicise prea bine aceasta — era să-şi constituie o avere cu desăvîrşire independentă de petrol. Se temea de ce putea aduce viitorul. Temerile lui, de altminteri, nu erau nici coerente nici constante. Cînd credea în tulburări sociale grave şi apropiate : venirea socialiştilor la putere, sau revoluţie sindicalistă ; luarea în stăpînire de către colectivitate a afacerilor petroliere. Cînd i se părea inevitabil războiul. Uneori chiar îl dorea, nu din şovinism sau din înclinaţie pentru masacre, ci pentru că un război ar îndepărta, poate, primejdiile sociale. Nici o secundă, ce-i drept, nu-i trecuse prin gînd că un mare război modern ar putea favoriza comerţul petroliştilor, ar putea face din ei principalii furnizori ai armatelor şi, din monopolul lor, un stîlp intangibil al patriei. Altminteri, ar fi luat anumite precauţii profitabile, ar fi îndemnat Cartelul să stocheze marfa, să cumpere vase, vagoane-cisterne, pe care Statul, la momentul cuvenit, le-ar fi rechiziţionat plătind un preţ mare. Alteori considera ca posibilă o decadenţă a industriei lui fără ca restul societăţii capitaliste să fie atins. O lentă deposedare a petroliştilor printr-o serie de legi viclene, cum schiţase Rouvier [1] ameninţarea cu cîţiva ani înainte.

[1] *Maurice Rouvier* (1842—1911), politician şi financiar francez, preşedinte de consiliu în 1904.

Ca urmare, căuta să-şi înmulţească plasamentele fără mai multă metodă decît un jucător care acoperă la întîmplare căsuţele mesei de joc. Avea depozite importante la băncile engleze şi olandeze ; un mare hotel la Vichy ; cîteva pachete de valori internaţionale ; un milion în rentă franceză ; diferite sume împrumutate pe termen scurt. Lăsa veniturile acestor plasamente să se adauge capitalului, nu atît ca să-l sporească, ci ca să-i acopere riscurile.

De cîteva luni clocea un plan : să pîndească o ocazie de a cumpăra terenuri, de preferinţă pe litoralul normand ; să pună la bătaie cîteva milioane ca să le achiziţioneze ; şi să înjghebeze acolo, împreună cu asociaţi pe care îi va avea la cheremul lui, o întreprindere imobiliară de mari proporţii. O vizită la Sainte-Adresse — creaţia lui Dufayel — în ciuda urîţeniei spectacolului pe care-l oferea, îl pusese pe gînduri.

XIV

UN OSPĂȚ STRĂLUCIT

Un ospăț în lumea bună e un fel de animal subțire și transparent care absoarbe lumină, puțină mîncare, și care produce fără întrerupere vorbe.

Într-o sufragerie ca aceasta, lipsa de pondere firească la o asemenea făptură se vădea și mai bine ca aiurea. Lumina, revărsîndu-se dintr-o cupă, devenea tangentă și vaporoasă. Mobilelor le lipsea consistența. Tentele estompate ale tapetelor și ale draperiilor făceau ca încăperea să nu mai aibă limite precise. Nu erau unghere. Abia dacă erau ziduri. Spațiul în care respira ospățul era mărginit de ceva mătăsos, de natura învelișului lăuntric al cuiburilor sau al gogoașei viermelui de mătase.

Ospățul însuși avea forma ovală cea mai îmbietoare. Hainele de seară îi compuneau un contur de-o colorație modulată : negru apoi roz, negru

apoi albastru-deschis, negru apoi alb-crem. Negrul însă, în radierea cupelor, înceta de-a mai fi negru, iar fața de masă acoperită cu flori punea pe plastroane reflexe dulci. Totul diafan, moale și sidefiu.

Preocuparea de căpetenie a doamnei de Champcenais într-o împrejurare ca aceasta era să împiedice împrăștierea conversației. Moștenise regula aceasta de la mama ei. Supraveghea masa neîncetat și arunca îndată o frază de raliere în direcția unde începea să se înjghebe o conversație între două sau trei persoane. Era încredințată că oamenii nu păstrează de la un ospăț o amintire bună și măgulitoare pentru gazde decît dacă-i constrîngi la această disciplină, care, pentru moment, poate să-i stingherească. Își dădea astfel aere de gazdă animatoare, aproape impetuoasă ; ca și clovnul care din mijlocul pistei aruncă serpentine unor călărețe care se învîrtesc în cerc. Nimic totuși nu era mai potrivnic firii ei. I-ar fi plăcut să tacă, sau să stea liniștită de vorbă cu cineva.

*

Conversația se fixase mai întîi asupra lui George Allory. Îl întrebară ce trebuia citit, ce piese meritau să fie văzute. Răspunse că cea mai bună piesă din sezonul acesta după părerea lui era *Passe-partout* de George Thurner, unul din

autorii cei mai înzestrați din generația sa ; că erau lucruri bune în *Israël* de Bernstein, în ciuda psihologiei rudimentare ; că, de altfel, el, George Allory, detesta teatrul.

Colonelul Duroure îl cită pe Wedekind, a cărui piesă *Deșteptarea primăverii* se juca la teatrul Artelor. Allory nu cunoștea piesa și susținu, împotriva colonelului, că Wedekind e norvegian. În tot cazul, un autor pretențios și obscur. De altminteri, teatrul Artelor e un biet teatru fără importanță. Mai spuse că puteai citi *Insula pinguinilor* dacă aveai timp de pierdut, dar că niciodată fantezia lui France nu fusese atît de chinuită. „E un om care n-are din fire nici un fel de spirit. Îl cunosc foarte bine. Povestește, bîlbîindu-se, istorii fără nici un Dumnezeu. E incapabil să găsească o trăsătură care să le încheie, un cuvînt". Doamna de Champcenais voi să afle părerea lui asupra lui Albert Samain și asupra lui Francis Jammes, pentru care avea o mare slăbiciune. Celebrul critic recunoscu că versurile lui Samain aveau o oarecare armonie, dar inspirația era morbidă. „Mai multă ținută decît la Verlaine. Dar fondul e aproape tot atît de tulbure."

Sammécaud, între două priviri galeșe aruncate pe furiș Mariei, dar pe care ea nu le observase din pricină că era prea ocupată, aduse vorba despre Barrès.

— Barrès, spuse criticul, e unul dintre foarte bunii mei camarazi. Ne tutuim. E o minte excep-

țional de aleasă și care valorează mai mult decît cărțile lui. A apucat pe-o cale greșită. Ar fi putut deveni unul dintre primii doi sau trei critici de azi.

Ceva mai tîrziu, veni vorba despre „micile reviste", pentru care el nu avea „aceeași indulgență ca Faguet", deoarece vedea în ele mai ales „bisericuțe pentru ratați". Semnală că de curînd apăruse una destul de interesantă, *La Nouvelle Revue Française*, sub direcția unui tînăr talentat, Eugène Montfort, și cu colaboratori dintre care unii, ca Marcel Boulenger, își cunoșteau limba. Dar auzise că revista dispăruse după primul număr.

Atenția se îndreptă apoi spre colonelul Duroure. Era, de fapt, locotenent-colonel, și în ultimii trei ani predase lecții la Școala de Război. Al cincilea galon, pe care-l avea de curînd, era recompensa activității sale de profesor. Era bărbat de vreo cincizeci de ani, cu o mutră foarte comună ; cumpătat la vorbă. Dădea impresia unui om lipsit de personalitate. Vedea apropiindu-se limita de vîrstă și nu prea mai putea nădăjdui la grade superioare. Ce credea el despre primejdia unui război despre care se vorbise atît de mult în ultimele două luni ?

O lua în serios. Un conflict european îi părea inevitabil, la o dată pe care nu o fixa. Dar nu Germania îl îngrijora cel mai mult.

Bertrand observă că Wilhelm al II-lea fusese „aspru mustruluit" de către cancelar, de către Reichstag, de către presă, în legătură cu declarațiile sale publicate în ziarele engleze. Prestigiul lui era atins. Spiritul critic și democratic se deștepta în Germania.

Duroure povesti că fiind atașat militar în Germania avusese o dată ocazia să-l vadă de aproape pe Wilhelm al II-lea, la manevre; Kaiserul îi adresase cuvîntul.

— Foarte amabil. E un om care vrea să placă, mai cu seamă francezilor, și care chiar izbutește. Nu cred că are gînduri prea negre și nici prea multă consecvență în idei. Măgulindu-i vanitatea, s-ar putea obține de la el mai mult decît s-ar putea crede.

Adăugă apoi că el unul, modest artilerist, nu se pricepea la politica mare, dar că se mira că nu s-a încercat niciodată să se tragă foloase de pe urma dispozițiilor favorabile ale Kaiserului și a eforturilor pe care le făcea ca să ne fie pe plac.

— Era moralmente imposibil, spuse scriitorul. Oamenii aceștia ne-au bătut. Nu putem sta de vorbă cu ei decît după ce pata aceasta va fi ștearsă.

Duroure obiectă că în cazul acesta „o pată de șters" ar exista totdeauna într-o parte sau într-alta, că nu s-ar putea „sta de vorbă" înainte de sfîrșitul veacurilor.

Reieșea limpede că „umilința înfrîngerii" apăsa mai puțin pe umerii locotenent-colonelului de artilerie decît pe aceia ai criticului de la *Débats*. Asistența fu ușor stînjenită. Duroure băgă de seamă. Nu avea nicidecum intenția să rănească patriotismul civililor ; iar pe el personal nu-l deranja perspectiva unui război, împotriva căruia nu avea nici o prejudecată filozofică și care ar fi împiedicat împotmolirea carierei sale. Dar nu-i plăceau sentimentele convenționale. Într-un război, aveai o șansă din două să fii bătut, și aceasta făcea parte din joc. Numai un civil poate să confunde onoarea militară cu reușita. Și ce idee ciudată, cînd ești diplomat, să nu vrei să cîștigi, făcîndu-ți meseria, avantajele pe care le-au pierdut din vina lor militarii, făcînd-o pe-a lor !

Se mulțumi să considere chestiunile tehnice, unde se simțea mai la largul lui. Spuse că soarta viitorului război va depinde de artilerie.

— Nu de aviație ? întrerupse Bertrand.

— Nu. Avionul nu-i decît o jucărie. Va fi poate o armă peste zece ani. O armă auxiliară. Nici atunci nu veți putea obține decizia numai cu ea.

Dar socotea că, în ce privește artileria, se apucase pe o cale greșită. Eroarea provenea de la calibru. Faimosul tun de 75, care fusese la vremea lui o soluție strălucită, devenea o eroare. În tot cazul, era absurd să fie fabricat în atîtea exemplare și aproape exclusiv.

— Din cauză că e prea mic ?

— Din cauză că e prea mare. Nu-şi va mai avea raţiunea de a fi în războiul de mîine. E o unealtă incomodă şi costisitoare. Tunul de campanie de mîine e puşcociul de 35 sau de 36 de milimetri, pe afet extra-lejer. Războiul viitor va fi un război de mişcare. Mase enorme care se vor dezlănţui vijelios dintr-o dată, care vor cotropi un întreg teritoriu. Să nu vă închipuiţi că-şi va mai bate cineva capul cu asediul fortăreţelor. Masele acestea vor manevra cu atît mai bine, cu cît vor avea de tras după ele un material mai puţin greu. Văd puzderii de puşcoace amestecate cu trupele de linie ; o punere în baterie în cîteva secunde, indiferent unde. Chiar şi problema, vechea problemă de şcoală a legăturii dintre arme tinde să dispară. Armata în marş va fi o scurgere omogenă, completă, făcînd faţă tuturor trebuinţelor în fiecare punct al ei.

Pentru această profesie de credinţă, Duroure nu îşi părăsise calmul ; căpătase un fel de accent liric. Apoi îi fu teamă că a dat dovadă de lipsă de discreţie, mai cu seamă în faţa unor doamne pe care subiectul acesta nu prea putea să le pasioneze. Reveni la primul său ton. Găsi cu cale să spună, bătînd în retragere, că ideile acestea nu-i erau personale ; că o întreagă şcoală nouă le împărtăşea, începînd cu generalul Langlois[1]. (Lăsă

[1] *Hippolyte Langlois* (1839—1912), general şi scriitor militar francez.

să se înţeleagă că el, Duroure, îl împinsese pe Langlois în acest sens, că mai mult sau mai puţin îi convertise, după cum se va putea vedea în noua ediţie a *Artileriei de campanie*, opera principală a generalului.) Nenorocirea era că mai trebuia să-i convingi pe deputaţi. Exista în parlament o religie a tunului de 75; ba chiar la comisia armatei erau cîţiva maniaci care reclamau calibre şi mai mari.

Toată lumea fu de acord să zîmbească maliţios la adresa parlamentarilor.

XV

CONVERSAȚII DE DUPĂ CINĂ

După cină, în timp ce oaspeții se răspîndeau prin diferite camere, domnii tăindu-și țigările de foi și căutînd un colț de mobilă unde să-și pună cafeaua, doamnele, întorcîndu-se dintr-o raită dată pe la dormitoare și adunîndu-se în budoarul gri-deschis și roz-palid, Sammécaud avu o scurtă conversație cu de Champcenais.

— Ei bine, întrebă contele. Ce se mai aude ?

— Mai nimic. E bine stabilit că nu vom scăpa.

— De ce ?

— De mărirea taxei de rafinaj. Caillaux s-a hotărît s-o încorporeze în legea finanțelor. Am văzut expunerea de motive, în proiect. Chestiunea e tratată de sus, ca și cum ar fi un fleac. Va fi votată fără dezbateri.

— E foarte neplăcut.

— Te cred.

— Și taxa crește de la 1,25 la 1,75 ?

— Da.

— E enorm. Asta înseamnă 40%. Deputații nu-și dau seama. Ei nu socotesc ce repercursiuni poate avea pentru noi o majorare de cincizeci de centime la hectolitru.

— Nu, la suta de kilograme.

— Ești sigur ?

— Taxa actuală e calculată la suta de kilograme.

— Mă uimești, dragul meu. Ești absolut sigur ?

— Întreabă-ți funcționarii.

— Încep oare să mă ramolesc ?

— Calculată la hectolitru, taxa crește aproximativ de la un franc la un franc patruzeci.

— Fie. În fond, Gurau, după ce s-a prefăcut c-o lasă baltă, ne prinde din urmă. Păi de ! Și-a atins scopul. E un viclean.

— Ești nedrept, amice. Eram expuși la ceva cu mult mai grav. Avem tot interesul să facem unele sacrificii. Și apoi aceasta ușurează atitudinea lui Gurau.

— De asta, puțin îmi pasă. Ceea ce știu e că voi avea de plătit la anul o taxă sporită cu cincizeci de mii de franci. Nu uita că, dintre noi toți, eu sînt cel mai lovit.

— Ai fi dorit mai curînd o revizie radicală a regulamentului taxelor de import, și poate chiar

un proces cu Statul pentru recuperare pe anii trecuți ?

— Nu spune asemenea lucruri.

— Și ca să te pui la adăpost, n-ai plăti bucuros o primă de asigurare de zeci de mii de franci ?

— Dar sîntem oare la adăpost ?

— Situația noastră s-a îmbunătățit mult.

— Mai trebuie pus la socoteală și cît ne va costa Gurau.

— Erați de acord să mă ocup eu de asta. Mi se pare că nu m-am descurcat prea rău pînă acum.

— Aș fi preferat să-l ating cu un teanc mare de bancnote pe loc, și să nu mai aud vorbindu-se de el.

— Dar te înșeli total asupra lui, dragul meu. Teancul tău mare de bancnote ți l-ar fi zvîrlit în nas.

— Naivule !

— Ești extraordinar ! Doar ți-a spus toată lumea că acest domn nu poate fi cumpărat. Dacă nu crezi, încearcă și tu.

— Ca și cum asta n-ar însemna totuși să-l cumperi !

— Ba deloc. Mă mir că un om ca tine, care s-a frecat în viață de tot felul de oameni, să fie atît de lipsit de simțul nuanțelor.

— Sst ! Se apropie ceilalți. Cînd îl mai vezi ?

— Nu știu. Poate în astă-seară.

— Cum, nu știi ?

— Trebuie să mă duc într-un loc unde am oarecare şanse să-l găsesc. Nu-i deloc sigur.

*

În budoarul gri-deschis şi roz-palid, doamnele se îngrămădiseră foarte aproape una de alta, într-un sobor destul de clandestin. Conversaţiile din timpul mesei li se păruseră prea serioase şi ţinute la un nivel foarte oficial. Doreau o compensaţie. Apoi dimensiunile mici, culorile, luminile odăii îndemnau la confidenţe şi păreau să le făgăduiască cea mai delicată discreţie. Stăruia în acest budoar o vagă atmosferă de alcov. Miresmele, căldura fiinţelor vii, fără să ocupe tot spaţiul, îi alcătuiau miezul.

Doamnele vorbeau cu vocea scăzută. Evitau să recurgă la şoapte. Acelea însă care puteau îşi făceau o voce guturală. Şi toate vocile sfîrşeau prin a fi niţel joase, sau cel puţin onctuoase şi reţinute, prin a semăna cu un gîngurit, cu o chemare de dragoste (în timp ce un val unduia de la gît pînă la începutul sînilor).

Cînd trecea vreun servitor cu o tavă, lăsau fraza neisprăvită ; sau, luînd deodată o voce subţire, introduceau o incidentă năstruşnică ce le silea să-şi muşte buzele ca să nu rîdă.

De altminteri, rîsetele izbucneau din cînd în cînd, rîsetele acelea care, cînd pornesc dintr-un grup de femei, sînt tot atît de impudice ca şi rufele atîrnate la o fereastră.

Vorbăria acestor doamne, dacă i-ar fi ajuns la urechi, l-ar fi surprins, desigur, pe George Allory, romancier monden şi care se mîndrea în deosebi că ştie să descrie femeile de lume. Dar cu toate că era în odaia de alături, la o mică distanţă, nu auzea şi nici nu se gîndea să asculte. Nici chiar rîsetele nu-i spuneau nimic.

La drept vorbind, o astfel de conversaţie, la Marie de Champcenais, era, într-adevăr, destul de neobişnuită. În alte case, celelalte doamne aveau conversaţii de felul acesta cînd se ivea prilejul. Dar pînă acum simpla prezenţă a Mariei era de ajuns ca să le împiedice. Ce intervenise oare în seara aceasta? Ce îngăduinţe, ce încurajări tacite dăduse ea?

Lucrurile porniseră de la vizitarea celor două dormitoare, al căror mobilier nu fusese încă văzut de una din invitatele Mariei. La înapoiere, veni vorba de camere separate; de paturi separate.

Doamna Duroure, născută vicontesă de Rumigny, cu vreo zece ani mai tînără decît soţul ei şi foarte atrăgătoare, povesti amintirile sale din Germania, unde stătuse cîtva timp cu colonelul.

— Acolo paturile separate sînt o regulă absolută. Îmi amintesc cum se uitau la noi primele dăţi, în hoteluri, cînd spuneam că nu aveam nevoie decît de un pat mare. Sistemul lor sînt paturile alăturate, cîteodată lipite unul de altul, astfel ca, eventual, cearceafurile şi plăpumile să le poată acoperi

pe amîndouă ; cel mai adesea însă sînt despărțite de un mic spațiu...

Baroneasa de Génillé, doamna Sammécaud observaseră cam același lucru în Anglia. Marie de Champcenais, în Elveția. În Italia însă, unde voiajase ea, obiceiurile păreau a fi la fel ca la noi. Baroneasa confirmă. În schimb, doamnei Duroure i se păruse că familiile germane de condiții egale cu cele de la noi sînt mai puțin dispuse să locuiască în camere separate.

— Locuiesc în aceeași cameră (dar trebuie spus că odăile sînt mai mari decît în Franța). Dacă dorm în paturi separate, nu o fac pentru că socotesc că e mai distins așa. Și nici ca să aibă mai multă independență. Li s-ar părea pur și simplu curios să doarmă împreună.

Cu atît mai mult cu cît paturile acestea alăturate sînt paturi de o singură persoană.

— Pentru că, într-adevăr, după cum spuneați, remarcă baroneasa de Génillé, la noi e destul de frecvent să aibă camere separate cei ce și-o pot permite — ca să aibă mai mult loc, ca să nu se stînjenească unul pe altul, mai cu seamă dacă orele de culcare și de sculare nu coincid, evident nițel și pentru că e mai elegant ; fără să mai vorbim, bineînțeles, de căsniciile în care intimitatea nu e dorită — dar aproape întotdeauna, cel puțin în dormitorul soției, patul e de două persoane. De altminteri așa-i și la voi, spuse ea întorcîndu-se spre Marie.

Ce se putea deduce din aceste paturi alăturate, după moda nemțească, în ce privește intimitatea dintre soți ?

Doamna Allory fu de părere că „asta nu împiedica nimic".

Toate celelalte, afară de Marie, protestară vehement.

Doamna Allory preciză :

— Ne-ați spus că li se întîmpla să lipească paturile unul de altul ; și chiar să întindă aceleași cearceafuri pe amîndouă paturile...

Doamna Duroure răspunse că, în primul rînd, felul acesta de a proceda îi păruse a fi o excepție ; că atunci cînd paturile erau separate, cazul cel mai frecvent, asta „poate că nu împiedica totul" dar în tot cazul împiedica multe lucruri, iar pe altele le făcea foarte incomode ; că, în sfîrșit, sistemul paturilor lipite și acoperite cu aceleași cearceafuri era o soluție de compromis, pe care n-o recomanda, și care nu putea conveni decît unor rase cu simțurile grosolane ; căci „cele două saltele nu sînt niciodată la același nivel, și e de-ajuns ca o greutate suplimentară să apese asupra locului unde ele se unesc — și-i tocmai ceea ce are cele mai multe șanse să se întîmple — ca cele două saltele să apuce să se depărteze una de alta. Vă închipuiți impresia de-a sta exact deasupra unei crăpături care e gata să devină o prăpastie ?..."

Se făcură aluzii glumețe la acrobațiile în materie de dragoste. Se întrebară dacă folosirea pa-

turilor alăturate presupune la un popor mai multe aptitudini pentru acrobațiile amoroase, sau, dimpotrivă, mai puține. Căzură de acord că în aparență ar indica mai multe ; căci oamenii aceia par să caute dificultățile cu orice preț ; dar că în fond dovedea contrariul. Pentru că adevăratul talent, în toate domeniile, nu poate dori altceva decît un cîmp destul de larg ca să se desfășoare în voie. (Ideea aceasta, de factură oarecum gingașă, fu exprimată, sau mai curînd sugerată, prin frînturi de fraze neînchegate, reluate cînd de o voce cînd de alta, și întretăiate de rîsete.)

Baroneasa de Génillé observă că moda patului comun în căsniciile franceze confirma în străinătate reputația noastră de a fi un popor foarte preocupat de dragoste. Doamna Allory întrebă dacă nu cumva ceea ce ne deosebea în primul rînd de străini era faptul că ei sînt mai ipocriți decît noi. Obiceiul acesta al paturilor separate ar fi și el un indiciu.

— Ceea ce îi scandalizează e felul în care paturile noastre duble mărturisesc sau chiar afișează un lucru care-i la fel pretutindeni. Pe cînd paturile lor separate au aerul să spună : „Dormim în aceeași odaie, da, dar ca să ne ținem de urît, ca să nu ne fie frică."

Baroneasa, fără să nege această ipocrizie a popoarelor nordice — ea o atribuia protestantismului — nu credea, cum nici doamna Duroure, că de fapt „ar fi același lucru pretutindeni". Nu se putea

nega că oamenii aveau oarecare dreptate în privința noastră, și că folosirea patului comun dovedește, în genere, sensualitatea unui popor, pe care o și întreținea.

— E de ajuns să te gîndești. E o chestiune de contact. Am experiența ambelor sisteme. Cînd eram tineri, bărbatul meu și cu mine... (Se protestă. Baroneasa era cea mai tînără din grup.) Cînd eram mai tineri, dacă vreți, dormeam în același pat. Veți spune că era mai înfocat. Dar vă asigur că de multe ori ne culcam fără ca nici el nici eu să avem alt gînd decît să dormim. Știți doar cît poți fi de obosită și de puțin dispusă uneori seara cînd te întorci acasă. Ei bine! după cîteva minute, prezența mea își producea efectul. Și mă pomeneam, doborîtă de somn cum eram, cu un solicitant prea perseverent și prea bine plasat pentru a putea fi respins.

Ea mărturisi de altminteri fără înconjur că pe atunci erau zile cînd „efectul" era reciproc; și cînd „vecinătatea" o tulbura și pe ea. „E o vecinătate care oricum e foarte elocventă", spuse ea.

Recunoscu că promiscuitatea aceasta poate nu prea era elegantă. Dar dăinuia de cînd lumea și pămîntul; și între ființe tinere și care se iubesc, ea nu era lipsită de frumusețe.

— În tot cazul, urmă ea, e neîndoios că dacă am fi avut paturi separate, nu s-ar fi întîmplat nimic în serile acelea. Iar mai tîrziu, cînd am adoptat celălalt sistem, cu două camere — din motive

cu totul întîmplătoare, pentru că pe atunci ideea unor schimbări a raporturilor sau a sentimentelor noastre nu intervenea nicidecum — am putut constata, cum să spun, deficitul.

O tachinară ca să afle cît de mare fusese deficitul.

— Neînchipuit de mare. Vă vorbesc despre tînăra pereche care eram încă pe vremea aceea. Acum ar fi, din păcate, foarte firesc... Neînchipuit de mare.

Rîdea cu poftă. Marie asculta stînjenită, emoționată, rușinată și încîntată. Se gîndea pe rînd la Renée Bertin, la de Champcenais și la Sammécaud. Se temea ca nu cumva din întîmplare Sammécaud să fi auzit.

Doamnele acestea ar mai fi obținut și alte amănunte, și ar fi ajuns, fără îndoială, la confidențe mai puțin nevinovate. Dar un servitor cu o tavă de băuturi de la gheață, a căror prezentare lăsa puțin de dorit, strică atmosfera. Marie fu cuprinsă de-o îngrijorare de gazdă. Voi să vadă cum merge treaba în partea unde se aflau domnii. Două dintre doamne se ridicară și ele, și, vorbind despre rochia uneia din ele, trecură încet în salonul principal.

*

Sammécaud pîndea de o oră prilejul de-a vorbi pe furiș cu Marie. Izbuti s-o prindă și să rămînă singur cu ea.

— Crede-mă, simt că turbez.

— Și pentru ce ?

— Pentru că n-am primit nici cel mai mic semn de atenție de la dumneata într-o seară cînd ești atît de frumoasă.

Se așezară pe o dormeză *Récamier* care se afla într-unul din colțurile salonului *Directoire*.

— Nu lua mutra asta... spuse ea. N-ai vrea totuși să las musafirii să se descurce singuri, ca să mă ocup numai de dumneata.

— O să-mi făgăduiești ceva.

— Ți-am spus să nu mai iei mutra asta. Nu știi cum arăți. S-ar putea crede că vrei să-mi cînți o serenadă.

— Făgăduiește-mi că ne vom vedea poimîine, miercuri, într-un loc pe care ți-l voi indica.

— Ești nebun. O să ne audă cineva. Dacă nu încetezi, mă scol și te las aici.

— Iar eu te voi urma ca să-ți spun ce am pe suflet.

— Așadar, vrei să mă silești să te ascult de frică. E foarte urît din partea dumitale. E îngrozitor.

— Spune-i cum vrei. Am nevoie de o făgăduială. E peste puterile mele să aștept mai mult. Mai cu seamă în seara asta, cînd m-ai tratat cu atîta indiferență.

Marie își împreuna mîinile, și le strîngea într-un chip jalnic. Privirea ei părea să invoce mărturia adunării cuviincioase în care se afla.

— Mă chinuiești, spuse ea.

— Și dumneata pe mine !

Se simțea și mai nenorocită, și cu atît mai lovită de vitregia soartei, cu cît trebuia să sufere asaltul acesta într-o seară cînd ascultase confidențele manichiuristei Renée Bertin și conversația din budoarul gri și roz. Confidențe și conversație care micșorau — nu prea știa nici ea de ce, dar era, vai, evident — șansele pe care le avea de-a rezista. Mai cu seamă confidențele manichiuristei. Păstra de pe urma lor ca o căldură de-a lungul degetelor. Confidențele se așezaseră deasupra, o dată cu dezmierdarea uneltelor ; și de atunci, cutezătoare, se ridicau către inimă. In lumea aceasta multe lucruri sînt îndoielnice, unul însă părea sigur : fericirea în dragoste a manichiuristei Renée Bertin. Marie și-o închipuia ghemuită în fața ei și spunîndu-i : „Asta-i singurul lucru adevărat, doamnă contesă". Ce păcat că Renée Bertin nu-i camerista ei ; una din cameristele acelea ca în piesele de odinioară. Diseară, în timp ce subreta i-ar desface corsajul, contesa i-ar fi spus : „Uite ce mi se întîmplă, Dorine. Ce mă sfătuiești să fac ?" Ce frumos cuplet cinic ar fi știut să-i debiteze fercheșa Dorine ! „Soțul dumneavoastră ? Doamnă contesă... nu prea își bate capul cu dumneavoastră. Nu se gîndește decît la afacerile lui ; poate și la amorurile lui... mai știi ? O să aveți tot timpul să vă gîndiți la virtute la bătrînețe. Riscați aventura dacă vă spune inima. „Din păcate, Renée Bertin nu are o vorbire aleasă. Fericirea ei are un iz de mahala.

Pentru ca un lucru să pară că „se face" sau nu, totul depinde de „accentul" cu care el răsună în mintea ta. Și el răsună așa cum l-ai auzit. Și ce păcat că doamnele acelea n-au vorbit și despre amanții lor, dacă au cumva, căci ele ar fi vorbit pe un ton care ar fi făcut situația Mariei mai puțin penibilă, mai puțin chinuitoare. De aceea teatrele bune, și în special Comedia-Franceză, sînt atît de utile confortului moral al adulterului... Dacă cel puțin Sammécaud ar fi găsit o întorsătură mai romanțioasă ca să-și formuleze ultimatumul! Graba lui denotă o sinceritate foarte josnică. Te înghesuie cu insistențele lui, cum, probabil, în momentul acesta feciorul supranumerar trimis de „Potel et Chabot" înghesuie într-un coridor camerista. Sammécaud de altminteri e pe jumătate chel. Nu fără un motiv serios abundența părului se asociază cu ideea de poezie. Pe jumătate chel și cu desăvîrșire bădăran. Dacă fericirea manichiuristei are un iz de mahala, dragostea lui Sammécaud nu are și ea un iz de petrol ? Mulți însă din oamenii de aici miros a petrol, sau a altceva de același calibru. Ai fi preferat să fii asaltată de acest George Allory fără pic de viață în el și care vorbește atît de urît de poeți ; sau de Bertrand, care se smiorcăie răsucindu-și mustața și umple pînă la refuz fotoliul *Directoire* cu o burtă de comis-voiajor ? Sau de colonelul acesta cu apucături de belfer, care se înfierbîntă vorbind de pușcoace și nu aduce nici pe departe a husar șarjînd la galop ? Viața, ca

o mare foarte zgîrcită, nu-ți aruncă la picioare decît cîteva scoici prăpădite. Unde sînt trufașele care se laudă că întotdeauna ele aleg ? Nu stă în puterea mea ca Francis Jammes să suspine la picioarele mele. Și apoi nu etalează el o barbă atît de lungă pe portretele sale ? Ce ridicolă ar fi barba asta de călugăr ghemuită lîngă fusta mea...

Între timp, Sammécaud a spus, cît se poate de încet, dar cu toată autoritatea pe care poți s-o pui într-o șoaptă :

— Îți voi telefona mîine la ora unsprezece ca să-ți comunic adresa. Încearcă să răspunzi dumneata cînd va suna telefonul.

XVI

O PRIETENIE ENIGMATICĂ

Puțin înainte de miezul nopții, soții Sammécaud se retraseră. În momentul cînd să se urce în mașină, Sammécaud îi spuse șoferului :

— Oprește în Place de l'Etoile.

Nevasta lui păru surprinsă :

— Nu vii acasă cu mine ?

— Nu. Am o întîlnire destul de importantă și confidențială (nu pomeni nimănui despre asta) cu un ziarist influent care-i dispus să ne sprijine.

— Chiar la Etoile ?

— Nu. Lîngă Operă.

— Dar ce te împiedică să mă lași pe mine acasă și să mergi apoi acolo cu mașina ?

— Sînt deja în întîrziere. Și avem foarte puțin timp ca să vorbim. El trebuie să se întoarcă la ziar pentru ultimele telegrame din cursul nopții.

În Place de l'Etoile, după ce mașina lui personală se depărtă în direcția Plaine-Monceau, ezită

între un taxi-automobil și o birjă. Cum dispunea însă de timp, alese birja. Coborîrea pe Champs-Elysées va fi plăcută.

— În strada Boissy-d'Anglas. Nu știu numărul. Cînd o să recunosc, îți fac semn.

Abia începea să iasă lumea de la teatre. Șirurile de becuri de gaz luminau o singurătate imensă și alunecoasă, din fundul căreia trei-patru luciri se înălțau ca niște focuri de artificii încete.

Dar dincolo de rond, suflul plin de scîntei al miezului nopții începu să țîșnească din centru. Sammécaud lăsase în jos geamul portierei din stînga. Intrau prin ea picături luminoase de ploaie. Fiecare, cînd te atingea, îți sporea puțin pofta de viață.

Și totuși, sărbătoarea se destrăma. Oamenii evadau din propria lor mulțime. Cursele acestea paralele erau o goană de împrăștiere. Puțin mai în urmă, fiecare deschizătură de stradă va atrage o trăsură, va smulge un fir din buchet. Destul cu apropierile. Destul cu prezențele. Destul cu schimburile. Omul cel mai sociabil se repede către un refugiu. Domnul în frac visează c-o să adoarmă singur într-o cavernă preistorică. Caverna însă e un apartament somptuos decorat, înghesuit între alte două, într-un vraf pe care-l străpunge aceeași scară. Caverna zbîrnîie de zgomotul robinetelor, de șuieratul ascensoarelor, iar locatarul de deasupra întîrzie în chip inexplicabil să-și pună papucii.

Sammécaud se ducea la întîlnirea lui foarte

surescitat și plin de optimism. De cîteva săptămîni, relațiile sale cu Gurau aveau pentru el farmecul unei aventuri amoroase. Erau pe jumătate clandestine. Nimeni afară de ei doi nu le ghicea nuanța exactă, intenția ultimă ; și e puțin probabil că ele le apăreau chiar și lor sub același aspect. Nimeni poate, nici chiar ei, n-ar fi putut să spună exact în ce constau ele de fapt.

Aventură cu Gurau. Aventură cu Marie. Două secrete. Două complicații. Două ramuri de evenimente. Care au fiecare mirosul lor. Care vor înflori fiecare într-un anumit fel. Viața e bogată. E mai bogată, orice s-ar crede îndeobște, la patruzeci de ani decît la douăzeci. Omul de douăzeci de ani e un șofer, îmbătat de mașina lui, care nu privește peisajul. Și apoi nu are simțul complicațiilor. Tot ce face, face la repezeală. Ca să găsești plăcere în acțiunile „complicate", trebuie să ai experiența acțiunilor simple, practica seriilor elementare. Nu-i mai puțin adevărat că experiența suprimă întrucîtva prospețimea întîmplărilor, deoarece îngăduie mai mult sau mai puțin să le prevezi. Tocmai atunci devine pasionant să te derutezi pe tine însuți aruncîndu-te în vîltoarea complicațiilor.

Minciuna, de asemenea, e plăcută ; minciuna cu un polei de bunăvoință. E plăcut să-l înșeli pe de Champcenais, să-l înșeli de două ori, în două feluri care, ca și paralelele, nu se întîlnesc decît la infinit. E plăcut s-o înșeli pe Berthe Sammécaud,

care e o burgheză orgolioasă, aspră și brună, adevărată fiică de petroliști, crescătoare de copii, cu Marie, care e o aristocrată (sau aproape), blîndă, trandafirie și blondă (sau aproape); care e nevasta unui prieten (două trădări se întretaie aici, formează o buclă frumoasă); care trăiește din întîmplare lîngă petrol, ca de altminteri și el, Sammécaud, fără să fie cîtuși de puțin murdărită de el; care n-are copii, sau nu mărturisește că are. („Dacă devin amantul ei, o să aflu adevărul în privința asta".) E plăcut să-i înșeli pe petroliști, care sînt niște exploatatori prozaici, niște vampiri de bani bine căpătuiți, cu Gurau, care e un artist în felul lui, un poet, un om al revoluției. E plăcut să înșeli capitalismul cu revoluția.

Dar e și mai încîntător să-ți mlădiezi în așa fel viața de toate zilele, încît să-i rupi articulațiile. Destinul tău nu se împlinește întotdeauna în climatul care-i convine. Ar fi trebuit să fii Pierre Loti traversînd Bosforul într-un caic, ca să regăsești o tînără prințesă turcă prin părțile Apelor-Dulci din Asia; în timp ce focurile crucișătorului lucesc la mijlocul șenalului, ca lanterna birjei de acolo, din stație; sau Maurice Barrés aplecat peste balustrada unui pod la Veneția, și care privește baza unui palat trandafiriu dizolvîndu-se în apa murdară. Vieți perfecte, ale căror zile se deapănă leneș, răsunînd ca o notă de violoncel. O lungă visare elegantă care filfîie pe cursul vremii ca o eșarfă. O disprețuitoare melancolie ce nu vrea să

guste decît din elixirul pe care şi-l fabrică singură (dar lumea se bate de la resturi). Fraternităţi subite cu fiinţe, cu obiecte pe care n-o să le mai vezi. O scenă de dragoste cu o biserică, cu un apus de soare. Privirea unei femei pe care o iei cu tine şi o ascunzi în inimă. Uitarea măreaţă a meschinăriilor. O monedă gondolierului care salută. În fiecare săptămînă, o ocheadă neglijentă în josul notei hotelului : „Ia-ţi partea cuvenită amice". La florăreasă, punînd o bancnotă pe masă : „Fă te rog un buchet pentru *signora* Pampremini ; să-l găsească diseară cînd va intra în cabină". Stendhal... („Fiindcă veni vorba, e indispensabil ca Marie să primească mîine dimineaţă un buchet somptuos. Să nu uit. Cu nici un preţ. Un nod la batistă. Barrès, Loti sau Stendhal, fără îndoială, n-ar fi făcut nod la batistă. Trebuie că e burghez pînă la ridicol... Atîta pagubă.)

Dar Sammécaud mai cu seamă e tandru. Îi place să iubească. Îşi dă seama de asta gîndindu-se la culoarea sumbră pe care au avut-o perioadele din viaţa lui în care s-a privat de această plăcere. Simte înclinaţie pentru legăturile afectuoase. Niciodată n-a putut să existe aşa ceva între el şi Champcenais sau Desboulmiers. Cu Gurau, de la început lucrurile au luat o întorsătură prietenească. Nu-i oare primejdios să amesteci sentimentul cu afacerile ? E cu putinţă să te aperi în mod afectuos ? Sammécaud se preface că se îndoieşte, dar că se resemnează. Asta-i o nouă dovadă de ele-

ganță. Din regiunile feminine ale ființei lui îi vine însă în taină încredințarea că poți foarte bine să te aperi, și chiar să trădezi, în mod afectuos.

Iată barul ; cu vitrina lui strălucind de singurătate.

*

De la 14 octombrie, Sammécaud și Gurau s-au întîlnit în mai multe rînduri, dar n-au mai luat masa împreună decît o singură dată, și atunci în prezența unei alte persoane.

Ziua care a urmat primei lor întîlniri a fost pentru Gurau o zi de amărăciune, de mirare, de fugă de sine însuși. Către seară, căută prilejul să acosteze pe culoarele Camerei pe unul dintre tinerii lui colegi, Pinot, deputat radical-socialist al departamentului Sarthe, pe care-l știa prieten personal al ministrului de Finanțe — Caillaux. Pentru Gurau, conversația avu un caracter aproape somnambulic : sentiment de absență, tendință de a lua lucrurile cu ușurință, iscusință inconștientă, uitare instantanee. Tot restul zilei s-a amăgit străduindu-se să nu se mai gîndească la întîlnirea aceea, să nu aștepte nimic de la ea.

Peste două zile, în timpul unei suspendări a ședinței, Pinot îl abordă :

— L-am văzut pe Caillaux. Întrucît îl privește, interpelarea ta nu-l deranjează. Dar, bineînțeles,

din solidaritate ministerială dorește s-o poată evita. O să însărcineze pe cineva să studieze problema. Cu el, poți fi sigur că, din moment ce și-a îndreptat atenția asupra lor, lucrurile nu vor tărăgăna.

A doua zi, Caillaux însuși îl opri pe Gurau pe un culoar :

— S-a găsit exact ce-ți trebuie dumitale. Un mic mecanism drăguț pe care cred că Rouvier l-a imaginat prin 1903 sau 1904. E de ajuns să strîngi puțintel șurubul. Idealul, cu alte cuvinte. O anumită taxă de rafinaj. O ridici de la 1,25 la 1,75. Nu te-ai fi gîndit la așa ceva ? Între noi fie zis, mă îndoiesc că s-ar putea face mai mult. Să nu uităm că de la înființarea acestei taxe, importul de petrol brut a scăzut cu cincizeci la sută, în timp ce importul de petrol rafinat creștea de la unu la cinci. A încerca să faci mai mult înseamnă, cred, să omori cu desăvîrșire rafinajul... Am aerul că vreau să te învăț ceva, cînd, de fapt, dumneata știi desigur toate astea mai bine decît mine, deoarece te ocupi de problema asta.

Gurau ar fi vrut să răspundă, sau cel puțin un spirit de contradicție îngrozitor de lucid îi șoptea : „Problema nu-i asta, iubite domnule ministru. Să omori sau să lași să dăinuiască un rafinaj fictiv n-are mare importanță. E în interesul țării, fără îndoială, să existe la noi uzine utilate în vederea unui rafinaj veritabil. Favorizați rafinajul veritabil scutindu-l, dimpotrivă, de taxe. Dar obțineți ca vama să nu mai îngăduie să-i treacă pe sub

nas, chipurile drept petrol brut, un rafinat murdărit cu viclenie perfidă. Eu nu vă cer să puneți stavilă unei industrii, ci unei fraude."

Răspunsul acesta rămase în regiunea mintală unde refulăm gîndurile necuviincioase. Și răspunsul adevărat fu :

— De bună seamă, îmi acordați o satisfacție, iubite domnule ministru, pentru care vă mulțumesc. Dar ajunge ea oare ca să renunț la o intervenție despre care s-a vorbit mult... chiar prea mult și fără voia mea ?

— Ți-e teamă c-or să te acuze că dai înapoi ? Dumneata ești mai presus de o astfel de acuzare. Răspîndește, dacă vrei, știrea că îți retragi interpelarea în urma făgăduielii formale pe care ți-am dat-o că voi spori taxa. O s-o răspîndesc la rîndul meu și eu. Și lasă totul baltă, cu atît mai mult, cu cît nu-i de resortul dumitale, cu cît era pentru dumneata o corvoadă pe care ți-ai asumat-o, de altminteri, cu foarte mult curaj, pentru că alții care erau mai indicați s-o facă decît dumneata n-au făcut-o.

Caillaux debită toate astea prin crîmpeie vioaie, cu o voce veselă, mereu gata să forfotească sub presiunea unei maliționzități lăuntrice. Lăsa să-i cadă monoclul și-l prindea iar. Ochii lui și niște mici crețuri, ici și colo, nu încetau de a rîde. Pînă și pielea craniului său pleșuv participa în mod subtil la incidentele gîndirii sale.

Gurau ținea la stima lui Caillaux. Știa că acest mare burghez insolent o dăruia cu multă zgîrcenie semenilor săi ; foarte ostil ostentației în materie de virtute cînd era vorba de el, știa să-i descopere înșelătoarele aparențe la ceilalți. Acordat de el, fie numai în mod implicit, un certificat de probitate căpăta o valoare pe care n-ar fi avut-o provenind chiar dintr-o sursă mai solemnă. Dar de data aceasta complimentul lui Caillaux nimerea prost ; iar Gurau, care nu era de felul lui nici nerod nici inconștient, ar fi trebuit să sufere că-l datora unei confuzii. Printr-o stranie slăbire a simțului critic, îl primi însă cu satisfacție și chiar fu înclinat să-l interpreteze ca o aprobare a comportării sale adevărate.

Cînd îl revăzu pe Sammécaud, la 18 octombrie, îi spuse în esență :

— Ca să vă fiu pe plac dumneavoastră personal și avînd în vedere simpatia pe care păreți s-o arătați pentru o cauză care mi-e scumpă, o să încerc să-mi retrag interpelarea. Dar dumneavoastră riscați ca un altul s-o reia, acum cînd s-a fixat atenția asupra ei. Și, în tot cazul, schimbarea mea de atitudine trebuie să aibă o justificare. Am aflat adineaori că ministrul de finanțe Caillaux are de gînd să introducă în legea finanțelor o sporire a taxei de rafinaj. A vrut oare să pareze cu anticipație efectul interpelării mele ? Nu știu. Dar pentru dumneavoastră e o șansă. Nu protestați decît de formă. Cît despre mine, am dreptul să

mă consider parțial satisfăcut. Cu toate că în realitate chestiunea e cu totul alta.

Și ținu să facă față de Sammécaud punerea la punct pe care Caillaux fusese cît pe-aci s-o audă. Nu voia să treacă drept un prost în ochii petrolistului, și nici măcar drept un om ușuratic, o minte confuză, din acelea de care e știut că-i plin Parlamentul.

Sammécaud păru ușor dezolat. Cînd află procentul propus pentru noua taxă, declară, fără să ridice tonul, că exploatarea uzinelor avea să devină imposibilă ; sau cel puțin absurdă din punct de vedere financiar. Cartelul va trebui deci să se mulțumească să importe petrol rafinat, aplicînd acordurile pe care le are cu „Standard Oil" : „Vom deveni simpli distribuitori".

— Vedeți, scumpe domn, că pretinsa fraudă care ni se reproșează nu va mai avea nici un motiv să se practice. Și totodată că nu trebuie să fi fost nici foarte reală, nici foarte lucrativă de vreme ce-i de ajuns o sporire de patruzeci de centime la hectolitru pentru ca să-i răpească orice rațiune de-a fi.

Această constatare îl miră pe Gurau. O compară cu aceea făcută de Caillaux însuși asupra scăderii, proporțional foarte considerabile, a importului de petrol brut de la înființarea taxei din 1903. Sammécaud, văzîndu-l preocupat, urmă :

— Se uită prea ușor, în genere, că profiturile industriei capitaliste, care par uneori enorme, stau pe o muchie de cuțit.

Sammécaud afirmase aceasta fără să aibă aerul că-i dă importanță. Gurau gîndi că era una din observațiile cele mai serioase pe care le auzise vreodată. Începu să-l privească cu alți ochi pe acest petrolist indolent.

— Vreau să spun, continuă Sammécaud, că-i de ajuns o deplasare cu totul neînsemnată la bază, în elementele de bază ; o modificare infimă a prețurilor de cost, pentru ca aceste profituri care par așa de mari să se evapore. Asta-i un lucru interesant, pentru cine gîndește ca dumneavoastră —, și într-o oarecare măsură, adăugă cu un zîmbet misterios și plin de farmec, chiar ca mine... să spunem ca noi, la o transformare a Societății. Nu credeți că-i așa ? Lucrătorilor le este îngăduit să nu înțeleagă lucrurile acestea. Un ajustor de la Bertrand, de pildă, nu calculează că beneficiul pe care-l realizează Bertrand de pe urma muncii lui se reduce la cîteva centime pe zi ; și că-i de ajuns un pic de delăsare în producția atelierelor, două-trei țigări în plus, puțină dezordine, o oarecare neglijență din partea șefilor întru stăvilirea risipei, întru aplicarea rapidă a progresului tehnic — și trebuie să recunoașteți că în cazul unei reorganizări revoluționare te poți aștepta la și mai rău — pentru ca scăderea randamentului să reprezinte

de nu știu cîte ori aceste cîteva centime. Nu sînteți de aceeași părere ?

Toate astea erau atît de judicioase, atît de lipsite de pasiune, formulate pentru Gurau cu o deferență atît de cordială, încît Gurau se simțea mult mai tulburat decît de o argumentare vehementă. Se gîndi la Jaurès. Încercă să-și închipuie ce-ar fi răspuns Jaurès (căci nu-i niciodată greu să răspunzi, și politica, între altele, este arta profesională a răspunsului), dar mai ales dacă în fundul sufletului său Jaurès ar fi fost tulburat. „Poate că nu. Îl cred înzestrat cu acel fel de avînt, de pasiune dobîndită, care la un preot de pildă, — pus în fața celui mai teribil argument antireligios — provoacă imediat mobilizarea tuturor mecanismelor intelectuale de ripostă fără ca prin aceasta credința însăși să fie atacată : *unconcerned* [1]. Dar poate că mă înșel." Ar fi dorit să-l vadă pe Jaurès, însă nu în fugă, ca pe culoarele Camerii, ci pe îndelete și în intimitate.

— Aș vrea să vă cer o îngăduință, spuse Sammécaud.

— Anume ce ?

— Nicidecum ca să vă fac vreun reproș, nici, bineînțeles, în nădejdea că veți interveni în favoarea noastră. Ar însemna un reviriment mult prea paradoxal. Dar cel puțin nu veți regreta că ne-ați cruțat. Și, totodată, vă va completa do-

[1] Aici : „nu o privește" (engl.).

cumentația. Nu știu cum a fost alcătuit dosarul dumneavoastră împotriva noastră. Mi-e indiferent. Chestiunea nu mai e actuală. Mi-ar face însă plăcere acum să vă comunic cifrele noastre cele mai confidențiale. Acum, că sîntem prieteni. Da, da. Încep să am o adevărată prietenie pentru dumneavoastră... Veți dispune astfel de elemente de apreciere pe care nici chiar colegii mei din Cartel nu-și dau întotdeauna osteneala să le cunoască. Vă veți face o părere. Nu-i rău ca un om ca dumneavoastră, care poate va fi pus într-o zi în situația de a-și asuma mari răspunderi în ordinea economică, să vadă de aproape, și, ca să zic așa, pe dinăuntru, anumite lucruri. De pildă, uite. Data trecută v-am lăsat să vorbiți despre cele „cîteva milioane" în plus care ar putea intra în buzunarul fiscului. Cred chiar că, luîndu-mă după dumneavoastră, am folosit și eu această formulă... În unele ziare care mi-au căzut în mînă, aceste cîteva milioane au devenit cîteva zeci sau cîteva duzini de milioane... pe an!

(Formula aceasta „cîteva duzini de milioane pe an" Gurau își amintea c-o folosise și el, în legătură cu afacerea, față de Germaine, și chiar față de cîțiva prieteni politici.)

— Ei bine, știți, scumpe domn, care-i valoarea comercială totală a producției noastre, înțelegînd prin asta valoarea la ultima etapă a vînzării, la băcanul din colț, sau la garagist, încărcată, așadar, cu toată cascada de cheltuieli și de beneficii

pe care v-o închipuiți ?... Aproximativ trei sute de milioane

— Tocmai, mi se pare că...

— Stați niței. Și beneficiul nostru al tuturor, din toată afacerea ? Spuneți o cifră... Șovăiți... Zece milioane.

— Pentru toți ?

Gurau avu timpul să gîndească : „Dar atunci, fîntîna aceea de milioane pe care mi-o reprezentam ! Puterea aceea nemărginită al cărei sprijin mi-l oferea... În condițiile astea, mai merită oare ?..." Ideea era penibilă. O alungă.

Sammécaud insista :

— Pentru noi toți și pe an. Vă rog să nu mă credeți pe cuvînt... Vă voi comunica cifrele așa cum rezultă din anumite aranjamente secrete care au avut loc între noi ; așadar, nebănuite de nimeni... Dar să admitem deocamdată că am spus adevărul. Ce concluzii trageți ?...

— Ei bine... că...

— Că e greu să se ascundă aici o fraudă de cîteva duzini de milioane. Caillaux personal v-a vorbit despre acea suprataxă ?

— ...Da.

— V-a spus la ce randament se aștepta de la ea ?

— Vorbea de aproximativ un milion.

— Exact. Și v-am declarat acum cîteva clipe — ceea ce nu e un bluf — că această taxă ne va sili

probabil să închidem uzinele. Și ne întoarcem la demonstrația mea de adineaori. Dacă există vreo fraudă, ea nu depășește acest biet milion. Dar să nu mai vorbim despre asta. Ceea ce e interesant e de a arăta unui spirit filozofic ca al dumneavoastră că prosperitatea capitalistă e șubredă. Cît despre ideea dumneavoastră de a favoriza ceea ce denumiți rafinăriile „veritabile", da... asta e o altă poveste. O să vă documentez și în privința ei.

Întors acasă, Gurau își cercetă dosarul. Se întreba dacă tînărul funcționar care i-l întocmise merita atîta încredere cît fusese dispus să-i acorde.

Cifrele tînărului funcționar nu contraziceau afirmațiile lui Sammécaud. Nicăieri în dosar nu era vorba despre „zeci" sau despre „duzini" de milioane. De unde oare le scosese Gurau ?

Se simți umilit. Se socotea un om cu mintea limpede și atentă. Ajunsese oare, fără să-și dea seama, la cele mai rele năravuri ale sporovăielii parlamentare și gazetărești ? Recitind expunerea cu care începea dosarul, descoperi origina erorii sale. În aceste pagini introductive, tînărul funcționar nu preciza nici o cifră. Vorbea însă de frauda petroliștilor pe un ton care, fără să vrei, te făcea să te gîndești la cifre enorme. „E foarte firesc. Pentru el care cîștigă poate 280 de franci pe lună, un milion e o cifră enormă. Eu trebuia să citesc mai atent."

Peste cîtva timp, Sammécaud prezentă lui Gurau acte de contabilitate, statistici, rapoarte confidențiale, chiar și unele state privind funcționarea Casei de compensație a Cartelului. Într-o zi, îi spuse că i-ar face plăcere să-l invite la masă împreună cu un tînăr jurist de mare viitor, Pierre Lafeuille, candidat la agregația în drept, care cu trei ani în urmă își dăduse teza de doctorat, foarte apreciată, asupra Monopolului Tutunului, și care de atunci se consacrase unei mari lucrări asupra regimului Petrolului în Franța. „Omul care cunoaște cel mai bine problema. Un spirit de altminteri foarte independent, foarte îndrăzneț, și de care mi-e teamă că ar putea ajunge la concluzii deplorabile pentru noi petroliștii."

Gurau lăsă să se înțeleagă că nu avea chef să se afișeze cu Sammécaud nici chiar față de un singur martor. „Vă dau cuvîntul meu de onoare că n-o să vă compromit. Veți vedea în ce termeni o să vă prezint."

Îl prezentă, într-adevăr, foarte jovial, drept principalul inamic al petroliștilor.

— Un inamic ; dar un inamic loial, care nu fuge de adversar și care a avut eleganța să ne ceară chiar nouă anumite date informative.

Apoi, întorcîndu-se către Gurau, îi spuse despre Pierre Lafeuille :

— Un alt inamic. Mai puțin puternic decît dumneavoastră, pentru moment, dar aproape tot atît

de primejdios. Visînd numai Monopoluri de Stat, sub cuvînt că el este teoreticianul lor cel mai strălucit. Mai mult sau mai puțin discipolul lui Charles Gide, și atins de socialism.

Adăugă rîzînd :

— Între dumneavoastră doi, mă tem că voi trece prin clipe grele. Pe mine însă mă amuză să știu dinainte cu ce sos o să fiu mîncat.

Pierre Lafeuille, care avea trăsături frumoase, o voce plăcută, o urmă de pedantism juvenil, socoti că ar fi ridicol să aibă aerul că ține un curs. Lăsă mai întîi conversația să se desfășoare la întîmplare. Pe parcurs, cita unele informații care se nimereau să confirme pe cele date de Sammécaud. Apoi reaminti în ce mod luase ființă un monopol, de fapt în folosul Cartelului.

— Se crede de obicei că mașinația acestor domni avea o intenție de acaparare. Să fim drepți. Originea e cu totul alta. Gruparea lor s-a născut dintr-un fel de reacție națională. Au vrut să apere piața franceză împotriva industriei americane, care era pe punctul să cotropească totul, ca apoi să ne impună prețurile ei. Acordul cu „Standard Oil", care a intervenit pe urmă, a fost o capitulare a americanilor. Asta nu trebuie uitat.

Examină substituirea în Franța a unui monopol de Stat acestui monopol particular. Părea că-l aprobă în principiu fără rezerve. În amănunte însă,

arăta, de altminteri fără să insiste, că dificultățile păreau a fi nenumărate.

Gurau își puse întrebarea, în cursul convorbirii cît și după, în ce scop îi întrunise Sammécaud pe toți trei la masă. O explicație foarte simplă sărea în ochi. Dar, într-un anumit fel, era puțin verosimilă.

În toată perioada aceasta, Sammécaud manifestă față de Gurau aceeași bună dispoziție și aceleași sentimente afectuoase. Avea aerul că nu se mai gîndește la ofertele surprinzătoare pe care le făcuse la 14 octombrie. La începutul lui noiembrie, reveni spontan asupra lor.

— Știți că tot mă gîndesc la complotul nostru. Dacă nu v-am mai vorbit despre el, e pentru că voiam, într-o anumită privință, să am mînă liberă. Faptul în sine nu ne privește, v-o repet, decît pe noi doi. E secretul nostru. Am spus că veți fi propriul dumneavoastră stăpîn. Că vă voi face o situație inatacabilă. Treburile par să meargă bine. Nădăjduiesc să pot veni data viitoare cu ceva definitiv.

*

Data viitoare, era — după ce Sammécaud luase masa la soții de Champcenais — întîlnirea din strada Boissy-d'Anglas, în barul pustiu. Gurau se dusese acolo fără tragere de inimă. Era din nou cuprins de suspiciune. Își reproșa de a se fi lăsat

îmbrobodit timp de-o lună de Sammécaud și de a se fi compromis poate în chip ireparabil. Dar ceea ce rămînea misterios în comportarea petrolistului era și asta o atracție. Ar fi fost păcat să rupă legăturile înainte de a se fi lămurit. „Au obținut de la mine tot ce-au vrut. Ce mai vor oare ? Mă consideră, așadar, foarte puternic, sau pe punctul de a deveni puternic ?“ Lui Gurau nu-i venea să creadă că insistența lui Sammécaud ar proveni doar dintr-un sentiment de recunoștință, sau din dorința de a scăpa în mod onorabil de o foarte vagă făgăduială. Prefera cealaltă ipoteză care era și cea mai măgulitoare.

Gurau, care nu voia să rîște, nici chiar la ora aceea și în barul acela retras, să fie văzut în tovărășia petrolistului, alesese, în fundul unei boxe, un loc deosebit de discret, pe care o lampă cu geamul mat, așezat deasupra, îl lăsa în penumbră, orbind însă pe cei care intrau. Sammécaud nu-l recunoscu imediat.

— Aveți un profil extraordinar sub lumina asta... Așadar, iată. E rîndul dumneavoastră acum să vorbiți. Treilhard vă deranjează ?

— Mă deranjează... adică din ce punct de vedere ?

— Vreți în mod oficial direcția ziarului ? Ați vrea pe altcineva în locul lui ? Sau preferați să folosiți experiența lui Treilhard, care, bineînțeles, de acum înainte va fi cu totul sub autoritatea dumneavoastră ?

— Credeți că va consimți ?

— Sînt sigur.

— Da'... e și el la curent ?

— Nicidecum. Știe că nu-i rămîne decît să calce drept sau să-și ia tălpășița. Asta-i tot... După părerea mea, chestiunea se leagă de alta.

— Spuneți.

— Trebuie reînnoit oare aspectul ziarului, o schimbare radicală, începînd cu titlul ?

— Care-i idiot.

— Găsiți și dumneavoastră ?

— *Sancțiunea !* Acum ne-am deprins. Dar dacă stai să te gîndești o clipă !...

— Cine a avut ideea acestui titlu năstrușnic ?

— Liévin, fondatorul, care nu știa franțuzește. „Sancțiunea", i s-a părut viril, amenințător și incoruptibil. Ceva de genul țepos al *Intransigentului* [1], al bietului nostru Rochefort. Trebuie totuși să recunoaștem că se strigă bine pe stradă. Sau mai curînd că ar putea să se strige bine... căci, de fapt...

— Dacă modificăm titlul, putem foarte bine să ne descotorosim de Treilhard, nu-i așa ? Dacă nu, e poate mai cuminte să-l păstrăm. Cu alte cuvinte, e oare cazul să accentuăm, pentru cei din afară, schimbarea de conducere, sau nu ; să punem faptul în evidență, sau să-l escamotăm ? Am impresia că

[1] *L'Intransigeant*, ziar radical francez.

va trebui să alegem categoric între aceste două metode. E drept că eu vorbesc ca un profan.

— Ba deloc. Ceea ce spuneți e foarte judicios.

— Știți desigur că tirajul *Sancțiunii* e cît se poate de redus. Treizeci și cinci pînă la patruzeci de mii în zilele bune. Într-o anumită miercuri am notat un tiraj de nouăsprezece mii.

— Știu.

— După părerea dumneavoastră, dacă intenționăm să facem un efort în vederea sporirii tirajului, și eu sînt dispus să-l fac, e mai bine să păstrăm fațada actuală, sau să-i dăm o spoială nouă ? Care sînt, în cazul acesta, preferințele, maniile publicului ?

Gurau asculta surprins vorbele acestea care păreau să vină de la un alt Sammécaud, mult mai precis și mai de acțiune decît acela pe care credea că-l cunoaște. Un Sammécaud a cărui privire nu mai era aceea a unui visător.

Răspunse după un timp de gîndire ; și dîndu-și osteneală să răspundă cum trebuie ca să nu dezamăgească pe celălalt Sammécaud, care apăruse acum în locul primului :

— Publicul, în domeniul acesta, se comportă destul de ciudat. Părerea mea e că un ziar cu totul nou n-are șanse să se impună decît dacă beneficiază de o lansare formidabilă. Și încă. Reușitele sînt foarte rare. E unul din cazurile în care publicul se arată cel mai conservator. E relativ mai

ușor să lansezi un nou mare magazin. Și infinit mai ușor să lansezi un nou medicament. Medicamentele îmbătrînesc prost. Trebuie, pare-se, din cinci în cinci ani să găsești un nou nume straniu carbonatului de calciu sau cărbunelui pisat. Pentru ziare e aproape invers. La adăpostul unui titlu imuabil, ele pot să-și schimbe tendințele, inspirația, opiniile. Publicul nu pare să se sinchisească prea mult. Mîna de oameni care s-a obișnuit să cumpere *Sancțiunea*, în dimineața cînd n-o să mai zărească titlul acesta absurd, o să creadă că totul s-a terminat. Și, dimpotrivă, dacă încercăm un mic efort, nu cred că ar fi greu de convins cîteva zeci de mii de parizieni, pentru care *Sancțiunea* e o veche cunoștință îndepărtată, că au făcut rău că n-au cumpărat-o pînă acum, și pînă la urmă o cumpără.

— Ei bine ! să-i păstrăm titlul. Și să-l păstrăm deocamdată și pe Treilhard.

Gurau, de la început, se reținea să pună o întrebare. Se chinuia să-i găsească o formă acceptabilă, nu atît din timiditate, cît să nu dea loc la vreun echivoc în privința intenției sale :

— Cred că văd destul de bine, spuse el, care ar putea fi rolul meu în viitoarea organizație a ziarului. Rolul meu real. Căci, într-adevăr, nu țin la grade. Dar sînt două puncte în privința cărora nu sînt încă lămurit : mecanismul prin care s-ar

exercita puterea mea ; și garanțiile de durată pe care le-ar avea.

— Într-un cuvînt, garanțiile dumneavoastră. Preocuparea dumneavoastră e cît se poate de firească. Pentru prezent, e foarte simplu. Dumneavoastră dați ordine ; și ceilalți ascultă. Treilhard devine factotumul dumneavoastră. Eu sînt aici ca să-l pun la punct dacă face nazuri. Dar e viitorul. Eu pot să dispar. Dumneavoastră nu trebuie să fiți la discreția unei deplasări a capitalurilor, a unei schimbări în compunerea consiliului, sau a unui capriciu. M-am gîndit la asta. Nu-i chiar atît de ușor. Dacă ați fi acceptat titlul de director, vi se făcea un contract. Știu prea bine că un contract de director se poate oricînd revoca. Totul se reduce la o chestiune de indemnizație. Dar evident, ceea ce vă preocupă nu e o garanție de ordin pecuniar. Într-o afacere constituită sub formă de societate anonimă, cum e cazul aici, știți că nu există decît un singur mijloc sigur de a rămîne stăpîn : și anume, de-a poseda majoritatea acțiunilor. Sau un pachet de acțiuni destul de mare ca să poți fi arbitru între două grupuri. Ei bine ! eu v-o spun pe șleau. Pachetul acela de acțiuni sînt gata să vi-l atribui. Dar văd prea bine că nu vă place. Vă încruntați. Vă respect scrupulele... Cum să facem atunci ?

Tăcură. Sammécaud reluă :

— Tot ce pot să vă spun e că mă raliez dinainte la soluția pe care mi-o veți indica.

Suspiciunea lui Gurau era mereu trează. Dar de ce se putea agăța ? Dacă era o capcană, unde era oare ?

— Mai gîndiți-vă la asta o zi sau două. Dumneavoastră care sînteți avocat, sau care ați fost..

— Atît de puțin...

— Apelați la amintirile dumneavoastră juridice. Există poate vreun mijloc indirect care-mi scapă. Eu, ca să mă orientez, am doar cîteva situații mai mult sau mai puțin analoge, care mi-au permis să constat care precauțiuni sînt eficace, și care nu... Eu tot nu văd altceva decît pachetul de acțiuni. Ceea ce vă deranjează e ideea de a fi proprietarul lor ; de a primi de la noi, de la mine, niște hîrtii care reprezintă bani ?... Dar, ia spuneți... dacă n-ați fi decît depozitarul lor ? Blochez pachetul de acțiuni în mîinile dumneavoastră. Ele devin, de fapt, inalienabile. Rămîne bine stabilit, ca să fiți cu conștiința împăcată, că dacă vor exista vreodată dividende, ele îmi revin toate mie. Dumneavoastră însă dispuneți de voturi. Direct, sau printr-un om al dumneavoastră care, la adunarea generală ca și în consiliu, are, în numele dumneavoastră pîinea și cuțitul. La nevoie, am putea schimba între noi două scrisori, prin care am declara, dumneavoastră și cu mine... ei bine, da, strictul adevăr. Că dumneavoastră nu vreți nici o centimă, sub nici o formă, că ceea ce vă interesează e controlul moral

al afacerii ; că, prin urmare, toate drepturile care se leagă de acțiunile acestea vă aparțin pînă la moarte, dar că, în schimb, dumneavoastră nu puteți nici să vindeți titlurile, nici să dispuneți de ele în vreun fel oarecare. La moartea dumneavoastră, ele reintră în proprietatea mea sau a moștenitorilor mei. Schimbul acesta de scrisori vă pune la adăpost pînă și împotriva interpretărilor răuvoitoare care s-ar putea ivi mai tîrziu... Poți să știi !... Dar poate găsiți că toate astea nu au o suficientă bază juridică ?

— O ! ba da. Trebuie să existe un mijloc de a le da o formă juridică.

— Atunci, ce obiecțiuni mai vedeți ?... O întrebare, după părerea mea, domină pe celelalte. Există între noi suficientă simpatie ca să justifice dorința de a face lucrul acesta împreună ? Restul nu-i decît amănunte de execuție. Întrucît mă privește, nu cred că am nevoie să vă copleșesc cu declarații solemne. Toată purtarea mea actuală ar fi aceea a unui imbecil dacă n-ar fi determinată de simpatie.

Sammécaud a spus toate astea pe tonul care trebuia. Poate, mai ales, pe cel care-l simțise. Și e probabil că adevărul unui sentiment, chiar dacă nu-i decît parțial sau fugitiv, umple spațiul înconjurător cu probe aproape materiale, pe care sufletul altuia le culege și în fața cărora argumentele spiritului critic apar deodată ca niște construcții ipotetice.

Gurau răspunse :

— Iar eu, dacă n-aș crede în simpatia aceasta, toată purtarea mea ar fi aceea a unui trist personaj.

*

Întorcîndu-se acasă, Gurau găsi ceva corespondență, pe care i-o băgase portăreasa pe sub ușă : niște imprimate, cîteva prospecte și o scrisoare. Plicul de hîrtie galbenă, scriitura grosolană de pe adresă, timbrul poștei, Gurau recunoscu totul dintr-o privire. Deschise scrisoarea, îi parcurse conținutul, apoi o aruncă într-un sertar, ridicînd din umeri.

Insomnia, surescitarea pricinuită de întîlnirea cu Sammécaud, proiectele de viitor îi creau o stare de tensiune foarte plăcută, care nu putea fi la discreția unui plic galben. Hotărî să adoarmă, cu gîndul la principalele schimbări pe care le va aduce *Sancțiunii* cînd va fi el stăpînul ziarului.

XVII

RAFALA AUROREI

Sfîrșitul nopții e o oră tragică pentru mulți. E totuși ora cînd evenimentele sînt cît se poate de rare. Dar tragicul despre care e vorba nu-i exterior. Drama se petrece în lăuntru. Uneori în mințile adormite.

Numeroase influențe, dintre care unele ne scapă, se înmănunchează atunci ca să readucă sufletul omenesc la punctul său de maximă depresiune. Și ideile chinuitoare, paraziții obscuri care se hrănesc din această substanță împărătească, profită de împrejurare ca să-l împresoare. Pofta lor e mereu trează, colcăiala lor e mereu prezentă. Dușmanul mișună de îndată ce sufletul amorțește.

Printre adulți, mai ales printre acei ce locuiesc în marile orașe, puțini sînt cei care au norocul să adoarmă „de cum au pus capul pe pernă". Dar insomnia care prelungește veghea, deși poate deveni dureroasă sau exasperantă, nu e, mai nici-

odată, însoțită de sentimentul acela de gol chinuitor, de coborîre dincolo de sine, de care probabil omul se teme cel mai mult. Dimpotrivă, se întîmplă, după cum am văzut, să fie plină de imagini sau de schițări de acțiuni pasionante și luminată din mai multe părți de perspective de viitor, așa cum o încrucișare de străzi e luminată de barurile de pe colțuri și de alinierea felinarelor străzilor care se depărtează. Oboseala zilei, după ce și-a căutat leacul în excitante, devine, la rîndul ei și la urmă de tot, un alcool mai eficace decît celelalte în ce privește efectul asupra spiritului, pentru că are înrudire chimică cu el.

În mod obișnuit, mai curînd sau mai tîrziu somnul tot vine. Chiar dacă nu aduce liniștirea, așterne un oarecare strat de uitare. Durerile, temerile își pierd din intensitate. Spiritul atent și responsabil, care s-a zbătut în timpul zilei, cedează locul unui soi de strămoș animal buimăcit ; te transformi într-un spirit călător care nu mai are trecut sau nu și-l mai recunoaște, care se amețește cu o învălmășeală de aventuri, și gustă chiar în cele mai negre visuri binefacerile unui prezent perpetuu.

În timp ce mintea visează, trupul digeră. Toxinele părăsesc mușchii. Organele se odihnesc, de bine de rău, fără a-și înceta activitatea, asemeni unei trupe ai cărei oameni dorm mergînd.

O destindere se produce astfel de la o oră la alta. Dar vine o clipă cînd — fără să se fi eliberat de

toată vlăguirea și amărăciunea din starea de veghe — ființa a pierdut dorința de a se apăra și, încă sub stăpînirea substanțelor ostile, nu mai resimte enervarea intensă care ar împiedica-o să se descurajeze. Această cedare coincide chiar cu o fază delicată a digestiei : aceea cînd hrana, după ce a isprăvit să repartizeze de-a lungul mucoaselor elementele plăcute pe care le conținea și să difuzeze în tot trupul o dulce beție generală, cere de la organe un efort pur industrial, prezentînd dificultăți ce se cer rezolvate, și dintre care cele mai grave și cele mai sumbre au fost lăsate pentru la urmă.

Între timp, temperatura trupului scade, se apropie de valorile ei minimale ; afară, de asemenea, temperatura atinge punctul cel mai de jos din ciclul de douăzeci și patru de ore. Suflul rece care însoțește aurora înaintează asupra lumii cu o aripă care merge mai repede, ca în unele armate.

Alte fluxuri, abia întrezărite se adaugă, fără îndoială, acestuia. O rafală magnetică poate să mâture în momentul acela planeta și să răpească bietelor minți omenești fondul de bucurie vitală pe care feștila visului n-a băut-o.

Atunci cam peste tot, pe linia aurorei, oamenii se trezesc. Chiar și în camerele în care e întuneric. Chiar și atunci cînd aurora e o licărire tîrîtoare de noiembrie, mereu oprită de orizontul orașelor, în spatele unei bariere de ceață și de fum.

Deșteptare grabnică. Visurile încetează brusc. Sau se desprind și se clatină, ca și cleiul unor afișe pe care vîntul le dezlipește de pe un zid. Ceasurile precedente ale nopții se risipesc dintr-o dată. S-ar zice că omul, ațipind o clipă la munca lui, n-a făcut altceva decît să se șteargă cu mîna la ochi. Gîndurile din ajun se reinstalează brusc. Ai putea crede că nu s-au urnit de acolo. Ba da, s-au mișcat ; sau mai curînd s-au schimbat. Mai mult decît le recunoști, le identifici prin semnalmentele lor. Aveau ele ieri-seară rînjetul acesta discret, privirea aceasta precisă și glacială ? Acelea care ți-ar mai fi zîmbit poate au plecat. Numai cele mai severe, pe care nimic nu le-ar putea înveseli, au petrecut noaptea așteptîndu-te.

Dar sosesc altele din toate părțile, de la capătul vieții. O tristețe copilărească apare, ca și cum n-ar data decît de ieri. O umilință încercată la șaptesprezece ani. Ceva urît, făptuit în taină acum zece ani. O idee obsedantă care ți-a stricat o vară întreagă, odinioară. (Vara de odinioară se profilează în depărtare. Decorul ei se decolorează și tremură la o distanță tulbure. Dar ideea te fixează, la doi pași. Parcă ți-ar spune : „Noi nu ne-am despărțit niciodată.")

Omul n-a deschis ochii. Respirația lui însă nu mai face același zgomot. Mușchii feței nu mai au aceleași contracțiuni ca în timpul somnului. Cît de liniștitoare sînt tresăririle de pe chipul unui

om care doarme! Simți că de-abia mai aparțin gîndirii frămîntate. Provin din aceleași regiuni profunde ca și bătăile inimii, regiuni de două ori adormite, la adăpostul unui univers prea mobil. Dacă par să se refere la ceva, se referă la evenimentele legendare ale împărăției lăuntrice. Celelalte însă, acelea ale unui chip care a încetat de a dormi, se vede lămurit că își au obîrșia aproape de tot, în zona de suprafață; că aparțin acestei lumi și că îi corespund. S-ar putea aproape desemna punctul unde o îngrijorare se așează pe fața unui om, ca o muscă.

Omul n-a deschis ochii. Dar un univers de o implacabilă realitate îl împresoară. Și omului îi e teamă. Zadarnic se cercetează: nicăeri nu-și găsește curaj, nicăeri vreun imbold. Își măsoară cu sînge rece puterile care sînt foarte mici. Da, este de un sînge rece îngrozitor. Teama lui este pătrunsă de sînge rece. Așadar, inatacabilă. Niciodată nu s-a trecut mai puțin cu firea. Distinge cu un ochi ager fiecare greșeală pe care a lăsat-o în urma lui — nimic nu se șterge — fiecare primejdie care-l așteaptă. Își evaluează șansele cu o aproximație de unu la sută; și știe fără cel mai mic dubiu că cincizeci sau chiar șaizeci de șanse la sută nu reprezintă decît o securitate mizerabilă. Ceea ce nu avea decît o șansă ca să se întîmple nu va fi totuși mai puțin real. Se gîndește la

boli, dintre care una — nu știe care — nu va putea fi evitată. La diferitele feluri de-a muri, dintre care și cel mai blînd face absurdă orice rîvnă de viață. Singurul refugiu, pentru încă o oră, este patul acesta din care va trebui să te smulgi. La ce bun să te aperi ? Adversarul, copleșitor ca număr, va avea ultimul cuvînt. Pat clement ca nisipul sub mădularele gladiatorului care nu se va mai ridica. Nici el, omul cu ochii închiși, nu dorește să se mai ridice. N-ar vrea decît să ceară îndurare universului, înverșunat împotriva lui.

Sînt alții, pe care rafala cea rece nu izbutește să-i scoale din somn. Dar ea îi străbate mai mult sau mai puțin. Visurile lor se modifică. Coșmaruri defilează în mare grabă, se îmbulzesc pe pieptul lor. Omul caută febril să se deștepte, cum cauți un clopoțel sau o armă pe măsuța de noapte. Unii s-au deșteptat înaintea zorilor. Cei care au făcut-o de bună voie, pentru o plăcere sau ca un act de vitejie, primesc de la valul misterios al aurorei o îndemnare patetică. Unda dezmeticitoare care se revarsă asupra lumii, o resimt, cînd trece pe lîngă ei, ca o baie de purificare. Dar cei mai mulți se împleticesc printr-o cameră de ale cărei mobile reci se ating cu dușmănie ; sau parcurg o stradă periferică, asemeni visurilor pricinuite de cearceafurile umede.

Iar în fața gheretelor cenușii, între un zid înalt și un șanț, stau sentinele care se clatină

pe picioare și luptă din răsputeri împotriva somnului acestuia pe care nu-l mai vor alții.

*

Gurau se trezește brusc, ca și cum ar fi primit o lovitură. Fără vreo tranziție, devine cu desăvîrșire lucid. Ține ochii închiși. N-are nici un rost se verifice ora. O știe în mod organic, cu o mică aproximație.

Simte o ușoară apăsare în jurul capului, o presiune în fundul ochilor, o nervozitate generală a jumătății superioare a trupului, ca și cum s-ar fi culcat în zori și n-ar fi făcut decît să moțăie puțin. Totuși, e sigur că a dormit mai multe ceasuri, destul de adînc. Își pipăie pîntecul care e sensibil și umflat.

Prima lui impresie generală e proastă. Gustînd din nou din viață, o găsește amară. Fără îndoială. Nici un argument n-ar putea schimba ceva.

În unele cazuri însă, tristețea redeșteptării la viață are ceva confuz. Se întinde, se înfășoară, zbîrnîie în chip vag. Sufletul pe care-l învăluie e asemeni călătorului din tren care în zgomotul roților sfîrșește prin a auzi un cîntec melancolic.

În dimineața aceasta, dimpotrivă, prima impresie generală se traduce de îndată în gînduri distincte. Atît de închegate, atît de amănunțite, atît de șlefuite, încît e cu neputință ca mintea să nu le fi produs decît abia atunci. Într-un fel sau în-

tr-altul, trebuie că ea să fi stăruit ore de-a rîndul asupra lor.

„Zis și făcut. De fapt am spus da. Sammécaud consideră afacerea ca încheiată. Moralmente, nu mă mai pot degaja. Pînă ieri-seară eram cu ei în stare de armistițiu. Mă mărginisem să suspend ostilitățile. Acum, e chiar mai mult decît pace ; e o alianță. Aliatul lor. Mai rău decît atît. Stipendiatul lor. M-am vîndut lor. Un vîndut. Gurau renegatul și vîndutul. Sau atunci ce înseamnă a fi un «vîndut» ?"

Evident, ceva îi șoptește că-i prea aspru cuvîntul. Ca o insultă azvîrlită din afară. Dar și ceilalți vînduți, chiar și cei mai ticăloși, găsesc că-i prea aspru cuvîntul. Nu și-l aplică lor. Sînt oare mulți care nu izbutesc să găsească în purtarea lor, privită de aproape, atenuări, nuanțe de onestitate, motive delicate ?

„De ce am acceptat ? Numai asta contează ; e singura întrebare. Pentru bani ? Nu, nu. Hotărît nu. Așadar, nu sînt un vîndut.

Pentru ceea ce mi-a spus în prima seară : «Cred că trebuie pregătită revoluția». În momentul acela totul s-a hotărît. Am simțit ceva măreț. Deodată am zărit un orizont. Aș vrea să-l revăd. Nu mai pot. Nu mai zăresc decît idei cenușii. Iar nu orizontul acela care confirmă totul. Înflăcărător. Real.

Să ne întoarcem la iezuiți. Maxima lor, banalizată cu timpul, dar atît de tare, că «scopul scuză

mijloacele». Da, dar trebuie ca scopul să fie mare. Scopul : să domine lumea. A.M.D.G. [1]. În condițiile astea, poți, de bună seamă, să-ți permiți să fii duhovnicul indulgent al favoritei regelui, sau chiar, cine știe, să te culci cu ea. Dar atunci, scopul meu nu-i un scop mare ? Să reconstruiești Societatea — chiar dacă evit să folosesc cuvîntul acela răsunător de Revoluție — nu-i oare un lucru mare ?

Haide, haide ! Cu tine însuți lasă vorbăria. Lasă avînturile oratorice menite a-i face să aplaude pe cei din fundul sălii. Cei din fundul sălii refuză să aplaude. Dacă îți închipui că o să «refaci Societatea» cu ajutorul unui ziar tras în treizeci de mii de exemplare ; și dacă îți închipui că ai crezut-o o singură clipă ! Mai bine spune pur și simplu că ai găsit într-asta o bună ocazie pentru tine. Înfumurare. Nițel mai multă influență pe culoarele Camerei. Miniștri care te perie pentru ca «ziarul de doctrină» să nu-i frece prea rău. Oamenii pe care-i primești în cabinetul tău de director... (Ba nu, uitasem. Nu voi fi director. La urma urmei, poate aș fi făcut mai bine să preiau eu direcția...). În orice caz, o influență mai directă asupra publicului. Doamne ! nimicnicii toate astea.

În toată viața mea sînt astfel de nimicnicii, de fleacuri amărîte. Nimic din ceea ce — amploare,

[1] *Ad majorem Dei gloriam*. Pentru cea mai mare glorie a lui Dumnezeu. Deviza Ordinului iezuiților (lat.).

pofte nesăţioase, îndrăzneală exagerată — justifică pe marile animale de pradă, le autorizează să încalce legea comună. Nitică intrigă, niţele urzeli. Lăsat niţel mai moale socialismul. Ba chiar aşa. Niţel renegat. În viaţa mea particulară, la fel. Nici vicii mari. Nici mari scandaluri. Mici întîmplări urîte. Plictiseli meschine."

Deodată se gîndeşte la scrisoarea pe care a găsit-o aseară sub uşă ; la plicul galben ; la scrisul grosolan. Se gîndeşte intens. Iată chiar că tot restul trece pe planul al doilea. Restul s-ar putea aranja. Restul e complex, mobil, poate fi privit sub mai multe unghiuri, e sortit să se modifice prin acţiunea ingenioasă a timpului. Restul e mai cu seamă, pe jumătate, chestie de opinie, de conştiinţă. Şi — e supărător de spus, dar e adevărat — conştiinţa oricum nu e „cineva din afară" ; face parte din familie. Ea se distrează să te sîcîie cînd cei din afară te lasă în pace. Dar dacă ar fi să primeşti din afară o lovitură grea, s-ar feri desigur să te lovească pe la spate.

Dar povestea asta ! De o josnicie constantă. Şi asupra căreia nu ai nici o putere. Aproape că o uitase în ultima vreme (O ! numai aproape.) Dar revine ca fazele lunii. Urmează periodicitatea stupidă a evenimentelor din natură. „Una din orbitele destinului meu."

Revede o mutră ordinară, buhăită totodată şi răvăşită. „I-ai da uşor cincisprezece ani mai mult

decît mie. Și ea nu are decît doar cinci mai mult. La țară oamenii îmbătrînesc atît de repede". Nasul, care a și început să se umfle, se înroșește ; cu acea cută din marginea nării care seamănă cu o veche cicatrice îmbîcsită. Trupul diform, împuțit. „Da, da, împuțit. Cînd avea douăzeci și trei de ani, nici atunci nu se spăla prea mult ; dar eram mai puțin pretențios. Și apoi murdăria tinereții are o oarecare aromă.

Ce-ar fi trebuit să fac ? Aș vrea să văd pe altul în locul meu. Unul dintre acei care, pare-se, pot face față oricărei împrejurări. La început fidelitatea aceasta era mai curînd înduioșătoare. Ca un buchet de flori de cîmp pe masa de lucru. Sau ca o cocioabă pe care o ai la tine în sat și la care te gîndești cînd ești obosit.

Ea nu cerea nimic. N-am putut niciodată să mă supăr. Nu pot să fiu crud păstrîndu-mi sîngele rece. Sînt puțin laș. Dacă mi-ar turba ciinele, aș pune grădinarul să-l împuște."

Se gîndește la vremurile cînd obțineai de la un ministru un mandat de arestare, ca astăzi un post de cantonier pentru un alegător.

„Oare cunoaște cineva povestea asta ? Acolo ? aproape sigur. Cu toate că nenorocita asta de Brigitte nu e prea vorbăreață. Dar la Paris ? Nici o aluzie vreodată în fițuicile de scandal. Și totuși, ce chilipir pentru ele ! Aș apărea atît de ridicol ; și cu un strop de rea-credință, atît de mîrlan... Poliția ? Desigur, e la curent. Parcă văd pagina din

dosarul meu. În stil de comisar. Cu semnificațiile mîrșave pe care indivizii aceștia le bagă peste tot, fără să fie nevoie să le caute, așa cum unele cratiți imprimă același gust tuturor felurilor de mîncare. În ziua în care un ministru de interne mă va găsi puțin prea turbulent, o va scoate la iveală. Și cum să răspunzi la așa ceva ? Ridicolul unei rectificări. Ce noroc că petroliștii nu și-au băgat nasul în dosarul meu. A ! cu mijloacele pe care le au !"

Se întreabă în genere „ce poate să conțină" dosarul lui ; de ce arme dispun așadar, poliția, guvernul, adversarii, Societatea („inamicul, ei da ! inamicul") ca să-l înfrîngă sau să-l doboare.

Își revede toată viața dintr-o singură privire, asemeni unui proiector alimentat cu o lumină specială, care, în imensa panoramă a trecutului, ar da o bruscă strălucire doar anumitor fapte : nu celor mai vinovate, dar celor mai vulnerabile.

Zece-douăsprezece luciri au apărut. Dar proiectorul se întoarce înapoi ca să aleagă. Așa cum ar alege și ura. Ura nu face greșeala să se împrăștie.

„E întîmplarea aceea cu croitorul. Desigur, nu aveam decît douăzeci și doi de ani. Dar am imitat scrisul, semnătura tatălui meu. Un fals. Falsificator. Sonoritatea acestor cuvinte își păstrează valoarea pentru public. Un individ capabil de orice. Ceva mai tîrziu, contravenția mea din tren, între

Blois și Orléans. Amintire îngrozitor de precisă. Prins cu un bilet de întoarcere de mult perimat. Certă intenție de fraudă. Agravată prin legătura ce, vrînd-nevrînd, se face cu ceea ce precede. Ce argument în ziua cînd aș amenința interesele Societăților feroviare ! Începutul unei notițe : «Conflictele domnului Gurau cu Societățile feroviare par să dateze de multă vreme...» Ar găsi ei oare vreo urmă a acestei afaceri ? Cu siguranță. Posedă doar repertorii alfabetice... Mai e și casa de toleranță ; micuța Marcelle, de o vîrstă cam fragedă. (O ! Îi lipseau poate șase luni. Ceva asemănător cu o dispensă de bacalaureat.) Bătrîna codoașă era cu siguranță informatoare. Dar m-am dus acolo atît de rar. În sfîrșit, e povestea asta cu Brigitte, cea mai ușor de exploatat, chiar din punct de vedere sentimental. Sau atunci, mi-ar trebui calmul cinic al lui Pierre Loti. «Iată ce mi s-a întîmplat cînd eram tînăr. Idilă rustică. Nu-i oare înduioșător» ? Și femeile ar găsi că sînt fermecător. Dar Pierre Loti nu e deputat."

Nu e vorba de remușcări. După părerea lui, nimic din toate astea nu e grav în sine. Gurau se teme. Știe ce înseamnă un inamic și ce puncte slabe oferă el inamicului.

„Sînt predispus la frică. Dacă am cedat petroliștilor e de fapt mult mai puțin din ambiție decît de frică. Asta nu se potrivește cu un mare om de stat. Am o infirmitate paralizantă pentru un om de acțiune... E atît de sigur ? Se pare că și lui Na-

poleon îi era frică ; și lui Robespierre îi era frică... Incoruptibilul."

Meditarea lui pierde ceva din asprimea ei dezolantă. Ceva se preface la orizontul sufletului, care vestește sosirea unui ajutor.

„Cel mai bun răspuns. Cea mai bună apărare. Împotriva dușmanului din afară. Sau cînd te prind gîndurile negre. Argumentul care îi va face întotdeauna pe oamenii cumsecade să reflecteze și va închide gura lichelelor : sărăcia ! «Îl acuzați pe omul acesta ? De ce anume ? În tot cazul, nu de a fi traficat ? Nu are bani. Locuiește în două odăi. Ia tramvaiul ca să meargă la Cameră.»

Admirabila forță morală a sărăciei în viața publică. Bătrînul Combes [1], în micul său apartament de șef de birou la pensie, din strada Claude Bernard. Doamne, cît ar fi fost de încîntați să-l poată dezonora ! Toate peniţele gazetărașilor plătiți, bine lustruite, care așteptau. Da, dar bătrînul era sărac. Nimic de făcut. N-avea decît să vină să deschidă singur ușa apartamentului său : «Căutați cumva miliardul Congregațiilor ? Poftiți, domnilor. Nu cred să fie pe aici.» Și ce l-a jenat întotdeauna pe Clémenceau ? Nu-i dovedit că s-ar fi vîndut Angliei, și nici chiar lui Cornélius Hertz. Desigur că a accepta să fii comanditat de un ziar nu înseamnă să te vinzi ! Dar traiul lui de mare

[1] *Emile Combes* (1835—1921), om politic francez, președinte de consiliu între 1902—1905. Campionul politicii anticlericale.

senior ; sutele de mii de franci care i se vedeau alunecînd printre degete, într-o vreme cînd munca lui de ziarist, plătită cinstit, abia l-ar fi împiedicat să moară de foame !"

Gurau își jură că va rămîne sărac. Arde de nerăbdare să și-o dovedească. Nu numai ca să dezarmeze inamicul. Vrea să poată simți în viața lui un colțișor de eroism, ca o capelă particulară în care se slujește fără martori.

„Pentru mine, și așa cheltuiesc, într-adevăr, foarte puțin. Dar țin să-mi impun o reducere de principiu «cu titlu indicativ» cum se spune în discuțiile bugetare. La mine, singura urmă de lux, și aceea neînsemnată, e în privința îmbrăcăminții. Și a mîncării. Ei bine ! pot să port un an întreg un singur costum. Voi adopta o culoare neutră : gri-închis, de pildă. Două cravate pe an. Micile restaurante cu preț fix de pe bulevardul Saint-Michel m-ar duce la spital. Sînt însă cîrciumi, bufete modeste, în care se gătește cinstit. Rasol de vacă. Antricot cu cartofi. La mesele vecine ar sta birjari și zidari.

Rămîne Germaine. E destul de cultivată, nu zic ca să aprobe motivele mele, dar ca să le înțeleagă. O să-i explic că, moralmente, nu pot să-i mai dau nimic. Și dacă se supără ? dacă mă părăsește ? Atîta pagubă. De altminteri, nu darurile mele nenorocite o rețin lîngă mine. Și apoi, re-

pet, atîta pagubă! Merit ceva mai mult decît o dragoste la cheremul unei pensii lunare.

Banii care-mi vor prisosi? îi voi vărsa la casa ziarului. Sammécaud va fi uluit!"

Deschide ochii. Aspectul sărăcăcios al odăii are deja o virtute liniştitoare. Teama cea mare e împrăştiată nițel de lumină, e îndepărtată de prima rotire a privirii.

„Nu i-am spus da decît sub beneficiu de inventar. N-o să mă las dus de nas. Nu mă au cu nimic la mînă. Vreau ca purtarea mea să se poată justifica în faţa oricui.

Jaurès. Trebuie, într-adevăr, să stau de vorbă cu Jaurès mai pe îndelete. Încă nu ştiu despre ce. Puţin despre toate. O să-i cer chiar azi o întîlnire."

XVIII

UN MARE CRITIC

În fiecare dimineață, George Allory primea între orele unsprezece și douăsprezece. Vedea într-asta un mijloc de a-și păstra influența ; de a determina pe mulți scriitori, începători sau învechiți în meserie, să-i aducă un omagiu. Și e foarte adevărat că, la finele anului, acești cîteva sute de vizitatori răspîndiți apoi prin Paris se vădeau a fi contribuit fără voia lor la umflarea personajului. Dar era mai cu seamă într-asta un exercițiu de igienă intelectuală. Ora aceasta de vizite îl înviora.

Fizicește, era prost înzestrat. Era un om slab, cu carnea moale, un anemic cu tenul proaspăt. În prima copilărie, apoi în jurul vîrstei de douăzeci de ani, făcuse o ușoară tuberculoză, de la care păstrase, fără îndoială, o leziune discretă. Dar nu prea arătase, și acum nu mai arăta chiar deloc, vitalitatea aceea tulburătoare pe care o atribuim

multor tuberculoşi. Toxinele pesemne nu-l îmbătau, sau secătuiseră repede. Pe scurt, după ce trecuse alarma, se întorsese la regimul lui organic obişnuit, care se caracteriza printr-o slăbiciune relaxată, iar nu printr-o ardoare bolnăvicioasă.

Era leneş din vocaţie. Viaţa visată de el ar fi fost aceea a baronului de Génillé, dar mai bogat : nici o grijă ; nici un efort fizic ; nici un alt efort intelectual decît acela al conversaţiei. Dimineţi trîndave. O toaletă îngrijită şi fără grabă. Obligaţii mondene pentru după-amiază şi seară. Verile prelungite tîrziu la ţară. Din cînd în cînd o vînătoare, deoarece e un lucru elegant, cu tot zaiafetul pe care-l implică : servitor care-ţi aduce puşca, servitor care-ţi poartă tolba, hăitaşi, şi ferindu-te ca de ciumă de plecările în zori sau de mersul pe ploaie. N-ar fi călătorit. Îi plăcea să stea acasă, îi era groază de hoteluri şi nu dorea deloc să ştie cum trăiesc celelalte popoare şi nici dacă tablourile celebre sînt într-adevăr atîrnate acolo unde se spune. În fond, mult mai puţin artist decît un burghez ca Sammécaud.

Admiraţia lui pentru oamenii din lumea bună nu izvora, aşadar, dintr-un snobism factice. Se grefase în mod spontan pe o vocaţie firească.

Dar sub raportul acesta, hazardul naşterii nu-l prea favorizase. Era fiul unui casier al serviciului de notariat din Valence, şi se numea pe adevăratul său nume Abraham David.

Cei care-l cunoscuseră în vremea cînd purta încă numele vechi de familie, sau care regăseau menționat numele acesta în unele anuare, se grăbeau să spună și altora că era evreu. În timpul afacerii Dreyfus, avusese numeroase necazuri. Protestă, afirmînd că era de origine creștină, dar protestele lui nu avură alt efect decît să-l facă să treacă drept un evreu căruia îi e rușine că e evreu ; lucru ce nu inspiră nimănui simpatie.

În realitate, Davizii erau o veche familie protestantă stabilită de un secol în partea de șes a ținutului Ardèche. Casierul David, bărbat jovial, calvinist cu vederi largi, frecventa cu asiduitate un joc de ghiulele[1] situat la Saint-Péray. Avea ca partener un perceptor de alcooluri, Malaparte, originar de prin împrejurimile Bastiei, și el mai mucalit decît sînt de obicei locuitorii insulei, și foarte mîndru că poartă un nume care părea contrarul sau deriderea celui de Bonaparte, pentru care, de altminteri, cum li se întîmplă adesea corsicanilor din est, nu avea mare respect. Amîndoi avură copii în 1858, la un interval de cîteva luni. Amîndoi avură un băiat. Malaparte se grăbi să-l numească pe al său Napoleon. David, care nu voia să rămînă mai prejos, nu găsi, după lungă chibzuială, nimic mai hazliu decît să-l boteze pe-al său Abraham. Antisemitismul aproape că nu exista pe vremea aceea, mai cu seamă la Valence. David nu luase în considerare pericolull acesta. Pe scurt,

[1] Un fel de popice.

protestantul jovial și corsicanul mucalit goliră nu știu cîte sticle de Saint-Péray ca să se felicite de a fi adus pe lume un Napoleon Malaparte și un Abraham David.

Cînd tînărul Abraham se îndreptă către literatură, una din marile lui griji fu de a-și alege un pseudonim. Ar fi dorit unul cu particulă. „Georges de Jallieu" nu-i displăcea. Semnă astfel cîteva poeme în proză într-o mică revistă studențească. Dar pornind de la Abraham David, se temea să nu fi mers cam prea departe. Apoi dintr-o discuție cu camarazii săi, înțelese că e foarte important pentru un scriitor să poarte un nume din care critica viitoare și istoria literară să poată face adjective. (În momentul acela tînărul Abraham vedea viitorul în roz.) Cîte sentimente, cîte personaje n-au fost declarate lamartiniene sau balzaciene, pentrucă adjectivul venea de la sine! Nimic de făcut cu Jallieu. Jallieu, mut ca un pește sterp, refuza să dea cel mai mic adjectiv. Într-o zi, răsfoind un album consacrat picturii italiene, tînărul citi în josul unei stampe, nu fără o emoție cu totul personală: *Sacrificiul lui Abraham*. Sub titlul acesta se răsfăța un nume, acela al pictorului: Allori (supranumit Bronzino). Abraham David avu impresia că aude un oracol. Se supuse misterioasei porunci, de altminteri fără pic de umor. Era cu totul lipsit de așa ceva, și cel puțin în privința aceasta regăsea seriozitatea calvinistă a strămoșilor săi dinaintea jucătorului de ghiu-

lele. Hotărî deci să se numească George Allory. George fără s la urmă ; ca să evite riscul unei legături neplăcute și ca să dea o impresie de distincție englezească. (Distincția englezească e un surogat prudent al particulei.) Un y la Allory, ca să întărească această impresie. Împreună : George Allory putea fi numele unui foarte mare senior din epoca reginei Elisabeta, sau, la rigoare, din vremea lui George al III-lea ; păstrînd totuși și un vechi iz franțuzesc, pentru cei care preferă asta. În total, patru silabe, care se pronunță și se rețin cel mai ușor. Dar marele avantaj al lui Allory era de a produce un torent de adjective : allorian, alloric, allorist... (grația sau melancolia „alloriană") pînă la saturație. E cazul să adăugăm că după treizeci de ani, în 1908, trebuința vreunuia din aceste adjective nu se făcuse încă simțită.

În acești treizeci de ani, Allory publicase trei romane mondene și își făcuse o situație de critic.

În privința tuturor chestiunilor în legătură cu „lumea", avea pretenții și era de o severitate necruțătoare. Era absolut convins că cel puțin printre cei care țin tocul în mînă, era singurul care cunoaște „lumea" și care poate vorbi despre ea fără să se facă ridicol. Expresii ca „lumea", „oamenii de lume", „femeile de lume" căpătau în ochii lui o valoare mistică. Dacă deschidea o carte în care era vorba despre „societatea bună", în care autorul avea îndrăzneala să descrie un salon, să

redea vorbele unei contese, sau — îngîmfare și mai naivă — să-i atribuie anumite sentimente, George Allory începea imediat să zîmbească : un zîmbet în care furia era atenuată de milă.

Toate astea se oglindeau în recenziile lui. Nimic nu întrecea disprețul cu care-i punea la locul lor pe bieții nenorociți rătăciți pe meleagurile acestea interzise. Avea aerul unui lacheu de casă mare care duce înapoi pînă la grilajul parcului pe tocilarul care a intrat din greșeală.

Sfîrșise prin a-i intimida pe cei mai mulți dintre colegii săi, chiar și pe acei care nu puteau fi socotiți proști. Aprecierile lui îngrijorau cu atît mai mult, cu cît nu le dădea vreo explicație. Se mulțumea, de pildă, să lase să se înțeleagă că romancierul Cutare, de altminteri plin de talent, „nu era foarte la largul său cînd se străduia să redea cercurile mondene, a căror experiență se vedea clar că-i lipsește", și că ar face mai bine să se ocupe de straturile mai modeste ale societății. Sau cita cîteva rînduri dintr-o descriere, un fragment de dialog, o remarcă psihologică, fără vreun comentariu, ca și cum ar fi fost de ajuns să arunci o privire ca să descoperi o mare dobitocie.

Intimida, de asemenea, și pe cititori (avea puțini pentru cărțile lui, dar destul de mulți, din oficiu, pentru articolele sale). Impunea respect — lucru de necrezut — chiar și unor cucoane foarte autentice, abonate la ziarul *Débats*, cărora li se

întîmpla să citească de trei-patru ori în șir citațiile incriminate, fără să descopere nimic supărător : și care conchideau de aici că educația lor prezenta o lacună ; că ignorau anumite rafinamente ale bunelor maniere, sau că mintea lor era atît de greoaie, încît găseau firești vorbe sau sentimente care ar fi trebuit să le șocheze. Cum, de obicei nu îndrăzneau să se destăinuiască prietenelor lor, enigma dăinuia, la fel ca și prestigiul criticului. Ba chiar pe această cale piezișă obținuse el, pentru cele trei romane ale lui, cîteva cititoare din înalta societate, sincer curioase de a ști nu cum se petrec lucrurile „în lume" — „lumea" aceea e doar lumea lor — ci cum ar fi trebuit să se petreacă.

Cele mai deștepte dintre ele găseau, de bună seamă, citindu-l, că „lumea" lui George Allory se situa în lună ; că moravurile descrise de el erau de o eleganță pe cît de vagă pe atît de neîntreruptă ; că femeile lui încercau sentimente și vorbeau o limbă cu care, slavă Domnului, nu te întîlnești în fiecare zi; pe scurt, că „lumea" lui George Allory era o lume în care nu prea doreau să trăiască. Dar își spuneau fără convingere că în literatură „probabil e mai bine așa".

De altminteri, în descrierile sale, Allory nu prea risca să fie prins în flagrant delict de inexactitate. Căci de fapt nu descria nimic. Cu toate că fusese invitat la mese în societatea înaltă — ceea ce însemnase principala lui cale de investiga-

ție — totul se petrecea ca și cum n-ar fi văzut nimic, n-ar fi auzit nimic. O dată ce a spus „sfeșnice de argint" și „tăvi de argint aurit", a spus totul. Cu șireangul de gît, n-ar fi putut explica în ce consta diferența între acest ilustru argint aurit și imitațiile poleite ale lui Christofle.

Personajele lui nu luau contact cu viața decît prin vîrful degetelor și al picioarelor. Psihologia lor era încîntătoare. Bineînțeles, nu aveau nici un fel de griji bănești. Starea lor de spirit cea mai obișnuită era o melancolie trufașă. Nici pasiunile lor, nici chiar viciile lor nu contraveneau regulilor bunei-cuviințe. O nenorocire care li se întîmpla cîteodată era de a face o mezalianță; nu însă prin căsătorie, ceea ce ar fi fost de prost gust. Era vorba doar de mezalianțe între amanți. O doamnă din lumea bună își uita rangul în brațele unui om de rînd de o mare distincție personală, care de obicei era un artist, sau un romancier monden. Asta dădea loc la sfîșieri, la gingășii, la scene voluptoase, în care voluptatea lăsa aceeași impresie de „trăit" ca și sfeșnicele de argint și tăvile de argint aurit. Dar, pentru Allory, și la certuri conjugale. Căci doamna Allory, care nu avea discernămîntul realului în literatură, era convinsă că soțul ei nu putea descrie asemenea grozăvii decît din proprie experiență.

Trebuie să recunoaștem, de altminteri, că în viață se conforma, în măsura posibilului, idealului său. Își impunea să locuiască — deasupra unei

curți lugubre, în partea de jos a străzii Miromesnil — un apartament întunecos, unde plătea o mie opt sute de franci pe an, deși ar fi putut locui mai plăcut, și cu același preț, în altă parte. Dar avea satisfacția să se știe la doi pași de Champs-Elysées și să poată da o adresă distinsă. Ideea de „Arondismentul al optulea" îi ținea loc de aer și de lumină.

Pînă și chipul lui exprima aceeași preocupare. Cîtva timp socotise că înfățișarea cea mai aristocratică se caracteriza printr-un păr tuns perie și o barbă tăiată în felul celei a ducelui de Orléans. Dar cînd ziarul *L'Action Française* [1] ajunse la violențe pe care majoritatea oamenilor de lume le dezaprobau, și care, oricum, erau asociate cu figura pretendentului, George Allory își scurtă puțin cîte puțin barba și pînă la urmă o rase de tot, lăsînd doar o mustață subțire. Cît despre păr, între timp problema se simplificase. Cea mai mare parte, tocmai cel de pe creștet, îi căzuse.

Programul zilelor lui era aproape neschimbat. Se scula pe la nouă și lua îndată o cafea neagră. Apoi trîndăvea prin odaie, combinînd toaleta cu lectura a două sau trei ziare. Pe la zece, era spălat, bărbierit, pieptănat ; își pusese deja cămașa, pantalonii și vesta cu care rămînea îmbrăcat peste zi ; păstra însă sandalele, iar în loc de guler și

[1] *Acțiunea franceză*, ziarul partidului regalist din Franța.

de cravată își înfășura în jurul gîtului un fular de mătase ; lua pe el o haină de casă, iarna de molton gros, vara de flanelă subțire. I se aducea atunci micul dejun, destul de bogat, după modelul celui englezesc, compus mai ales din ouă, șuncă și pîine cu unt. Într-o vreme, romancierul adăugase și făinoase, lactate, mai mult sau mai puțin amestecate cu cacao. Dar asta îi provoca flatulențe, care îl urmăreau pînă seara, și care, dată fiind situația lui de autor monden, erau cît se poate de neplăcute, saloanele din ziua de azi neavînd în privința lor aceeași îngăduință ca acelea din secolul lui Ludovic al XIV-lea.

În cursul micului dejun, lua cunoștință de cărțile primite. Le răsfoia fără prea multă metodă. Paginile de care avea cea mai multă șansă să ia cunoștință erau cele pe care le putea citi fără să taie cartea. Nu avea aproape niciodată un cuțit de tăiat hîrtii la îndemînă. Uneori, totuși, lectura unui paragraf îl pasiona destul ca să-i dea poftă să cunoască rîndurile următoare. Folosea cuțitul de unt, după ce-l ștergea. Micul dejun se prelungea astfel. O tartină, o pagină de René Boylesve. O bucățică de șuncă, o strofă a contesei de Noailles. O înghițitură de ceai, o altă pagină de Boylesve. Un colț bine prăjit de tartină, două pagini de René Bazin. Tinerii, autorii obscuri nu figurau în meniu decît dacă-i fuseseră recomandați de cineva, sau dacă avuseseră inspirația să facă, în dedicațiile lor, o aluzie măgulitoare la

romanele lui. În fiecare an vindea o mare parte din cărțile primite. Anticarii observaseră, fără să ghicească pricina, că multe din aceste cărți aveau chiar și înăuntru pete de grăsime (cel mai adesea pătrunzătoare și perfect străvezii). Asta le micșora valoarea. Din fericire, dedicațiile nu erau rupte. Allory se mărginea să șteargă semnătura cînd autorul făcea parte din cel puțin una din următoarele categorii : prieten personal, scriitor celebru, sau academician.

Pe la unsprezece, se spăla încă o dată pe mîini, își punea gulerul și cravata, încălța pantofii, îmbrăca vestonul de oraș, își pulveriza fața cu puțină apă de colonie ; și trecea în cabinetul său de lucru, situat alături de camera de culcare. Era gata să-și primească vizitatorii.

În momentul acela, se întorcea în camera de culcare doamna George Allory, care se sculase mult mai devreme, își făcuse toaleta, între opt și nouă, și luase în sufrageria întunecoasă un mic dejun obișnuit. Venea ca să-și termine toaleta ; dar și ca să-l spioneze pe soțul ei, cînd afla de la servitoare că vreuna din persoanele care așteptau în salon era o femeie nici prea bătrînă nici prea respingătoare. Își lipea urechea de ușă și nu pierdea nici un cuvînt din conversație. Allory, care știa lucrul acesta, simțea o oarecare jenă, pe care uneori se întîmpla s-o remarce, mirată, cîte o vizitatoare.

Vizitele durau adesea pînă la douăsprezece și jumătate. Stînd de vorbă, criticul aproape isprăvise să-și digereze gustarea de dimineață, fără alt incident decît cîteva eructații discrete, care puteau trece neobservate acoperite de anumite începuturi de frază pe care le adoptase în acest scop. Dar mai cu seamă mintea lui ieșise cu totul din starea firească de somnolență. Interlocutorii lui îi comunicaseră idei, stimulente. Era un om care profita de vitalitatea celorlalți. El însuși, de altminteri, fusese nevoit să facă un efort ca să răspundă. Un întreg zbucium interior se produsese, de care avea să profite munca lui de critic.

Se așeza, așadar, la masa de lucru, stătea uneori vreo douăzeci de minute față în față cu coala albă, de teamă să nu pornească greșit. Dar la ora unu, rar se întîmpla să nu-și fi luat elanul. Lucra astfel pînă pe la patru sau cinci, după împrejurări, scriind cam o jumătate de foileton. Apoi ieșea. Uneori da o raită pe bulevarde. Cel mai adesea se ducea la un club denumit „Cercle des Saussaies", cu o clientelă foarte mondenă, și unde, în calitate de om de litere, nu plătea decît o cotizație foarte redusă. Se întorcea acasă pe la șase și jumătate ; și cel puțin două zile din trei se punea în ținută de seară ca să meargă să ia masa în lumea bună. În momentul acela, dejunul lui de dimineață era departe. Simțea cîrcei în stomac ; se dovedea apoi un comesean cu o bună poftă de mîncare. Cu toate

că nevasta lui nu-l însoțea întotdeauna la mesele acestea, datorită acestei metode, cheltuielile menajului pentru hrană erau destul de modeste.

*

În dimineața aceea, trecuse și el printr-o criză de amărăciune, la cîteva ceasuri după Gurau, dar aproape tot atît de puternică. Poate că de la începutul acestei zile de noiembrie, o undă melancolică traversa substanța Parisului, nepărăsind un suflet decît ca să se prindă de un altul. Există astfel poate perturbări călătoare care se metamorfozează cu ipocrizie, după existențele sau materiile pe care le ating, prefăcîndu-se rînd pe rînd în picături mici de ceață pe cer, în dureri neîmurite în trup, în gînduri descurajate puțin mai departe.

Allory era pe la jumătatea toaletei sale cînd, încheind o meditare neformulată, care și croise pe semne drum în el fără știrea lui, își spuse deodată : „În fond, sînt un biet caraghios". Îndată, ca autorizate de acest semnal, o întreagă ceată de gînduri, din păcate foarte precise, îl năpădiră.

„Am împlinit anul acesta cincizeci de ani. În treizeci de ani am scris trei romane, unul la zece ani ; nici unul din ele n-a avut succes. Influența mea se datorează exclusiv foiletonului meu. Dacă

m-ar da afară mîine de la *Débats,* toți ticăloșii și ticăloasele astea mi-ar rîde-n nas. Dacă aș muri, aș avea o notiță de cincizeci de rînduri la *Débats,* și de cinci rînduri în alte părți. Ar fi trebuit să fac imposibilul ca să intru la Academie. Am făcut tot ce-am putut, dar nu imposibilul. Insuccesul, cu o spoială de distincție, pînă la o anumită vîrstă, nu-i displace Academiei. Dar, pe urmă, o dezgustă să-și sporească rîndurile cu un bătrîn ratat. Nici dușmani n-am știut să-mi fac așa cum trebuie. Am agasat o mulțime de confrați prin împunsături de ac, dar n-am zdrobit pe nimeni. Nici o execuție din aceelea care fac epocă; și care-i fac pe ceilalți să tremure cu anticipație. M-am dat puțin la Paul Adam. M-am dat puțin la Abel Hermant. Fără să mă înverșunez. Mi-a fost teamă de Paul Adam, din pricina numeroaselor sale relații. (Îmi amintesc foarte bine de seara banchetului de la «Continental», în cinstea rozetei[1] sale. Era atît de multă lume: Rodin, Besnard, miniștri, străini, presa. M-am intimidat. Mi-a fost teamă că Hermant se alege înaintea mea și că apoi... Tactică de poltron. France. Aș fi putut să-mi înfig colții în el, să-l fac praf, cum nimeni n-a îndrăznit pînă acum. Din punct de vedere literar și din punct de vedere național. Bineîn-

[1] Insigna Legiunii de Onoare în grad de ofițer.

țeles, aș fi ridicat mii de oameni împotriva mea. Dar alte mii ar fi strigat de bucurie : «Bravo, domnule !... curajul dumneavoastră extraordinar etc...» Și Academia, care nu-i iartă atitudinea disprețuitoare, și-ar fi îndreptat ochii asupra mea. Mă prezentam. Chiar bătut, se producea vîlvă în jurul numelui meu. Zece voturi pe care toată elita Parisului se străduia să le identifice și care deveneau optsprezece la o alegere următoare. Neîndemînatic. Chiar cînd mă bărbieresc. Deoarece mă tai cel puțin o dată pe săptămînă. Și o tăietură, înainte să-i cadă crusta de tot, se vede timp de o săptămînă. Nu arătam rău deloc înainte de-a fi pierdut părul de pe creștet. Și nici măcar n-am izbutit să mă culc cu o femeie de lume. (Au fost, ce-i drept, acelea două pe care... Nu, asta nu contează. Nu erau adevărate femei de lume. O «baroneasă» de jurnal de mode pe care probabil că o cheamă Léonie Durand, ca pe mine Abraham David, nu-i o femeie de lume. O poetesă din provincie nu-i o femeie de lume.) Să mori, nu altceva. La ce bun să mai fii romancier monden și arbitrul eleganței. «George Allory, care este, în toată puterea cuvîntului, o păstaie goală» ; iată ce-a putut scrie mai deunăzi o revistă de tineri. Și sînt sigur că nimeni n-a protestat. Pînă la urmă o să renunț de a mă mai abona la *Argus* [1]. Chiar și aseară, la de

[1] Publicație care furnizează informații specializate.

Champcenais, femeile nu făceau mai mult caz de mine decît de nătărăul acela de colonel. Și cu toate acestea, cîtă poezie n-am pus eu în cărțile mele ; cîtă visare ; cîte figuri de femei fascinante !... Ce naiba mai vor !... Mi-e martor Dumnezeu cît de bine le cunosc ascunzișurile psihologiei lor. Setea lor de extaz și de necunoscut. De bună seamă, n-am fost destul de îndrăzneț. Eu, ale cărui dialoguri de dragoste sînt clasice, n-am știut niciodată, vorbind cu o femeie de lume, să găsesc tranziția de la o vedere generală asupra dragostei la un atac îndreptat asupra persoanei. În fond, am trac că «nu-i așa cum ar trebui». Ca individul care a compus, în odaie, un tratat de natație și care nu admite să-l contrazică cineva. Dar cînd e vorba să sară în apă ca să verifice !... Mi-am făcut o idee mult prea minunată despre lumea bună, despre femeile de lume. Gîndul că aș putea aduce pe vreuna din ele într-un mezanin ca să se dezbrace pentru mine și că aș face, apoi, eu, George Allory, tot ce trebuie ca să nu fie dezamăgită și să nu plece cu impresia că a săvîrșit o eroare... gîndul acesta e copleșitor. L-am lăsat prea mult să mă stăpînească... Și totuși e singurul lucru care astăzi m-ar consola. Singurul ! singurul."

Se simte atît de nenorocit, încît parcă-i vine să leșine. Fruntea lui pleșuvă și tîmplele cărunte, în oglindă. Briciul care parcă nu așteaptă decît să-l

taie. Un șir de ani înaintea lui, din ce în ce mai sumbri. Declinul, fără compensație. Nici o glorie. Nici o revanșă de așteptat. Nici măcar pălucirea de speranță nebună care se furișează în mințile celor ce se socotesc subestimați. „Eu, un subestimat ! Cui i-ar putea veni o idee atît de năstrușnică ? Un prea-estimat, da. Un prea-mult-văzut. O păstaie goală."

E atît de trist, încît ar vrea să aibă vicii. Vicii cumplite care ar răscoli sufletul pînă în fund, ca să trezească în el o poftă nebună de viață. Vede în închipuire crupe, sîni, guri. Cînd guri coapte, de-o scîrboasă complezență ; ochi întunecați a căror privire e fiecare o nouă invitație ; cîte un piept mare din cutele căruia se degajă un miros fierbinte. Cînd buze subțiri și mirate ; ochi de copilă zîmbitoare ; sîni mici și provocători ; o carne cu miros de iarbă, de dafini, de coacăză. Cînd un păr lung și negru, care ți se revarsă pe umeri. Și cînd cozi blonde, scurte și împletite, pe care le strîngi într-o singură mînă. Deodată pricepe totul. E complicele a toate și le rîvnește pe toate. Toate dezmierdările ; pretențiile cinice ; mușcăturile ; bucuria de-a face răul ; bucuria de-a pîngări ; nevoia de-a jigni... Nimic din ce poate omul cunoaște nu-i mai este străin. Parcă s-ar înțelege prin semne, de-a curmezișul văzduhului, cu niște frați tainici. Dacă pe aceeași cale nevăzută, cel mai groaznic

gînd al lui Quinette s-ar năpusti la el în odaie, l-ar încălzi la sîn ca pe-o pasăre pierdută.

*

În salonul scăldat în cea mai melancolică lumină de noiembrie, așteptau două persoane ; una din ele era Marcel Boulenger [1].

În partea de jos a coloanei a treia a penultimului său foileton, George Allory a făcut, așa cum obișnuiește, o aluzie la un pasaj din *L'Amazone blessé* [2]. Aluzia e departe de a fi clară. Dar reiese că autorul volumului *Couplées* [3], „care nu are aceleași scuze ca alții", a comis o confuzie neîngăduită, cu privire la o anumită particularitate a vieții mondene. Reproșul de a ignora codul manierelor elegante, ca și acela de a ignora limba franceză, e însă cel mai grav care i se poate aduce lui Marcel Boulenger. Și cel mai neverosimil, dat fiind că aceste două materii sînt studiate în permanență de el.

Mai întîi a dat din umeri. S-a jurat să nu se mai gîndească la asta. A căutat toate motivele care se pot invoca în 1908 ca să-l considere pe George Allory drept un pedant și un prost. Dar două nopți n-a închis ochii. În timpul insomniei, partea de jos a coloanei a treia a foiletonului îi

[1] Romancier francez (1873—1932).
[2] Amazoana rănită.
[3] Împerechiate.

apărea mereu. Își recita capitole întregi din roman ca să descopere îngrozitoarea eroare. În dimineața aceasta, s-a hotărît să se ducă la George Allory.

Privește salonul, un amestec de stiluri Louis XV și Louis XVI, în care nici o mobilă nu este o piesă rară, niciuna poate nu-i autentică, în care nimic nu denotă vreun rafinament deosebit, dar care, trebuie s-o recunoaștem, nu prezintă nici o greșeală evidentă de stil, nici chiar de gust. Care dintre saloanele aristocratice frecventate de Marcel Boulenger nu conține, care, alături de mobile de cea mai înaltă obîrșie, obiecte (dormeză lăcuită în alb, sau vas de ascuns ghiveciul de flori) cu adevărat ordinare? Aranjamentul acesta fără cusur îi rupe inima lui Marcel Boulenger. Nădăjduia altceva.

Se uită la doamna care așteaptă în fața lui. I se pare că o cunoaște. Poate n-a întîlnit-o niciodată. Dar îi văzuse probabil portretul. O scriitoare, fără îndoială.

Unde ar fi putut-o întîlni de altminteri? Doamna aceasta brună, corpolentă, cu o față mare și senzuală, cu ochii adînci și îndrăzneți, cu buzele foarte vopsite, cu sînii obsedanți, pe care-i reliefează corsajul de catifea neagră, nu e din acelea pe care le întîlnești în lumea bună. Sau cînd, din întîmplare, le întîlnești, poți fi sigur că fac parte din ea. Trebuie să fii cel puțin ducesă ca să-ți poți permite într-un salon înfățișarea aceasta de casierită voluptoasă.

Doamna se uită la Marcel Boulenger. Cu un ochi mai degrabă de amator decît provocator. Îl găsește întrucîtva firav și obosit, iar aerele de boier scîrbit pe care și le dă, împreună cu haina bordată și cu monoclul lui îi stîrnesc o ușoară poftă de rîs. Dar rîsul n-a împiedicat-o niciodată să încerce sentimente mai călduroase. Un bărbat poate fi un pic ridicol fără să înceteze totuși de a vorbi simțurilor. Asta poate fi chiar o șansă de-a reîmprospăta plăcerea.

Marcel Boulenger nu e deloc măgulit de interesul pe care-l trezește. Întoarce privirea. Presimte că dacă se prelungește așteptarea, doamna va intra în vorbă.

Din fericire, ușa se deschide. Servitoarea rostește cu o voce acră și ștearsă :

— Doamna Maria Molène, [1] poftiți, vă rog.

*

De cîteva minute, George Allory, în picioare în cabinetul său de lucru, ține în mînă cartea de vizită a Mariei Molène.

O cuncaște pe Maria Molène. A primit-o de patru sau de cinci ori. Presupune că vine să-i vorbească iar despre un roman al ei asupra Mesalinei, la care lucrează și pe care ar dori să i-l recomande la *Revue de Paris*.

[1] E doamna pe care cititorul a întîlnit-o sub numele de *Doamna din autobus* în vol. I și II.

Pentru moment, puțin îi păsa de *Revue de Paris*, de Mesalina, de romanul Mariei Molène și, în general, de toată literatura. Dar deodată își spune că Maria Molène e o femeie ispititoare, cu siguranță senzuală și aproape cu siguranță ușuratică. Trupul ei e dintre acelea pe care le desbraci cu privirea. Are acea frumusețe brută, impudică și tristă pe care ar vrea în dimineața aceasta s-o dea pradă sufletului său desnădăjduit. Una din femeile acelea cu care nu-ți faci doar o plăcere — cînd ești un om delicat — ci cu care te depravezi. Își spuse că unul mai puțin bleg ca el n-ar lăsa-o să plece fără s-o posede. Sau cel puțin fără să fi obținut de la ea o favoare umilitoare.

Dar vai! Sigur că doamna Allory și-a și lipit urechea de ușă. Chiar răsuflările, chiar și tăcerile vor fi interpretate.

Servitoarea o introduce pe Maria Molène.

Da, e într-adevăr făptura cărnoasă și carnală pe care și-o amintea. Totul ar fi posibil și ușor. Simte o mare uscăciune în gît.

Dar ea s-a așezat. A început să vorbească. Ce voce minunat de obscenă! Face un efort ca s-o asculte. Tremură puțin cînd răspunde.

— Iată, scumpe maestre. Totul e aproape terminat. Un capitol de refăcut; și încă nu sînt sigură. Mă voi mulțumi poate să corectez pe șpalt.

— Îi păstrați titlul?

— *O dragoste a Mesalinei*. Nu vă place? Mă gîndisem la *Ultima dragoste a Mesalinei*.

— Parcă rîndul trecut mi-ați spus... *Mesalina* pur și simplu. (Încearcă să vorbească degajat, pentru ușa care ascultă.)

— E drept. Dar asta făgăduia prea mult. Într-adevăr, evoc viața Mesalinei în ansamblul ei, dar numai în perspectivă, înțelegeți. Și apoi, m-am gîndit să schimb echilibrul cărții. Pornisem cu ideea de a trata mai multe episoade caracteristice. Pe urmă episodul final a început să ia din ce în ce mai multă importanță. A devenit subiectul cărții.

— Care episod final? (Nu prea mai știe ce spune.)

— Ei bine, cînd îl întîlnește pe tînărul acela. Acum, tot ce vine înainte nu mai e decît un fel de vast prolog. Și, în același timp, ajung mai sigur la ceea ce visasem mereu. Un fel de reabilitare a Mesalinei. Dacă aș fi înfățișat-o trecînd printr-o serie de aventuri, de la un capitol la altul, publicul ar fi văzut mai ales destrăbălata, însetata de aventuri care nu se satură niciodată. Pe cînd așa, asta e trecutul. În fond, ea termină cu desfrîul și descoperă dragostea. Iar tînărul creștin evadează din educația mistică și descoperă voluptatea.

— Pentru că ați făcut, va să zică, din el un creștin?

— Da, da. Perversități antice și puritate creștină; publicul este sensibil la amestecul acesta.

Gîndiți-vă la *Thaïs* [1], la *Quo vadis* [2]. În cartea mea, orgiile păgînismului apunînd sînt simbolizate de splendoarea femeii mature ; iar creștinismul născînd, de băiețandru. Aceasta reînnoiește cu totul tema. Dă opoziției tradiționale un caracter foarte omenesc și foarte tulburător.

— Dar pînă la urmă ce principiu învinge ? (Să înălțăm planul discuției, pentru ușa care ascultă.)

— A ! iată ! Cred că am fost foarte abilă. Dezvoltarea progresivă și surpriza sînt mereu urmărite. La început, Mesalina e copleșită de dragostea pură, e uluită. Nu cunoaște așa ceva. Se scaldă, se tăvălește în puritatea băiețandrului, care nu s-a apropiat niciodată de o femeie, ei ? care e tot ce poate fi mai virgin. Cu obrajii încă acoperiți de tulei. Îl alintă, abia îl dezmiardă. Aproape ca o mamă. Pe scurt, povestea pornește în plină castitate. Capitolele acestea în *Revue des Deux-Mondes*, sau chiar în *Annales*, n-ar stîrni protestele nici unui abonat. Cititorul poate să creadă că va continua așa pînă la capăt. Dar, cu timpul, simțurile copilandrului se ascut, se revoltă. Și el e cel care o corupe întrucîtva pe Mesalina. Vedeți paradoxul ?

— Situația mai păstrează oare un caracter verosimil ?

---

[1] Roman de Anatole France.
[2] Roman de Henryk Sienkiewici.

— Bineînțeles, cînd își dă seama, și cînd nu-i mai rămîne decît să-l ajute pe copilandru ca să facă ultimul pas, instinctul și experiența ei de îndrăgostită intră în joc. Dar, moralmente, el e cel ce o smulge din beția ei de puritate.

— Nu prea văd rolul creștinismului în toate astea.

— Ba da. Ea devine creștină în brațele lui. Se impregnează de credință sorbind dezmierdările lui. Toată partea a doua a cărții e foarte nuanțată și are o savoare, pot spune, necunoscută pînă acum. Partea a treia merge și mai sus. E o sinteză. Și trece dincolo. Băiețandrul meu se întoarce, nu la credință, căci nu a pierdut-o niciodată, dar la vocația lui. Se face preot. Tabloul creștinismului primitiv. Vă dați seama. Dar cu totul altceva decît în *Quo vadis*. El continuă să o vadă pe Mesalina, pe ascuns, dar fără nimic trupesc între ei, cel puțin în fapte. Vrea să o aducă definitiv la creștinism. El o botează. El o împărtășește. Capitolul acela e cel mai extraordinar ; cel mai bogat în înțelesuri, atît în planul real cît și ca valoare simbolică ; totodată și cel mai greu. Pe acesta aș vrea să-l mai lucrez. Pentru că trebuie să se simtă în scena aceasta a împărtășaniei, care e foarte dezvoltată, care urcă din ce în ce mai sus, că Mesalina, în genunchi în fața tînărului și primind de la el cuminecătura, ceea ce primește e tot dragoste, și dra-

goste așa cum poate ea s-o priceapă, adică transfigurată de noua ei credință, dar totuși plină de toate amintirile trecutului ei, de toată ardoarea maturității ei desfrînate... Ca fundal : epoca. Cele două lumi. Cele două principii. Toate astea pot să capete o mare amploare dacă izbutesc să le realizez așa cum le văd. Dar cere multă abilitate...

George Allory își cheamă în ajutor tot curajul. Se scoală de pe scaun ca și cum ar vrea să arate că s-a terminat convorbirea. Înaintează spre Maria Molène, care, nițel surprinsă, se scoală și ea.

Își pune degetul pe buze, privește spre stînga cu înțeles, ridicîndu-și sprîncenele :

— Foarte bine, scumpă doamnă ; îndată ce veți dispune de manuscris, aduceți-mi-l. Îl voi citi. Și voi vedea ce putem face cu domnii din strada Saint-Honoré.

Acum e chiar lîngă ea. Mai face o dată „sst". Zîmbește, aproape ca și cum s-ar ruga. Întinde mîinile, dezmiardă ușor pieptul voluminos al Mariei Molène, în teaca lui de catifea. Apoi, fără grabă, ca și cum numai el ar pricepe ce face, ca un om care nu are de dat socoteli nimănui, își lipește buzele de buzele Mariei Molène.

Ea nu se împotrivește. Devine deodată cît se poate de complezentă. Ușoara mirare pe care o încearcă se preschimbă în recunoștință ; iar sărutul acum îndreptățit cu care-i răspunde în-

seamnă : „Iartă-mă că nu m-am gîndit eu mai întîi".

El însă, cu mîinile cu care continuă să-i dezmierde pieptul, o împinge către ușa de ieșire, în timp ce rostește pentru cealaltă ușă, aceea care ascultă :

— Sper că n-o să-i sperie prea tare subiectul.

XIX

JALLEZ ŞI JERPHANION FAC O LUNGĂ PLIMBARE. PRIMA DISPARIŢIE A HELÈNEI SIGEAU

Jallez şi Jerphanion stau la masă unul în faţa celuilalt. Au fiecare dinainte o farfurie de supă. Nu departe, un castron, în care se află o lingură mare. Castronul conţine cicoare cu lapte, pe care, sub numele de cafea cu lapte, Potul o distribuie cu generozitate.

Afară mijesc zorile unei zile sfioase şi firave. Ce te împiedică să crezi că e o dimineaţă de primăvară ? În refector aerul e rece. Geamurile sînt aburite. Puţini clienţi la ora asta în han. Ici şi colo, singur la o masă, un vlăjgan în bluză moale felii groase de pîine în supa lui, ca un căruţaş. Nu te-ar mira să auzi cîntatul cocoşului.

— Ai curs la ora nouă ? întreabă Jallez.

— Da. La Sorbona.

— La rigoare, şi eu. Plecăm împreună ? Dacă nu te zăresc prin dreptul camerelor, la nouă fără un sfert te aştept în faţa gheretei paznicului.

*

Ies. Aerul e foarte rece, dar, fără îndoială, plăcut. În lipsa cîntatului cocoşului, două-trei păsărele piuie în cei mai înalţi pomi din grădină. Un zgomot de bici, de cai şi de roţi vine dinspre strada Gay-Lussac.

Strada Ulm se întinde dreaptă şi cuminte. La capăt, Panteonul, enorm pentru o stradă atît de mică. E drept că în vechile oraşe ajungeai în faţa catedralelor prin străzi şi mai înguste. Nu e acelaşi lucru. De altminteri, nu ai impresia că ajungi la Panteon. Te apropii de el profitînd de un acces pe care ţi-l oferă oarecum hazardul. Cum te-ai apropia de zidul unei cetăţi folosind un şanţ cu apă.

A plouat ieri şi alaltăieri. Dar în dimineaţa aceasta stăruie o vagă asigurare că nu va ploua. Norii uşori sînt aproape nemişcaţi. Cu toate că nu se vede nici o deschidere de cer albastru, şi că nu-i nici vorbă de soare — ocupat încă în altă parte să se desprindă dintr-un orizont de acoperişuri şi de fumuri stagnante — apar acolo sus, cam peste tot, destrămări, transparenţe ; se deslueşte pete de lumină.

Trotuare fără prăvălii. Locuinţe adormite. Privirea, ca o veveriţă, se ridică, se caţără de-a lungul zidului orb, pe domul cu reliefuri, pînă la „coroana de coloane". S-ar zice că soarele simte că este chemat. Ce gînd îţi sugerează un dom de care te

apropii ; un dom enorm, deasupra unui oraș ? Ce vis de curaj, de mîndrie indiferentă ? Ce lumină aruncă asupra viitorului ? Ce aluzie la destinul Spiritului ?

Jallez și Jerphanion înconjoară clădirea. Jerphanion își reamintește o frază a lui Caulet : „O piață mare, pe unde nu trece nimeni în afară de vreun preot mic, imperceptibil". Jallez, fără să întrerupă o altă visare, resimte și el influența acestui spațiu pustiu și dominat. Locul acesta nu-l înflăcărează cu adevărat ; dar nici nu-l întristează. Aici singurătatea e întrucîtva abstractă, nu-ți imprimă un sentiment de părăsire. Răceala lucrurilor înconjurătoare nu e supărătoare. Solemnitatea lor nu te necăjește.

Apucă prin strada Saint-Jacques și ajung în strada Sorbonei. Toate pantele acestea coboară domol și te îmbie să te lași bucuros în voia lor. E păcat să pornești la drum pentru atîta lucru.

Iată-l pe Mauduit, și încă alți doi, la cîțiva pași înainte, pe același trotuar.

— Să încetinim, spune Jallez.

— De ce ?

— Pentru că și așa nu mă distrează să merg la acest curs. Dar ideea de a intra împreună cu Mauduit, cu același pas săltăreț, îmi repugnă cu desăvîrșire. Nu-l cunoști pe Mauduit ? Puțin. Nu l-ai auzit pe Mauduit ? Nu. De pildă, cînd ține o conferință despre noțiunea de cauzalitate la Descartes și Malebranche. Perfecțiunea însăși. Vorbește o

oră și douăzeci, fără note. Poate patru rînduri și două acolade, pe un petic de hîrtie. Are un debit rapid, dar regulat și distinct. Șase cuvinte pe secundă ; garantat.

— Dar tu îl descrii exact pe Leroux.

— Să avem iertare. Despre ce ar avea să vă vorbească Leroux ? Despre psihologia Hermionei sau despre tinerețea lui Voltaire. Fie zis, fără să-ți jignesc specialitatea, e relativ ceva copilăresc. Și sînt sigur că ce spune e plin de clișee. Mauduit, dimpotrivă, nu-și bate capul cu nici o zădărnicie stilistică : dar pătrunde cu o viteză de șase cuvinte pe secundă în cele mai mici meandre ale gîndirii metafizice a lui Descartes : și, cu aceeași viteză, urmărește linia capricioasă care desparte, într-o anumită problemă, dialectica lui Malebranche de aceea a lui Descartes, ca un funcționar care ar rupe vertiginos marginea cu cifre a unei întregi serii de mandate poștale. Fără nici o greșeală. Mauduit nu-și caută niciodată cuvintele, nu ezită niciodată în privința unei formule, nici chiar a unei nuanțe. Accept un meci Mauduit-Leroux cînd vrei tu.

— Oameni ca aceștia, orice s-ar zice, au ceva uluitor.

— Da. Și atunci de ce avem oroare de ei ?

— Poate că sîntem invidioși.

— Mi-o spun și eu cîteodată, și turb de necaz. E cert că ei ne vexează. Umilesc tot ce a mai rămas din toate rămășițele școlărești ale amorului

nostru propriu. Dar în fond îi disprețuim. Și am ajunge să disprețuim literatura, filozofia și celelalte, dacă am crede că literatura, filozofia, gîndirea, în genere, pot fi debitate așa cu o viteză de șase cuvinte pe secundă, fără ca un nod al lemnului să provoace vreodată o poticneală a mașinii.

— Dar după cum vezi, ele pot fi debitate.

— Nu. Îți garantez că nu. Asta-i doar o simulare oribilă. Uită-te la mutra lui Mauduit ; zîmbetul lui ; ochii lui. Puțin îi pasă. Dar absolut deloc. Oricare vînzător mărunt de la Samaritaine s-a gîndit într-adevăr la mai multe decît el. E cu neputință să înlături cu mai multă grijă orice urmă de adîncime și de autenticitate. O ! de altminteri e un mare mister. Facultatea acestor oameni de a putea fi traversați fără nici un risc de operațiile intelectuale, ca acei fachiri pe care nu-i face să sîngereze o lamă de cuțit înfiptă între umeri ; aptitudinea lor de a „stăpîni", fără rezistență, dacă nu spiritul cel puțin semnele spiritului... E ca și misterul matematicilor... Într-o bună zi, treptat, pe nesimțite, te-ar duce la o privelițte dezolantă asupra lumii... Da... Deocamdată mi-e scîrbă să mă duc la cursul ăsta. Al tău e important ?

— O ! O explicație a lui Polybius [1].

[1] Polybius (aprox. 205—125 î.e.n.), istoric grec, născut la Megalopolis, în Arcadia, autorul unei foarte interesante *Istorii generale* a timpului său, numărîndu-se printre cele mai profunde opere ale Antichității.

— Polybius... Așadar, vii ?

— Unde ?

— În altă parte.

Erau în fața porții curții Richelieu. Aruncară o privire pe furiș. Trecură mai departe. Continuară să coboare strada Sorbonei.

— Dar nu ești supărat pe mine ? întrebă Jallez.

— Nici pomeneală ! Tocmai îmi aplicam aforismul lui La Rochefoucault : „Nimic nu reîmprospătează mai bine sîngele decît faptul de a fi evitat o prostie". Citez aproximativ.

*

În josul străzii, ezitară un minut. Jallez cerceta cerul, ca și cum mai multă sau mai puțină lumină în spărtura unui nor, mai multă sau mai puțină nădejde de timp frumos avea să le îndrepte plimbarea într-o direcție sau într-alta.

— Prin părțile tale, ce-ar anunța un cer ca ăsta ?

— Un cer ca ăsta n-ar exista. Ar fi mult mai deschis, cu soare...

— Chiar în anotimpul ăsta ?

— Da... poate doar o pîclă albă tîrîndu-se pe pămînt, dar sus pe cer e un soare curat. Sau, cu totul întunecat. Mari nori negri ; apoi șase ore de ploaie foarte verticală ; niște ace lungi care se înfig în pășuni.

— Prevezi, totuși, ceva ?

— Fără s-o doresc, bănuiesc c-o să plouă. Dar nu am experiența climatului de la Paris.

— Ei bine, dacă nu mă înșel, n-o să plouă. În ce parte mergem ?

— Mi-e tot una.

Astea fiind zise, porniră din nou. Nici unul din ei nu avea impresia că-l conduce pe celălalt. Parcurseră strada des Ecoles spre est, în direcția în care cerul era mai limpede. Vorbeau despre ce vedeau.

Jerphanion admiră o brutărie.

— Îmi plac mult brutăriile Parisului. Nu sînt singurele prăvălii de aici care au un stil. Sînt poate însă cele mai atrăgătoare.

— Și încă asta nu are nimic extraordinar. O să te duc într-o zi acolo unde se află nu numai brutăriile, dar și farmaciile, cîrnățăriile, ospătăriile cele mai perfecte. Unde totul păstrează un aspect ritual în ce privește dispoziția locurilor, ornamentațiile și emblemele, aranjarea mărfurilor, chiar și ținuta patronului sau a patroanei și gesturile meseriei.

— Unde ?

— Pe tot urcușul de la Belleville, începînd de la canal pînă dincolo de biserică.

— Ce-i lipsește acesteia ?

— În primul rînd, culoarea fațadei e urîtă. Cafeniul acesta deschis trebuie c-a fost adoptat de curînd de prăvăliile înființate acum cincisprezece sau douăzeci de ani. Nu se vede în vechile

cartiere cu tradiție. Ideea de a reaminti coaja pîinii tăiate. Nu e prea fericită. Brutăriile-patiserii despre care-ți vorbesc au o fațadă de tonalitate întunecată : albastru închis, brun închis, chiar galben de fildeș, cu contraste, cu ornamentații fine, cu poleiri. Literele firmei totdeauna aurite. Inscripții încadrate de motive simbolice : snopul legat cu panglică albastră, cornul abundenței. Uneori, chiar afară, scene pictate, protejate de un geam : secerătorul, cu picioarele în lan, pe cap cu pălăria de paie. Cît privește interiorul, trebuie să fie foarte pătrat. Primind lumina din față. Niciodată la colț de stradă. Casa în fund, destul de înaltă, bogat împodobită cu muluri, ornamentată. De aceeași culoare, și la fel poleită ca și fațada, de pildă. În fund, trei oglinzi mari încadrate în lambriuri ; sau, mai curînd, trei panouri cu oglinzi semi-rotunde și cu picturi reprezentînd viața grîului : semănatul, secerișul, treieratul cu îmblăciul. Toți pereții în tonuri clare și lucitoare de grîu copt, de fildeș sau de porțelan. O lustră la mijloc și niște aplice. Îți spun astea din memorie. O să vezi la fața locului. E și mai frumos.

Zăriră la o oarecare distanță piața Jussieu, și fură cît pe-aci să meargă spre ea, atît de mult îi ispitea prin stîngăcia ei provincială. Un triunghi îngust, la poalele unui orășel de coastă. Aici ar fi o anexă modestă a pieței de zarzavaturi : praz și verdețuri. De aici ar porni o diligență pe un drum puțin frecventat.

S-au lăsat însă atraşi de strada Fossés-Saint-Bernard. Lungul grilaj al Halei de vin e privit de dimineaţa pînă seara de nişte case joase. De cealaltă parte a grilajului, arborii despuiaţi lasă să cadă o ultimă frunză pe butoaiele cu vin nou. În stînga, se bea şi se mînîncă, la orice oră, în cîrciumi păcătoase şi înguste.

Pe un geam era scris cu litere roşii cu chenar negru :

Specialităţi de Chablis şi de Fleurie.

— Dacă am intra să bem un pahar de Chablis ? Ce zici ?

*

După o oră, se găseau în cartierul Picpus. Traversaseră Sena pe la podul Sully, apucaseră pe străzile înguste din cartierul Arsenalului, şi, prin pasarela care taie în două gara vapoarelor, dădură în Avenue Ledru-Rollin.

— Iată-te pe meleagurile tale, spusese Jallez.

Ajunşi în foburgul Saint-Antoine, urcaseră pînă în strada Picpus ; apoi se îndreptaseră spre strada Charenton.

— Sîntem încă în cartierul tău. Dar probabil că tu n-ai venit niciodată pînă aici.

— Niciodată. Cred că sîntem foarte departe de centru, nu ?

— Atît cît e cu putinţă, cred, fără să depăşeşti zidurile. Doar dacă nu te afli la capătul cartierului

Auteuil, la ridicătura de la Point-du-Jour. Dar aspectul „departe de centru" variază foarte mult în raport cu direcția. Aici, ca și în alte cartiere periferice, frînturile astea de străzi racordate strîmb, casele astea cu acoperișul țuguiat și cu macara au un aer de bonomie sătească. Aici însă se mai adaugă, pentru mine, o impresie de șosea națională și de lungi călătorii. Urcușul acesta al străzii Charenton ai jura că-i o șosea națională, nu-i așa? Vezi, cotitura asta răzleață parcă-i undeva la țară. Căruțașul plin de răbdare. A plecat de multe ceasuri și are de făcut cale lungă. Picpus seamănă atunci cu o etapă, sau cu un popas pe marginea drumului. Evident, colțul ăsta, de pildă, evocă vechiul Montmartre. Dar Butte e un punct final. Drumul spre Saint-Denis, care odinioară îi trecea peste umăr, e o poveste uitată. Șoselele s-au distanțat. Și apoi, simți parcă pe Butte o intenție malițioasă. Piața Tertre se amuză cu această înfățișare, atît de aproape de bulevarde. Picpus e de o nevinovăție mai presus de orice bănuială.

Coborîră spre Sena; ocoliră biserica Nativité, pierdută între gări și antrepozite, totuși plăcută la vedere ca o biserică italiană. Un spațiu pașnic, însorit, prilej de recreație, o înconjoară, cu toate că se aud necontenit huruind trenurile pe ambele poduri de fier de pe strada Proudhon, unde persistă urma unui tunel. Hotărîră să mănînce în preajma acestei biserici. Dar ca să găsească o

cîrciumă, fură nevoiți să se întoarcă înapoi și nu descoperiră vreuna pe placul lor decît la întretăierea Wattignies.

*

Pe la ora două, mergeau de-a lungul fluviului, pe cheiul Gării. Zăreau pe celălalt mal, în fața unui zid făcut din arcade oarbe și mărginit de un cordon de pomi, sutele de butoaie de la Bercy, înșirate ca niște oi. Spre sud, mici hanuri, prăvălioare pentru marinari, în niște case aproape tot atît de joase ca acelea ale pescarilor din ținuturile bîntuite de furtuni, alternau cu coșuri înalte și cu fațade văruite de uzine. Zgomotul, pe caldarîmul bolovănos, al camioanelor cu patru cai, se ridica nestînjenit, se pierdea în cer, dar nu te împiedica să auzi clipocitul Senei pămîntii lovindu-se de șlepuri.

— A, da ! Ce s-a mai întîmplat apoi cu Hélène ? Desigur, săptămîna următoare m-am dus din nou s-o pîndesc la ieșirea de la școală. Mi-am luat aceleași precauții. Dar, la un moment dat, am făcut în așa fel ca să mă vadă. Sau poate m-a ajutat hazardul. Am trecut prin fața ei pieziș, la o oarecare distanță. Am salutat-o.

— Și ti-a răspuns ?

— Da, printr-o mișcare ușoară a capului.

— Ți s-a părut că nu era mirată ? că te zărise chiar și prima dată ?

— Nu știu. Era atît de naturală în toate imprejurările. Trebuie că am repetat această manevră vreme de două-trei săptămîni.

— În aceeași seară a săptămînii ?

— Da. Într-o joi ne-am reîntîlnit în scuarul Anvers, împreună cu alți camarazi, printre care o prietenă a ei. Cineva aduse vorba despre orele de clasă, în diferitele școli ; despre orele de ieșire. Hélène le spuse pe ale ei. Am aflat astfel că și în altă zi a săptămînii ieșea mai tîrziu. Spusese asta, fără să insiste, încît nimeni afară de mine nu putea să bage de seamă. Dar, în același timp, schițase pentru mine, o ! nu un zîmbet, un început de zîmbet, o licărire a ochilor. Asta mi-a dat curaj, ca și prezența celorlalți. Am găsit puterea de a fi ipocrit cu îndrăzneală. I-am zis : „Hm ! Eu credeam că ieși în fiecare seară la ora patru ?“ „Ba nu. N-am avut pînă acum prilejul să ți-o spun.“

Nu-ți închipui cîtă bucurie îmi pricinui răspunsul ei, pe care mi-l dăduse pe tonul cel mai neutru. Înțelegi. Mințiserăm împreună. Eram complici. Exista în viață ceva ce ne aparținea numai nouă și pe care ea accepta să-l ascundă.

Am avut grijă să nu uit cealaltă zi indicată. Era mai aproape de joi decît prima. Să spunem vineri. Așadar, în ziua aceea, o pîndesc din nou pe Hélène. Iese de la școală, dar singură. Colegele ei nu aveau oare aceleași ore ? Sau poate Hélène găsise mijlocul să se despartă de ele ? Apucă pe

drumul obișnuit, merge fără să se uite înapoi, cum nu se poate mai cuminte. Eu trec pe celălalt trotuar ; merg repede. Fac în așa fel, ca să ajung aproape în dreptul uzinei Edison, care e dincolo de piața Anvers, înainte ca Hélène, care vine din stînga, să fi ajuns în piață. Traversez atunci bulevardul în întîmpinarea ei. Am avut timpul să-mi spun : „Trebuie să intru în vorbă cu ea exact ca joia la scuar. La urma urmei ce deosebire e între joi și vineri ? între scuar și piața de alături ?" Era un sofism. Cum însă timiditatea provine adesea dintr-un exces de discernămînt al deosebirilor, sofismul care le escamotează e binevenit. Într-un cuvînt, m-am dus la ea așa cum îmi făgăduisem. Și mi-am dat seama atunci că totul devenea astfel ușor. Iată, în paranteză, o experiență la care n-am meditat suficient.

— Dar atitudinea ei ?

— Foarte naturală și ea. Poate un zîmbet în ochi. Poate o emoție. Cine știe ? Îmi întinde mîna aproape din mers. Mă așez în dreapta ei. O însoțesc ca și cum aș fi făcut-o de cînd lumea. Sînt sigur că trecătorii ne-au luat drept frate și soră. Notează că cel puțin la mine aerul acesta natural era doar o aparență. În fond, eram beat, năuc de uimire. De bună seamă, n-am spus decît platitudini.

La întretăierea unde o pierdusem prima dată, ea își încetinește mersul, se oprește, pare neliniștită, așteaptă. Lîngă noi era întretăierea cu vîr-

tejurile sale de lumini reflectate, de aer negru. Cum mă prefac că nu înțeleg, ea îmi spune : „Trebuie să ne despărțim, Pierre. Da. E mai bine." Urma de îngrijorare pe care o arăta mă copleși. Căci mă gîndeam de cîteva clipe : „Ei da. Îmi îngăduie s-o însoțesc deoarece sînt un camarad de joacă, și pentru că lucrul nu are nici o importanță." Iată că lucrul nu mai era fără nici o importanță.

Probabil că n-am găsit un răspuns prea satisfăcător. Am izbutit totuși să-i spun că eram fericit, s-o fac să întrevadă că de acum înainte toate săptămînile mele vor trăi din aceste două seri în care aveam să mă întîlnesc cu ea, din acele cîteva minute pe care le aveam de mers împreună. (Căci eram ferm decis s-o întîlnesc și în cealaltă seară, după ce avea să se despartă de prietenele ei.)

— Ați rămas multă vreme la nota aceasta de simplă camaraderie ?

— Destul de multă. Sau, mai degrabă, camaraderia noastră s-a preschimbat în afecțiune, în dragoste adevărată, înainte ca buzele noastre să fi rostit cel mai modest „te iubesc". Într-o zi, am hotărît să ne tutuim cînd sîntem singuri. Încă un secret. Am căutat apoi alte căi. Ca să evităm întîlnirile. Dar mai ales ca să prelungim înapoierea. Pentru aceasta dădeam dovadă de-o iscusință vrednică de aceea a animalelor din pădure. Instinctul nostru de copii ai Parisului semăna cu al lor. Știam să găsim meandrele care adăugau cinci minute parcursului, străduța cotită luminată de

un singur felinar, chiar şi pasajul privat ce se strecoară între două case şi din care ieşi printr-o grilă ce se întoarce desigur fără zgomot. Am explorat astfel cu de-amănuntul tot cartierul cuprins între strada Martirilor şi biserica Saint-Vincent-de-Paul. Într-o seară, crezînd că ne urmăreşte cineva, am dispărut de pe stradă strecurîndu-ne prin canatul întredeschis al unei porţi. Am înaintat prin întuneric. Culoarul ducea spre o grădină. Se vedea un început de alee, apoi o scară de piatră ; şi ajungeai în faţa unui pavilion cu multe geamuri dar luminat în seara aceea doar de-o singură lampă în spatele unei ferestre de la primul etaj. Am înconjurat pavilionul ţinîndu-ne de mînă. Pămîntul moale înăbuşea orice zgomot. De cealaltă parte a pavilionului am găsit un drum mărginit de un gard de zăbrele care ducea la o poartă de şipci. Mi-a trebuit vreme ca s-o deschid, pentru că zăvorul era ruginit şi înţepenit. În timp ce mă căzneam, simţeam pe braţ mîna Hélènei crispîndu-se uşor, neliniştită. Dacă treceai poarta, coborai pe o alee pavată şi puţin mai largă, între ziduri. Iar aleea dădea, în sfîrşit, în curtea unui imobil, în care un om, cu o lanternă lîngă el, repara o bicicletă aşezată cu roţile în sus, proptită pe ghidon şi pe şea. Omul ne-a privit. Dar noi aveam aerul unor copii cuminţi care se întorc la o lecţie. Ieşind din imobil, ne-am regăsit deodată în vuietul unei străzi. Tropăiau cai, era

multă lumină, și acel zgomot adînc care seamănă cu un „Ah !“ rostit de o gură larg deschisă.

În timp ce vorbeau, Jallez și Jerphanion părăsiseră cheiul Gării, apucaseră pe strada Tolbiac, trecuseră pe podul care domină enorma gară de mărfuri : și dăduseră în rețeaua străduțelor din preajma pieții Jeanne-d'Arc. Și aici întîlneai ceva misterios în nenumăratele drumuri și ocoluri. Drumuri scurte care parcă se opresc într-un zid. Direcții evazive. Deși totul are un aspect simplu și oarecum nou, anumite deprinderi și secrete poate au și avut timpul să se înfiripe. Poate că dacă am intra pe poarta aceasta, am găsi și aici un mijloc de scăpare...

— Dar iată că într-o altă seară, aștept în fața școlii ei. Elevele ies. Dar ea nu. Mai stau încă vreo cîteva minute, gîndind că cineva o reține... Da, cred că era mai curînd la începutul iernii, ca acum, de vreme ce la cinci era aproape tot atît de întuneric ca prima dată... Deodată mă cuprinde panica. Îmi spun că am ajuns probabil prea tîrziu, sau că vreo trăsură, vreo umbră mi-au ascuns-o. Cu toate astea, știam prea bine că nu se depărta niciodată înainte s-o fi văzut eu. Încep să fug. Putea să fie la colțul bulevardului și să mă aștepte. Nu văd nimic. Gîndul meu era să încerc să o prind pe drum la înapoiere. Dar noi nu mai aveam un drum de înapoiere. Atît de mult luaserăm obiceiul acestor itinerarii schimbătoare, nepreväzute, de fiecare dată lungite cu încă un ocol. Apoi, nu știu

dacă ai avut și tu această impresie. Sînt cazuri cînd ochii nu mai pot să caute. Am mers către Saint-Vincent-de-Paul, de-abia privind, fiind dinainte sigur că umbrele acestea, că luminile acestea diluate, că învălmășeala aceasta a trecătorilor la încrucișări nu mi-o vor reda pe Hélène. Am ajuns pînă la casa ei. Ți-am spus că tatăl ei era farmacist ? Da. Pe una din străduțele care înconjoară biserica. Una din prăvălioarele acelea, nu mai puțin emoționante prin perfecțiunea tipului, ca brutăriile despre care îți vorbeam azi-dimineață. Vopsită toată în negru cu fine ornamentații aurii. În vitrină, nimic altceva decît, cred, cele două sfere simetrice, una verde și una roșie, seara luminoase, iradiante, imense. Ca două semnale ce se contrazic. Înăuntru, oglinzile și dulapurile împodobite cu muluri, tot soiul de borcane, tejgheaua înaltă îndărătul căreia se fac manipulările, cîntăririle, citirea rețetelor ; și, căzînd din globul lăptos, o lumină ca de sacristie.

Mă revăd înfipt pe trotuarul din față, privind semnalul verde și semnalul roșu. Îmi amintesc că am stat mult așa, neîndrăznind să mai încerc altceva... Da, asta mi-o amintesc. Ochii mi se îndreptau alternativ spre verde și spre roșu. Și de fiecare dată roșul îmi părea mai roșu ; verdele mai verde. În cele din urmă, a trebuit să mă smulg de acolo, m-am întors acasă... Dar mă tem să nu confund.

— Să confunzi ce ?

— Da, nu mai știu cînd anume am fost pus la curent cu cele ce se petreceau în familia Hélènei, și nici dacă am izbutit s-o regăsesc înainte sau după ce am fost pus la curent. Crezi poate că mă amuz să răscolesc amintirile astea cînd sînt singur ? Nu. Nu mă gîndesc la ele decît cu tine. Afară de asta, m-am mulțumit să visez ceva noaptea, de două-trei ori. Așa cum, de altminteri, insinuaseși și tu.

— N-are importanță dacă uiți cîteva amănunte.

— Să uit, fie. Și cu atît mai bine ! Dar nu trebuie să născocesc altele. Ce interes mai pot avea toate astea, dacă sînt cît de cît falsificate ? Ceea ce mă derutează și mai mult e faptul că chiar aici, da, aici unde ne aflăm acum, o altă amintire despre Hélène îmi vine în gînd...

— ... Îți vine în gînd... A fost ea aici ?

— Da, într-o zi.

Erau acum în piața Jeanne-d'Arc, pe latura nord-est a bisericii. Jerphanion privea locul. Așadar, micuța Hélène fusese aici ? Dragostea celor doi copii ajunsese pînă aici venind de atît de departe ? Această neașteptată întîlnire cu fantome îi provoca lui Jerphanion o emoție aproape personală, o ușoară strîngere de inimă de care era mirat.

— De altminteri, mărturisi Jallez, poate tocmai asta m-a atras aici, m-a îndemnat să te aduc și pe tine. Dar amintirea aceasta, care se referă la altă epocă, reînvie în mine o grămadă de impresii

care nu au nimic de-a face cu cele pe care ţi le povesteam. Te asigur. E mai bine să le dau răgazul să se aşeze. Îţi făgăduiesc că de data asta o să mă gîndesc.

— Atunci, povesteşte-mi deocamdată amintirea de aici.

— Nu, nu, dragul meu. N-ai mai pricepe nimic. Iar eu n-aş avea nici o poftă să-ţi vorbesc despre ce a urmat atît timp cît nu voi fi sigur că am regăsit ceea ce caut.

XX

PRIMA ÎNTÎLNIRE DINTRE MARIE ŞI SAMMÉCAUD

Marţi dimineaţă, cînd Sammécaud o chemase pe Narie de Champcenais la telefon ca să-i propună o întîlnire, ea nu făcuse nici o obiecţie în privinţa zilei de joi, la ora patru, dar spusese, auzind adresa :

— Strada Bizet ? Dar ce e aia ? strada Bizet, 8 ? Ce e acolo ?

— Sst ! Nu repeta numele străzii. E poate cineva lîngă dumneata.

— Vreau să ştiu ce e acolo.

— Un loc foarte bun din toate punctele de vedere şi liniştit. N-ai nevoie să întrebi nimic. Vei fi condusă imediat la mine.

Ea refuzase să meargă singură acolo.

— Să ne întîlnim mai întîi în altă parte. O să-mi arăţi pe urmă. Vom vedea. Într-un salon de ceai, de pildă, unde am fi siguri că nu întîlnim pe nimeni.

Dăduse primul nume care-i venise în gînd : un oarecare „Thé Tudor", de pe strada Cambon, unde intrase o dată, din întîmplare, ca să se adăpostească de-o furtună neașteptată și unde nu văzuse decît cîțiva străini risipiți în mai multe salonașe.

Așadar, în acest salon de ceai o aștepta el pe doamna de Champcenais, joi la ora patru. Ajunsese cu cîteva minute înainte. Nu erau nici șase persoane în tot localul. Marie n-avea de ce să se teamă.

Ea sosi aproape punctual. Felul ei de a intra, aerul ei preocupat, îmbinat cu un zîmbet, lăsau îndeajuns să se vadă că nu avea deprinderea întîlnirilor clandestine. Sammécaud nu avea un spirit de observație prea dezvoltat. (Era prea indolent ; și, cîteodată, grija de-a observa i s-ar fi părut o jignire adusă poeziei și un semn de micime.) Totuși, băgă și el de seamă acest lucru, care, de altminteri, îl măgulea.

El nu avea nici un chef să zăbovească aici. Dar ea era mult mai puțin grăbită. Nu pentru că ar fi fost foarte liniștită în privința riscurilor pe care le prezenta localul. Întorcea deseori capul spre ușa de intrare.

— Nu te teme absolut de nimic, scumpa mea. Salonul acesta nu-l cunoaște nimeni. Chiar și eu l-am descoperit din întîmplare. Uită-te : toată clientela se compune doar din cîțiva nenorociți de englezi rătăciți.

Îi spunea „scumpa mea" pentru prima dată. Pînă atunci, „dragă Marie" însemna limita limbajului său drăgăstos. Îi prinsese totodată și mîna peste măsuță ; dar ea și-o retrăsese încet ca să-și toarne mai departe ceaiul în ceașcă, apa caldă, laptele.

Sammécaud își dădu seama că ar face o gafă arătîndu-se prea grăbit ; că trebuia să simuleze că le găsește încîntătoare în ele însile aceste imprejurări prealabile ale primii lor întîlniri. Și, de fapt, ideea că era prima întîlnire îl emoționa. Dar nu avea nici-o tragere de inimă ca s-o exprime, deoarece nimic din atitudinea Mariei nu lăsa să se întrevadă că pentru ea întîlnirea trebuia să se continue în altă parte.

Recurse la un șiretlic sentimental. Spuse că amîndoi puteau să se considere în călătorie, de pildă la Londra ; mai ales cu acest amurg de noiembrie. Ca și cum ar fi răpit-o, și ar fi părăsit amîndoi totul ca să fugă în țări îndepărtate, lipiți unul de altul ; cînd unul, cînd altul cu capul pe umărul celuilalt.

Ea zîmbi. Îi era recunoscătoare, mai puțin din pricina ficțiunii plăcute pe care i-o sugera, cît pentru că încerca s-o distragă de la îngrijorarea ei.

— Ei bine, deoarece sîntem la Londra, acum că ți-ai luat ceaiul alături de acești englezi confortabili, o să oprim un *cab* [1], care să ne ducă la *Family-House* [2] a noastră. În West-End. Da, da,

[1] Gabrioletă (cu scaunul vizitiului sus, în spate) (engl.).
[2] Pensiune de familie (engl.).

scumpa mea, vei vedea că nu inventez nimic. Jur că nu-i altceva decît călătoria noastră care continuă.

În trăsură, își abandonă mîna într-a lui, se lăsă sărutată pe gît. Dar abia răspundea vorbelor tovarășului ei. Toate luminile de pe stradă și din prăvălii erau aprinse. Cînd treceau printr-o zonă de lumină mai vie, ea își trăgea capul în fundul trăsurii. Uneori mîna pe care o ținea Sammécaud avea o tresărire.

La intrarea în strada Bizet, el spuse :

— Am ajuns.

— Spune-i să încetinească ; te rog. Mai întîi, vreau să văd. Unde e ?

— Apleacă-te puțin. Nu-ți fie teamă. Cîteva case mai încolo, pe stînga. Acolo unde se vede strălucind firma.

— Ce firmă ?... Dar ce este această casă ?

— „Family-House", cum îți spuneam.

— O ! E un hotel ? Dcar n-o să mă duci la hotel ?

— Nu-i un hotel, scumpa mea. O pensiune de familie, foarte discretă și convenabilă, unde locuesc englezi și americani. Mă iau drept un provincial în trecere prin Paris.

— Dar pe mine, drept cine mă vor lua ?

— Am avut grijă să reținu un mic apartament pînă sîmbătă. Ca să nu se poată face vreo ipoteză jignitoare.

— Și ce-ai făcut cu asta ? O să vadă doar că nu rămînem aici... Nu. Ți-o spun. Nu vreau. Nu intru aici.

Foarte plictisit, Sammécaud își mîngîia mustața cu gesturi mici, sacadate. Căuta argumente convingătoare ; sau vreo altă soluție mai elegantă. Nu găsea nimic. Își reproșa că a dat dovadă de lipsă de judecată, poate chiar de tact.

„Trebuia să fac tot posibilul ca să găsesc o garsonieră mobilată. În douăzeci și patru de ore, nu era prea ușor. Să mă fi gîndit din timp ? Să recurg la un prieten ? Primejdios. Apoi cine știe ce-ar fi în stare să-și închipuie. Că o duc la o casă de întîlnire. Această «Family-House» mi se păruse atît de respectabilă, atît de sigură. Un lux de bun gust..."

Vizitiul se oprise. Marie, care devenise foarte nervoasă, repeta :

— Spune-i să meargă mai departe. Te implor. Te implor.

— Unde vrei să ne ducă ?

— La o stație... unde pot să găsesc un taxi ca să mă-ntorc acasă.

XXI

QUINETTE ÎȘI OFERĂ SERVICIILE

Quinette spuse cu un zîmbet :

— Care va să zică așa v-ați gîndit la mine !

— Ne-am gîndit. Dar vedeți, sîntem atît de hărțuiți... Cum v-am mai spus, situația dumneavoastră nu prea se pretează. Da... A ! dacă ați fi avut norocul să ne indicați pista cea bună în legătură cu asasinatul din strada aia... din strada Dailloud !

— Apropó... ziarele nu mai spun nimic. Afacerea e îngropată ?

— Deloc. Să nu vă închipuiți că o afacere se îngroapă așa. Urmărim cîteva piste. Evident, ne cam învîrtim în loc. Dar sînt anchete care reușesc, deodată, în clipa cînd te aștepți cel mai puțin.

Un val de neliniște se abate asupra lui Quinette. Îl examinează cu atenție pe inspector, căruia îi știe acum numele : domnul Marilhat. Ca să vorbească despre crima din baracă, inspectorul a în-

tors capul, părea că se eschivează. Precauție profesională, fără îndoială. Nu trebuie să se vadă într-asta nimic îngrijorător și nici vreo aluzie în ultimele lui cuvinte atît de penibile la auz.

Abajurul de carton verde proiectează pe măsuță un rotocol de lumină, căruia Quinette îi recunoaște dimensiunile, nuanța, densitatea emoționantă. Aici erau *capetele*.

Legătorul are în minte o frază gata pregătită de care s-ar prinde cît se poate de bine conversația și care l-ar ușura : „M-am gîndit adesea la cele ce-mi spuneați dăunăzi... vă amintiți ? Poveștile cu canalul, cu *carierele*...“ Spusă cu naturalețe, fraza n-ar putea stîrni nici o bănuială. Și l-ar fi silit poate pe Marilhat să-i dea o informație importantă.

Dar, pentru moment Quinette e tot atît de puțin în stare s-o pronunțe pe cît ești în stare să strigi în unele vise. Va izbuti poate s-o rostească nițel mai tîrziu, printr-un înconjur.

Continuă pe un ton amabil :

— Ei bine, dacă dumneavoastră nu v-ați gîndit la mine, cum vedeți, m-am gîndit eu la dumneavoastră. V-am mai spus că-mi simțeam o veche vocație...

Zîmbi ; apoi, coborînd vocea :

— M-ați întrebat, vă amintiți, dacă nu am acces în mediile politice avansate. V-am răspuns că nu. Era adevărat în momentul acela. Curînd s-ar putea să nu mai fie.

— Ce spui, domnule ?

— Ați auzit vreodată vorbindu-se despre *Controlul social ?*

— *Controlul social*... stați nițel... O organizație politică ?

— Da, o grupare politică avansată... foarte avansată, cred... și căreia, pe cît se pare, nu-i prea place să-și bage alții nasul în treburile ei.

— Da, da... Îmi amintesc. Am văzut cîteva note despre așa ceva acum vreo doi ani. Continuă să existe ?

— Desigur.

— Vă întreb, deoarece acum doi ani primiserăm ordine în privința asta. Eu nu m-am ocupat de chestiune în mod direct. Afară de-o singură perioadă, nu m-am îndeletnicit niciodată cu supravegherea politică. Dar îmi amintesc foarte bine ce-mi spunea un coleg care fusese însărcinat cu afacerea, un anume Leclercq.

— Găsea că e ceva important ?

— Îmi amintesc mai ales că era furios.

— De ce ?

— Pentru că nu reușise nici măcar o singură dată să asiste la o întrunire de a lor.

— A ! A !

— Aveau loc undeva pe aici...

— Pe lîngă Montsouris, poate ?

— Nu, nu... Sigur nu. Mult mai aproape... Pe cîte îmi amintesc... pe lîngă uzina de gaz din Vaugirard... Aș putea să știu precis întrebîndu-l

pe Leclercq. Așadar, ați avea acces la indivizii aceștia ?

— Poate.

— Ar fi interesant.

— Credeți ?... Care va să zică colegul dumneavoastră abandonase ancheta ?

— Probabil. A făcut, pesemne, un raport, a semnalat dificultățile, în așteptare de noi ordine. S-ar putea ca forurile superioare să fi socotit că nu era nimic urgent ; sau să fi obținut informații pe altă cale.

— Pentru că... n-aș vrea să întreprind ceva dacă m-aș gîndi că șefii dumneavoastră cred că nu prezintă importanță.

— O să vă lămuresc în privința aceasta. Dar m-ar mira foarte mult. O informație e totdeauna bine venită. Și dacă din întîmplare n-au mai încercat nimic după eșecul lui Leclercq, ați avea, dimpotrivă, o șansă. Bănuiesc că nu pretențiile dumneavoastră ar putea fi un obstacol. Vă sfătuiesc să nu fiți prea lacom pentru început.

— N-o să cer absolut nimic.

— Bine. Mai apoi, dacă ne aduceți un mic rezultat, vă voi obține o gratificație... Da. Nu mare lucru. Dar ca principiu.

Marilhat se gîndi o clipă. Apoi :

— Nu mă îndoiesc de dibăcia dumneavoastră. Dar cu toată experiența lui, Leclercq n-a izbutit... Prin urmare, luați-vă toate precauțiile. Vreți să vă pun în legătură cu Leclercq ?

— Știu și eu ?...

— Nu prea vă încîntă. Vă temeți să nu vă sufle afacerea. Înțeleg. Cît mă privește, știți, vă stau oricînd la dispoziție cu un sfat. Nu sînt un concurent.

— Nici vorbă că intenționez să vă cer sprijinul, scumpe domn ; să vă consult ori de cîte ori o să îndrăznesc s-o fac fără să vă deranjez prea mult. Eu unul v-aș propune chiar o participare și mai directă. Nu fac dintr-asta o chestie de ambiție. Dar am net impresia că un simplu hazard îmi îngăduie mie personal să mă strecor în mediul acesta. Și că dacă aș încerca să mai iau pe cineva cu mine, n-am izbuti decît să ni se închidă ușa în nas. Chiar dacă acel cineva ar avea toată experiența meseriei pe care eu n-o am.

— Puteți, fără îndoială, judeca mai bine decît mine situația.

— O ! E foarte simplu. Afară de vreun impediment cu totul neprevăzut, sînt în măsură să asist foarte curînd la o întrunire a *Controlului social*. Și totul mă face să cred că mă vor invita și la cele următoare, chiar și la cele mai confidențiale. Pe scurt, sînt pe punctul de a fi primit în organizație.

— Știți, dacă ceea ce mi se pare că îmi amintesc despre *Controlul social* e exact, nu-i de loc rău pentru un început ! Nu cer să-mi spuneți cum ați procedat.

Quinette face un gest prudent, apoi :

— Singurul meu merit, repet, este că m-am folosit de o întîmplare, pe care tot atît de bine aș fi putut s-o las să-mi scape. Pe urmă, am inspirat încredere. Mărturisesc, fără falsă modestie, că inspir de obicei încredere.

— E adevărat ! e foarte adevărat ! declară inspectorul, pe un ton plin de convingere.

Quinette simte că ideea lui de adineaori se luptă din nou să iasă la iveală. Împrejurările sînt formidabile.

— Sînt, într-adevăr, foarte mulțumit, spuse el, că nu mă descurajați. Dacă ajung la vreun rezultat, numai dumneavoastră o să vi-l datorez. Ba da. Am avut norocul să vă întîlnesc. Nici nu bănuiți cît e de comunicativă pasiunea care se simte în dumneavoastră...

— Din păcate, m-am potolit mult...

— De pildă. Cele ce mi-ați povestit dăunăzi, vă amintiți ? ei bine, aveau un aer de legendă eroică. Ar putea provoca o mare înflăcărare unui tînăr.

Marilhat se încruntă.

— Ce v-am povestit ?

— Întîmplarea aceea cu canalul... întîmplarea din cariera de la Bagnolet... Despre astea vorbeați, nu-i așa ?

Inspectorul pare deodată încurcat. Aruncă o privire rapidă asupra lui Quinette ; apoi întoarce capul. „Probabil că încep să pălesc", se gîndește Quinette.

Marilhat parcă vrea să spună ceva. Dar se mulțumește să se strîmbe ușor, să ridice mîna. Apoi se uită la ceas.

— Scuzați-mă. Am de făcut o cursă în oraș. Voi transmite propunerea dumneavoastră. O să vă țin la curent. Pînă atunci mențineți legătura cu noi. Asistați la întrunire. Notați-vă observațiile și veniți cu ele la mine. În tot cazul, nu va fi un timp pierdut.

A vorbit repede, ca cineva care vrea să se descotorosească de tine ; mai puțin prietenos decît înainte. Dar, la rigoare, atitudinea lui ar putea fi și aceea a unui funcționar care-și aduce brusc aminte de-o obligație.

Coborînd scara comisariatului, Quinette face apel la toată rațiunea lui ca să înăbușe o panică interioară.

XXII

VIZITĂ LA JAURÈS

Vineri, Gurau primi un bilețel de la Jaurès :

„Iubite prietene. Ți-am promis să-ți dau de știre de îndată ce voi fi sigur că voi avea cel puțin o oră întreagă de liniște, ca să putem sta de vorbă pe îndelete, netulburați de nimeni. Vrei să treci pe la mine, în strada de la Tour, mîine 21 la începutul după-amiezii ? Chiar pe la două, dacă poți. Cu toată prietenia“.

Sîmbătă, la ora două, Gurau suna la ușa locuinței din strada de la Tour. Deși îl lega de Jaurès o veche camaraderie și chiar prietenie, venea pentru prima dată la el. Îl întîlnea aproape zilnic la Cameră ; și chiar urca uneori, deși destul de rar, să-i dea bună ziua la *Humanité*. Niciodată acești doi oameni nu simțiseră nevoia unei convorbiri între patru ochi. În fața casei aceleia cu fațada îngustă, de arhitectură nedefinită, Gurau simțea, deci, o oarecare curiozitate adăugîndu-se interesului vizitei sale.

O servitoare din sudul Franței deschise ușa și-l pofti pe Gurau în salon.

Trebui atunci să-și repete că era, într-adevăr, la Jaurès ; că nici o confuzie nu era posibilă.

„Pînă într-atît, e nemaipomenit !"

Se găsea deodată în salonul unui burghez din provincie ; dar nu a unuia din acei mari burghezi care locuiesc într-o casă veche, în cartierul catedralei, care au moștenit mobile frumoase, și la care bibeloul cel mai îndoielnic poartă pecetea tradiției și a bogăției. Ci a unuia din acei burghezi recenți — fiu de arendaș devenit avocățel sau medic obscur — care locuiesc în cartierele noi, dincolo de Șosea, unde străzile ce se întretaie perpendicular se numesc Paul-Bert, Jules-Simon, sau Tunis ; unde vilele din cărămidă aparentă au ornamente de faianță albastră și grădinițe pline de leandri. Mobilele provin de la „Galeriile pariziene" din strada Republicii. Două fotolii sînt acoperite cu huse. Dar canapeaua etalează cu candoare imitația de tapiserie, asemănătoare cu „un lucru de mînă" ; și pe piedestalul de pai împletit tronează un vas de flori cu fundă.

„Mai pun de la mine, își spuse Gurau. Dar orice s-ar zice, asta e." Și, într-adevăr, nici nu putea fi vorba de a analiza serios acest interior ca să-i descoperi semne, secrete, linii ale destinului. Nici un amănunt nu era de neînlocuit. Nici un obiect nu se afla acolo impus de-o necesitate. Reacția firească a oaspetelui era o visare care prelungea și completa

aspectul lucrurilor, ducîndu-l către ceea ce este generic și tipic. Gurau, pe care atît personalitatea cît și cariera lui Jaurès îl interesase întotdeauna în cel mai înalt grad, trecu de la această visare la un șir de reflecții, de întrebări, de apropieri, care se succedară cu o viteză crescîndă pînă într-atît, încît mai multe se năsteau, se întretăiau, se corectau una pe alta în aceeași clipă. Atmosfera salonașului devenea, în speță, un ciudat excitant cerebral.

Servitoarea veni și-l rugă pe Gurau s-o urmeze.

Trecu din nou prin vestibul, sui cîteva trepte. Jaurès îl aștepta în ușa cabinetului său de lucru, cu mîinile întinse.

Intrară într-o odaie destul de mică în care nu rețineau atenția decît niște rafturi cu cărți, o mulțime de hîrtii așezate pe masă și un bust al lui Jaurès, de ghips, de o asemănare banală și de o calitate artistică ce te făcea să te gîndești la monumentele politicienilor din piețele prefecturilor.

Dar Jaurès, era aievea, în fața ta. Restul nu mai avea nici o importanță.

Chiar cînd erai deprins să te întîlnești cu omul acesta aproape în fiecare zi, faptul de a te găsi dintr-o dată față în față cu el îți dădea un șoc. Îți venea în minte nu o judecată limitată, ci un mănunchi de cuvinte care alcătuiau parcă vîrfurile vizibile ale unor judecăți prea numeroase ca să poată țîșni în același timp.

Erau cuvinte ca „putere", „radiere", „sînge", „soare", „bunătate virilă", „încredere", „abundență

şi pulsaţie năvalnică de viaţă," amestecuri de cuvinte şi de vedenii, cum ar fi „cîntece în jurul teascului", „cîntece în lanurile de grîu", „binecuvîntarea Tatălui asupra oamenilor istoviţi".

Trupul, de statură mijlocie, pe care l-ai fi găsit poate scund, dacă toate liniile lui şi toate atitudinile n-ar fi fost atît de potrivnice oricărei idei de scădere şi de micşorare ; dacă n-ar fi fost totul înălţare, ridicare, prezenţă în faţa omenirii, sforţare pentru a se dărui celei mai mari lumini, văzute şi nevăzute.

Există în Franţa două tipuri principale de oameni din Sud-Vest ; care pot fi numite sarazinul şi latinul. Sarazinul e slab, înalt, pămîntiu, morocănos din fire. În vorba lui accentul meridional capătă sonorităţi aspre şi o ciudată exagerare. În societate afişează lăudăroşenia, batjocura caustică, rîsul provocător. Dar păstrează o mare provizie de gînduri negre pentru momentele de singurătate, precum vădesc cutele şi adînciturile care-i brăzdează obrazul.

Jaurès reprezenta din plin celălalt tip, fără îndoială foarte asemănător unui galo-roman din *Narbonensis* pe care-l puteai întîlni odinioară în toate regiunile occidentale ale Imperiului, inclusiv Roma, cu toate că foarte diferit de alte tipuri de latin modern, dar pe care nu prea îl mai întîlneşti în Italia de azi.

Corpolent, dar nu propriu-zis obez. Pieptul lat. O figură largă, cu linii simple, desenate dintr-o

singură trăsătură. Tenul colorat. Barba stufoasă, ca și părul. Ochi care nu te izbeau nici prin culoare, nici prin strălucire ; doar prin vioiciunea lor incomparabilă ; niște ochi la suprafața cărora privirea e în neîncetată mișcare, gata în orice moment să-și ia avîntul ca de pe o trambulină. Dinți sănătoși. O voce bogată, de aur.

Purta o mică jachetă scurtă de șeviot negru, încheiată pe o vestă fantezie, din care abia se zăreau marginile. Pantalonii vărgați își pierduseră dunga și făceau pungi la genunchi. Cravata, puțin strîmbă, lăsa să se vadă butonul de la guler. Vorbea, cu capul pe spate, ușor aplecat spre stînga, ca și cum în timp ce vorbea ar fi ascultat nu se știe ce vuiet venind din pămînt sau din inima lui.

Mai întîi stătură de vorbă în picioare, comunicîndu-și micile noutăți, glumind despre un incident care avusese loc, în ajun, la Cameră. Lui Jaurès îi plăcea să rîdă deschis, fără maliție. Dinții îi străluceau în barbă. În fața lui, aerul era străbătut pînă departe de căldura suflului său.

Se așeză apoi în obișnuitu-i fotoliu, întors piezișș, cu cotul pe masa de lucru, cu obrazul sprijinit în palmă, lăsînd să iasă afară din mîneca jachetei o manșetă mare și rotundă, închisă printr-un nasture de sidef mare și rotund, și semănînd cu un borcan de farmacie. Gurau rămase în picioare lîngă un raft de cărți, cu mîinile la spate, rezemate, pe lat, de o poliță.

— Îmi spuneai, așadar, făcu Jaurès, că țineai să ai părerea mea asupra unui punct de o oarecare importanță...

— Da, și de natură confidențială.

— Nu-ți fie teamă. Cînd mi se pune în vedere... se trezește în mine un meridional tăcut... E ceva personal, sau în legătură cu politica ?

— Nu te-aș fi deranjat pentru ceva pur personal.

— Și de ce nu, dragul meu ?

— Nu, nu pe dumneata... Dacă-mi dai voie, o să încep eu prin a te întreba. Te rog să mă ierți dacă vreo întrebare de a mea o să ți se pară indiscretă sau ciudată.

— Hai, hai.

— Pe cît știu, ziarul *Humanité* din punct de vedere material merge destul de bine...

— Da. Sîntem mulțumiți.

— ...Dar presa mare de informație o scoate la capăt destul de greu. Ai cunoscut și dumneata, desigur, ce înseamnă preocupările de ordin financiar pentru un ziar de doctrină.

— Ei fac tot ce pot ca să mă cruțe în privința aceasta. Sînt totuși bine plasat ca să cunosc situația. E o echilibristică primejdioasă, tot timpul. Și, la urma urmei, înghițim bani. Bănuiești, cred.

— Închipuie-ți... nu vin să-ți fac o propunere, e o ipoteză pentru comoditatea raționamentului meu... închipuie-ți că cineva ar pune la dispoziția dumitale suma necesară ca să echilibrezi fără efort bugetul ziarului *Humonité*, să-i asiguri viito-

rul, chiar să-i înlesneşti difuzarea... şi că îţi lasă, bineînţeles, mîna liberă ; că păstrezi controlul absolut al ziarului.

— Aş fi încîntat.

— N-ai refuza banii sub cuvînt că un ziar care condamnă societatea capitalistă nu are dreptul să primească ajutorul unui om care e, prin forţa împrejurărilor, un capitalist ?

— De ! Domnul de la Palisse ar observa că în societatea actuală capitalurile nu pot veni decît de la capitalişti. Noi înşine, la *Humanité,* n-am fi izbutit să înfiinţăm ziarul şi nici să-l menţinem în viaţă trei luni dacă n-am fi avut la spate cîţiva prieteni bogaţi. Nu facem dintr-asta un secret. Oamenii de dreapta se prefac că se indignează, vorbesc despre „comedia socialistă". Spun că lista acţionarilor noştri are drept primă coloană o listă de milionari. Cu atît mai bine dacă există milionari socialişti.

— Da...

— Firește, n-aş accepta să fiu susţinut de un domn despre care aş şti că nu visează decît să ne strîngă de gît. „Îl îmbrăţişez pe rivalul meu..." Şi nici de o canalie. Nu vrem decît bani curaţi... în măsura în care banul poate fi curat.

— Dacă te înţeleg bine, cînd un om, oricît ar fi el de bogat, manifestă simpatie pentru cauza noastră — îmi dai voie să spun „cauza noastră" cu toate că de cîţiva ani nu mai urmăm întru totul acelaşi

drum — nu socoteşti că sprijinul lui e prin el însuşi compromiţător.

— Cu condiţia ca simpatia să fie sinceră.

— Nu-i totdeauna uşor să scrutezi inimile şi rărunchii... Dumneata nu crezi — întrebarea mea o să-ţi pară poate naivă — că un om, prin faptul că e bogat, e în imposibilitate, ca să zic aşa, congenitală, de a dori sincer izbînda socialismului ?

— Slavă Domnului, inima omenească nu-i chiar pînă într-atît prizoniera clasei şi a educaţiei. Eu însumi, fără a fi dintr-o familie bogată, sînt totuşi de origine burgheză ! Şi uite, Lévy-Bruhl[1]. Nu-i un mare capitalist, dar are bani. Ne-a ajutat. Pun mîna în foc pentru sinceritatea lui Lévy-Bruhl.

— E un intelectual ; o excepţie.

— Mai sînt şi altele.

Gurau, care se aşezase, privea în pămînt, medita, îşi lovea uşor nasul şi buzele cu primele două degete ale mîinii drepte.

Jaurès îl lăsă să viseze în voie ; apoi :

— Nu-i treaba mea la ce caz particular faci aluzie. Dar totuşi, înainte de toate, e o chestiune de speţă.

Gurau nu răspunse îndată.

Ridică ochii, îl privi pe Jaurès. Apoi pe un alt ton, în care se vădea o anumită febrilitate, şi cu o

[1] Filozof francez (1857—1939), autorul unor studii sociologice.

mișcare a mîinilor înainte, care fără să vrea, avea ceva patetic în ea :

— Dragă Jaurès, am pentru dumneata un respect nețărmurit. Și o mare afecțiune. Cu toate că nu ai decît cîțiva ani mai mult decît mine, te consider ca un mare înaintaș. Mi-ar fi penibil să fac un lucru pe care dumneata, dacă l-ai cunoaște, l-ai socoti urît. Ți-am vorbit de ziar, de sprijin financiar acordat unui ziar pentru că așa se prezintă în primul rînd situația pentru mine. Dar o cred sortită să se dezvolte... da... cred că hazardul a pus în mîinile mele posibilități destul de vaste. Nu caut să te intrig ; dar nici n-aș vrea să-ți las impresia că-mi fac iluzii... Se prea poate ca viitorul să-mi arate că m-am băgat într-o cursă. Caut o comparație. Uite : povestea lui Wagner cu Ludovic al II-lea al Bavariei. Lucruri mari, neașteptate, în domeniul artistic, realizate în foarte scurt timp, pentru că regele acela, nici cine știe ce cunoscător, și poate nici cine știe cît de convins, a avut deodată capriciul să sprijine un artist revoluționar... O ! din păcate, acum nu-i vorba de un rege, nici de un Wagner. Nu pierd simțul proporțiilor. Dar cauza pentru a cărei izbîndă lupt e cel puțin tot atît de mare... Pe scurt, dacă numim Revoluție, cu un cuvînt comod, transformarea totală a societății actuale — fără a căuta deocamdată care ar fi ritmul și modalitățile cele mai indicate pentru a o obține... nu mă depărtez prea mult de felul dumitale de a înțelege cuvîntul, nu-i așa ?...

— Nu, nu. De acord.

— ...Ei bine, s-ar putea — dacă am noroc, evident, și dacă sînt destul de dibaci — să reușesc să pun în serviciul Revoluției o forță materială foarte considerabilă. La început eram plin de bănuieli. Chiar și acum două-trei zile îmi spuneam că-i prea frumos ca să fie adevărat. Dar dacă mă gîndesc mai bine, ajung să cred că, într-un caz ca acesta, timiditatea, iar nu înțelepciunea, e cea care ne împiedică să credem în anumite posibilități de acțiune ce ies din rutină. Și Wagner ar fi putut să-și spună că nu era verosimil ; că voiau să-și bată joc de el, sau că totul se va prăbuși din prima zi... Ai aerul surprins

— Am și de ce.

— Da, dar... surprins și sceptic.

— Nu... În primul rînd, chiar dacă mi-ai cita nominal faptele și persoanele, încă aș fi foarte încurcat... Cu atît mai mult... Nu... mă întreb... în raport cu elementele pe care le cunosc. O să mă ierți dacă o să-ți spun ceva... Te credeam... desigur, nu cu desăvîrșire ostil ideilor dumitale de odinioară dar mai resemnat în fața mersului obișnuit al evenimentelor, în sfîrșit, mai puțin dispus să pronunți cuvîntul Revoluție, chiar dîndu-i un sens mai larg.

— Dragă Jaurès, nu știu cum vezi dumneata lucrurile. Eu nu trăiesc cu idei imobile. Dar mai cu seamă sentimentul meu despre viitor și despre po-

sibil variază într-una. Dacă vrei, cred mereu în același viitor. Dar nu-mi reprezint două zile în șir exact în același chip mijloacele, șansele, amînările... poate nici chiar însuși viitorul acesta. Eu nu sînt un matematician ; și nici un filozof. Am mai curînd impresia că seamăn cu medicul care trece în fiecare zi pe la bolnavul lui și își spune : „Ia te uită ! Inima prezintă neregularități" sau „Iată-l că face din nou temperatură" sau „A suportat foarte bine bulionul de aseară", și care de fiecare dată își schimbă puțin pronosticul, îl repune la punct, emite noi ipoteze în privința duratei bolii, se gîndește la un alt ritm, o altă orientare a tratamentului. Există poate medici matematicieni care-și tratează bolnavii ca o teoremă și care merg de-a dreptul la țintă ca o ghiulea de tun. Eu unul m-aș feri de ei. Mi-ar fi teamă să nu fie cimitirul ținta lor. Prefer un tip care cînd e gata de a mă trimite la cimitir nu face dintr-asta o chestiune de amor propriu, și se răsgîndește.

— Nu cred că spui asta pentru mine, Gurau !

— Ce idee, Jaurès !

— Eu sînt, ce-i drept, un pic filozof prin originea mea. Dar nu cred că păcătuiesc printr-un exces de rigoare matematică. Dimpotrivă, îmi petrec timpul în interiorul partidului străduindu-mă să-i calmez pe unii matematicieni... Da... O !... Simt și eu atît de mult ceea ce spuneai adineaori, ondularea aceasta inevitabilă a speranței și a prevederii, încît uneori îmi pricinuiește un

fel de neliniște. Da, da ! Dacă devin neurastenic într-o bună zi...

— Nici o primejdie !

— Poți să știi !... Asta va fi neurastenia mea... Da. Și e cu atît mai apăsător, cu cît nu am pe nimeni cu care să vorbesc. Aș provoca inutil catastrofe în jurul meu. A trebuit hazardul unei conversații ca asta.

— Așadar, îți dai ușor seama cum ideea aceasta de Revoluție a putut căpăta pentru mine, zilele astea, o actualitate, o forță de antrenare, pe care, într-adevăr, poate n-o mai avea în aceeași măsură. După cum un om căruia i-a picat o moștenire se gîndește deodată din nou la proiectul său cel mai scump, pe care-l crezuse himeric sau neînchipuit de departe.

— Fie... Deși, întrucît mă privește, nu prea văd ce incident al vieții mele personale ar avea virtutea aceasta. Oscilațiile interioare despre care vorbeam, da, le resimt, dar în legătură cu evenimentele publice. Sînt unele dimineți în care Europa mă descurajează, în care lumea mă descurajează... Oricare ar fi puterea mea — care va rămîne întotdeauna foarte mică în fața acestor imense realități istorice și a refluxului lor... Da... Și n-au lipsit, de două luni încoace, dimineți de acestea.

— Trebuie s-o recunoaștem !

— O ! Dragul meu Gurau ! Ce teribile două luni am trăit, mai ales cînd n-ai avut norocul să te

nești cu desăvîrșire orb. Unii oameni mă scot din sărite. Îi vezi, ce-i drept, nițel preocupați o zi sau două. Dacă lucrurile par însă să se aranjeze cît de cît, uită totul. Și mă refer la oameni cu judecată !... A ! E oare asta semn de înțelepciune, o înțelepciune supremă pe care n-o am eu ? Sau acea incorigibilă puerilitate a adultului ? În sfîrșit... abia ne revenisem puțin după criza balcanică, și deodată s-a agravat afacerea dezertorilor de la Casablanca, care moțăia de cîteva săptămîni. Către 5 sau 6, ți-o jur, am crezut că războiul e inevitabil. Și am strigat ca un surd, am strigat că războiul e imposibil, nemaipomenit de absurd. De ce ? Pentru că trebuie să creăm această contra-obsesie. Așa cum unui individ care ar avea obsesia unei crime ai încerca să-i bagi în cap ideea că nu va putea săvîrși crima, că-i va tremura mîna, că-i va scăpa cuțitul din mînă. Europa a ajuns într-o asemenea stare, încît trebuie s-o tratezi ca pe un candidat la crimă... Ai văzut telegramele de acum trei-patru zile ? Tensiunea austro-sîrbă e în fond mai îngrijorătoare ca niciodată... Dar nu-i vorba de asta. E vorba de dumneata și de proiectele dumitale. Da. E un lucru despre care voiam să-ți vorbesc încă de la început. E prea important pentru întreaga chestiune ca să nu-l spun. Ești singur, Gurau ?

— Singur ?

— Da, ai prieteni. Ești înscris într-un grup parlamentar. Dar nu ai un partid la spatele dumitale ; alături de dumneata.

— Nu...

— Cum poți spera să obții singur ceva care să semene chiar de departe cu transformarea radicală despre care vorbeai ?

— Dar nu pretind, firește, s-o obțin singur. Însăși vizita pe care ți-o fac o dovedește.

Ochii lui Jaurès străluciră. Întredeschise gura. Gurau, temîndu-se să nu-l fi înțeles greșit, se grăbi să adauge :

— Pe cît îmi pare, fără să renunțăm nici unii nici alții la independența noastră, am putea să ne dăm o mînă de ajutor într-un moment decisiv.

Juarès părea dezamăgit. Spuse :

— Iartă-mă. Nu sînt sigur că franctirorii, chiar și cei mai eroici sau mai iscusiți, sporesc mult șansele unei armate regulate.

Apoi, după un moment de tăcere :

— Cred că îți închipui că și eu aș fi foarte fericit să-mi păstrez independența. Nu mă amuză întotdeauna să-mi asum greșelile sau prostiile, sau grosolăniile și neroziile lui X sau lui Y. Și nici să-mi pierd vremea ca să le reamintesc tuturor acestora niște adevăruri elementare.

Tăcu din nou, lovi ritmic cu degetele mîinii drepte în masă, în timp ce cu stînga își mîngîia încet barba. Apoi :

— Nu eşti mason ?

— Nu. Nici dumneata, nu-i aşa ?

— Dacă aş fi, n-aş fi avut nevoie să te întreb, deoarece se pare că...

— De ce mă întrebi asta ?

— Ca să ştiu dacă nu ai cumva în masonerie o compensaţie a izolării dumitale. Cred că anumiţi tovarăşi ai noştri îşi fac multe iluzii în privinţa masoneriei. Dar, în sfîrşit, e un corp. Da... Obişnuinţa de a gîndi ca un om de partid se vede că-mi înăbuşă imaginaţia. Acţiunea aceasta pe care se pare că o ai în vedere, mărturisesc că eu n-o văd nici chiar în linii mari. Afară de cazul că...

— Că ce ?

— Că te gîndeşti pur şi simplu să vii la putere ; pe căile obişnuite.

— Într-un moment favorabil, de ce nu ? M-ai ţine de rău ?

— Nu.

— Aş putea conta atunci pe sprijinul dumitale ?

— Ai avea tot dreptul la el, dacă persişti în dispoziţiile dumitale actuale.

— Şi nu găseşti că tocmai un franctiror poate să rişte anumite partide în care şeful armatei regulate ar ezita să se angajeze ?

— E un punct de vedere. Dar — ca să fac mai departe pe prostul — mi se pare că încă de pe acum situaţia dumitale parlamentară îţi deschide calea către putere. Dacă nu va fi mîine, va fi

poimîine. Vei fi ministru cînd vei dori. Președinte de Consiliu, la rîndul dumitale. Și atunci iar nu prea văd ce poți să aștepți de la unele mijloace de acțiune mai excepționale, mai misterioase...

— Admiți, Jaurès, că anumite puteri financiare joacă un rol ocult, și uneori hotărîtor în viața popoarelor ?

— De bună seamă.

— În ce sens îl exercită ?

— Într-un sens care de cele mai multe ori nu e cel dorit de noi.

— De cele mai multe ori ? Niciodată !

— Hm... Cît privește primejdia unui război, de pildă cea de care vorbeam adineaori, e absolut sigur că puteri ca metalurgia, și poate și industria petrolului... Ești de acord cu mine, nu-i așa ? Dacă magnații petrolului sînt clarvăzători, au și ei interes să fie războaie ?... pe scurt, e sigur că aceștia și alții împing la un conflict. Dar puteri de aceeași amploare, ca marea bancă internațională, lucrează în sensul opus. Toate acestea sînt atît de complexe și de echivoce.

— Dar să presupunem, ca să reluăm exemplul dumitale, că mîine... metalurgia, în loc să subvenționeze campanii de presă belicoase și să întrețină un spirit războinic prin toate mijloacele, își consacră aceleași mijloace ca să răspîndească un spirit de pace. Ca urmare, dacă vrei, a unui capriciu gen Ludovic al II-lea.

— Da, ar fi important.

— O spui cu mult calm.

— Pentru că îmi imaginez greu așa ceva. E prea romanțios pentru mine. Aici reapare metahna mea filozofică. Degeaba, nu cred decît în acțiunea cauzelor profunde. Accidentul, capriciul, nu merg departe, mai cu seamă dacă merg împotriva naturii lucrurilor. „Natura" metalurgiei este să vrea războiul. „Un" anumit metalurgist nu schimbă mare lucru. Există, pe de o parte, năvala forțelor oarbe, sau provizoriu oarbe ; pe de alta, rațiunea, ai cărei slujitori încercăm să fim noi. Între ele, nu zăresc decît un foarte mic loc pentru fantezia indivizilor. Numai rațiunea împiedică lumea de a fi mînată de fatalitate. Pe ea mă bizui. Și nu pe Ludovic al II-lea.

Jaurès își urmărea gîndul, cu capul lăsat pe spate. Volumul vocii sale se îngroșase puțin. Tonul devenise ușor încordat.

Gurau îl observa. „Începe să nu se mai gîndească la mine. Cazul meu nu-l mai interesează. Chiar dacă i-aș fi spus totul, el tot ar fi uitat. Bossuet. Legile eterne. Există totuși și altceva. Vorbește de complexitate. Dar aceea pe care consimte s-o recunoască e și ea de ordinul cauzelor generale. Nu are simțul evenimentului izolat, nici al absurdității esențiale care-i urzeala însăși a vieții. Da. Îi lipsește un simț."

— Dar revoluția însăși, Jaurès, va fi incontestabil rodul maturației cauzelor profunde. Dar nu crezi că epoca în care va avea loc, felul în care

se va produce, dacă va fi, de pildă, violentă sau nu, distrugătoare sau nu, vor depinde în mare măsură de cauze particulare, de intervenții individuale, de împrejurări ? de accidente ?

— Cine îți spune altfel, Gurau ? Dacă guvernele, dacă popoarele, în scurt timp nu vor avea o tresărire de cumințenie, sau de instinct de conservare, ne prăvălim cu toții în prăpastia unui război mondial. Și din el va izbucni Revoluția, mondială și ea, dar după ce va fi moștenit de la el, ca o întinare originară, un spirit de violență și de atrocitate, care ar fi cea mai mare dezamăgire a unui om ca mine, pentru că l-ar împiedica să salute, cu inima plină de bucurie, instaurarea dreptății. Doar atît ar ajunge ca să mă facă să urăsc războiul. Precum vezi, Gurau, țin seamă și de ceea ce e contingent. Dacă Revoluția este inevitabilă, admit că nu tot așa e și forma pe care o va lua.

— Ți s-ar putea răspunde, Jaurès, fără a schimba nimic din felul dumitale de a privi lucrurile, că dacă Revoluția e inevitabilă, războiul e și el inevitabil.

— Nu. Pentru că în cazul Revoluției, rațiunea lucrează alături de forțele oarbe. În cazul războiului, rațiunea lucrează împotriva forțelor oarbe.

— Dar nu există undeva, oare, în momentul acesta, Jaurès, un om care, dorind ca și dumneata Revoluția, să fie mînat de o dorință mai sumbră, un om convins, ca și dumneata, că dintr-un război

mondial s-ar naşte Revoluţia, dar căruia i-ar fi indiferent dacă ea va fi mai mult sau mai puţin întinată, mai mult sau mai puţin sîngeroasă, şi care să dorească războiul cu aceeaşi tărie cu care dumneata îl urăşti ?

Jaurès lăsă capul în jos.

— Poate că omul acesta există. E chiar probabil. Nu spun că e duşmanul meu. Dar e departe de mine. Şi întinse braţul. Da. Foarte departe. Scuza lui este de a nu putea face nimic pentru scopul pe care-l doreşte.

— El ar spune că iubeşte Revoluţia mai mult decît dumneata.

— Pentru că ar iubi-o mai mult decît raţiunea, mai mult decît umanitatea ? Şi alţii au iubit aşa, odinioară, iubesc şi acum aşa Patria sau Religia. Nu e vorba de o simplă schimbare de fanatism. Ceea ce aducem mulţimilor nenorocite nu e un idol vopsit în altă culoare... Sau atunci, la ce bun ? Dar nu dumitale trebuie să-ţi spun toate astea, Gurau. De ce ai simţit nevoia să mă obligi să le repet ?

— Poate ca să am plăcerea să le aud.

— O !...

— Şi eu am oroare de Revoluţia sîngeroasă. Se ridicase.

— Dragă Jaurès. Plec de aici, orice s-ar zice, destul de îmbărbătat. Ceea ce cauţi la un om ca dumneata, nu e atît nişte sfaturi într-o anumită chestiune, cît mai ales un exemplu, o lumină.

Jaurès îl însoți pînă la ușa străzii. Îl întrebă :

— Ai citit articolul meu de azi-dimineață ?

— Nu, răspunse Gurau puțin stingherit. Nu încă. Despre ce e ?

— Despre marea problemă a suprimării pedepsei cu moartea. Momentul e favorabil. Briand e de partea noastră. Trebuie să izbutim s-o obținem. Gîndește-te că de la 1870 au fost ghilotinați în Franța 74 de tineri de mai puțin de douăzeci de ani.

— Da.

— Nu prea pari impresionat.

— Mărturisesc că alte chestiuni îmi par de mai mare gravitate. Cîte minute crezi că îi vor trebui războiului viitor ca să omoare 74 de tineri de aproximativ douăzeci de ani ? și tineri care, orice s-ar spune „nu vor fi început ei".

— Ei da ! Știu. Dar nu-i de datoria noastră ca în orice clipă și prin toate mijloacele, să sporim pînă la superstiție respectul pentru viața omenească ? Bietul meu prieten... Într-o bună zi, s-ar putea să avem atît de multă nevoie de superstiția aceasta !

*

În Cheiul Grands-Augustins, Germaine Baader isprăvea masa de prînz singură, în mica sufragerie rustică. Contase pe Gurau, dar acesta se

scuzase, pretextînd întîlnirea pe care o fixase; fără să-i spună totuși că era vorba de Jaurès.

Germaine ar fi stat bucuros la masă puțin mai devreme. Dar Gurau, care punea mare preț pe vizita lui la Jaurès, nu dorea ca ea să fie imediat precedată de o oră petrecută cu Germaine, și nici cu altcineva. Se eschivase.

O dată cu desertul, camerista îi aduse o scrisoare.

— Mi-a dat-o chiar acum un om. A plecat îndată.

Biletul era de la Riccoboni și avea un conținut destul de enigmatic:

„Domnișoară. În legătură cu afacerile noastre și cu anumite dificultăți, îmi iau îndrăzneala să vă rog să treceți pe la birourile mele cît de curînd posibil. Primiți, vă rog, salutările mele respectuoase."

Care puteau fi dificultățile acestea? Sfătuită de Riccoboni, ea profitase cu cîteva zile înainte de-o ușoară scădere a cursului zahărului rafinat ca să mai cumpere opt mii de kilograme. Riccoboni se mulțumise, „în virtutea prieteniei și în mod excepțional", spusese el, cu un comision de cinci sute de franci. Intervenise vreo complicație de atunci? Cota totuși nu era proastă.

Hotărî să meargă în strada du Bouloi către sfîrșitul după-amiezii, întorcîndu-se de la croitoreasă.

XXIII

RUMOARE ÎN STRADA RÉAUMUR. A DOUA DISPARIȚIE A HELÈNEI SIGEAU

Strada Réaumur, e ora trei. Cerul e acoperit uniform. Ceața se vede doar dacă privești în înălțime sau în depărtare. La răsărit, într-un peisaj de străzi londonez, două clopotnițe îngemănate, zvelte și ascuțite. În jurul lor, o bandă de nori pare mai palidă și mai luminoasă.

Rumoarea din strada Réaumur. Însuși numele ei seamănă cu un cîntec de roți și de ziduri, cu o trepidație de clădiri, cu vibrația betonului sub asfalt, cu zgomotul trenurilor subterane, cu mersul mulțimii între aerul neguros și materialele solide.

Stradă incontestabil de capitală. Albie scobită de rîul oamenilor noi. Veacul al XX-lea de-abia mijește deasupra celor două clopotnițe care se văd acolo. Dar lumina lui e prezentă pe fețele trecătorilor, și pe marile imobile comerciale care și-o trimit de la un geam la altul.

Geniul său aspru se manifestă deja în mod oficial. Încă nu comandă cu glas tare. Dar mîna lui se simte pretutindeni. Dirijează mulțimea în felul său, renovează repede un galantar. Mîna secolului pătrunde în fundul birourilor, pînă în locurile unde lămpile sînt veșnic aprinse. Ea este cea care produce zăngănitul acesta al mașinilor de scris, și care, scotocind prin vechi prăvălii dosnice, smulge din ele întunericul ca pe o buruiană.

*

Aici mulțimea poartă hainele epocii, dar se mișcă deja ca aceea de mîine. Ce repede merg femeile, în ciuda redingotelor lor lungi și a paltoanelor cu pelerină! Cît de puțin solemn și de nesatisfăcut pare acest domn în ciuda jobenului său! Cîțiva gură-cască se opresc; dar uită să zîmbească. Cît de important devine totul! Cel mai mic fapt lucește în fața ta cu aceeași seriozitate ca un bulon de motor. Iată venind vremea cînd nimic nu va mai fi neglijabil. Cînd va fi catastrofal că n-ai blocat un mic bulon. Creionul în hîrtie [1], pe care vînzătorul ambulant ți-l propune, va juca poate un rol în destinul tău. Niciodată lucrurile n-au fost atît de strîns legate de consecințele lor. Cu atît de puțin interval, cu atît de puțin joc între ele. Consecințele își urmează calea,

[1] Mină de creion înfășurată într-o teacă de hîrtie; invenție recentă la epoca aceea.

ferecate unele de altele, ca vagoanele trenului subteran. Huruitul convoiului lor se aude în zgomotul dens al străzii Réaumur.

*

Din fericire, manechinele vitrinelor îți arată ce trebuie să faci. Ce haine să alegi. Cum să le porți. Și ce ținută să ai. Îți indică stofa, zîmbetul, ondulația părului, gestul brațului, înclinarea capului.

Taioare de 45, 65, 85, și 95 de franci. Eficacitatea sporește o dată cu prețul. Într-un taior de 95 de franci, o femeie nu are nici o scuză dacă nu e fericită. Haină de lutru din nord de 138 de franci. Modesta salariată care trece cîștigă 140 de franci pe lună. Dar luna aceasta a avut patru amenzi de cîte cincizeci de centime. Peste cinci zile, dacă nu mai pierde metroul, va primi exact prețul unei haine de lutru din nord. Una mai superstițioasă ar vedea într-asta un indiciu al destinului. Dar nu e neapărat nevoie ca o fată tînără să aibă chiar o haină de lutru. Și poate nici nu-i potrivit. Căci nu cu o haină de lutru cucerești dragostea unui bărbat. Ci cu dragostea unui bărbat îți cumperi mai tîrziu o haină de lutru. Corsete în formă de furou, cu balene mobile, 29-50 de franci. Spun unii oameni că doar femeile ușoare sau țațele din piață nu poartă corset. Prejudecăți din alte vremi. Acum femeile tinere sînt mîndre de trupul lor. Pe cît le-ar fi de

rușine să fi rămas virgine, pe atît sînt de încîntate că n-au făcut copii. Sînii lor tari sînt zilnic prilej de mîndrie și de îngrijorare. Chiar și tinerele mame, care refuză să renunțe la bucuriile dragostei, îi cîntăresc în mînă neliniștite. Seara, în timpul unei plimbări, la cotitura unei străzi întunecoase, cît sînt de fericite să poată spune celui care le ține de braț: „Pune mîna. Azi nu am corset." Cît de prețios devine trupul în tînăra lui glorie ireparabilă! El nu se mai resemnează să sufere afronturi și umilințe. Se gîndește la o izbîndă viitoare; o vreme care va fi pentru el aceea a revanșei și a ostentației. În veșmintele din 1903, trupul gol al femeilor tinere începe să se zvîrcolească nerăbdător, ca șarpele în pielea lui moartă.

Automobile Ford de 6.900. Oțeluri cu vanadiu. Ce este vanadiul? N-are importanță. Spiritul de azi e familiarizat cu aceste mistere. Vanadiul e ca angustura într-un aperitiv; e ca mușcătura în voluptate. Oțelul cu vanadiu e un oțel surescitat. Totul trebuie să se întreacă pe sine, să se depășească. Oricărui lucru trebuie să-i dai porția de alcool care să-l îmbete.

„Mărturisirile doamnei Steinheil." Vînzătorul aleargă, cu manșeta ziarului bine expusă pe pieptul său. Doamna Steinheil, născută Marguerite Japy mărturisește că ea însăși a pus perla acuzatoare în portofelul lui Rémy Couillard. Dar n-apucă bine să se prăbușească într-un hohot de plîns

teatral, că se și ridică și acuză. Îl acuză pe Alexandre Wolff, fiul bucătăresei Mariette, că el a ucis. Mai trage un ropot de plîns ; apoi, cu un nou avînt, îl acuză că a vrut chiar s-o violeze. Inimile femeilor care pînă atunci o compătimeau pe doamna Steinheil pentru nenorocirile ei o părăsesc și se indignează. Nu pentru că minciunile văduvei ar fi de neconceput. Fiecare femeie simte că există în sufletul ei ceva care nu cere decît să mintă ca și dînsa. Motiv în plus de a o ghilotina pe ticăloasa asta, cu toate că e femeie și doamnă cu vază. Minciunile tuturor femeilor s-o însoțească și să se izbăvească în sîngele eșafodului.

Toate astea nu împiedică un Eros lucid, născut o dată cu veacul, să se amestece în mulțime și să asculte rumoarea. El a privit strada cea lungă, valea de beton și de fier scobită pentru rîul oamenilor noi ; și cerul, fără nici un trandafir. Dar nu-i totul pierdut. Vremea oțelului cu vanadiu îi rezervă frumoase compensații.

*

— Dacă vrei, o luăm pe strada Réaumur, și o să-ți povestesc urmarea, pe care, mai mult sau mai puțin, mi-am amintit-o. Într-o seară, după nu știu cîte încercări neizbutite — poate două sau trei — și fără să fi avut vreodată îndrăzneala de a urca pînă la apartamentul familiei Sigeau ca să aflu ce se petrece, am văzut-o pe Hélène ieșind

de la școală. Mi-a fost atît de teamă să nu o pierd din nou, încît m-am îndreptat spre ea imediat. Puțin îmi păsa de precauții. Hélène era de nerecunoscut, nu din pricina aspectului fizic, ci din aceea a expresiei, a atitudinii. Părea chinuită și rușinată. I-am spus : „Nu mă mai iubești ?“ Pentru prima dată foloseam cuvîntul acesta și, precum vezi, sub forma negativă. Mi-a răspuns : „Ba da, te iubesc, Pierre. Te iubesc.“ Și în același timp îmi strîngea mîna într-a ei. Adăugă că despărțirea noastră din zilele trecute nu era decît un început. Că n-o să ne mai vedem. Că n-o s-o mai pot întîlni la scuar și nici aștepta la poarta școlii. Îți închipui, cred, cîte întrebări i-am pus. Dar îi era foarte penibil să răspundă. Îmi repeta : „Cum poți să crezi că nu mai vreau să te văd, dragul meu Pierre ? Sînt atît de nenorocită ! Dar ce pot să fac !“ O imploram să-mi explice de ce despărțirea noastră era inevitabilă ? Care erau forțele atît de puternice ca să ne împiedice de a ne vedea dacă noi dorim să ne vedem ; măcar o clipă pe săptămînă și în locul cel mai ferit, cel mai tainic. I-am vorbit despre pavilionul de pe movilă, despre poarta de șipci de la capătul drumului. Ca s-o ajut, făceam felurite ipoteze. Aflase mama ei ceva despre legăturile noastre ? Sau cineva de la școală ? Și o amenințase că are s-o pîrască familiei ? Păstram pentru mine o altă ipoteză care mi se părea, ce-i drept, puțin comică. Dar poți să știi ? se încadra atît de bine în tradiția romanelor și a

pieselor pe care le citisem. Ipoteza că voiau s-o mărite și că ea socotea cu neputință sau nesăbuit să se împotrivească dorinții părinților ei. Nu împlinea în curînd cincisprezece ani ? Cincisprezece ani, o ! Romeo... Știam că e vîrsta legală. Din răspunsurile și din protestele ei reticente am putut totuși pricepe că nu era vorba despre așa ceva ; și, de asemenea, că ea n-ar fi cedat în fața unei dificultăți neînsemnate. Cînd am întrebat-o dacă a descoperit cumva mama ei secretul nostru, mi-a spus : „O ! dacă n-ar fi decît asta !“ cu un avînt care mă bucurase, dar care-mi îngăduia să măsor importanța obstacolului. „În tot cazul, am spus eu, nimeni nu mă va împiedica să merg să te aștept la ieșirea de la școală și, chiar dacă ai fi cu cineva să te urmez de departe și să te văd.“ Mi-a răspuns că va părăsi școala ; că mai rămîne cel mult două săptămîni și că, prin urmare, nu voi mai avea poate decît o dată sau de două ori prilejul de-a o aștepta la ieșire.

Abia mai tîrziu m-am lămurit în privința celor ce se întîmplau, mulțumită unor lucruri pe care le-am aflat de la părinții mei. Am auzit-o pe mama compătimind-o pe doamna Sigeau pentru nenorocirile ei și deplîngînd lipsa ei de perspicacitate. Era o dramă care mocnea de ani de zile. Domnul Sigeau angajase o tînără funcționară. Preparatoare în farmacie sau casieriță ? Pe cît îmi amintesc, era mai curînd vorba de o secretară. Totuși, un farmacist dintr-un cartier periferic nu

are secretară. Cred că se ocupa și cu meditația fetelor, că le dădea lecții de ceva. Locuia la familia Sigeau. Eu n-o văzusem, de altminteri, niciodată. Pe scurt, era amanta lui Sigeau. Situație la început ignorată de doamna Sigeau, apoi tolerată cu resemnare. Dar secretara era mai exigentă. Îndemnat de ea, farmacistul premeditase pe îndelete ruptura menajului său. Căutase și găsise un cumpărător pentru farmacie. De curînd, notificase soției lui dispozițiile pe care le luase. Îi lăsa pentru cîteva luni folosința apartamentului. (Poate că succesorul lui nu avea nevoie de el.) Îi lăsa, de asemenea, pe fata cea mică Yvonne. Cît despre el, pleca cu iubita lui și o lua pe Hélène. Fără îndoială, ca să fie mai liber, sau mai puțin vulnerabil, nu cumpărase altă farmacie. Intra ca șef de serviciu într-o farmacie sau drogherie mare din centru. Își găsise locuință într-o suburbie îndepărtată din sudul Parisului.

Ce avea să se întîmple cu Hélène ? Chiar dacă își continua studiile, le va urma într-o școală din suburbie. Dacă nu cumva s-ar fi socotit că ajung lecțiile secretarei.

Îți închipui în ce stare mă aflam. În primul rînd, cum părinții mei erau de o moralitate ireproșabilă, toată povestea asta îmi părea dezgustătoare. Era pentru mine o mare dezamăgire că Hélène era amestecată în ea. Dar mi-era și mai penibil să mă gîndesc că, dintre cele două surori, pe Hélène o alesese farmacistul ca s-o asocieze

unei vieți desfrînate, și s-o pună în intimitatea tinerei secretare. Fără să mai vorbesc despre lucrul cel mai important, care era despărțirea noastră.

Am revăzut-o pe Hélne. I-am spus că știu totul. Ea a plîns, fără să-mi răspundă ; fără să se uite la mine. Pentru prima dată plîngea în fața mea. Nu mai aveam inima să-i țin scurta predică pe care i-o pregătisem. I-am declarat totuși că dacă aș fi fost în locul ei, nimeni n-ar fi izbutit să mă ia cu forța ; că, de altminteri, cei care voiau s-o ia s-ar feri, desigur, dacă ea s-ar opune, să dea ocazia unui scandal. Am înțeles, sau am ghicit, multe : că doamna Sigeau nu insista să-și păstreze amîndouă fetele. Din lipsă de mijloace, fără îndoială. Și în privința banilor, bărbatul ei făcuse probabil tot posibilul ca s-o tragă pe sfoară. Apoi, că-și manifestase ea însăși preferința pentru Yvonne. Ceea ce îi pricinuise Hélènei mai multă amărăciune decît surprindere. Departe de a implora-o pe mama ei s-o păstreze, se va preface mai curînd că pleacă fără nici un regret. Asta-i va fi răzbunarea. Aș fi vrut să-i arăt că un sacrificiu de amor propriu contează prea puțin în comparație cu durerea despărțirii noastre. Dar mă temeam să nu ajung să mă conving că, într-adevăr ceea ce conta mai mult pentru ea era amorul propriu. În sfîrșit, nu părea să simtă față de purtarea tatălui ei, nici față de secretara intrigantă, nici față de ideea de-a trăi de acum încolo

alături de ei, repulsia pe care aș fi dorit s-o găsesc la ea.

Pe cînd o ascultam, mă gîndeam, în sinea mea, la diferitele mijloace pe care le-aș avea de a interveni. Să vorbesc cu mama ei. Să încerc un demers pe lîngă tatăl vinovat. De ce nu? Mi se părea chiar că vina lui mi-ar da curaj. Și încă alte naivități, printre care și aceea de a o răpi pe Hélène. O tentativă de-a fugi împreună. La asta m-am gîndit mai ales după ce m-am despărțit de Hélène. În pat, la ora cînd ar fi trebuit să adorm. O să-mi spui că toate astea nu prea erau serioase. Totuși, nu erau nicidecum un joc. Recunosc că intra aici un pic de visare. Chiar și acum, ori de cîte ori trebuie să mă apăr împotriva unei amenințări din afară, combin în capul meu o acțiune care ține de vis în unele privințe, dar care nu are nici suplețea nici îngăduințele visului; și care are și ceva dintr-un proiect. De cîte ori nu mi s-a întîmplat asta în timpul serviciului militar! Nu sînt deloc sigur că există o graniță solidă între acest fel de imaginație și proiectul pe care-l execuți. Dacă aș fi dezertat anul trecut, sau dacă odinioară aș fi fugit cu Hélène, totul s-ar fi petrecut conform planurilor mele, alcătuite din amănunte judicioase.

În seara despre care îți vorbesc, nu ne-am luat rămas bun, pentru că eram aproape siguri că ne vom mai revedea cel puțin încă o dată. Dar, din precauție, am stabilit un semnal. Pe o porțiune

de zid din strada La Tour-d'Auvergne, era lipit de mult un afiș care nu risca să fie curînd acoperit de un altul. Dacă viitoarea și poate ultima noastră întîlnire putea avea loc, ca de obicei, la ieșirea de la școală — să spunem, de pildă, vineri — Hélène va desena o stea în colțul afișului. Dacă nu, va scrie doar o cifră, de pildă, 9, și aceasta va însemna că în aceeași vineri, la ora nouă seara, va veni negreșit la doi pași de casa ei, în grădina în terase care se afla în fața bisericii Saint-Vincent-de-Paul.

Cînd am trecut prin strada La Tour-d'Auvergne, am văzut steaua.

Plimbarea noastră de despărțire a fost cum nu se poate mai duioasă și mai deznădăjduită. Am mers pe drumul nostru cel mai ocolit, cel mai secret. Străduțele cotite. Pavilionul de pe movilă. Ne-am sărutat de mai multe ori. De altminteri, eram de acord să nu admitem o despărțire definitivă. Mi-a spus că tatăl ei se mută cu ele la Sceaux ; că nu știa adresa exactă. Va veni desigur s-o vadă pe mama ei. Cum ar putea să mă înștiințeze ? Cum ar putea să scape ? Singurul lucru aproape sigur era că vizitele acestea vor avea loc joia. Iată-ne încercînd să stabilim un plan foarte complicat, care avea cel puțin meritul de a ne amăgi tristețea despărțirii. Nu-mi amintesc decît esențialul. În fiecare joi, trebuia să trec pe scara de piatră care duce la Saint-Vincent-de-Paul; și într-un anumit loc al balustradei, într-un unghi

mai puțin vizibil, servitoarea doamnei Sigeau, pusă la curent de Hélène — trebuia să-i împărtășim taina noastră acestei servitoare, cu toată dorința ce o aveam de-a păstra secretul; dar Hélène avea încredere în ea; și apoi, ce puteam risca mai rău decît despărțirea? — așadar, servitoarea ar fi scris pentru mine două sau trei semne: de pildă, un nume de stradă prescurtat și o cifră care indică ora.

— N-ar fi fost mai simplu să vă scrieți?

— Unde mi-ar fi putut scrie? Aveam un aer foarte copilăresc. Mă vezi oare întrebînd la post-restant? Sau cerînd acest serviciu portăresei? Era mai presus de îndrăzneala mea.

— Și obligația aceasta de-a trece pe acolo în fiecare joi dimineața? Erai chiar atît de liber?

— Da de unde! Întîrzierile mele, în serile în care mergeam să mă întîlnesc cu prietena mea, îmi prilejuiseră destule mustrări, și mă siliseră să scornesc cîteva minciuni. Dar cum ți-am mai spus, locuiam pe atunci în strada Blanche. Din strada Blanche pînă în diferitele locuri amintite, unui băiat sprinten, pe care alergările, chiar în urcuș, nu-l făceau să gîfîie, nu-i trebuiau mai mult, după caz, de cinci sau zece minute. Revăd traiectul: strada Chaptal, strada Victor-Massé, strada Condorcet, strada Belzunce care mă ducea la Saint-Vincent-de-Paul în mai puțin timp decît i-ar trebui bătrînei doamne de acolo să meargă de la un capăt la celălalt al fațadei magazinului Félix

Potin. Nu existau atîtea trăsuri ca acum. Nu erau automobile. De altminteri, sistemul acesta legat de ziua de joi și de balustrada scării n-a avut ocazia să fie pus în practică. În familia Sigeau lucrurile au luat o altă întorsătură. Tatăl hotărî s-o ia pe Yvonne și s-o lase pe Hélène.

— Datorită unei intervenții a Hélènei în ultima clipă, fără îndoială ?

— În oarecare măsură, poate. Dar mai tîrziu, cînd o copleșeam cu mulțumirile mele, avea un aer aproape jenat. Cred că schimbarea s-a datorit mai ales secretarei, care n-o privea probabil cu ochi buni pe Hélène, o găsea prea serioasă, vedea în ea un martor prea intimidant. Yvonne era doar o puștancă de la care nu te puteai aștepta decît cel mult la o criză de lacrimi trecătoare. O ! sînt convins, ține seama că Hélène, de îndată ce a simțit că lacrimile pot lua întorsătura aceasta, fără ca ea să fie nevoită să ia inițiativa unei rugăminți umilitoare față de mama ei, a împins lucrurile cît a putut în acest nou sens.

— Astfel încît, după despărțirea voastră sfîșietoare, dragostea voastră a continuat ca și mai înainte ?

— Nu-ți bate joc, dragul meu. Sau nu-ți mai spun nimic. N-a continuat ca mai înainte. A luat o nouă înfățișare. Și doar că să ajung la perioada aceasta ți-am dat atîtea amănunte care au putut să-ți pară din cele mai banale. Da, din momentul

acela, dragostea noastră de copii ai Parisului a devenit, în tot cazul, ceva destul de special, o aventură pe care nu e ușor s-o situezi oriunde și a cărei vibrație ascunsă aș vrea să ți-o pot comunica tocmai astăzi cînd ne aflăm pe această stradă.

— Lăsase oare farmacistul pe nevasta lui fără un ban ? Sau nu și-a ținut obligațiile pe care și le luase ? Fapt e că doamna Sigeau păru curînd strîmtorată. Păstră servitoarea — aceea care trebuia să ne vină în ajutor ; căreia îi dădusem în cărți, îți amintești ? — dar o scoase pe Hélène de la școala Edgard-Quinet, sub pretextul de a-i da posibilitatea să exerseze la pian acasă. În realitate, ca s-o asocieze la o activitate ciudată. Nu știu cine — poate un reprezentant de produse farmaceutice — îi dăduse ideea că ar putea cîștiga mulți bani plasînd articole de parfumerie pentru o mică fabrică de-abia înființată. Începu să caute clienți. Merse în cele patru colțuri ale Parisului, la oameni pe care-i cunoștea mai mult sau mai puțin, la alții cărora le obținuse adresa. Se aventura pe la micii comercianți de articole de mercerie sau de papetărie. Intrase în combinație cu anumite portărese. Împărțind comisionul cu portăreasa ; aceasta încerca să plaseze locatarilor ei cîte un flacon de parfum sau de apă de colonie. Destul de deștept, dacă te gîndești. Care locatar parizian

n-ar plăti un preț atît de modest ca să aibă trai bun cu portăreasa ?

— Cel puțin parfumurile erau de bună calitate ?

— Habar n-am. Nu eram competent pe vremea aceea. Dar comerțul cu parfumuri oferă pare-se fabricantului beneficii atît de mari, încît nu trebuie să-i vină greu unei case, care vrea să se lanseze, să furnizeze o marfă destul de bună la un preț redus. Cred mai ales că biata femeie s-a aruncat în această vînzoleală ca să se amețească. În afară de demersurile pe care le făcea personal, mai rămîneau curse de făcut în toate părțile. Pentru a livra comenzile, pentru a depune lista de prețuri, uneori doar ca să ia un răspuns. Doamna Sigeau se folosea în acest scop, rînd pe rînd, de servitoare — care ținea mult la ea, o compătimea și o ura pe secretară — și de fiica ei. Îți dai seamă ce reprezenta asta pentru prietena mea și pentru mine. Hélène potrivea astfel ca să lase pentru joi cursele cele mai lungi. La rîndul meu, îi obișnuisem pe părinții mei să găsească firesc că în loc să-mi petrec toată după-amiza într-un scuar strîmt și plin de praf, și unde jocurile începeau să nu mai fie pentru vîrsta mea, să doresc să mai schimb locul și să mă plimb „prin împrejurimi". Căci era bine stabilit că rămîneam în cartier în tovărășia unor colegi, cărora n-au căutat să le verifice prezența alături de mine și nici numele. De vreme ce nu erau niște „haimanale"....

Ni se întîmpla, așadar, să ne întîlnim la ora unu și să nu ne despărțim înainte de șase. Cum pentru Hélène era ziua curselor lungi, mergeam în cartierele cele mai îndepărtate. Punctul nostru obișnuit de întîlnire era scuarul Montholon, un loc cît se poate de urît în sine, una din înfundăturile lipsite de aer, în care o verdeață anemică adaugă doar o impresie de cimitir celei de înăbușire, da, ceva asemănător cu planta exotică o unei portărese într-o curticică în care cade praful de la covoare. Dar înțelegi că păstrez o amintire duioasă scuarului Montholon. O vedeam pe Hélène intrînd pe poarta de sus, ceva mai prost îmbrăcată ca înainte. E drept că erau aceleași haine. Dar își mai pierduseră din prospețime. Nu mai avea acel aer de „fetiță bogată". Dar noblețea trăsăturilor feței, ochii ei negri, părul răsfirat, pistruii ei adorabili, toate astea erau parcă și mai frumoase și mai emoționante. Ținea ghiozdanul de școlăriță sub braț. Dar în ghiozdan cîteva flacoane învelite în foiță, cîteva prospecte înlocuiseră caietele și cărțile.

Scotea din buzunar o mică listă. Conținea nume de oameni și nume de străzi. Fără nici o ordine; fără altă indicație. Pe vremea aceea adresele nu cuprindeau niciodată și numărul arondismentului. Aveam pretenția să cunosc bine Parisul. Și era adevărat, pentru un băiat de vîrsta mea. Reflectam asupra listei. Din cele șapte sau opt nume de

străzi, foarte repede izbuteam să situez exact patru sau cinci. Cît despre celelalte, doar după iz le plasam în cutare sau cutare direcție. Un nume de la Auteiul nu mi se putea întîmpla să-l plasez la Gobelins sau la Vaugirard. O să-ți dai seama de asta cu timpul. În afară de cîteva exerciții derutante, cum ar fi strada Stendhal la Ménilmontant, sau strada Rezervoarelor la Passy, cele mai multe denumiri de străzi au anumite afinități locale. Strada Antreprenorilor sau strada Voluntarilor, de pildă, miros a periferie, dar a periferie mediocră (nici vechiul Montmartre, nici vechiul Belleville); dar cum au și ceva tîmpit, trebuie să fie la Vaugirard. Nu contest că în multe cazuri sentimentul acesta de afinitate se reduce la amintiri confuze... Pe scurt, mă lămuream pe deplin cu ajutorul unui mic plan pe care-l aveam în buzunar. Adoptam un circuit totodată fantezist și rezonabil; și porneam la drum. Un mic număr de căi, de locuri erau considerate ca primejdioase; era mai bine să le evităm; din pricina intîlnirilor posibile; cel puțin la începutul acestei vieți nomade: Avenue de l'Opera de pildă, sau împrejurimile marilor magazine. Dar îți dai seama de cîtă libertate ne bucuram, cît de lipsiți de grijă eram de îndată ce părăseam centrul și ne găseam în necuprinsul spațiu al Ternelor[1] sau al micului

[1] *Les Ternes*, vechi domeniu particular, înglobat, în 1840, în incinta Parisului.

Montrouge. Cînd ne apropiam de locuința unui client, eu așteptam la colțul străzii. Sau încetineam pasul. Hélène mă ajungea din urmă. În cursul expediției, ofeream micuței mele tovarășe un corn, o pîine de secară cu un baton de ciocolată sau chiar o prăjitură mai fină, dar nu într-o cofetărie propriu-zisă — mă stingherea în multe din aceste localuri caracterul lor pretențios și afectat — ci într-o brutărie-patiserie. Acolo am dobîndit erudiția specială de care ți-am dat dovadă deunăzi. Nu aveam nici un motiv serios de a crede că Hélène ducea vreo lipsă acasă la ea. Mizeria nu ajunsese pînă acolo. Dar era posibil ca adesea să-i lipsească desertul. Bănuiești, cred, cît sporea și cît de înduioșătoare devenea, la gîndul acesta, plăcerea banală de-a oferi un dulce unei micuțe prietene.

Hélène era și ea generoasă și chiar cheltuitoare. Doamna Sigeau o însărcina uneori să încaseze prețul unei comenzi. Eu îi spuneam că banii aceștia nu erau ai ei, că trebuie să-i verse pînă la ultima centimă. Știi, prin educația mea de mic-burghez sînt de o probitate exagerată în materie de bani. Cunoști probabil și tu asta.

— Atît de bine, încît mă întreb dacă rostul micii burghezii nu e tocmai de a furniza societății un belșug de rezerve din această virtute a cărei lipsă se resimte uneori crunt, nu găsești ? la alte niveluri.

— Așa cum odinioară noblețea furniza curajul militar restului națiunii. Așadar, Hélène se făcea că mama ei îi permite să dispună de o mică sumă pentru cheltuielile ei de tramvai și de omnibuz; și că avea tot dreptul s-o cheltuiască după plac, de vreme ce mergeam numai pe jos. Dar calculele ei erau făcute cu aproximații cam mari. Trebuia să protestez ca să nu împart cu ea aceste dulciuri prea costistoare. Înțelegi, între mediul Hélènei și al meu exista totuși o ușoară, o imperceptibilă diferență de clasă. Diferența care separă, la același grad de cultură, slujbașul cu salariul fix, chiar dacă e bine plătit, de negustorul la care banul circulă cu mai multă ușurință, mai capricios, și care mai cu seamă nu corespunde atît de exact unei munci.

Expedițiile acestea de joi nu ne ajungeau. Dimpotrivă, ele exacerbau nevoia noastră de a fi împreună. În răstimpul dintre două joi, încercam să ne întîlnim de mai multe ori, măcar pentru cîteva clipe. În unele seri, întorcîndu-mi politețea pe care i-o făceam eu înainte, Hélène mă aștepta la ora cînd ieșeam de la liceu. Nu chiar la poartă, nu, dar nici prea departe. Cred că ți-am arătat pasajul Havre, într-o zi cînd ne coboram de pe Butte. Îți amintești? Chiar lîngă liceul Condorcet, aproape lipit de el, un pasaj îngust și cotit, cu prăvălii, cu lumini, cam ca pasajul Jouffroy.

O găseam privind o vitrină. Niciodată nimeni nu mi-a zîmbit ca ea în clipa în care, întorcînd capul, mă recunoștea. Marea ei forță era stăpînirea de sine. Nu era aproape niciodată nervoasă, nu făcea reproșuri. Știa să scuze o întîrziere, sau, mai mult chiar, îți oprea scuzele cu un zîmbet pe buze care însemna : „Am și uitat". Eu, care sînt un om frămîntat, pradă neliniștii, scrupulelor, și totodată destul de exigent față de alții, cred că Hélènei îi datorez germenele unei dispoziții morale pe care n-am dezvoltat-o îndeajuns de atunci, dar a cărei binefacere și favoare am simțit-o în unele epoci... o să-ți vorbesc poate despre asta într-o zi... și pe care aș numi-o un fel de quietism. Da, de cîte ori încerc sentimentul acesta de ușurare, întrucîtva supranatural, înseamnă că se răsfrînge poate asupra mea ceva din blîndețea Hélènei.

Cînd ne întîlneam astfel seara în pasajul Havre, mergeam adesea împreună spre casa ei. Dar adoptaserăm în cele din urmă marile căi directe : Strada Châteaudun, strada Lafayette, fără să căutăm ocolișuri, fără precauții.

— Nu v-a întîlnit nimeni, niciodată ?

— Ba da. Colegi de liceu. Dar, ți-o repet, nu aveam cîtuși de puțin aerul acela speriat și destrăbălat totodată, privirea aceea de vînzător clandestin care pîndește venirea sergenților, prin care se recunosc perechile de liceeni și de școlărițe.

Colegul își spunea : „Nu știam că Jallez are o soră. E chiar cît se poate de drăguță sora lui." Celelalte întîlniri nu erau de temut decît dacă s-ar fi repetat. A face cîțiva pași cu o tovarășă de joc care a trecut poate pe acolo din întîmplare... nu mi-ar fi fost greu să dau o explicație. Cît privește pe doamna Sigeau, ea avea alte griji. Chiar dacă ne-ar fi pîrît cineva, ea n-ar fi avut, cred, curajul să vadă într-asta un lucru prea grav.

Toate calculele acestea noi nu le făceam. Și, desigur, nu țineam nicidecum să fim descoperiți. Nu atît însă din teama de consecințe, cît din respect pentru secretul nostru. Mulți oameni care se iubesc sînt, cred eu, așa. Dacă se ascund, n-o fac numai și numai din frică. Există în dragoste o nevoie dezinteresată de secret. Neglijența precauțiunilor din partea noastră nu avea, așadar, nimic premeditat, nimic provocator. Eram pur și simplu obișnuiți cu infinitul și cu necunoscutul Parisului. Un sentiment neînchipuit de plăcut, pe care tu nu poți să-l cunoști încă. Nu. Se amestecă la tine încă prea mult cu acela de înstrăinare. Tu presimți, desigur, necunoscutul acesta. Dar nu-ți este familiar. Nu te simți pas cu pas însoțit de el, protejat, mîngîiat de el, ori unde ai merge. Pentru cei doi copii despre care-ți vorbesc, asta era. Nicăieri nu se socoteau părăsiți de acest mare tovarăș. Și după cum un colț pustiu din

Reuilly nu le mai putea da tristețea singurătății, tot astfel mulțimea din strada Saint-Lazare, sau aceea din strada Lafayette, la doi pași de casa lor, păstra în ochii lor un ireductibil anonimat. Nu li se părea că ar fi putut fi recunoscuți acolo mai curînd decît în altă parte. Dacă vrei, noi pierduserăm în cursele noastre lungi gîndul apăsător de-a fi cineva... Da, da... nu mă îndoiesc că pricepi... Provincialul care sosește la Paris, care circulă, simte deodată ușurarea de-a nu mai fi domnul Cutare, ale cărui fapte și gesturi sînt spionate, despre care lumea se întreabă : „De ce merge azi pe trotuarul din stînga ? De ce și-a pus jacheta ?“ Dar pentru el asta-i doar o vacanță. Și s-ar plictisi repede. Tu ai și depășit această primă etapă. Dar n-ai putut încă ajunge la starea de securitate, de deposedare delicioasă în care ne aflam noi. Cred că simțeam anumite lucruri mai tare decît Hélène ; că m-am bucurat și, respectiv, am suferit de pe urma dragostei noastre cu mai multă intensitate. Dar prin liniștea aceea firească a sufletului ei m-a ajutat, de bună seamă, și ea. Nu-ți poți închipui cît de plăcută era la vedere, cînd mergeam de-a lungul unei străzi cum e asta, cam tot la vremea asta. Aerul ei atît de natural ; lipsa oricărei constrîngeri, încrederea ei în valul care-o purta. Te întorci mereu la aceleași imagini. În prima noastră plimbare ți-am vorbit despre „bu-

nul înotător". Ai fost vreodată la mare ? Nu. Ai fi văzut pe copiii aceia care au învățat să înoate de mici și care cu atîta grație se lasă, vreme îndelungată, purtați, legănați de apă. S-ar zice că dorm pe apă, cu un braț îndoit după cap.

N-am întrebat-o niciodată dacă îi e drag Parisul. N-ar fi priceput întrebarea mea. Eram prea spontani ca să ne preocupăm de așa ceva. Dar acum mă gîndesc la frumoasa mea micuță înotătoare care-mi arăta atît de bine cum se doarme pe valuri... Socotind bine, am fost ingrat față de ea.

— Ingrat ? Cum asta ?

— Vreau să spun, pe urmă. Aproape o uitasem. E îngrozitor. Cînd începi să te gîndești la măcinarea asta mișelească a uitării, inima ți se topește de o deznădejde care depășește deodată cazul particular, atinge limitele... Te cuprinde un dezgust chiar și de viață.

— Dar vezi bine că n-o uitaseși.

— Ba da. Eu o uitasem. Dar Bergson are dreptate. Există în noi un misterios univers care nu uită nimic. Micuța mea Hélène... Unde poate fi în momentul acesta ?

Jerphanion așteptă puțin înainte de a întreba, uzînd de toate menajamentele :

— Pe urmă... ai pierdut-o cu totul din vedere ?

Jallez zîmbi cu buzele strînse, apoi :

— Precum spui, cu totul.

Ajunseră în strada Templului.

— S-a petrecut ca și cum, de pildă, aș privi o clipă vitrina aceasta și, întorcîndu-mă, nu te-aș mai vedea.

— Nu exagerezi ?

— Simplific...

Îi arătă prăvălioarele de pe trotuarul din față.

— Uite, sînt acolo un șir de magazine de mătăsuri, mai ales unul care are o veche reputație populară. Sînt femei care vin de foarte departe ca să cumpere acolo doi metri de panglică sau un calapod de pălărie. Căci vînd și calapoade de pălării. Într-o zi, ne-am oprit și noi. Hélène trebuia să cumpere ceva pentru mama ei. Am intrat împreună. Am văzut desfășurîndu-se mosoarele de panglică, în care culoarea mătăsii apare între două benzi de hîrtie glasată. Între două priviri pe care le arunca asupra sulurilor ce-i erau prezentate, Hélène căuta în ochii mei dovada că nu mă plictisesc, că popasul acesta făcea și el parte din călătorie. Am intrat apoi în brutăria de alături.

— Dar nu în ziua aceea ai văzut-o pentru ultima oară.

— Nu... întîlnirile noastre ni le dădeam îndeobște verbal, de la o zi la alta. Cum însă se puteau ivi piedici, schimbări de oră sau de loc, păstraserăm sistemul semnalelor, și chiar îl amplificaserăm. Devenise foarte subtil ; căpătase o mare suplețe.

Ajunseserăm să exprimăm orice cu ajutorul unor mici desene. Fără să folosim cuvinte sau cifre. Semnalele noastre rămîneau astfel şi mai mult proprietatea noastră. Riscau mai puţin de a fi şterse sau alterate de o mînă străină. Mai cu seamă, nimeni nu le putea bănui înţelesul. Le schimbam mereu locul. Foloseam însă mai multe locuri în acelaşi timp. Două principale : unul mai aproape de casa mea, celălalt mai aproape de casa ei. Era stabilit că acela din noi doi care avea de dat sau de modificat o întîlnire, pe scurt, care avea de făcut un semnal, trebuia, pe cît posibil, să-l facă la locul cel mai aproape de domiciliul celuilalt. De pildă, plecînd de acasă, treceam prin faţa primului loc de semnal care, la un moment dat, era în strada Navarin. Dacă nu vedeam nimic, mergeam la întîlnire. Dar dacă n-o găseam totuşi la locul ştiut, după ce o aşteptam puţin, mergeam la celălalt loc de semnal, care era mai aproape de casa ei.

— Pentru ce toate complicaţiile astea ?

— Aşa trebuia. Se putea întîmpla ca Hélène să fie împiedicată de a veni chiar în ultimul moment şi să nu mai aibă timpul să alerge pînă în strada Navarin. O întîlnire ratată e oricum un lucru foarte penibil. Dar dacă trebuie să pleci acasă fără vreo explicaţie, fără să poţi conta pe o altă întîlnire, e şi mai dureros. Semnalele îmi dădeau o explicaţie sumară şi o nouă întîlnire. Aveam şi alte semnale,

care nu aveau un scop utilitar, erau doar mărturii de afecțiune. Șapte sau opt locuri stabilite, în cîteva puncte ale Parisului, destul de depărtate unul de altul, pe unde ni se putea întîmpla să trecem singuri. Cum nu mai era vorba acum de indicații materiale, ci de sentimente, nu mai avea importanță, și putea fi chiar încîntător ca destinatarul să regăsească semnalul ce-i era adresat abia după mai multe zile, sau uneori după două sau trei săptămîni. De pildă, într-o duminică, îi însoțeam pe părinții mei care mergeau să facă o vizită în cartierul Monceau. Făceam astfel ca s-o ia prin strada Lévis ; sau mă răzlețeam de ei sub un pretext oarecare. Zăream atunci pe peretele îngust al unui zid, între o fructărie și o cizmărie, ceva care semăna vag cu o încolăcire de triunghiuri sau de cercuri, și care-mi spunea, îmi spunea numai mie : „Am trecut luni pe aici. Mă gîndeam la tine și ți-am trimis un sărut. Îți închipui ce înfățișare căpăta pentru mine peretele acela de zid din strada Lévis, ba chiar toată strada Lévis !

— Izbuteați să vă spuneți atîtea lucruri printr-un mic desen ?

— Da, ca în caracterele chinezești, în care un foarte mic amănunt adaugă, prin acumulare, o nouă idee. Desenul era făcut la repezeală, ca mîzgăliturile acelea pe care le creionezi distrat în timp ce asculți pe cineva. Copiii adoră subtilitățile și

misterul. Dificultățile limbajului nostru simbolic nu ne speriau cîtuși de puțin. Iar Parisul, pe lîngă tot ce reprezenta și pînă acum pentru noi, mai devenea ca o claviatură de comunicații oculte. Îmi vei spune că niște mici îndrăgostiți ar fi putut face același lucru pe scoarța copacilor unui drum de țară sau dintr-o pădure. Nu. N-ar fi fost același lucru. În jurul îndrăgostiților acestora ar fi plutit atîta tăcere, atîta singurătate... Trebuie să-ți reprezinți vuietul Parisului rostogolindu-se peste semnalele noastre imperceptibile. Mulțimea aceasta în care izbuteam să fim deodată prezenți unul altuia. Gîndește-te la forța de „despărțire" de care dispune un oraș ca acesta.

— Pentru că ai rostit cuvîntul despărțire...

— Da, ai vrea să afli cum ne-am despărțit, cum ne-am pierdut. Ei bine, iată. Într-o zi n-a fost nimic la primul loc de semnal. Dar Hélène n-a venit în scuarul Montholon. Și nici un semnal nici în al doilea loc.

— Ce-ai făcut ?

— Am așteptat, cu răbdare, strivindu-mi inima sub argumente liniștitoare. M-am dus de mai multe ori pe zi în ambele locuri. Apoi am trecut pe la toate celelalte, chiar și pe la cele mai îndepărtate, unde, uneori, luni de zile nu scriam nimic.

— Dar... era cu neputință !

— Îmi repetam și eu că era cu neputință.

— Presimțiseși ceva dinainte ?

— La drept vorbind, nu. Hélène făcuse aluzii la dificultăți ; la noi complicații familiale. Dar fără să se destăinuiască. N-am insistat, de teamă să n-o supăr.

— Nu te-ai dus acasă la ea ? În locul tău, cred că eu aș fi riscat totul.

— M-am dus acasă la ea. Am așteptat însă trei zile ; și prima dată am vorbit doar cu portăreasa. Se vede că nu i-am inspirat încredere. Mi-a răspuns plictisită că doamnele acelea erau plecate. Că nu poate să-mi spună nimic mai mult. Că dacă aveam ceva să le comunic, n-aveam decît să las un bilet. Am îndrăznit să insist și să întreb dacă cel puțin servitoarea era acolo. „Servitoarea ? Servitoarea plecase cu mult înainte." M-am reîntors acolo peste două zile. M-am urcat direct, fără să mai trec pe la portăreasă. Am sunat de mai multe ori. Nimeni n-a răspuns. Pregătisem o scrisoare pe care am vrut s-o strecor sub ușă. N-am putut din pricina unui sul de cîlți. Am pus-o sub ștergătoarea din fața ușii, îndoind-o puțin către ușă ca să poată fi mai ușor văzută de cel care intră.

— Ce spuneai în scrisoare ?

— Nu era chiar atît de rău. Mă prefăceam că m-am întîlnit din întîmplare cu Hélène săptămîna trecută ; că am aflat de la ea că mama ei se ocupa

cu plasarea articolelor de parfumerie ; și întrebam cînd o puteam găsi pe doamna Sigeau ca să-i comunic cîteva adrese care s-ar fi putut s-o intereseze. Scrisoarea mea fusese chibzuită cu multă grijă. Conținea, între alte invenții ingenioase, pe aceea că, în cazul cînd tăcerea Hélènei s-ar fi datorit unor aspre mustrări ale mamei, avertizată de cineva care ne-ar fi surprins împreună, ea făcea ca întîlnirea semnalată — dacă nu era vorba decît de una — să-și piardă caracterul clandestin și suspect. Cel puțin în parte.

— Răspunsul doamnei Sigeau nu risca să cadă în mîinile părinților tăi ? să-i nedumerească ?

— Aveam o explicație gata și pentru cazul ăsta. Dar răspunsul n-a venit. M-am întors încă o dată acolo. Am urcat scara. Scrisoarea mea era sub ștergător, exact unde o pusesem. Nimeni nu se atinsese de ea.

— Și n-ai mai avut niciodată nici o veste ? Nici una ?

— Într-o zi, trecînd prin fața unui loc de semnal, unul din cele mai îndepărtate, de pe cheiul Notre-Dame, am zărit un desen făcut de curînd. Dar, din păcate, în codul nostru secret nu prevăzuserăm semne decît pentru împrejurările obișnuite. Desenul spunea : „Mă gîndesc la tine. Te iubesc.“ Barat de semnul care spunea: „piedici“. Și semnul era trasat tare și subliniat, parcă pentru a arăta că

piedicile erau mari. Apoi, exasperată, fără îndoială, de neputința sărmanelor noastre simboluri, scrisese cu creionul : „Sînt nevoită să plec prea departe". În sfîrșit, la capătul frazei, era un semn pe care nu-l folosiserăm niciodată, pe care-l inventase ea, dar care-mi părea limpede : un dreptunghi traversat de două diagonale și purtînd sus și în dreapta un dreptunghi mic, hașurat, așezat ca un timbru.

Asta mi-a dat oarecare speranță. Mă lăsa să înțeleg că Hélène îmi anunța o scrisoare. Am așteptat scrisoarea. Cum nu venea, am bănuit pe părinții mei că o interceptaseră. Că interceptaseră, cine știe, mai multe. Mult timp am crezut asta. O să-ți spun chiar că n-am încetat niciodată de-a o crede. Mama mea avea în privința asta o înclinație polițistă cum au multe femei. Încearcă uneori și acum s-o exercite pe spinarea mea. Și cum pe atunci nu s-ar fi îndoit o secundă c-o face spre binele meu...

— Ai fi putut s-o întrebi categoric...

— Ar fi mințit... Nu... Îmi rămîneau poate alte mijloace de anchetă... Am preferat să mă înfășor în tristețe. M-am făcut nevolnic și îndurerat. Și apoi, în fond, nu știam că e atît de important. De cînd știu asta de fapt ? De cînd am început deodată să-ți povestesc. Și chiar nu mi-am dat seama de impor-

tanța lucrului decît treptat. Abia acum o simt cu toată puterea... O !

Și scutură capul, manifestîndu-și nedumerirea cu oarecare energie.

— La ce te gîndești, dragul meu, îi spuse Jerphanion, s-o cauți pe micuța ta Hélène ?

— Nu... De altminteri nu cred că ar fi timpul !... Nu. La altceva mă gîndeam.

CUPRINS

I Pe acoperișurile școlii 5
II Tinerețe — Muncă — Poezie 29
III O mulțime și șeful ei 54
IV Copilăria în Paris, apariția Hélènei Sigeau 59
V Quinette răscolește amintiri 90
VI Ceremonie nocturnă 111
VII Conversația lui Jerphanion cu domnișoara Bernardine 121
VIII O domnișoară din lumea bună 142
IX Mătușa și nepoata. Nașterea unei idei . . 152
X Contesa și manichiurista 156
XI Masă intimă la de Saint-Papoul 166
XII Ora opt seara în foburgul Saint-Germain, apoi aiurea 188
XIII La soții de Champcenais. Aparențe și situație veritabilă 203
XIV Un ospăț strălucit 215
XV Conversații de după cină 223

XVI O prietenie enigmatică 237
XVII Rafala aurorei 263
XVIII Un mare critic 279
XIX Jallez și Jerphanion fac o lungă plimbare. Prima dispariție a Hélènei Sigeau . . . 305
XX Prima întîlnire dintre Marie și Sammécaud 324
XXI Quinette își oferă serviciile 329
XXII Vizită la Jaurès 336
XXIII Rumoare în strada Réaumur. A doua dispariție a Hélènei Sigeau 357

Redactor : ELENA MURGU
Tehnoredactor : TRAIAN ARGETOIANU

Apărut 1970. Hîrtie ziar rotativ de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 13,83. Coli tipar 12,25. A. nr. 14 475

Tiparul executat sub comanda nr. 641 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București Republica Socialistă România.

jules romains

«Îndrăzni, în gînd, să pronunțe un nume. Sau, mai curînd un nume, precedat de un prenume ca de o fină etravă semeață, se desluși treptat din negură, reapăru încet ca o navă, socotită pierdută, care își cere intrarea în port, și căreia bărcile îi lasă drum liber.

„Hélène Sigeau."

Ce stranie era această revenire! Numele acesta frumos, cu desăvîrșire pierdut! De luni de zile, de ani, nu mai fusese niciodată văzut strecurîndu-se printre licăririle din zare. Niciodată nu mai răsărise brusc din mulțimea unei străzi, în ușa unei case.

„De ce revine oare?"

„Hélène Sigeau."

(...) — ...Uite... dacă aș îndrăzni... ca să nu rămîn la o vorbărie oricum prea generală... Dar poate că ai să zîmbești... sau ai să crezi altceva... Totuși, cred că ai băgat de seamă că nu fac uz excesiv de confidențe strict personale... Închipuie-ți că-mi revine o amintire... O! dacă i-aș mai da vreo importanță, n-aș vorbi despre ea... Nu în felul acesta. în sinea lui, evenimentul este minor. Dar trebuie repus în contextul celor ce-ți spuneam despre copilăria noastră, a parizienilor... Dacă aș putea să te fac să simți această amintire, cu tot ce o înconjoară, o nimbează, o prelungește în diferite direcții, cu „iradierea" ei, ai avea cheia acestei muzici, oricum un pic specială, pe care ne-o cîntă trecutul. »

Jules Romains — *Oameni de bună-voință*, vol. III

(Iubirile din copilărie)

editura minerva

vol. I-IV — lei 20